

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 18

Sayı / Number : 4

ISSN : 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl / Year : 01 Ekim – 31 Aralık 2016/01 October-31 December 2016

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 18

Sayı / Number : 4

ISSN : 1302 - 3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl / Year : 01 Ekim – 31 Aralık 2016/01 October-31 December 2016

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 18 Sayı: 4 Yıl: 2016

Yayın No : 09.8888.5300.000/BY.016.093.871

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

1. Baskı

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Mübeccel BANU DURUKAN SALI

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Mübeccel BANU DURUKAN SALI

Editörler : Prof. Dr. Faruk SAPANCALI

Doç. Dr. Ethem DUYGULU

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca, İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR

Tel: (232) 301 87 60

Fax: (232) 453 02 66

E-posta: sbdergi@deu.edu.tr

Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Uzm. Özlem ABACIOĞLU

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Online Yayın Tarihi : 20.03.2017

Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası

Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası

DEÜ Tınaztepe Kampüsü 35390 Buca - İZMİR

Tel : 0(232) 301 93 00 - Fax : 0(232) 301 93 13

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 18 Issue: 4 Year: 2016

Edition Number: 09.8888.5300.000/BY.016.093.871

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

1st Edition

Journal Owner : Prof. Dr. Mübeccel BANU DURUKAN SALI, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Mübeccel BANU DURUKAN SALI

Editors : Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Assoc. Prof. Dr. Ethem DUYGULU

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY
Tel: +90 (232) 301 87 60
Fax: +90 (232) 453 02 66
E-mail: sbedergi@deu.edu.tr
WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Spec. Özlem ABACIOĞLU

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.
The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

Online Date of Issue : 20.03.2017

Place of Printing : Dokuz Eylül University Printing House

Place of Printing Address : Dokuz Eylül University Printing House
DEU Tınaztepe Campus 35390 Buca / İZMİR / TURKEY
Tel: +90(232) 301 93 00 - Fax: +90(232) 301 93 13

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi
Cilt: 18 Sayı: 4 Yıl: 2016
Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Ethem DUYGULU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Fulya AKGÜL DURAKÇAY - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Önder CANVEREN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Nur Ayça ÖZTÜRK - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Seray KILIÇ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Emir ÜZÜMÇEKER - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Gülhan ŞAHİN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Araş. Gör. Mehmet CİNOÇEVİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Uzman Özlem ABACIOĞLU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Uzman Çağdaş CENGİZ - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMAN KURULU

Prof. Dr. A. Gürhan KÖK	Duke Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKTAŞ	Okan Üniversitesi
Prof. Dr. Güneş ARIKDAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Canan BALKIR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU	Nevada, Las Vegas Üniversitesi
Prof. Dr. Pascale CARAYON	Wisconsin Üniversitesi
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL	Georgia State Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hulusi DEMİR	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ERTEKİN	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat FERMAN	Işık Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan GÜRSOY	Washington State Üniversitesi
Prof. Dr. Dima JAMALI	Beyrut Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Anastasios KARASAVVOGLOU	Kavala Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Asker KARTARI	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Metin KOZAK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. M. Haluk KÖKSAL	Alhosa Üniversitesi
Prof. Dr. Avşar KURGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Chris MILNER	Nottingham Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal ONAR	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Sharr PROHASKA	New York Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA	South Carolina Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Brent S. STEEL	Oregon State Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya TÜTEK	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk USLU	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL	Virginia Tech Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent Üniversitesi

Dizgi: Uzman Özlem ABACIOĞLU - Araş. Gör. Mehmet CİNOÇEVİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal
Vol: 18 Issue: 4 Year: 2016

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Ethem DUYGULU - Dokuz Eylül University
Research Assistant Fulya AKGÜL DURAKÇAY - Dokuz Eylül University
Research Assistant Önder CANVEREN - Dokuz Eylül University
Research Assistant Nur Ayça ÖZTÜRK - Dokuz Eylül University
Research Assistant Seray KILIÇ - Dokuz Eylül University
Research Assistant Emir ÜZÜMÇEKER - Dokuz Eylül University
Research Assistant Gülhan ŞAHİN - Dokuz Eylül University
Research Assistant Mehmet CİNOÇEVİ - Dokuz Eylül University
Specialist Özlem ABACIOĞLU - Dokuz Eylül University
Specialist Çağdaş CENGİZ - Dokuz Eylül University

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. A. Gürhan KÖK	Duke University
Prof. Dr. Ahmet AKTAŞ	Okan University
Prof. Dr. Güneş ARIKDAL	Mersin University
Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN	Muğla University
Prof. Dr. Canan BALKIR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU	University of Nevada, Las Vegas
Prof. Dr. Pascale CARAYON	University of Wisconsin
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin University
Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL	Georgia State University
Prof. Dr. Hulusi DEMİR	Yaşar University
Prof. Dr. Yücel ERTEKİN	Atılım University
Prof. Dr. Murat FERMAN	Işık University
Prof. Dr. Doğan GÜRSOY	Washington State University
Prof. Dr. Dima JAMALI	American University of Beirut
Prof. Dr. Anastasios KARASAVVOGLOU	Kavala Institute of Technology
Prof. Dr. Asker KARTARI	Kadir Has University
Prof. Dr. Metin KOZAK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. M. Haluk KÖKSAL	Alhosn University
Prof. Dr. Avşar KURGUN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Chris MILNER	Nottingham University
Prof. Dr. Erdal ONAR	Bilkent University
Prof. Dr. Sharr PROHASKA	New York University
Prof. Dr. Ercan SIRAKEYA	South Carolina University
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER	Yaşar University
Prof. Dr. Brent S. STEEL	Oregon State University
Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	Ege University
Prof. Dr. Hülya TÜTEK	İzmir Ekonomi University
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Selçuk USLU	Bilkent University
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL	Virginia Tech and State University
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent University

Typesetting: Specialist Özlem ABACIOĞLU - Research Assistant Mehmet CİNOÇEVİ

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

2016 YILI HAKEMLERİMİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2016 yılı sayıları (Cilt18, Sayı 1, 2, 3, 4) EBSCO, ULRICHWEB, DOAJ, ULAKBİM ve ASOS gibi ulusal ve uluslararası veri tabanlarının yanı sıra birçok üniversite kütüphaneleri ve farklı akademik bilimsel veri tabanları tarafından taranmaktadır.

Dergimize emeği geçen tüm hakemlerimize teşekkür ederiz.

Editörler

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI

Doç. Dr. Ethem DUYGULU

Dergimizin Yayınında 2016 Yılı Cilt 18'e Katkı Veren Hakemlerimiz

Prof. Dr. Adnan TÜRKSOY	Ege Üniversitesi	Doç. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Aşşen UYSAL	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Ali GÖRENER	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu İLTER	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Ali Rıza FİRUZAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Canan MADRAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Aslı ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi	Doç. Dr. Aydanur GACENER ATIŞ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz TAŞÇI	Anadolu Üniversitesi	Doç. Dr. Burcu KÜMBÜL GÜLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Celal Bayar Üniversitesi	Doç. Dr. Çağrı BULUT	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Efendi NASİBOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Ece Aksu ARMAĞAN	Annan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk SAPANCALI	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Engin HEPAKSAZ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Müge ARSLAN	Marmara Üniversitesi	Doç. Dr. Ercüment ERBAY	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Göktuğ Cenk AKKAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Ethem DUYGULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ	Ankara Üniversitesi	Doç. Dr. Fatih ÇELEBİOĞLU	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı CAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Fatma Nur İPLİK	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan KAHYAĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Füsün ÇINAR ALTINTAŞ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan TAŞDEMİR	Gazi Üniversitesi	Doç. Dr. Gülay TOZKOPARAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ	Erciyes Üniversitesi	Doç. Dr. Gürhan AKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza KANDUR	Marmara Üniversitesi	Doç. Dr. Hamdi EMEÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Işıl ÖZKAN	Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Marmara Üniversitesi	Doç. Dr. Hasan SERİN	Kahramanmaraş Sıttı İmam Üniversitesi
Prof. Dr. İge PIRNAR	Yaşar Üniversitesi	Doç. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail MAZGİT	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Huriye TOKER	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil TÜĞEN	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Hülya KURGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Menderes ÇINAR	Başkent Üniversitesi	Doç. Dr. İzzettin TEMİZ	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Mert ÜRAL	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Mehmet AKSARAYLI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. Murat AKIN	Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TANYERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Mustafa Çağlar ÖZDEMİR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nazan GÜNAY	Ege Üniversitesi	Doç. Dr. Müge AKNUR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat AYPEK	Gazi Üniversitesi	Doç. Dr. Müge TUNAER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA	Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. Nevser Mine TÜKENMEZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Öcal USTA	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Nilgün AVCI	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Olca SÜRGEVİL DALKILIÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Rezzan TATLIDİL	Ege Üniversitesi	Doç. Dr. Ömür Yaşar SAATÇIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk NAS	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Recep DÜZGÜN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Semra AYTUĞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Serdar ORHAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Talha USTASÜLEYMAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. Soner ESMER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Tijen ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Süleyman HANÇERLİ	
Prof. Dr. Tülay ÖZÜERMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Şenay GÖKBAYRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Umur AVCI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	Doç. Dr. Umay Z. UZUNOĞLU KOÇER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Utku UTKULU	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Vefa Saygın ÖGÜTLE	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Verda CANBEY ÖZGÜLER	Anadolu Üniversitesi	Doç. Dr. Yeşim ÜÇDOĞRUK GÜREL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yavuz GÜNALAY	Bahçeşehir Üniversitesi	Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yeşim Rabia KUŞTEPELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi	Doç. Dr. Zeynep ŞİŞLİ	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK	Gazi Üniversitesi		

Yrd. Doç. Dr.	Alp LİMONCUOĞLU	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Aydın KOÇAK	Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Buğra KALKAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Cemile ÇETİN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Çiğdem AYDIN KOYUNCU	Uludağ Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ebru TOLAY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ediz GÜRİPEK	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ekrem Yaşar AKÇAY	Hakkari Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Emin KÖMÜRCÜLER	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Emir ÖZEREN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Erdal YILMAZ	Marmara Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Esin CUMHUR YALÇIN	Kırklareli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Esra Burcu BULGURCU GÜREL	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Eşref Savaş BAŞÇI	Hitit Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Evrin MAYATÜRK AKYOL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fatma İtir BİNGÖL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Fehmi Kerem BİLGİN	Yaşar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Gökhan TENİKLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hakan ATAY	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Haluk TANDIRICIOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Hür Kamil BİÇİCİ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Işık ARIKAN SALTIK	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	İbrahim Alper ARISOY	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Levent YILMAZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Murat ARMAN	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Murat BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Murat ÇOLAK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Münevver AKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Ömer Akgün TEKİN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Savaş ARTUĞER	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Serkan EKİZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Sultan KAVİLİ ARAP	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Sumeyra DUMAN KURT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr.	Taner AKPINAR	Akdeniz Üniversitesi
Dr.	Zeki UÇAR	Bitlis Eren Üniversitesi

Cilt/Volume: 18 Sayı/Issue: 4
1 Ekim - 31 Aralık 2016 / 1 October - 31 December 2016

İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

DENİZCİLİK EĞİTİMİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Bireylerin Yüksek Lisans Yapma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma
A Study on the Reasons for Doing Master's Degree of the Individuals
Selçuk NAS, Duygu PEYMAN, Ö. Gülçin ARAT

571

EDEBİYAT

Derleme Makalesi/Review Article

Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun Oluşumu ve Yüksek Öğrenim İçin Kullanımı
Şükrü Tül Collection of Antiquities: Its Formation and Use for Higher Education
Elif KESER KAYAALP, Betül TEOMAN

601

HUKUK

Araştırma Makalesi/Research Article

İdari Kararla Greve Müdahale
Intervention on Strike Action by an Administrative Decision
İlke GÜRSEL

617

İŞLETME

Araştırma Makalesi/Research Article

Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Düzeyi İle Firma Performansı Arasındaki
İlişki: İmalat Sektöründe Bir Uygulama
*The Relationship between Firms' Usage Level of ICT and Firm Performance: An
Application on the Manufacturing Sector*
Selahattin KAYNAK, Mustafa Kemal YILMAZ

655

PAZARLAMA

Araştırma Makalesi/Research Article

İnternet Ortamındaki Alışveriş Deneyiminin İnternette Satın Alma Niyetine Etkisi ve Bir Uygulama

The Effect of Internet Shopping Experiences on Purchase Intention on Internet and an Application

Burcu MUCAN, Mustafa TANYERİ

677

Araştırma Makalesi/Research Article

Alışveriş Merkezinde Gerçekleştirilen Etkinliklerin Tüketici Tutumları Üzerine Etkisi: Alışveriş Merkezi Ziyaretçileri Üzerine Bir Araştırma

The Impact of the Shopping Mall Events on Consumer Attitudes: A Study on the Shopping Mall Consumers

Selin ÖGEL, Halil Semih KİMZAN

693

SOSYOLOJİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Militarist Şiddetin Mağduru Olan Kadınlar: 1938 Dersim Olayları

Women under the Pressure of Military Violence: The Events of

Dersim in 1938

Yusuf ARSLAN

719

TURİZM

Araştırma Makalesi/Research Article

İzmir Medikal Turizm Kümelenme Potansiyeli

Izmir Medical Tourism Cluster Possibility

Nesibe MİRZA

743

ÜRETİM

Araştırma Makalesi/Research Article

Kalite Yönetim Sistemine Sahip Orman Ürünleri Sanayi İşletmelerinde Çalışan

Performansını Etkileyen Faktörlerin Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi

Investigation in Terms of Demographic Characteristics of the Factors Affecting

Employee Performance in Forest Products Industry Enterprises with Quality

Management System

Aytaç AYDIN, Kemal ÜÇÜNCÜ

769

Yayın Geliş Tarihi: 20.12.2014
Yayına Kabul Tarihi: 27.10.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.53127>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 571-599
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BİREYLERİN YÜKSEK LİSANS YAPMA NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Selçuk NAS*
Duygu PEYMAN**
Ö. Gülçin ARAT***

Öz

Türkiye’de yüksek lisans eğitime olan ilgi son 20 yıldır büyük bir ivme kazanmıştır. Öte yandan bireylerin gösterdiği bu yoğun ilgiye rağmen, yüksek lisans programlarından yılda verilen mezun sayısının kayıtlı olan öğrenci sayısına oranı ise 1/5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Programların genel durumunu temsil eden bu oran, yüksek lisans eğitiminde bazı sorunların olduğunu da göstermektedir. Bu sorunların en önemlilerinden biri, yüksek lisans programlarının amaçları ile bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerinin uyumsuzudur. Bu problem doğrultusunda bireylerin neden yüksek lisans yapmak istedikleri, geliştirilen ölçek kullanılarak sorgulanmıştır. Elde edilen verilerin analiziyle bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait sekiz boyut tanımlanmıştır. Ayrıca tanımlanan boyutlar ile bireylerin profil verileri arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Sonuç olarak, bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerinin profil verilerine göre değiştiği ortaya konmuştur. Bu sonuçlar göstermiştir ki, yüksek lisans programları geliştirilirken, yalnızca akademik ve endüstriyel gereklilikler değil, bireylerin yüksek lisans yapma nedenleri de dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Lisansüstü Eğitim, Yüksek Lisans Programları, Yüksek Lisans Öğrencisi.*

A STUDY ON THE REASONS FOR DOING MASTER’S DEGREE OF THE INDIVIDUALS

Abstract

In Turkey, an attention to master degree education has increased since the last two decades with great momentum. On the other hand, despite the intensive attention of the individuals, the ratio of the number of graduation from master degree program in a year to the number of students enrolled was realized at the level of 1/5. This ratio, which

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Denizcilik Eğitimi Anabilim Dalı, snas@deu.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı, duygupeyman@gmail.com

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Anabilim Dalı, gulcin.arat@gmail.com

represents the overall condition of the programs, also demonstrates some of the problems in master degree education. One of the most important problem is mismatch of the objectives of graduate programs and the reasons for doing master's degree. In accordance with this problem the reasons for doing master's degree of the individuals were questioned with developed scale. Analyzing the data obtained, eight dimensions of the reasons for doing master's degree of the individuals have been identified. In addition, relations between the defined dimensions and the profile data of the individuals were examined also. As a result, the reasons for doing master's degree of the individuals have been put forward to vary according to the profile data. These results showed that, when developing master degree programs, not only the academic and industrial requirements but also the reasons for doing master's degree of the individuals should be taken into consideration.

Keywords: Postgraduate Education, Master Degree Programs, Master Students.

GİRİŞ

Türkiye’de 1990 yılında yüksek lisans eğitimi alan öğrenci sayısı yaklaşık olarak 4.000 kişi iken 2010 yılında ise yaklaşık olarak 42.000 sayısına kadar ulaştığı görülmektedir (Çetinsaya, 2014). Araştırmalar bu artışın altında birçok sebebin yattığını göstermektedir. Bunların başında insanların mesleki kariyerlerindeki farklılaşma isteğinin geldiği anlaşılmaktadır. Aşağıda geniş bir şekilde incelenecek olan literatürde; hayat boyu öğrenme, kişisel gelişim, ekonomik katkı ve akademik kariyer fırsatı, yüksek lisans eğitimine olan ilginin diğer sebepleri olarak gösterilmektedir. Burada sıralananlar yüksek lisans yapmak isteyenlerin programlardan beklentilerini oluştururken, yüksek lisans programlarının kendi içlerinde, farklı yaklaşımlar kullanılarak farklı amaçlar altında geliştirildiği görülmektedir. Öte yandan, uzmanları tarafından geliştirilen ve mevzuat kapsamındaki prosedürleri tamamlanarak enstitüler tarafından yetişkin bireylere arz edilen yüksek lisans programları, kendisini talep eden yetişkin bireylerin tercihlerine, beklentilerine ne derecede cevap verebilmektedir? Başka bir bakış açısıyla, yüksek lisans programlarını akademik bir ürün olarak düşünürsek, bu ürünün geliştirilmesinde ve sunulmasında, yetişkin bireylerin taleplerine karşı ne derecede duyarlı olduğu sorulmalıdır.

Literatürde yüksek lisans eğitiminin amaçlarının neler olduğu, nasıl geliştirilmesi gerektiği ve hedefleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu amaçlar belirlenirken akademik gerekler ile ülke ve sektörel gereksinimlerin öncelikli olarak dikkate alındığı, fakat bireylerin yüksek lisans yapma nedenleri üzerinde çok da fazla durulmadığı tespit edilmiştir. Halbuki hizmetin sunulacağı, sunulan hizmetten yararlanacak ve çeşitli beklentileri olan bireyin merkeze konması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bireyin merkeze konmadığı durumlarda bireyin kendini ifade ettiği nokta ise yüksek lisans programlarının verdiği mezun sayılarının öğrenci sayısına oranında karşımıza çıkmaktadır. Yüksek lisanstaki kayıtlı öğrenci sayısının yılda verilen mezun sayısına oranı 1/5’dir (Aşkar, 2005). Yani her kayıtlı 5 öğrenciye karşılık sadece biri mezun olabilmektedir. Diğer dört

kişi ise sistem içerisinde uzun süreler kalmakta veya mezun olamamaktadır. Bu aşamada, Türkiye’de son yirmi yılda yaşanan yüksek lisans eğitime olan yoğun ilginin karşılığını bulup bulmadığının sorgulanması gerekmektedir. Mezun sayılarındaki genel artışın öğrenci sayılarındaki artışa paralel şekilde gelişmesi umut vericidir. Fakat, mezuniyet oranı göz önüne alındığında bu ilginin karşılığını bulduğunu ifade etmek aslında çok da mümkün değildir. Bu oran, her ne kadar genel bir veriyi ifade etse de, yüksek lisans programlarında karşılaşılan temel bir soruna da işaret etmektedir. Bu neden, yetişkin bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerinin yüksek lisans programlarının amaçlarında karşılığını bulamamasıdır. Aslında yüksek lisans programları tasarlanırken yalın bir şekilde kim için, ne, ne zaman, nerede, nasıl ve neden sorularının öncelikli olarak yanıt bulması gerekmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmanın araştırma sorusu, “yetişkin bir bireyin yüksek lisans eğitimi alma nedenleri nelerdir?” olarak belirlenmiştir.

Çalışmada öncelikle yüksek lisans eğitiminin tanımı, tarihçesi ve amaçları incelenmiştir. Daha sonra belirlenmiş olan amaçların öğrencilere neler kazandırdığı literatüre dayalı olarak ortaya konmuş ve kendi aralarında çeşitli boyutlar altında özetlenmiştir. Bu boyutlar belirlenmiş olan amaçların kazandırdıklarını ifade etmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yüksek lisans yapan öğrencilerin neden yüksek lisans yaptıklarına ait veriler öncelikle nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra nitel çalışmadan ve literatür taramalarından elde edilen veriler kullanılarak bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek üzerinde geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılarak bir anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formu Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Fen Bilimleri Enstitüsü yüksek lisans programlarındaki öğrencilere uygulanmıştır. Elde edilen nicel veriler analiz edilerek yüksek lisans yapma nedenlerine ait “kişisel gelişim”, “akademik kariyer”, “İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı”, “Mesleki Gelişim”, “Sosyal Statü Kazanma”, “Sosyal İlişki Kurma Fırsatı”, “Farklı Bir Sektöre Geçiş” ve “Bireysel Faydacılık” boyutları tanımlanmıştır.

Çalışma doğrultusunda ortaya çıkan sonuca göre, amaçların oluşturduğu kazanımlara ait boyutlar ile yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutların birbirlerinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Boyutlar arasındaki bu farklılıkların olması, bireyin beklentileri ile yüksek lisans program amaçlarının uyuşmadığını göstermektedir. Sistem içerisindeki öğrenci kayıplarının bu uyuşmazlıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yüksek Lisans Eğitimi

Bilim ve eğitimin kaynaştırıldığı lisansüstü eğitimler (Sevinç 2011); yüksek lisans, doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlik eğitimini kapsamaktadır. Bu eğitimlerden bu çalışma kapsamında incelenen yüksek lisans eğitimi ise 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu’nda;

“bir lisans öğretimine dayalı, eğitim, öğretim ve araştırmanın sonuçlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yükseköğretim”

olarak tanımlanmaktadır. Yüksek lisans, lisans mezunu adayın akademik yola girmeden önceki son durağı olarak değerlendirilmektedir (Toprak ve Erdoğan, 2013) Ayrıca yüksek lisans eğitimi, eğitim süreçlerinin “çıraklık” dönemi olarak tanımlanmaktadır. Yüksek lisans seviyesindeki bir öğrencinin uzmanlaşma süreci, bir ustanın yönetiminde temel eğitim olarak, önceki tahsil hayatından farklı, olgunluğa doğru ilerleyen ve farklı içerikteki bir eğitim olarak ifade edilmektedir (Şen, 2011, 2013). Yüksek lisans eğitiminin, yeni bir alanda ileri düzeyde deneyim sağlayan bir araç olarak düşünüldüğü zaman, bir dönüm noktası olduğu belirtilmektedir (Drennan ve Hyde, 2008). Carter ve Seavey (1986) ise yüksek lisans derecesini belli bir alandaki uzmanlık derecesi olarak tanımlamaktadır.

Yüksek Lisans Eğitiminin Tarihçesi

Yüksek öğretimi Amerika kıtasına taşıyanların İngiliz kolonileri olduğu, o sırada yüksek lisans derecesinin eğitimin en yüksek derecesi olarak kabul edildiği ve doktora derecesinin kullanılmadığı ifade edilmektedir. 1850’li yıllardan itibaren Amerika’da yüksek öğretimde büyük değişimler meydana gelmeye başlamış ve yüksek lisans derecesi üniversite seviyesinde bir eğitim olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yüksek lisansın, lisans derecesinin ötesinde bir başarı olduğu kabul edilmiş ve tez savunmalarının yapılması ile de belli bir olgunluğa ulaşıldığı belirtilmiştir (Carter ve Seavey, 1986) 1930’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde yüksek lisans derecesi yapma konusunda yoğun bir talep yaşanmıştır. Bu taleplerin en önemli nedeni, bazı eyaletlerde öğretmenlerden yüksek lisans derecesini almalarının şart koşulması olmuştur (Harriman 1938, Buell 1944).

Amerika’da 1930’lu yıllarda özellikle öğretmenlerin yüksek lisans yapma konusundaki yoğun talepleri yeni bir pazar oluşturmuştur. Bu pazar belli başlı büyük üniversitelerin yüksek lisans derecesini önemsemezken bunları yüksek lisans eğitimi veren küçük ölçekli eğitim kurumları ile işbirliği yapma konusunda teşvik etmiştir (Harriman 1938). Üniversitelerin bu noktada başlayan strateji değişiklikleri, günümüzde üniversiteleri çevresine daha duyarlı hale getirmiştir. Endüstrinin ihtiyaçları doğrultusunda yüksek lisans seviyesinde eğitim programları geliştirmeye başlayan üniversiteler, profesyonel bir kurum haline gelmiştir ve bu durum gün geçtikçe daha da büyük önem kazanmaktadır (Drennan ve Hyde, 2008). Bu şekilde, mesleklere yönelik yüksek lisans programlarının sürekli artması, profesyonelliğin önemini göstermiş ve insanların yüksek lisans yapma eğilimlerinin artışı sağlamıştır.

Günümüzde yüksek lisans eğitiminin zaman ve mekansal problemleri, bilgi teknolojilerinin gelişimi ile internet üzerinden yapılan uzaktan eğitimlerle ortadan kalkmaya başlamıştır (Hesketh ve Knight 1999). Bu kapsamda büyük üniversiteler internet aracılığı ile yüksek lisans eğitimi verebilmek için gerekli altyapıyı, iletişim ve bilgi sistemlerini geliştirmişlerdir. Ayrıca internet üzerinden kaynaklara ve diğer

materyallere kolaylıkla ulaşılabilmektedir. Bunun sonucunda, internet üzerinden yüksek lisans eğitimi veren kurumlar, uzaktan eğitime destek verdikleri için kamuoyunda prestij kazanmaktadır (Strong ve Harmon, 2009).

Türkiye’de Yüksek Lisans Eğitimi

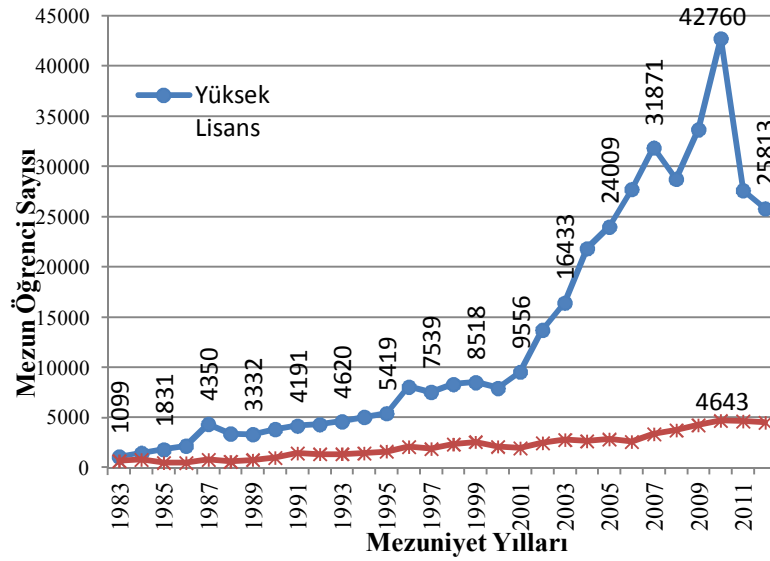
Türkiye’de Cumhuriyet döneminde doktora eğitimlerini yurtdışında tamamlayan akademisyenlerin olduğu bilinmektedir. Buna rağmen Velidedeoğlu (1984) Türkiye’de lisansüstü eğitime ilk olarak 1933 yılında doktora eğitimiyle başladığını belirtmektedir. Öte yandan Karayalçın (1989) ise Türkiye’de lisansüstü eğitime ilk olarak İstanbul Hukuk Fakültesi’nde 1932 yılında doktora eğitimi ile başladığını ifade etmektedir. Türkiye’de 1970’li yıllara kadar lisansüstü eğitiminin sadece doktora eğitiminden ibaret olduğu, 1970-1980 yılları arasında lisansüstü eğitimin, Amerikan sistemi referans alınarak şekillendirildiği görülmektedir (Bozan, 2012). Lisansüstü eğitim, 1973 yılında yürürlüğe giren 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile “ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora” olmak üzere kademelendirmiştir. Yüksek lisans eğitimi ise, ilk kez 1976-1977 öğretim yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nde başlamıştır (Karayalçın, 1989). Bu süreçte lisansüstü eğitimini fakülteler kendi içlerinde, usta çırak ilişkisine dayalı olarak yürütmekteydi. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerinin enstitülerde yapılmaya başlanması ise, 1982 yılında 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile gerçekleşmiştir. Bugün lisansüstü eğitimleri fen bilimleri, sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve eğitim bilimleri enstitülerinde verilmektedir.

Son otuz yıldır Türkiye’de yüksek lisans eğitimi alma konusunda bireylerin çok yoğun talepleri olduğu görülmektedir. 1994-2004 arasındaki yüksek lisans programlarındaki öğrenci sayısının 4 kat, doktora ve tıpta uzmanlıkta ise 2 kat arttığı belirtilmektedir (İmanov, 2011). Türkiye’deki yüksek lisans ve doktora programlarından mezun olan kişi sayılarının 1983 – 2012 yılları itibariyle değişimleri Şekil 1’deki grafikte gösterilmektedir. Türkiye’deki yüksek lisans eğitimini tamamlayan bireylerin 2010 yılı itibariyle 42.760 sayısı ile maksimum seviyeye çıktığı görülmektedir. Grafik incelendiğinde 2000 – 2010 yılları arasındaki yüksek lisans mezunu sayısındaki artışın beş kattan fazla olduğu görülmektedir. Bu artışların temelinde tezsiz yüksek lisans programlarının açılması bulunmaktadır. Ayrıca 2012 yılından itibaren Akademik Lisans Üstü Eğitim Sınavı (ALES), tezsiz yüksek lisans programları için zorunluluğunun ortadan kaldırılması, bu artışın sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir (Çetinsaya 2014).

2013 Aralık ayı verilerine göre Türkiye’de yüksek lisans eğitimi toplam 178 yüksek öğretim kurumunda verilmekte olup, eğitim gören öğrencilerin %19’u vakıf üniversitelerindeki programlara devam etmektedir. 2013 yılı itibariyle Türkiye’de yüksek lisans eğitiminin ve öğrenci sayılarının coğrafi bölgelere göre dağılımlarında farklılıklar bulunmaktadır. Marmara bölgesi, 69 yüksek öğretim kurumuyla, Türkiye’de yüksek lisans yapan öğrencilerin % 39’una eğitim vermektedir. İç Anadolu bölgesi, 37 yüksek öğretim kurumuyla, Türkiye’de yüksek lisans yapan öğrencilerin % 28,2’sine eğitim vermektedir. Ege bölgesi ise, 7

yüksek öğretim kurumuyla, Türkiye’de yüksek lisans yapan öğrencilerin % 11,9’una eğitim vermektedir. 2013 yılı itibariyle 139 (47 Vakıf – 92 Devlet) üniversitede lisansüstü eğitim alan öğrenci sayısı 768.514 iken bunların 569.367’si yüksek lisans öğrencisidir (Çetinsaya, 2014).

Şekil 1: Türkiye’deki Yüksek Lisans ve Doktora Programlarından Mezun Sayılarının Yıllara Göre Değişimi (1983-2012)

Kaynak: Çetinsaya (2014) faydalanılarak düzenlenmiştir.

Türkiye’de lisansüstü öğrenci sayılarının büyüklüğüne rağmen, programlardan mezun olma oranlarının çok düşük olduğu ifade edilmektedir. Eğitim aşamasındaki yüksek lisans öğrenci sayısının mezun sayısına oranı 1/5, doktora eğitiminde ise bu oranın 1/8 olduğu belirtilmektedir (Aşkar, 2005). Bu oran, sisteme giren ile çıkan arasında çok büyük kayıpların yaşandığını ve birçok öğrencinin mezun olamadığını göstermektedir. Bunun dışında lisansüstü eğitimlerle ilgili hedeflerin belirlendiği kalkınma planlarındaki hedeflerin ise başarısız olduğu görülmüş (Sevinç, 2011), bu durumun yüksek öğretim kurumlarını, yüksek lisans eğitiminin önemi doğrultusunda yüksek lisans programlarının amaçlarını tekrar gözden geçirip dinamik amaçlar belirlemeye yönlendirmiştir. Bu kapsamda üniversite-sanayi işbirliğine odaklanılarak, bir çok yeni yüksek lisans programının açılmasını sağlamıştır (Kaya vd., 2011). Bu programlar açılırken özellikle yakın bölgesel ihtiyaç ve taleplerin karşılanması amacıyla açılmaktadır. Açılan ve devam etmekte olan programların ise sektörel etkinliği ve mezunların memnuniyetleri değerlendirilerek eğitim programlarında iyileştirme ve geliştirmeler yapılmaktadır (Asyalı vd., 2007). Türkiye’de yüksek lisans eğitiminde üniversitelerin çevresine duyarlılığını gösteren en önemli stratejik değişiklikler ise, uzaktan eğitim, tezsiz yüksek lisans programlarının açılması ve tezsiz programlar

için ALES şartının kaldırılması olmuştur. Gelecekte iş yaşamında profesyonel olarak çalışanlarının, yaşam boyu öğrenme stratejisi kapsamı ile yüksek lisans programlarına daha çok önem vermesi beklenmektedir (Kavak 2011).

Yüksek Lisans Eğitiminin Amaçları

ABD’de 1960’lı yılların sonunda yüksek lisans eğitiminin yapısına ilişkin sorgulamalar başlamıştır. Bu sorgulamaların başında, yüksek lisans seviyesindeki eğitimin uygulamalı olmasından daha çok katı, tanımlanabilir ve teorik bir yapıda olup olmadığı gelmektedir (Carter ve Seavey, 1986). Bu süreçten sonra literatürde yüksek lisans eğitiminin amacı ve eğitimin nasıl olması gerektiği araştırılmaya başlanmıştır. Ginevicius ve Gineviciene (2009), yüksek lisans eğitiminin dört ana amacı olduğunu belirterek, bu amaçları şu şekilde sıralamıştır. “Öğrencileri iş pazarına hazırlamak”, demokratik toplum hayatına öğrencilerin aktif katılımlarını sağlamak”, “kişisel gelişim sağlamak”, “elde edilen bilgilerin geliştirilmesi ve transferi”. Drennan ve Hyde’e göre (2008) ise yüksek lisans programlarının amacı, yeni bilgiler kazandırarak bu bilgilerin profesyonel uygulamalarının yapılmasıdır. Şen (2013), yüksek lisans eğitiminin hedefini, bireyin kendi merak, istek ve arzusuna göre ilgisini çekeceği bir konuda, dar ama derinlemesine incelemeler yaparak, konusunda teorik ve uygulamaya yönelik bilgilerin geliştirilmesi olarak belirlemiştir. Karakütük (1989) eğitim bilimlerinde bu amacı, öğrencileri doktora öğrenimine hazırlamak, orta dereceli okul öğretmenliği için gerekli uzmanlaşmayı sağlamak ve ülkenin gereksinmesi olan yüksek nitelikli insan gücü ile araştırmacı yetiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Karakütük, ayrıca yüksek lisans eğitiminin genel amacını; “kamu ve sanayi sektörünün çeşitli hizmet alanlarına yüksek nitelikli insan gücü yetiştirmenin yanında, ülke sorunlarını çözmeye, kalkınma için gerekli teknolojiyi üretmeye yönelik araştırmaların yapılmasını sağlamaktır” şeklinde tanımlamıştır. Yukarıda sıralanan eğitim amacı tanımlarına bakıldığında aslında değişik bilim dallarında tek bir amacın belirlenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda Varış (1972) temel ve pozitif bilimlerin uygulamalı alanlarına göre farklılaştırma yaparak yüksek lisans öğreniminin amaçlarını aşağıdaki şekilde ortaya koymuştur.

Temel bilimlerde

- Doktora öğrenciliğine hazırlamak,
- Orta (II devre) ve yüksek okul öğretmenliği için gerekli akademik derinleşmeyi sağlamak,
- İlgili iş alanlarına yeterli eleman hazırlamak,
- Araştırma yardımcısı ve teknisyeni yetiştirmek

Pozitif bilimlerin uygulamalı alanlarında

- Doktora için gerekli hazırlığı ve yöneltmeyi yapmak,

- Ülkenin iş gücü ihtiyaçlarına göre hizmete yönelik eleman yetiştirmek üzere akademik ve mesleki çabaları kaynaştırmak,
- Operasyonel araştırmalara etkinlik kazandıracak yardımcı personeli yetiştirmek.

Türkiye’de yüksek lisans eğitiminin amaçlarını belirleyen resmi tanımının, yüksek lisans programlarının tezli veya tezsiz olmasına göre farklılaştığı görülmektedir. 01.07.1996 tarih ve 22683 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nde tezli yüksek lisans programının amacı, öğrencinin bilimsel araştırma yaparak bilgiye erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneğini kazanmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Tezsiz yüksek lisans programının amacı ise, öğrenciye mesleki konuda bilgi kazandırmak ve mevcut bilginin uygulamada nasıl kullanılacağını göstermektir.

Ginevicius ve Gineviciene (2009), yüksek lisans programlarının öncelikle ülke ekonomisine uygun şekilde geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ginevicius ve Gineviciene, yüksek lisans programlarının ülke ekonomisine uygunluğuna ilişkin kriterlerin analizinde üç analiz yöntemi belirlemiştir: Yapısal analizde, iş piyasasındaki yüksek lisans eğitiminin yeri ile ilgili kriter analiz edilmektedir. Bu kriterin değişkenleri; yüksek lisans eğitimi alanlar arasında işsizlik oranı, uzmanlığa göre iş, istenen yeterliliklerin uyumu ile profesyonel çalışmada pozisyonun konumu, işyeri tipleri, ödeme ve girişim-girişimcilik olarak sıralanmaktadır. İşlevsel analizde ana kriter, iş gücü piyasasına girmek için yüksek lisans eğitim alanların hazırlıklarıdır. Bu kriterin değişkenleri, yüksek lisansta elde edilmiş yeterlilik, yüksek lisans yapma gerekçeleri, profesyonel iş için hazırlıklar, kariyer yolu, mesleki beceriler ile ödeme oranı, niteliklerin artırılmasıdır. Değerleme analizinde, profesyonel aktivelere ve hazırlıklara yönelik kriter analiz edilmektedir. Bu kriterin değişkenleri ise, yüksek lisans çalışmalarının değerlendirilmesi, profesyonel aktivitelerin değerlendirilmesi, yüksek lisans derslerin geliştirilmesi ile ilgili potansiyeller, iş piyasasında ve girişimcilikte profesyonel yeterlilik oranı, eğitimsel, ekonomik ve sosyal sermaye değerlemeleridir.

Yüksek lisans programlarının geliştirilmesinde; ihtiyaçlara yönelik olarak analizler yapıldığında akademik ihtiyaçların da göz önüne alınması gerektiği ifade edilmektedir. Cranch (1984), mühendislik alanlarında yüksek lisans programlarına ihtiyacın kaynaklarını sıralarken; öncelikle hızla değişen teknoloji ile mühendislik alanlarında ihtiyaç duyulan yeni bilgi ve beceriden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra, modern meslek uygulamalarının büyüklüğünün ve karmaşıklığının artması ile karşılaşılan sorunları çözme ihtiyacı da önemli bir sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca dört yıllık yoğun lisans eğitimi programlarının içerisine günümüzde yeni yeni ihtiyaç duyulmaya başlanan öğrenim konularının dahil edilememesi, yüksek lisans eğitiminin bu ihtiyaçlar için kullanılmasına neden olmaktadır. Buell (1944) çalışmasında, akademik açıdan yüksek lisans derecesini almak isteyen bir adayın,

belirlenmiş olan akademik seviyedeki hedeflere ulaşması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu derece, adayın çalışma alanındaki uzmanlık noktasına ulaşmadan verilmemelidir. Aday, akademik çalışma alanında yaygın olarak kullanılan bir yabancı dil bilmelidir. Ayrıca akademik çalışma konusu ile ilgili tez veya makale yazması gerekmektedir. Buell (1944) ayrıca yüksek lisans öğrencisi adayı için mezun olduğu lisans derecesinin gerektirdiği alanda en az bir yıl çalışma tecrübesine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.

Tüm yukarıda ifade edilen açıklamalardan yola çıkarak, yüksek lisans eğitimleri için tek bir amaç tanımının yapılmasının doğru olamayacağı değerlendirilmiştir. Literatür incelendiğinde, aslında yüksek lisans programlarında ortak tek bir amacın tanımlanmasından çok, paydaş beklentileri ile amaçların uyumlaştırılmasını sağlayarak, bilim alanlarına göre, sektörlere göre, ekonomik ve sosyal beklentilere göre amaçların dinamik olarak tanımlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Yüksek Lisans Eğitiminin Kazandırdıkları

Toplumdaki öğrenme talebi ve insanların kendini geliştirme arzusu lisansüstü eğitime olan ilgiyi arttırmıştır (Bozan, 2012). Önceleri lisans eğitiminin kazandırdığı ayrıcalık, artık günümüzde yüksek lisans ve doktora dereceleri ile sağlanabilmektedir (Güven ve Tunç, 2007). Bu aşamada, yüksek lisans eğitiminin kazandırdığı ayrıcalıkların yanında, bireylere kazandırdığı toplam faydanın da ortaya konması gerekmektedir. Literatür incelendiğinde yüksek lisans eğitiminin bireye kazandırdıkları; yetişkin bireyin beklentilerinden çok yüksek lisans programlarının amaçları doğrultusunda şekillendiği görülmektedir. Yüksek lisans eğitiminin bireye kazandırdığı toplam faydanın boyutları, literatüre dayalı olarak yapılan çalışmada tespit edilmiş ve aşağıdaki şekilde 5 farklı boyutta özetlenmiştir.

Mesleki gelişim boyutu

Yüksek lisans derecesinin, mezunlara sağladığı imkanların başında, mesleki gelişim ve kariyer gelmektedir. Yüksek lisans programları, uygulamaya yönelmek isteyen öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmeye başlanmıştır (Yılmaz, 2008; Hesketh ve Knight, 1999). Ayrıca yeni bir mesleki alana girmek isteyenler için yüksek lisans eğitimi almanın öğrencilerin başarısı üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Drennan ve Hyde, 2008; Meece, Anderman, ve Anderman, 2006). Öte yandan Bouret (2013), bu tip derecelerin yeni bir kariyere başlamak isteyenler için kısıtlı olanaklar sunduğunu belirtmektedir. Yüksek lisans derecesinin sağladığı fırsatlar, iş hayatında yapılan ya da yapılacak uygulamaları akademik olarak desteklemek, daha iyi iş fırsatları elde edebilmek veya farklı bir iş koluna geçmek şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca bu derecenin çalışma arkadaşları ve rakipler arasında farklılaşmalar yarattığı da ifade edilmektedir (Factor, Oliver, ve Stecklov, 2012).

Akademik yönelim boyutu

Akademik hayata geçiş yapmak ve üniversitelerde kariyer yapma fırsatı elde etmek (Factor, Oliver, ve Stecklov, 2012) isteyenler için yüksek lisans derecesi ön şarttır. Yüksek lisans eğitimi ile akademik hayata ilk adımını atan öğrencilerin akademik ve eğitimsel kariyerlerine devam etmelerinin, gelecekte kendilerinin profesyonel olarak gelişim göstermelerini ve farkındalıklarını güçlendirdiği belirtilmektedir (Bragt, vd., 2011).

Kişisel gelişim boyutu

Yüksek lisans eğitimi genel olarak kişisel gelişimin önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Özellikle, bireylere çalışmalarında plan yapma ve yazma yeteneği sağlar ve aynı zamanda problemleri analitik düşünce becerisi ile çözme olanağı verir (Drennan ve Clarke, 2009). Bu nedenle, yüksek lisans programları, etkin öğrenme yeteneği ile kişisel yeteneklerin gelişiminde artı değer sağlayarak grup içerisinde bütünsel düşünmeye ve birlikte öğrenme potansiyeline katkıda bulunmaktadır (McEwen vd., 2008). Ayrıca yüksek lisans eğitimi, öğrencileri eleştirel düşünmeye ve amaçlarını gerçekleştirmeye yönlendirmektedir (Dehghani, Mirdoraghi, ve Pakmehr, 2011; Stathopoulos ve Harrison, 2003). Bununla birlikte yüksek lisans eğitimi alan bireyler yeni yetenek ve bilgiler edinerek entelektüel ve kültürel boyut çerçevesinde kişisel tatmin sağlar (Haris, 1996).

Sosyal boyut

Sosyal açıdan yüksek lisans programları, insan ilişkilerinde bağların güçlenmesini ve yeteneklerinin sürekli geliştirilmesini sağladığı gibi öğrencilere yeni fırsatlar yaratmaktadır (Skilbeck, 2001). Sosyal sorumluluk duygularının gelişmesini sağlamaktadır (Factor, Oliver, ve Stecklov, 2012). Ayrıca toplum içerisinde daha iyi bir sosyal statü, akademik onur ve saygı kazandırmaktadır (Harriman 1938).

Ekonomik boyut

Yüksek lisans derecesi, mezunlarına ekonomik faydalar da sağlamaktadır. (Harriman 1938, Buell 1944, Donaldson ve McNicholas 2004). Lisans derecesine sahip kişiler ile yüksek lisans derecesine sahip olanların aldıkları ücretler karşılaştırıldığında, işverenlerin yüksek lisans eğitimi alanlara daha çok önem verdiği görülmektedir (Ginevicius ve Gineviciene, 2009). ABD’de lisansüstü derecelerine verilen önem rakamsal olarak ifade edilebilmektedir. Buna göre, yüksek lisans yapanların, lisans mezunlarına göre %23 daha fazla kazandığı, doktoralarının ise yüksek lisanslılara göre ortalama %3 daha fazla kazandığı belirtilmektedir (Yılmaz ve Cömert 2011). Bu sebeplerle bireyler işlerindeki terfi ve aldıkları ücretleri yükseltebilmek amacıyla lisansüstü eğitim alma çabası içine girmektedir (Chevalier, 2003).

Öğrencilerin Yüksek Lisans Yapma Nedenleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yüksek lisans programları belirlenmiş amaçları doğrultusunda, yetişkin bireylere sunulmakta olup, eğitimlerini tamamlayan bireylerin tanımlanmış amaçlar doğrultusunda kazançlar sağlaması beklenmektedir. Bu süreç yüksek lisans eğitimi alan birey için yarı edilgen bir şekilde yaşanmakta olup, bireyin beklentileri ancak programların dinamik yapısı ölçüsünde karşılanabilmektedir. Literatürde bireylerin yüksek lisans programlarından beklentileri ve dolayısı ile yüksek lisans yapma nedenlerinin sorgulandığı görülmektedir. Ginevicius ve Gineviciene (2009), yüksek lisans yapmanın temel iki nedeni üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, profesyonel yeterliliği geliştirerek yüksek lisans eğitimi alan bireylerin iş piyasasının ihtiyaçlarını tahmin etme konusunda yardımcı olabileceklerini vurgulamışlardır. Diğeri ise bireyin bilimsel yeterlilik ve genel bilgi seviyesini arttırmak amacıyla yüksek lisans yaptıklarını belirtmektedir. Bu iki amaç doğrultusunda öğrenciler, araştırmacı, öğretmen ya da analitik işlerde veya başvurulmuş bölümlerde kariyer yapma olanağına sahip olmaktadır.

Akademik eğitimlerine devam etmek isteyen bireylerin yüksek lisans programlarını tercih etmelerine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda, yüksek lisans yapma tercihinde okulun ünü, yönetimi, akademik personele ulaşılabilirlik, eğitim kalitesi, ders içerikleri ve fiziksel olanakları konularının etkili olduğu tespit edilmiştir (Blackburn, 2011, Hesketh ve Knight, 1999; Donaldson ve McNicholas, 2004). Yüksek lisans yapılacak olan üniversitenin seçilmesinde Kiley ve Austin (2000) ailevi faktörlerin ve yükseköğretim kurumunun konumunun önemini vurgularken, Donaldson ve McNicholas (2004) ise eğitim maliyetinin de tercihi etkileyen sebepler olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak; öğrencilerin lisans eğitimlerini tamamladığı yerlerin yüksek lisans eğitiminin alınacağı üniversite seçimini etkilediği belirtilmektedir (Kiley ve Austin, 2010). Ayrıca arkadaş ve diğer çevrelerin vereceği tavsiyelerin de yüksek lisans yapılacak üniversite seçimini etkilediği tespit edilmiştir (Pratt, Hillier ve Mace, 1999).

Diğer faktörlerden birisi de kariyer planlamadır. Hem çalışıp hem de yüksek lisans yapan öğrenciler, kurumlarına olan ilgilerinin ötesinde kişisel kariyer amaçlarını ortaya koymaktadırlar ve bu bireyler iş piyasasında alternatif fırsatları fark etmektedirler. Ayrıca çalışan öğrenciler, yüksek lisans diplomasını kariyer gelişimi için kullanmaktadırlar (Buchanan, Kim, ve Basham, 2007). Kariyer gelişimi ile birlikte; bu bireylerin yeteneklerini geliştirmesi hususu, işe alınmada önemli bir yere sahiptir (Spance, 1974). Özellikle işletme yüksek lisans programı bireyler için kariyer başarısı sağlamaktadır (Mintzberg, 2004). Diğer bir çalışmaya göre, yaşça büyük öğrencilerin yüksek lisans yapma nedeni, sadece çalıştığı pozisyon için yeni bilgiler ve vasıflar kazanmak değil aynı zamanda yeni insanlarla tanışma fırsatı sağlamaktır (Jamieson, 2007).

Toprak ve Erdoğan (2013), yüksek lisans derecesine sahip olmanın nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır: farklı disiplinlerden gelerek iş dünyasına

hazırlanmak, alan değiştirerek yeni akademik alanda ilerlemek, yeni istihdam olanakları, kariyer ve ilerleme olanakları ve kişisel tercihler. Gömleksiz ve Yıldırım (2013), çalışmasında lisans üstü eğitim almada etkili olan faktörleri aşağıdaki gibi sıralamıştır.

- Kariyer yapma isteği
- Kendini geliştirme isteği
- Alanda yetkin olmak
- Lisanstaki hocaların yönlendirmesi
- Üniversitede çalışmak
- Üretken olma
- Toplumla katkı sağlamak
- Meslekteki gelişimini sağlamak
- Bilim insanı olmak
- Eğitim sürecinden kopmamak
- Doktora yapmak
- Bilimsel metotları kullanmak
- Saygınlık

Özmenteş ve Özmenteş (2005), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Öğretmenliği Yüksek Lisans Programında öğrenim gören öğrencilerin Yüksek Lisans programından beklentilerini; “akademik kariyer”, “uzmanlaşma-gelişme”, “bilimsel bir tutum edinme”, “eksiklerin giderilmesi” olarak belirlemiştir. Şekeroğlu (1995) Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde öğrencilerinin beklentilerini; İngilizce öğrenmek, iş bulmak, bilim dünyasına adım atmak olduğunu tespit etmiştir. Yıldız ve arkadaşları (2005) yüksek lisans eğitimine devam eden öğretmenlerin yüksek lisans eğitiminden beklentilerini “sosyal” ve “ekonomik” yönleriyle değerlendirmiştir. Buna göre öğrencilerin yüksek lisans eğitiminden sosyal olarak beklentilerini “statü kazanma”, “kendine güven duygusu”, “rehber/kaynak kişi olarak gösterilme/tanınma”, “aile ve toplum beklentileri”, “yeni iş imkânları ve olanaklar” boyutlarında özetlemiştir. Ekonomik beklentileri ise maaş artışı olarak tespit etmiştir. Savaş ve Topak (2005), Dokuz Eylül Üniversitesi ve Ege Üniversitesi’nde lisansüstü eğitimlerine devam eden 170 yüksek lisans ve doktora öğrencine, kendilerinin geliştirdikleri 18 değişkenden oluşan, lisansüstü eğitimden beklentiler anketini uygulamışlardır. Çalışmalarında cinsiyet, lisansüstü eğitim alınan enstitü, lisansüstü eğitim düzeyi, yüksek lisans eğitiminin tezli veya tezsiz yapılması, lisansüstü eğitim alınan üniversite bilgilerine göre öğrencilerin beklentileri

karşılaştırılmıştır. Bu çalışmaların dışında Gürsul, Yiğitbaşı ve Koçoğlu'nun (2011) yapmış olduğu araştırmada, öğrencilerin % 42.2'sinin lisansüstü eğitimini askerlik görevini geciktirmek amacıyla yaptığı tespit edilmiştir. Alabaş, Kamer ve Polat (2012) yüksek lisans eğitimi tamamlamış olan 30 öğretmen ile görüşmeler yaparak "lisansüstü eğitim tercih nedenleri" konusunda araştırma yapmıştır. Genel tercih nedenlerine ait boyutlar; "kişisel gelişim", "mesleki kariyer" ve "akademik personel olmak" olarak belirlenmiştir. Genel tercih nedenlerini oluşturan maddeler ise şu şekilde sıralanmaktadır; alanında kendisini geliştirme, eğitim sorunlarına çözüm üretme, bilimsel merak, eğitim programlarında yetkinlik, yenilikleri takip etme, yan bir alan isteği, belirli bir alanda uzmanlaşma isteği, uzman öğretmenlik, atama ve terfilerde kolaylık, bakanlık üst kademelerinde görev alma, görevlendirmelerde öncelik, akademik personel olma, sosyal statü, durağanlaşan hayata hareketlilik katmak.

Yukarıda literatüre dayalı olarak tespit edilen yüksek lisans yapma nedenleri, beklentileri ve tercihleri konusunda elde edilen değişkenler ölçek geliştirme sürecinde kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırmanın amacı, bireylerin yüksek lisans eğitimi alma nedenlerini açıklayabilecek bir ölçek geliştirmek, geliştirilen ölçek yardımıyla toplanan veriler kullanılarak yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutları tespit etmektir. Ayrıca tespit edilen boyutların kendi aralarındaki ve profil değişkenleri ile arasındaki ilişkileri açıklamaktır.

Yapılan çalışma kapsamında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüleri'nde yüksek lisans yapmakta olan öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenleri araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle, öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenlerini keşfetmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu nitel araştırmanın verileri içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve değişkenler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu değişkenler ile literatürdeki yüksek lisans yapma nedenlerine ait değişkenler bir araya getirilerek bir anket formu oluşturulmuştur. Bu anket formu ders ve tez aşamasında bulunan yüksek lisans öğrencilerine uygulanmıştır. Sonuç olarak, öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, lisans mezuniyetinin alanı, yüksek lisans yaptığı enstitü ve program türü (tezli-tezsiz), bir iş yerinde çalışıp çalışmadığı değişkenleri ile yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Ölçek Geliştirme

Araştırma, 2012-2013 öğretim yılı güz döneminde DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne ait yüksek lisans programlarında ders aşamasında bulunan 16 öğrenci ile yapılan yüz yüze görüşmeler ile başlamıştır. Öncelikle öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenlerinin sorgulanmasını amaçlayan yarı yapılandırılmış bir

görüşme formu hazırlanmıştır. Bu tekniğin seçilme nedeni, keşfedici çalışmalarda ihtiyaç duyulan esnekliğin sağlanabilmesi ve araştırmacının yorumları ile derinliğin kazandırılabilmesidir. Bu görüşmelerde öğrencilerden yüksek lisans yapma nedenleri ile ilgili akıllarına gelenleri sıralamaları istenmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilerek öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait 17 adet değişken belirlenmiştir. Bu süreçte yüksek lisans yapma nedenleri ile ilgili yapılan araştırmalar literatürden taranmıştır. Araştırmada, yüksek lisans yapma nedenlerine ait tüm değişkenler dahil edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Savaş ve Toprak'ın (2005) çalışmalarında kullandığı 18 değişken, Özmenteş ve Özmenteş'in (2005) ve Yıldız vd.'nin (2005) tespit ettiği değişkenler ile taranan diğer literatürde belirtilen değişkenler toplanmıştır. Daha sonra görüşmelerden elde edilen 17 değişken ile bir araya getirilmiştir. Literatürden ve görüşmelerden elde edilen değişkenler, kendi aralarında eşleştirilerek, benzer anlamları taşıyanlar birleştirilmiştir. Geliştirilen değişkenlerin değerlendirilebilmesi amacıyla 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır (1 Kesinlikle katılmıyorum – 5 Tamamen katılıyorum). Ayrıca katılımcıların profil bilgilerinin sorgulandığı 9 adet profil değişkeni anket formuna eklenmiştir. İlk aşamada 28 değişken ile oluşturulan anket formu uzman akademisyenlerin görüşlerine sunulmuştur. Uzmanlardan gelen öneri ve eleştiriler dikkate alınarak, değişkenlerin cümle yapıları ve anlamları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan sonra yüksek lisans yapma nedenlerine ait 31 adet değişken belirlenmiştir.

Geliştirilen ölçeğin pilot çalışması, DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden gerekli resmi başvuru yapılarak ve alınan izin doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin kullanıldığı anket formu, 2012-2013 öğretim yılı güz döneminde kolayda örneklem yöntemi ile belirlenen 32'si kadın 46'sı erkek toplam 78 katılımcıya uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerinde güvenilirlik testi yapılmış ve güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,8940 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenlerin ayırt edicilik madde endeksleri de analiz edilmiştir. Maddelerin toplam korelasyon değeri 0,20'ye yakın olan iki adet değişken üzerinde çalışmalar yapılarak, maddelerin anlamı ve cümle yapıları tekrar gözden geçirilmiştir.

Geçerliliği ve güvenilirliği test edilerek tatmin edici bulunan ölçek, 2013/2014 öğretim yılı güz döneminde DEÜ, Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüleri'nden gerekli izinler alındıktan sonra toplam 314 yüksek lisans öğrencisine uygulanmıştır.

Araştırmanın Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütlelerini, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı Ana Bilim Dallarına ait programlarda öğrenimlerini sürdüren yüksek lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye'de lisansüstü eğitim veren devlet üniversiteleri sıralamasında, 8.162 adet lisansüstü öğrenci sayısı ile 7. Sırada yer almaktadır. Bu öğrencilerin 6.198 adedi (%76) (Çetinsaya, 2014) toplam 10 farklı enstitüde (DEÜ, 2013) yüksek lisans programlarına devam etmektedir

Araştırma kapsamında uygulanan anket çalışması Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olan 29 anabilim dalından 13'üne ait yüksek lisans programında eğitim gören öğrencilere uygulanmıştır. Çalışma sırasında elde edilen güncel verilere göre; Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans programında eğitim gören ders aşamasında 954 tezli, 305 tezsiz yüksek lisans öğrencisi bulunmaktadır. Araştırmaya, 2013/2014 öğretim yılı itibariyle öğrenim gören ve kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen toplam 182 ders aşamasında olan Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi katılmıştır. Katılımcı sayısının ana kütleye oranı % 15 olmuştur.

Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olan 30 anabilim dalından 21'ine ait yüksek lisans programında eğitim gören öğrencilere uygulanabilmiştir. Çalışma sırasında elde edilen güncel verilere göre; Fen Bilimleri Enstitüsünün yüksek lisans programlarında ders aşamasında 726 öğrencisi bulunmaktadır. Araştırmaya, 2013/2014 öğretim yılı itibariyle öğrenim gören ve kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenen toplam 132 adet ders aşamasında olan Fen Bilimler Enstitüsü öğrencisi katılmıştır. Katılımcı sayısının ana kütleye oranı % 19 olmuştur. Enstitülerde ulaşılan toplam 314 adet katılımcının, örnekleme yöntemi zayıf olsa da sayısı itibariyle ana kütleyi temsil edebileceği kanaatine varılmıştır.

Veri Analiz Yöntemi

Toplanan verilerden yola çıkarak öncelikle yüksek lisans yapma nedenlerine ait değişkenlerin tercih edilme sıralamalarını yapabilmek amacıyla tanımlayıcı istatistik analizleri yapılmıştır. Daha sonra değişkenlerin belirli gruplar altında toplanarak anlamlı boyutlar oluşturup oluşturamayacağını belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin ve Barlett testleri yapılmıştır. Değişkenlerin uygunluğu tespit edildikten sonra değişkenler üzerinde faktör analizi yapılarak, yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar tespit edilmiştir.

Bireysel değişkenlerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutları tercih etmedeki etkilerinin incelenmesi amacıyla bağımsız iki grup arası farkların testi olan (independent samples t-test) T testleri gerçekleştirilmiştir (Altunışık vd., 2010). Ayrıca, araştırmada basit korelasyon testleri yapılarak değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ya da miktarını ve yönünü açıklayan korelasyon katsayı değerleri (Büyüköztürk 2012) tespit edilmiştir. Çalışmanın istatistiksel analizlerinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS) kullanılmıştır.

BULGULAR

Yapılan araştırmada, test edilen 31 değişken için uygulanan güvenilirlik testi sonucu Cronbach's Alpha katsayısı 0,8537 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç itibariyle ölçek güvenilir bulunmuştur.

Araştırma grubu 165'i kadın, 149'u erkek olmak üzere toplam 314 kişiden oluşmaktadır. Deneklerin 253 adedi tezli, 61 adedi ise tezsiz yüksek lisans

programlarında öğrenimlerini sürdürmektedir. Tezsiz yüksek lisans yapan öğrencilerin 60 tanesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğrencisidir. Denekler çalışma durumlarına göre incelendiğinde ise ankete katılan 314 katılımcıdan 119 adedinin bir işte çalıştığı geri kalan 195 adedinin ise bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir. Katılımcılara ait profil bilgileri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyetlerine, program türü, çalışma durumlarına ve yüksek lisans programının bağlı olduğu enstitüye göre dağılımları

Cinsiyet		Program Türü		Çalışma Durumu		Enstitü	
Kadın	Erkek	Tezli	Tezsiz	Çalışan	Çalışmayan	Sosyal	Fen
65	49	53	1	119	195	182	132
2,5	7,5	0,6	9,4	37,9	62,1	58	42

“Yüksek lisans yapma nedenlerine” (YLYN) ait değişkenler, 5’li Likert ölçeğinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre, değişkenlere katılım değeri en yüksek olandan en düşük olana doğru sıralanarak Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’deki gösterilen değişkenler, anket formunda kullanılan değişkenlerin cümle halindeki yapılarının kısaltması şeklindedir. Katılımcıların YLYN’nin en başında, “sahip oldukları bilgilerini geliştirmek”, “kişisel gelişimlerine katkı sağlamak”, “belirli bir alanda uzmanlaşma isteği”, “çalışma hayatına katkı sağlaması”, “kişisel hedeflere ulaşma fırsatı sağlaması” gelmektedir. Öte yandan “üniversitenin fiziksel olanaklarından faydalanmak”, “boş zamanlarını daha iyi değerlendirmek”, “öğrencilik haklarının avantajlarından yararlanmak”, “askerliği belirli bir süre erteleyebilmek” ve “eş seçiminde sağlayacağı avantajlardan yararlanmak” değişkenleri YLYN’nin sonlarında yer almıştır.

Tablo 2: Yüksek Lisans Yapma Nedenleri (YLYN) Değişkenlerinin Sıralaması

No	D.No* ¹	Yüksek Lisans Yapma Nedenleri* ²	(n)	Ortalama* ³	St. Sapma
1	8	Bilgilerini geliştirmek	314	4,4841	0,77175
2	3	Kişisel gelişime katkısı	314	4,4777	0,77572
3	11	Belirli bir alanda uzmanlaşmak	314	4,3885	0,77212
4	4	Çalışma hayatına katkı	314	4,3344	0,90064
5	22	Kişisel hedeflere ulaşma	314	4,2516	0,84052
6	1	Bireysel akademik kariyer	314	4,2166	1,04113
7	5	Daha iyi iş fırsatları	314	4,0828	1,09872
8	19	Yeni bilgi edinmenin mutluluğu	314	3,9968	0,94412
9	13	Mesleki alanda ilerleme / terfi almak	314	3,9873	1,08128
10	12	Rakipler arasında farklılaşma yaratmak	314	3,9554	1,13241
11	2	Akademik kariyer yapma fırsatı	314	3,8535	1,22182
12	15	İş hayatını akademik olarak desteklemek	314	3,8408	1,11916
13	25	Farklı eğitim ortamlarından yararlanmak	314	3,8057	1,08600
14	21	Uzmanlık unvanını elde etmek	314	3,7994	1,10815
15	18	İşe alınmada avantaj	314	3,7357	1,18438
16	31	Bilim insanı olma koşullarını elde etmek	313	3,7252	1,26892
17	9	Sosyal statü sağlama	314	3,6656	1,11895
18	23	Edindiğim bilgileri uygulamaya sokmak	313	3,5719	1,15835
19	14	Ekonomik katkılar	314	3,4777	1,17528
20	24	Elde ettiğim bilgileri paylaşma fırsatı	312	3,3846	1,11673
21	6	Yeni kişilerle tanışma fırsatı	314	3,3121	1,19023
22	7	İş hayatından insanlarla tanışma fırsatı	314	3,2739	1,17814
23	20	Bilginin yetersizliğini gidermek	314	3,2006	1,26688
24	10	Farklı bir iş koluna geçiş yapma fırsatı	314	3,0764	1,37081
25	26	Yabancı dili geliştirme fırsatı	314	2,8057	1,35320
26	28	Çevreden daha çok takdir görmek	314	2,6720	1,21389
27	27	Üniversitenin fiziksel olanakları	314	2,4968	1,24415
28	16	Boş zamanları daha iyi değerlendirmek	314	2,4427	1,30061
29	17	Öğrencilik haklarının avantajları	314	2,2962	1,23249
30	29	Askerliği belirli bir süre erteleyebilmek	157	1,8280	1,21517
31	30	Eş seçiminde sağlayacağı avantaj	314	1,6529	1,12645

*¹ Değişkenlerin anket formundaki numarası*² Değişkenlerin kısaltılmış hali*³ 5'li Likert ölçeği 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5 : Tamamen Katılıyorum.,

Ankette kullanılan YLYN'ye ait 31 değişkenin belirli boyutlarda bir araya gelebileceği ve özetlenebileceği düşüncesi ile değişkenler üzerinde "keşfedici faktör analizi" uygulanmıştır. Faktör analizi; birbiriyle ilişkili p tane değişkeni bir

araya getirerek az sayıda ilişkisiz ve kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir (Büyüköztürk, 2002). Keşfedici faktör analizinde veri sayısının yeterli olup olmadığı, veri setinin faktör analize uygun olup olmadığı sorgulanması gerekmektedir. MacCallum vd. (2001), faktör analizi için uygun katılımcı veya gözlem sayısının faktör analizine tabi tutulacak olan değişken sayısının en az dört katı olması gerektiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında araştırmada toplam 314 olan katılımcı sayısının değişken sayısının 10 katından daha fazla olduğu, dolayısıyla da denek sayısının faktör analizi yapmak için yeterli olduğu görülmektedir. Diğer yandan faktör analizi için verilerin uygunluğunu test etme amacıyla, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. Bu test sonucunda KMO değeri 0,766 olarak tespit edilmiş ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu görülmüştür. Ayrıca faktör analizi yapılmadan önce değişkenlere ait korelasyon matrisinin anlamlılığı da test edilmiştir. Bu amaçla yapılan Barlett testi sonucunda anlamlılık düzeyi $P=0,000$ düzeyinde tespit edilmiş olup, verilere faktör analizi yapılmasının uygun olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, yapılan keşfedici faktör analizinde YLYN'ye ait 31 değişkenin 8 faktör grubu altında toplandığı görülmüştür. Bu sekiz faktörün ölçüğe ilişkin açıkladıkları varyans değeri % 63,306'dır. Yapılan faktör analizine ait değerler, faktör grupları ve faktör yükleri Tablo 3'de gösterilmektedir.

Elde edilen faktör analizi gruplarının güvenilirlik katsayılarının kendi aralarındaki değerlerinin oldukça tatmin edici bir düzeyde olduğu görülmüştür. Faktör analizinde bir araya gelen değişkenlerin oluşturduğu faktör grupları sırasıyla aşağıdaki şekilde adlandırılmıştır; "İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı", "Bireysel Faydacılık", "Kişisel Gelişim", "Akademik Kariyer", "Mesleki Gelişim", "Sosyal İlişki Kurma Fırsatı", "Sosyal Statü Kazanma", "Farklı Bir Sektöre Geçiş". Faktör gruplarının sırasına göre en yüksek yük değerlerine sahip olan değişkenler şu şekilde oluşmuştur; "Daha iyi iş fırsatları" (0,781), "Öğrencilik haklarının avantajları" (0,758), "Bilgilerimi geliştirmek" (0,767), "Akademik kariyer yapma fırsatı" (0,861), "Farklı eğitim ortamlarından yararlanmak" (0,679), "İş hayatından insanlarla tanışma fırsatı" (0,799), "Sosyal statü sağlaması" (0,684), "Farklı bir iş koluna geçiş yapma fırsatı" (-0,716).

Araştırmada sıralanan faktör grupları "bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar" olarak adlandırılmış olup, metnin içerisinde bu aşamadan sonra bu şekilde ifade edilecektir.

Tablo 3: Yüksek Lisans Yapma Nedenleri (YLYN) Değişkenleri Üzerinde Yapılan Faktör Analizi

Yüksek Lisans Yapma Nedenlerinin Faktör Grupları	Alfa	Faktör Gruplarının Yükleri							
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1. İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı	0,781								
Daha iyi iş fırsatları		0,787							
İşe alınmada avantaj		0,731							
Ekonomik katkılar		0,681							
Rakipler arasında farklılaşma yaratmak		0,654							
Mesleki alanda ilerleme / terfi almak		0,536							
2. Bireysel Faydacılık	0,774								
Öğrencilik haklarının avantajları			0,758						
Eş seçiminde sağlayacağı avantaj			0,693						
Boş zamanları daha iyi değerlendirmek			0,678						
Askerliği belirli bir süre erteleyebilmek			0,603						
Üniversitenin fiziksel olanakları			0,603						
Yabancı dili geliştirme fırsatı			0,445						
3. Kişisel Gelişim	0,739								
Bilgilerimi geliştirmek				0,767					
Yeni bilgi edinmenin mutluluğu				0,688					
Kişisel gelişime katkısı				0,682					
İş hayatını akademik olarak desteklemek				0,539					
Çalışma hayatına katkı				0,514					
Kişisel hedeflere ulaşma				0,492					
4. Akademik Kariyer	0,813								
Akademik kariyer yapma fırsatı					0,861				
Bireysel akademik kariyer					0,821				
Bilim insanı olma koşullarını elde etmek					0,668				
5. Mesleki Gelişim	0,680								
Farklı eğitim ortamlarından yararlanmak						0,679			
Belirli bir alanda uzmanlaşmak						0,629			
Edindiğim bilgileri uygulamaya sokmak						0,587			
Elde ettiğim bilgileri paylaşma fırsatı						0,487			
6. Sosyal İlişki Kurma Fırsatı	0,783								
İş hayatından insanlarla tanışma fırsatı							0,799		
Yeni kişilerle tanışma fırsatı							0,784		
7. Sosyal Statü Kazanma	0,518								
Sosyal statü sağlama								0,684	
Çevreden daha çok takdir görmek								0,618	
Uzmanlık unvanını elde etmek								0,552	
8. Farklı Bir Sektöre Geçiş	-								
Farklı bir iş koluna geçiş yapma fırsatı									-0,716
Bilginin yetersizliğini gidermek									0,614

Bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar kendisini oluşturan alt değişkenler ile birlikte değerlendirilerek her bir boyutun ortalama değeri ve standart sapması hesaplanmıştır. Deneklerin bu boyutları tercih etme değerlerinin ortalamalarına göre en yüksek olandan en düşük olana doğru sıralanarak Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Bireylerin Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutların Tercih Sıralaması

Sıra No	Faktör No	Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar	(n)	Ortalama* ¹	St. Sapma
1	3	Kişisel Gelişim (KG)	314	4,2309	0,59285
2	4	Akademik Kariyer (AK)	313	3,9350	1,00694
3	1	İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı (EK)	314	3,8478	0,82911
4	5	Mesleki Gelişim (MG)	311	3,7846	0,74664
5	7	Sosyal Statü Kazanma (SS)	314	3,3790	0,81934
6	6	Sosyal İlişki Kurma Fırsatı (Sİ)	314	3,2930	1,07327
7	8	Farklı Bir Sektöre Geçiş (FS)	314	3,1385	0,91965
8	2	Bireysel Faydacılık (BF)	157	2,2059	0,85530

*¹ 5'li Likert ölçeği 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5 : Tamamen Katılıyorum

Tablo 4’de bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutların en başında “kişisel gelişim” boyutunun geldiği görülmektedir. Bunu sırasıyla “akademik kariyer”, “İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı”, “Mesleki Gelişim”, “Sosyal Statü Kazanma”, “Sosyal İlişki Kurma Fırsatı” “Farklı Bir Sektöre Geçiş” ve “Bireysel Faydacılık” boyutları takip etmektedir. Bireysel faydacılık boyutunun katılımcılar tarafından en son tercih edilen boyut olduğu tespit edilmiştir. Boyutlara ait ileride yapılacak olan analizlerde, boyutlar için kullanılacak kısaltmalar Tablo 4’de gösterilmektedir.

Boyutların kendi aralarındaki ilişkilerini görebilmek amacıyla korelasyon testi yapılmıştır. Korelasyon testine ait sonuçlar Tablo 5’de gösterilmektedir. Boyutların birbirleriyle olan ilişkileri incelendiğinde tespit edilen ilişki düzeylerinin neredeyse tamamının 0,01 anlamlılık düzeyinde ve pozitif olduğu tespit edilmiştir. Pearson ilişki katsayılarına göre boyutlar arasındaki en büyük ilişkinin “iş fırsatı ve ekonomik katkı” ile “sosyal statü kazanma” boyutları arasında olduğu, ilişki düzeyinin ise “orta” olduğu (0,467) tespit edilmiştir. Öte yandan “akademik kariyer” boyutu ile “iş fırsatı ve ekonomik katkı”, “bireysel faydacılık” ve “sosyal ilişki kurma fırsatı” boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca “kişisel gelişim” boyutu ile “bireysel faydacılık” boyutları arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar arasında tespit edilen ilişki sonuçlarında; akademik kariyer düşünen bir bireyin, diğer bireylere göre “iş fırsatı ve ekonomik katkı”, “bireysel faydacılık” ve “sosyal ilişki kurma fırsatı” gibi boyutları dikkate almadığı, bununla birlikte yüksek lisans beklentisinin diğer bireylerden daha farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca, yüksek lisans programlarından “iş fırsatı ve ekonomik katkı” beklentisi ile “sosyal statü kazanma” beklentisinin arasındaki ilişki düzeyinin en yüksek korelasyon katsayısına sahip olması dikkat çekici olarak bulunmuştur.

Tablo 5: Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutların Aralarındaki İlişkiler

Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar								
	EK	BF	KG	AK	MG	Sİ	SS	FS
EK ^{*1}	1							
BF ^{*1}	0,162*	1						
KG ^{*1}	0,398**	-	1					
AK ^{*1}	-	-	0,319**	1				
MG ^{*1}	0,284**	0,273**	0,526**	0,360**	1			
Sİ ^{*1}	0,354**	0,298**	0,241**	-	0,356**	1		
SS ^{*1}	0,467**	0,314**	0,248**	0,173**	0,295**	0,287**	1	
FS ^{*1}	0,272**	0,335**	0,202**	0,130*	0,292**	0,255**	0,196**	1

*¹ Pearson korelasyon katsayısı.

* Anlamlılık düzeyi 0,05 (iki kuyruklu).

** Anlamlılık düzeyi 0,01 (iki kuyruklu).

Yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutların katılımcıların profil bilgilerine göre değişip değişmediğini test edebilmek amacıyla “T” testleri yapılmıştır. T testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir. Tablo 6’da analiz sonuçlarından anlamlılık düzeyi 0,05’in altında olanlara yer verilmiştir. Testlerde öncelikle YLYN boyutlarında cinsiyete göre oluşan farklılıklar incelenmiştir. Buna göre “İş fırsatı ve ekonomik katkı”, “Kişisel gelişim”, “Akademik kariyer”, “Mesleki gelişim” ve “Farklı bir sektöre geçiş” boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınların sayılan tüm bu boyutları erkeklere göre daha fazla tercih ettiği belirlenmiştir.

Katılımcıların YLYN’ye ait boyutları tercih etmelerinde lisans mezuniyetlerine göre anlamlı farklılıkların olup olmadığı sorgulanmıştır. Sosyal bilimler kökenli lisans derecesi olan katılımcıların, mühendis kökenlilere göre “Mesleki gelişim” ve “Sosyal statü” kazanma boyutlarını daha fazla tercih ettiği tespit edilmiştir. Diğer boyutlarda anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

YLYN’ye ait boyutlarda, katılımcıların bir iş yerinde çalışıp çalışmadıklarına göre oluşan tercih farklılıkları incelenmiştir. Buna göre “Bireysel faydacılık”, “Akademik kariyer”, “Mesleki gelişim” ve “Farklı bir sektöre geçiş” boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bir iş yerinde çalışmayanların sayılan tüm bu boyutları, çalışanlara göre daha fazla tercih ettiği görülmüştür. Özellikle bir iş yerinde çalışmayanların “Bireysel faydacılık” boyutunu çalışanlara göre çok daha fazla tercih ettiği tespit edilmiştir.

Tezli veya tezsiz yüksek lisans programlarına devam eden katılımcıların YLYN’ye ait boyutları tercih etmelerinde fark olup olmadığı incelenmiştir. Sadece “Akademik kariyer” ve “Sosyal ilişki kurma fırsatı” boyutlarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle tezli yüksek lisans programlarına devam eden katılımcıların “Akademik kariyer” boyutunu tezsizlere göre çok daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Öte yandan tezsiz yüksek lisansa devam eden

katılımcıların ise “Sosyal ilişki kurma fırsatı” boyutunu tezli programa devam edenlere göre daha fazla tercih ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Profil Bilgileri ile Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar Arasındaki “T Testi” Sonuçları

	Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar							
	EK	BF	KG	AK	MG	Sİ	SS	FS
Kadın ^{*1}	3,9382*	-	4,3505**	4,1899**	3,9126**	-	-	3,2455*
Erkek ^{*1}	3,7477*	-	4,0984**	3,6509**	3,6436**	-	-	3,0201*
Sos. Bil. Lis. ^{*1}	-	-	-	-	3,8893*	-	3,5324**	-
Mühendis Lis. ^{*1}	-	-	-	-	3,6879*	-	3,2378**	-
Çalışıyor ^{*1}	-	1,9103**	-	3,6497**	3,6471*	-	-	2,9118**
Çalışmıyor ^{*1}	-	2,4979**	-	4,1077**	3,8698*	-	-	3,2769**
Tezli YL ^{*1}	-	-	-	4,1058**	-	3,2292*	-	-
Tezsiz YL ^{*1}	-	-	-	3,2295**	-	3,5574*	-	-
Sos. Bil. Ens. ^{*1}	-	-	-	-	-	3,4121*	3,4634*	-
Fen Bil. Ens. ^{*1}	-	-	-	-	-	3,1288*	3,2626*	-

^{*1} 5’li Likert ölçeği 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5 : Tamamen Katılıyorum.

* Anlamlılık düzeyi 0,05 (iki kuyruklu).

** Anlamlılık düzeyi 0,01 (iki kuyruklu).

Farklı enstitülerde yüksek lisans yapan katılımcıların YLYN’ye ait boyutları tercihlerindeki farklılıklar test edilmiştir. Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans yapan katılımcıların Fen Bilimleri Enstitüsü’nde yüksek lisans yapan katılımcılara göre “Sosyal ilişki kurma fırsatı” ve “Sosyal statü kazanma” boyutlarını daha fazla tercih ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans yapan katılımcıların ortalama yaşlarının (26,3), Fen Bilimleri Enstitüsü’nde yüksek lisans yapanlardan (24,9) daha yüksek olduğu ve aralarındaki farkın anlamlı olduğu (p:0,001) belirlenmiştir. Araştırmada katılımcıların yaşları ile YLYN’ye ait boyutları tercihleri arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Bu testlere ait sonuçlar Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Katılımcıların Yaş Verileri ile Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar Arasındaki İlişki Testi Sonuçları

YAŞ	Yüksek Lisans Yapma Nedenlerine Ait Boyutlar							
	EK	BF	KG	AK	MG	Sİ	SS	FS
Pearson ks.	-0,296	-0,219	-	-0,239	-0,126	-	-0,184	-
Anlamlılık ^{*1}	0,000	0,006	-	0,000	0,027	-	0,001	-
N	314	157	-	313	311	-	314	-

^{*1} iki kuyruklu.

Yaş ile “İş fırsatı ve ekonomik katkı”, “Bireysel faydacılık”, “Akademik kariyer”, “Mesleki gelişim” ve “Sosyal statü” boyutlarında negatif, anlamlı ve zayıf düzeyde ilişkiler tespit edilmiştir. Burada tespit edilen ilginç durum, yaş ilerledikçe YLYN’ye ait boyutları tercihlerde azalmalar görülmesidir. “Kişisel gelişim” “Sosyal ilişki kurma fırsatı” ve “Farklı bir sektöre geçiş” boyutları ile katılımcıların yaşları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan çalışma, bireylerin yüksek lisans yapma amaçları açısından sınıflandırıldığında araştırmanın tanımlayıcı niteliği daha çok ağır basmaktadır. Bununla birlikte, araştırmada hem nitel hem de nicel araştırma teknikleri birlikte kullanılarak yüksek lisans öğrencilerinin yüksek lisans öğrenimi alma nedenleri tanımlanmıştır. Yapılan araştırmada bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerine ait 31 değişken geliştirilmiştir. Geliştirilen değişkenlerin 8 faktör grubu altında toplandığı görülmüştür. Bu faktör grupları, yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar olarak tanımlanmıştır. Bu boyutlar ise “İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı”, “Bireysel Faydacılık”, “Kişisel Gelişim”, “Akademik Kariyer”, “Mesleki Gelişim”, “Sosyal İlişki Kurma Fırsatı”, “Sosyal Statü Kazanma”, “Farklı Bir Sektöre Geçiş” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca çalışmada, tespit edilen boyutların kendi aralarındaki ilişkileri ve profil verilerine göre farklılıkları ortaya konmuştur.

Bu çalışmada yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutların tercih sıralamasının en başında bireylerin kişisel gelişim boyutu gelmektedir. Alabaş, Kamer ve Polat (2012) çalışmasında da ortaya konan “kişisel gelişim” boyutu, yüksek lisans yapan öğretmenlerin yarısından fazlasının önemle altını çizdiği kodların oluşturduğu bir kategori olarak tanımlanmıştır. İkinci sırada ise “akademik kariyer” boyutu gelmektedir. Özmenteş ve Özmenteş (2005)’in çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Fakat önem sırası ilk boyutta yer değiştirdiği, “kariyer gelişim” boyutunun “kişisel gelişimden” daha fazla tercih edildiğini ifade etmişlerdi. Bunun yanında Gömleksiz ve Yıldırım (2013) çalışmasındaki sıralama ile yakın benzerlikler taşısa da denek sayısının azlığı nedeniyle bu çalışmada tespit edilen faktörlerden çok daha azının tanımlanabildiği anlaşılmaktadır.

Çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutlar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu açıdan analiz sonuçlarından elde edilen bulgular önem taşımaktadır. “Akademik Kariyer” boyutu ile “İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı”, “Sosyal İlişki Kurma Fırsatı” ve “Bireysel Faydacılık” boyutları arasında bir ilişki kurulamaması, yüksek lisans öğrencilerinin yüksek lisans yapma nedenleri arasındaki temel farklılığa işaret etmektedir. Bu temel farklılığın, akademik hayatın içerisindeki yüksek lisans yapan bir bireyin, yeni bir iş olanağını, ekonomik katkıyı ve iş hayatının içerisindeki insanlarla tanışma fırsatını dikkate almamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu yaklaşım aslında akademik hayat içerisindeki bireyin henüz yüksek lisans aşamasında iken, sahip olduğu eğilimleri göstermesi açısından da önemlidir. Bunun için genç akademisyenlere yönelik olarak, sosyal iletişimin önemi ortaya koyabilecek ve iletişim becerilerini geliştirme konularında yardımcı olacak programlar geliştirilmesi önerilmektedir.

Boyutlar arasındaki ilişkilerde önem sıralaması dikkate alındığında diğer önemli bir sonuç ise, “İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı” ile “Sosyal Statü” boyutu arasındaki ilişkidir. Bireyler, yüksek lisans eğitimi ile elde edecekleri uzmanlık

unvanı sayesinde sosyal statülerini kuvvetlendirmeyi planlamaktadır. Bu sayede yeni iş fırsatları yakalamayı ve ekonomik katkılar elde etmeyi düşünmektedir.

Çalışmanın ilginç sonuçlarından biri de kadın öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenlerinin erkeklere göre birçok boyutta farklılıklar oluşturmasıdır. Halbuki Savaş ve Topak (2005) araştırmasında, lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin lisansüstü öğrenimi talep etme gereklerinin cinsiyete göre değişmediği ifade edilmiştir. Bu çalışma Savaş ve Topak (2005)'in ulaştığı sonuçları desteklemediği gibi birçok boyutta cinsiyete göre farklılıkların oluştuğunu da ortaya koymaktadır. Çalışma, “akademik kariyer yapmak” başta olmak üzere, kişisel gelişim, iş fırsatı ve ekonomik katkı, mesleki gelişim ve farklı bir sektöre geçiş konularında kadınların erkelere göre daha büyük beklentiler içerisinde olduğunu göstermiştir.

Tezli ve tezsiz yüksek lisans yapan öğrencilerin yüksek lisans yapma nedenlerindeki temel farklılık, “akademik kariyer” boyutunda görülmektedir. Bu sonuç Savaş ve Topak (2005)'in sonuçlarını destekleyen ve beklenen bir sonuçtur. Doktora ile akademik kariyerlerine devam etmek isteyen bir öğrencinin tezli yüksek lisans programından mezun olması gerekmektedir. Bu nedenle akademik kariyer hedefleyen öğrenciler tezsiz yüksek lisans programlarını tercih etmemektedir. Bunun dışında, tezsiz yüksek lisans yapan öğrencilerin “Sosyal İlişki Kurma” boyutundaki beklenti düzeyi yüksek lisans yapanlara nazaran daha fazladır. Tezsiz yüksek lisans yapan öğrencilerin % 66'sının çalıştığı düşünüldüğünde, çalışanların yüksek lisans eğitimi yapma amaçlarını, sosyal ilişki kurarak yeni iş fırsatları elde etmek olarak belirlediği görülmektedir. Bu sonuç bize özellikle tezsiz yüksek lisans eğitimleri sırasında ilgili sektörde tanınmış popüler kişilerin ya da uzmanların misafir olarak çağırılması, bu kişiler ile tanışma imkânı sağlanarak bireylere artı değerler kazandırılabilirliğini göstermektedir.

Yüksek lisans yapma nedenlerinin bireyin çalışıp çalışmamasına göre farklılaştığı, bir işte çalışmayanların “bireysel faydacılık”, akademik kariyer”, mesleki gelişim” ve “farklı bir sektöre geçiş” boyutlarında çalışanlara göre daha büyük bir beklenti içerisinde oldukları tespit edilmiştir.

Bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerinin enstitülere göre de farklılaştığı tespit edilmiştir. Sosyal Bilimler alanında yüksek lisans yapan öğrencilerin “Sosyal İlişki Kurma” ve “Sosyal Statü Kazanma” konularında Fen Bilimleri öğrencilerine göre daha büyük bir beklenti içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç aslında şaşırtıcı olmayıp, yeni insanlarla tanışma ve iş hayatındaki önemli insanlarla tanışma fırsatının yaratacağı avantajların Sosyal Bilimler alanında yüksek lisans yapan öğrenciler tarafından bilindiğini göstermektedir. Sosyal ilişki boyutunun sağladığı fırsatların girişimciliği desteklediği düşünülür ise bu boyutun, Fen Bilimlerinde yüksek lisans yapan öğrencilere de kazandırılması, teknik alandaki gelişim için de faydalı olacağı düşünülmektedir. Savaş ve Topak (2005)'in çalışmasında “işe alınmadaki avantaj” ve “terfi alma” değişkenlerinin enstitülere göre değiştiği tespit edilmiştir. Bu

çalışmada farklı olarak, Savaş ve Topak'ın değişkenlerine benzer değişkenlerin oluşturduğu "İş Fırsatı ve Ekonomik Katkı" boyutunun enstitülere göre değişmediği tespit edilmiştir.

Öte yandan yüksek lisans yapma nedenlerine ait boyutların tercih ortalaması açısından en yüksek ortalamaya sahip olan boyut, "Kişisel Gelişim" boyutudur. Bu boyutun "Bireysel Faydacılık" boyutu dışındaki diğer tüm boyutlarla ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak hayat boyu öğrenme felsefesini prensip edinen bireylerin yaşları ile "Kişisel Gelişim" boyutu arasında bir ilişki kurulamamış olması da ilginç bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bireylerin yaşları ilerledikçe, "kişisel gelişim" boyutunu yüksek lisans eğitimi yapma nedenleri arasında görmediklerini göstermektedir. Aslında bireylerin yaşları ile bazı boyutlar arasında tespit edilen anlamlı ilişkiye rağmen ilişkilerin negatif düzeyde olması başka ilginç bir durumu da ortaya koymaktadır. Bu durum, bireylerin yaşları ilerledikçe yüksek lisans yapma nedenlerinin zayıfladığını, kariyerlerinin belirli noktalarına gelmiş bireyler için bir nedensellik oluşturmadığını göstermektedir. Ulaşılan bu sonuç, yaş faktörünü yüksek lisans eğitimi için kısıtlayıcı bir faktör olarak tanımlayan Bouret (2013) çalışmasının sonuçları ile örtüşürken, Jamieson (2007) ile farklılaştığı söylenebilir.

Bu çalışmada sadece "Sosyal Bilimler" ve "Fen Bilimleri" alanlarındaki yüksek lisans yapan öğrencilerin nedenleri araştırılmıştır. Yüksek lisans yapma nedenlerinin "Eğitim Bilimleri" ve "Sağlık Bilimleri" alanlarında da incelenmesi gerektiği benzer ve farklılaşan noktaları ortaya koyacak çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Genel olarak yüksek lisans programları, akademik gereklilikler ve sektörel ihtiyaçlar merkeze konarak geliştirilmektedir. Bireyin talepleri ve bu programları tercih etme sebepleri nadiren sorgulanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan kısıtlı sayıdaki profil değişkenleri arasında bile bireylerin yüksek lisans yapma nedenlerinin değiştiği tespit edilmiştir. Bireyin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda geliştirilen "tezsiz yüksek lisans programları", "uzaktan eğitim programları" aslında bireyin merkeze konulabileceğini gösteren en güzel örneklerindendir. Bireyin merkeze alınması ile ilgili olarak birçok yeni yaklaşımın tartışılabilir hale gelmesi gerekmektedir. Gelecekte bireye özel programlar haline dönüşebilecek esnek bir yapının ve sistemin kurulması, bireylerin gelişimi açısından ve insan kaynaklarının niteliği açısından stratejik önem taşımaktadır. Sonuç olarak; yüksek lisans programlarının bireylerin tercihleri doğrultusunda esnek bir yapıda geliştirilmesi ve beklentileri doğrultusunda dinamik olarak sunulması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alabaş, R., Kamer, T. ve Polat, Ü. (2012). Öğretmenlerin kariyer gelişimlerinde lisansüstü eğitim: Tercih sebepleri ve süreçte karşılaştıkları sorunlar. *e-International Journal of Educational Research*, 3 (4): 89-107.

Asyali, E., Cerit, A. G., Nas, S. ve Kalkan, M. (2007). "Curriculum development for a graduate program on maritime safety, security and environmental management", *International Symposium on Maritime Safet, Security and Environmental Protection* September 20-21, 2007 Athens, Greece.

Aşkar A. (2005). Doktora çalışmaları. Yükseköğretim ve Araştırma, Uluslararası Yükseköğretim Konferansı. 14-15 Kasım 2005 Ankara. 99-112.

Blackburn, G. (2011). Which master of business administration (MBA)? Factors influencing prospective students' choice of MBA programme – An empirical study. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 33 (5): 473-483.

Bouret U. I. (2013) Exploring the meaning of age for professional women who acquire master's degrees in their late 40s and 50s. *Educational Gerontology*, 39 (5): 285-297

Bozan, M. (2012). Lisansüstü eğitimde nitelik arayışları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (2): 177-187.

Bragt, C. A. C. V., Bakx, A. W. E. A., Teune, P. J., Bergen, T. C.M. ve Croon, M. A. (2011). Why students withdraw or continue their educational careers: A closer look at differences in study approaches and personal reasons. *Journal of Vocational Education & Training*, 63 (2): 217-233.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, istatistik, araştırma desenli SPSS uygulamaları ve yorum. 2. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Carter J. R. ve C. Seavey (1986). The master's degree: Basic preparation for professional practice current and future trends in library. *Information Science Education*, 34 (4): 561-580.

Çetinsaya, G. (2014). Büyüme, kalite uluslararasılaştırma: Türkiye yükseköğretimi için bir yol haritası. Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2, Anadolu Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, Eskişehir.

Chevalier, A. (2003). Measuring over-education. *Economica*, 70: 509–531.

Dehghani, M., F. Mirdoragh, H. Pakmehr (2011). The role of graduate students' achievement goals in their critical thinking disposition. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15: 2426–2430.

Dokuz Eylül Üniversitesi (2012). Özdeğerlendirme raporu 2011-2012, <http://web.deu.edu.tr/adek/index.php>, (26.03.2014).

Donaldson, B. ve McNicholas, C. (2004). Understanding the postgraduate education market for UK-based students: a review and empirical study. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 9 (4): 346–360.

Drennan, J. ve M. Clarke (2009). Coursework master's programmes: the student's experience of research and research supervision. *Studies in Higher Education*, 34 (5): 483–500.

Drennan, J. ve Hyde, A. (2008). Social selection and professional regulation for master's degrees for nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 63 (5): 486–493.

Factor, R., Oliver, A. L. ve Stecklov, G. (2012). Professional homogeneity: global versus local effects. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 4 (3): 100-115.

Gömleksiz, F. ve Yıldırım F (2013). Lisansüstü eğitim alan öğrencilerin lisansüstü eğitime ilişkin görüşleri. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, T. C. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 14-15 Mayıs 2013. 68-74

Gürsul, F., Yiğitbaşı, A. ve Koçoğlu, F. O. (2011). Üniversite öğrencilerinin askerlik süresine ve askere alma yöntemlerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011)* 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 3. Cilt / Bölüm XIV / Sayfa 2014-2021

Güven, İ ve B. Tunç (2007). Lisansüstü öğretim öğrencilerinin akademik sorunları: Ankara Üniversitesi eğitim bilimleri enstitüsü örneği. *Milli Eğitim*, Sayı 173, Kış/2007, 157–171.

Harris, M. (1996). Review of postgraduate education (London, Higher Education Funding Council for England). akt. Hesketh A. J. ve Peter T. K. (1999) Postgraduates' Choice of Programme: helping universities to market and postgraduates to choose. *Studies in Higher Education*, 24 (2): 95-107.

İmanov, V (2011). Üniversitelerdeki uygulama ve araştırma merkezleri: genel manzara, modeller ve sorunlar. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011)* 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 2. Cilt / Bölüm VIII / Sayfa 805-813.

Jamieson, A. (2007). Higher education study in later life : What is The Point?. *Ageing & Society*, 27: 363–384.

Karakütük, K. (1989). Türkiye lisansüstü öğretim, sorunları ve çözüm önerileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 22 (1): 505-528.

Karayalçın, Y. (1989). "Türkiye'de lisansüstü eğitim", *Yüksek Öğretimde Değişmeler. TED*. Ankara. akt. Karakütük, K. (1989) Türkiye Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (1): 505-528.

Kavak, Y. (2011). Türkiye'de yükseköğretimde büyüme: Yakın geçmişe bakış ve uzun vadeli (2010-2050) büyüme projeksiyonları, Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 3. Cilt / Bölüm XV / Sayfa 2189-2194.3. Cilt / Bölüm XVI / Sayfa 2440-2447.

Kaya, D., Yaşar, M., Sulak, M. T., Eyidoğan, M., Sonverdi, E., Pelenk, M. C. ve A. Uslu (2011). Karabük Üniversitesi-Kardemir A.Ş. İşbirliği. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 3. Cilt / Bölüm XV / Sayfa 2189-2194.

Kiley, M. ve Austin, A. (2000). Australian postgraduate students' perceptions, preferences and mobility. *Higher Education Research and Development*, 19 (1): 75-88.

MacCallum R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J. ve Hong, S. (2001). Sample size in factor analysis: The role of model error. *Multivariate Behavioral Research*, 36 (4): 611-637.

McEwen L., Monk, J., Hay, I., Kneale, P. ve King, H. (2008). Strength in diversity: Enhancing learning in vocationally-orientated, master's level courses. *Journal of Geography in Higher Education*, 32 (1): 101-119.

Mintzberg, H. (2004). *Managers not MBAs*. Berrett-Koehler. San Francisco: CA.

Meece, J., Anderman, E. M. ve Anderman, L. H. (2006). Classroom goal structure, student motivation, and academic achievement. *Annual Review of Psychology*, 57: 487-503.

Özmenteş, G. ve S. Özmenteş (2005). Buca Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinin lisansüstü eğitimden beklentileri ve yüksek lisans programı ile ilgili görüşleri. İzmir: *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17: 247-255.

Pratt, J., Hillier, Y. ve Mace, J. (1999). Markets and motivation in part-time postgraduate education. *Studies in Higher Education*, 24 (2): 95-107.

Savaş, B. ve E. Topak (2005). Lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin beklentileri ve lisansüstü öğrenimi talep etme gerekçeleri. İzmir: *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17): 145-154.

Sevinç, B. (2011). Türkiye' de lisansüstü eğitim uygulamaları, sorunlar ve uygulamalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 34 (1): 125-137.

Şekeroğlu, E. (1995). 2. Üniversite kurultayı, İstanbul: Sarmal Yayınevi. Akt. Yıldız, E., E. Akpınar, H. Aşkar ve Ö. Ergin (2005) Yüksek Lisans Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri. İzmir: *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 17: 205-212.

Şen, Z. (2011) Araştırma nasıl yapılır ve yaptırılır?. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar (UYK-2011) 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 1. Cilt / Bölüm V / Sayfa 211-230.

Şen, Z. (2013). Türkiye'de yüksek lisans ve doktora eğitimi kalitesinin iyileştirilmesi için öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3 (1): 10-15.

Skilbeck, M. (2001). The university challenged a review of international trends and issues with particular reference to Ireland. The Higher Education Authority, Dublin.

Spance, M. (1974). Market signaling: Informational transfer in hiring and related screening. Harvard University Press, Cambridge: MA.

Stathopoulos, I. ve Harrison, K. (2003). Study at master's level by practising physiotherapists. *Physiotherapy*, 89 (3): 158-169.

Toprak, M. ve Erdoğan, A. (2013). Lisansüstü eğitimde Avrupa yaklaşımı. *VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, T. C. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 14-15 Mayıs 2013. S.10-36

Varış, F. (1972). Türkiye'de lisans-üstü eğitim "pozitif bilimlerin temel ve uygulamalı alanlarında". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (1): 51-74.

Velidedeoğlu, H. V. (1984). "Doktora ve Doctor Honoris Causa", *Cumhuriyet Gazetesi*. 25.12.1988. YÖK. *Yüksek Öğretimle İlgili. Yönetmelikler*. Ankara. akt. Karakütük, K. (1989) Türkiye Lisansüstü Öğretim, Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (1): 505-528.

Yıldız, E., Akpınar, E., Aşkar, H. ve Ergin, Ö. (2005). Yüksek lisans eğitimine yönelik öğrenci görüşleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17: 205-212.

Yılmaz, F. ve Cömert, H. (2011). Üniversitelerde değişim ve yeni gerçeklik. uluslararası yükseköğretim kongresi: Yeni yönelişler ve sorunlar (UYK-2011) 27-29 Mayıs 2011, İstanbul; 2. Cilt / Bölüm XI / Sayfa 1604-1612.

Yılmaz, R. (2008). Türkiye'de lisansüstü öğrenim için öğrenci seçimi: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsünde bir uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Harekat Araştırması Ana Bilim Dalı, Ankara.

Yayın Geliş Tarihi: 07.04.2016
Yayına Kabul Tarihi: 31.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.65639>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 601-616
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Derleme Makalesi

ŞÜKRÜ TÜL ESİK ESER KOLEKSİYONU'NUN OLUŞUMU VE YÜKSEK ÖĞRENİM İÇİN KULLANIMI

Elif KESER KAYAALP*
Betül TEOMAN**

Öz

Türkiye'de üniversite müzeleri ve koleksiyonları genellikle bireysel çabaların ürünüdür ve müzecilik adına öğretecekleri çok şey vardır. Bu makalede önce Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun 2003 yılına uzanan oluşum serüveni, koleksiyonun kuruluş fikri, amaçları ve süreçleri anlatılacaktır. Şükrü Tül'ün 2015'te vefatından sonra belgelenmesi şart olmuş bu süreç, hem üniversite hem de bölüm belleğimiz için önemli olmakla birlikte müzecilik adına yaşanan sorunlar, kullanılan kaynaklar ve sahip olunan potansiyeller açısından öğreticidir. Batı'da, özellikle İngiltere'de, gerekliliği bir süre tartışılmış olan üniversite müzeleri, kurumları için vazgeçilmez olduklarını ispat etmek zorunda kalmış ve üniversitelerin birincil işlevlerinden biri olan yüksek öğrenime katkılarına ve alternatif eğitim modellerine -özellikle nesne temelli öğrenme- olanak sağlayan yaratıcı potansiyellerine vurgu yapmışlardır. Türkiye'de üniversite müzelerinin ve koleksiyonlarının yüksek öğrenim için kullanılma olanakları ihmal edilmektedir. Bu makale Edebiyat Fakültesi Şükrü Tül Koleksiyonunun Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencilerinin öğrenimi için kullanılması, bugünkü kurgusunun oluşumu ve geleceğe dair potansiyelleri ile ilgili fikirler sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Şükrü Tül, Koleksiyon/Müze, Üniversite, Yüksek Öğrenim, Nesne Temelli Eğitim.

ŞÜKRÜ TÜL COLLECTION OF ANTIQUITIES: ITS FORMATION AND USE FOR HIGHER EDUCATION

Abstract

In Turkey, university museums/ collections, are a result of great efforts of individuals and they have a great deal to teach about museum studies as a discipline. In this article we first tell the formation story of the Şükrü Tül Collection of Antiquities which goes back to 2003, its founding idea, aims and processes. After Şükrü Tül passed away in 2015, it became obligatory to document this process, which is important not only for our institutional and departmental memory but also for museology as it is instructive in terms

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, elif.kayaalp@deu.edu.tr

** Uzm., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Müzecilik Bölümü, betul.teoman@deu.edu.tr

of the problems experienced, sources used and potentials inherit in the university. In the West, especially in England, where their necessity has been questioned, the university museums had to prove their essentiality for their institutions by pointing out their contribution to higher education and their creative potential that makes alternative education models- specifically object based learning- possible. In Turkey, possibilities of using university museums/ collections for higher education are still highly neglected. This article shall present ideas regarding the use of Şükrü Tül Collection for the education of the students of Dokuz Eylül University, the formation of its current design and opportunities for the future.

Keywords: *Şükrü Tül, Collection/ Museum, University, Higher Education, Object Based Learning.*

GİRİŞ

Üniversite koleksiyonları ve müzeleri, her iki kurumun toplumdaki itibarlı konumu nedeniyle beklentilerin yüksek olduğu oluşumlardır. Buna bağlı olarak, üniversitelerdeki koleksiyon ve müze oluşumlarında alışılmışın dışında problemler yaşanmakla birlikte yine üniversitelerin kendi bünyelerindeki potansiyellerinden dolayı avantajlara da sahip olunabilmektedir. Prof. Dr. Nil Sarı'nın Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi'nin kuruluşunu ve gelişimini anlattığı makalesinden de anladığımız gibi, Türkiye'de önce koleksiyonların, sonra müzelerin kurulması üniversitelerde kişilerin bireysel uğraşlarına oldukça bağlıdır. Nil Sarı 1983'de elinde hiçbir şey yokken başladığı ve 2007 yılında büyük bir müzeyle sonlandırdığı çalışmalar sırasında yaşadığı heyecanları, zorlukları, geliştirdiği stratejileri anlatırken oldukça faydalı bilgiler vermektedir (Sarı, 2009: 25-36).

Müze veya koleksiyonlar gezilirken, o koleksiyonun oluşumuna dair bilgiler ya kısaca verilir ya da bunlardan hiç bahsedilmez. Bu nedenle Sarı'nın anlatısı müzecilik pratikleri adına oldukça değerlidir. Müzecilik çalışmalarında artık koleksiyonların oluşumunu sağlayan ve koleksiyonlar yoluyla oluşturulmuş sosyal ağlar da araştırma konularına dahil edilmektedir (Byrne vd., 2011: 20) ki bu bir üniversite koleksiyonunun oluşturulmasının çok fazla ayağından yalnızca biridir. Koleksiyonlar dinamik, birçok şeyle bağlantılı neredeyse yaşayan varlıklardır ve her birinin ayrı bir hikayesi vardır.

Şükrü Tül'ün Dokuz Eylül Üniversitesinde oluşturduğu koleksiyonun hikayesini anlatmaya malesef ömrü yetmemiştir. 13 Mart 2015'te vefatının ardından isminin verildiği koleksiyonun tarihini yazmak, bu koleksiyonu yürütmek ve gelecek için planlamak adına zorunlu bir hale gelmiştir. Burada aktaracağımız tarih yalnızca müzecilik bölümünün ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nin kurumsal belleği için değil, Buca ve İzmir için de ileride önemli bir referans olacaktır. Tahmin edilebileceği gibi bir koleksiyon toplamak ve sergilemek hiç de kolay değildir. Bu süreci anlamaya çalışmak, böyle bir süreçteki motivasyonları, karşılaşılabilecek zorlukları, yararlanabilecek kaynakları, bağış algısını, sürecin finansal, mekânsal ve diğer pratik boyutlarını kavramamıza yardımcı olacaktır.

Yaptığımız sözlü tarih çalışmaları, Şükrü Tül'ün yazışmaları ve dosyaları yardımıyla koleksiyonumuzun bir tarihçesini oluşturduk¹. Daha sonra, bir üniversite müzesinin ne olduğunu, üniversitede yüksek öğrenime bir koleksiyonun katkısının nasıl olacağını ve Şükrü Tül Koleksiyonu'nun potansiyelleri ve nasıl kullanılabileceğini tartıştık.

ŞÜKRÜ TÜL HAKKINDA

Şükrü Tül, 1956 yılında Aydın'da doğmuş, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümünden 1982 yılında mezun olmuştur. Aphrodisias ve Sebasteion kazılarında çalışmış ve Büyük Menderes vadisi ile ilgili araştırmalar yapmıştır. 1990-2003 tarihleri arasında on üç yıl boyunca Gözlem gazetesinde kültür sanat yazıları ve incelemeler yayımlamıştır. Çok sayıda belgesel çekmiş, antik kentlerle ilgili rehber kitaplar, etnografik yazılar yazmıştır. 2001 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji bölümünde çalışmaya başlamıştır. 2003 yılında “son on yılın en başarılı turizm ve kültür adamı” ödülünü almış, 2011 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde yeni kurulan müzecilik bölümüne geçmiştir (Ebruli Tur internet sitesinde kendi yazdığı özgeçmişinden).²

Şükrü Tül, 1987-89 yılları arasında yaklaşık iki yıl boyunca Tarih Toplum Dergisi ve sonrasında “Dionysos Gezginleri” adını verdiği küçük bir grup ile İzmir ve çevresinde kültürel geziler düzenlemeye başlamıştır. 1999 yılında Ebruli Tur'un işletmecilerinden Resmîye Dinlenmez Şükrü Tül'ün turlarına katılmış ve rehberliğinden çok etkilenmiştir. Şükrü Tül'ü birlikte çalışmaya ikna etmek için uğraşmış ve sonunda başarmıştır. Şükrü Tül, Ebruli Turizm bünyesinde ilk turunu 1999'da Afrodisyas'a yapmış ve vefatına kadar Ebruli Tur ile çalışmayı sürdürmüştür. Şükrü Tül'ün kültür turlarına katılan gezginlerden oluşan çok geniş bir sosyal ağı oluşmuştur. Bu ağdan pek çok kişi Şükrü Tül'ün kurmayı planladığı üniversite koleksiyonu için destekte bulunmuştur. Meral-Uğur Sümer çiftinin verdiği eser bağışı sözü ve çevresinden üniversite müzesi oluşturma düşüncesine aldığı olumlu tepkilerin cesaretiyle Şükrü Tül, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde bir müze açmak için resmi prosedürleri yerine getirmeye başlamıştır.

¹ Şükrü Tül'ün koleksiyonu kurarken planladıkları ve yaşadıklarını bize vakit ayırarak aktaran eşi Yeşim Tül'e, fakültemiz eski dekanlarından Prof. Dr. Nilgün Moralı'ya, teşhir salonunun tasarımını yapan mimar Nejat Saygıner'e, koleksiyonun oluşmasında önemli destek sunan Resmîye Dinlenmez'e ve Uşak Arkeoloji Müzesi'ne kayıtlı koleksiyonunun tamamını üniversitemize bağışlayan Meral Sümer'e teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca sunmuş oldukları yardım ve destekler için bölüm başkanımız Prof. Dr. Remzi Yağcı başta olmak üzere; Yrd. Doç Dr. Zeynep Çakmakçı, Yrd. Doç Dr. Urungü Akgül, Yrd. Doç Dr. Barış Gür ve Araş. Gör. Özlem Öztopçu'ya teşekkür ederiz.

² http://www.ebruliturizm.com.tr/ark_sukru_tul_kimdir-tour1819.html.

KOLEKSİYONUN OLUŞUM SÜRECİ

Tül, 2002'nin sonlarına doğru dönemin Fen- Edebiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Nilgün Moralı'ya, Moralı'nın sözleriyle “bir öneriler paketiyle, ön çalışmasını yapmış olarak” gitmiştir. Müzenin yeri hakkında, o zaman yapılmakta olan Edebiyat fakültesi C-blok'un üst katlarının uygun olduğunu düşünmüş ve çeşitli kurumlardan alabileceği nesnelere belirlemiştir. Tül'ün aklında Buca etnografyası ve arkeoloji odaklı bir müze vardı. Kendisini Ebruli Tur'un internet sitesinde “arkeoloji öğretmeni” olarak tanıtan Tül, yazışmalarında asıl amacının “arkeolojik bulguların eğitim amaçlı kullanım olanağını arttırmak, daha iyi arkeoloji eğitimi vermek” olduğunu söyler. Diğer amaçlarından bazılarını, sponsorlara hazırladığı bir metinde şöyle listelemiştir: “Üniversitemizin bilimsel yükümlülüğünü yerine getirmek, gençliğin bilime olan ilgisini geliştirmek, müzecilik görgüsü üstüne öğrencilerin pratik yapmalarını sağlamak, İzmir kentine bir müze kazandırmak, gelecekte gelişim göstermesi beklenen müzenin kent turizmine katılımını sağlamak, kent belleğini bilimsel süzgeçlerden geçirerek biriktirmek”.

Dekan Moralı da bu fikri heyecanla karşılamış ve Tül'ü bu konuda desteklemeye karar vermişti. Desteklediği fikri şöyle anlatıyor: “Buca'ya, şehre ve üniversiteye damgasına vuracak birşey yaptığımızı düşünüyordum... Her kentin bir kent müzesi olur. Kenti gezmeye gelenlerin mutlaka görmesi gereken yerler listesinde yer alacak bir müze olsun istiyorduk. İzmir'i tanımak istiyorsan, Buca'yı da tanımak zorundasın, Buca'yla ilgili olarak da bu müzeyi görmek zorundasın. Burada arkeolojinin yanı sıra Buca'ya ilişkin bir etnografya müzesi olsun istiyorduk.” Bu projenin adı müze olarak başlamıştı ancak bir müze açmak hiç kolay değildi, yönetmeliklere uygun bir müzenin oluşturulmasına imkanlar el vermiyordu. Bu nedenle “eski eser koleksiyonu” olarak adlandırılması ve o şekilde Kültür Bakanlığında izin alınması uygun görüldü. Bu durumun koleksiyonun aşağıda belirteceğimiz amaçları göz önüne alındığında aslında bir etkisi olmamıştır. 27 Mayıs 2003'te Fakülte Kurulu “müze yapılabilecek bir mekan hazırlanarak Arkeoloji Müzesi kurulmasının uygunluğuna” karar vermiş ve Aralık 2003'te Tül'e Eski Eser Koleksiyonu sorumluluğu yüklenmiştir. 06.01.2004'de ise koleksiyon İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde kayda geçmiştir.

Bundan sonraki süreçte ayrılan mekanı sergilemeye uygun hale getirebilmek için finansal kaynak bulma girişimleri başlamıştır. Çeşitli kurum ve kuruluşlardan sponsorluk istenmiştir. Dönemin İzmir valisi Yusuf Ziya Göksu, iki kere 25000 TL vererek bu projeyi desteklemiştir. Alınan desteklerle yedi adet duvar, beş adet orta vitrin tasarlanmış ve imalatları yapılmıştır. Işığı eşit olarak dağıtacak kaset sistemli bir tavan yaptırılmıştır. Sergi salonunun tasarımında Mimar Nejat Saygıner'in özverili çalışmaları olmuştur. Oldukça başarılı tavan uygulaması, çatıdaki problem yüzünden malesef sonradan değiştirilmek zorunda kalmıştır. Valiliğin verdiği parayla ayrıca çalışma odası ve bölüm kitaplığı, eser sorumlusu odası ve Ekrem Akurgal odası için özel mobilyalar yaptırılmıştır.

Koleksiyonun ilk, önemli ve sonrakilere de bir nevi ön ayak olacak bağışını Meral- Uğur Sümer çifti yapmıştır. Tül, Uşak'a düzenlenen gezi sırasında, Resmîye Dinlenmez'in arkadaşları olan koleksiyoner Meral-Uğur Sümer çiftinin evlerinde ağırlandı. Meral Sümer'in aktardığına göre, Tül yapacakları bağışın öğrencilerin eğitimine büyük fayda sağlayacağını söylediğinde, Meral hanım bir öğretmen olarak çok etkilenmiş ve eşiyile koleksiyonunun üniversiteye bağışlanmasına o anda karar vermişlerdir. Bu söz alındıktan kısa bir süre sonra, Şubat 2004'te Nilgün Moralı ve Şükrü Tül Uşak müzesine kayıtlı olan koleksiyonun yönetmeliğe uygun olarak devir işlemlerini yapmışlardır. İşlemlerin tamamlanmasından kısa bir süre sonra, Uşak müzesi eserlerin iadesini talep etmiştir. Eserlerden on bir tanesi başka bir koleksiyonerin eserleri ile karışmış, diğer üç tanesinin de müzede sergilenmesi uygun görülmüştür. Bu süreçler dışarıdan pürüzsüzmüşçesine işliyor gibi görünen işlerin arka planında yaşanan zorlukları göstermektedir.

Koleksiyonu genişletmek için çeşitli kurumlardan bağış ve destek istenmiştir. Kasım 2005'te Mimarlık Fakültesi'nin boşalttığı Alsancak'taki 19. ve 20. yüzyıl mezar taşları ve mimari parçalar; benzer zamanda kız yetiştirme yurdunun bahçesinde bulunan sütun başlıkları koleksiyona dahil edilmiştir. Kasım 2006'da Buca Lisesinden dört adet heykel (Afrodit, Flüt Çalan Kız, Oturan Hermes, Eroslu kaide) koleksiyona katılmıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun "Koleksiyoncuların Envanterinde Bulunan Taşınmaz Ve Taşınmaz Parçaları" hakkındaki 731 no'lu ilke kararınca koleksiyonumuza 2005 tarihinden sonra kaydedilmiş olan sekiz adet taşınmaz eser İzmir Arkeoloji müzesi tarafından alınmıştır.

Meral-Uğur Sümer çiftinin bağışından sonra koleksiyona bağışlar sürmüştür. Bağışçıların yarısından fazlası Şürü Tül'ün Ebruli Tur sosyal ağından tanıdığı kişilerdir. Nil Sarı'nın Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp tarihi Müzesi ve Ural Akbulut'un ODTÜ Bilim ve Teknoloji Müzesi için anlattığı gibi eser toplama ve bağış süreçleri çok farklı, renkli ve bazen çok problemlili olabilmektedir (Sarı, 2009: 26, Akbulut, 2009: 106). Bağışçıların her biriyle görüşme imkanımız olmadı ancak mutlaka her bağış süreci oldukça farklı olmuştur. Koleksiyonumuza yapmış oldukları bağışlarla destek verenlerin isimlerini burada anmamız uygun olacaktır: Ali Adaman, Ali Erkal, Altan Tokgöz, Ayşe Korkmaz, Berna Oğuz, Canan- Alper Gümüşalan, Cem Üsküp, Cenap Türksavaş, Defne Erlat, Engin Çalışkan, Ergün Ayvaz, Hasan Kireç, Hasan Özkan, Hüseyin Ören, Nihat Dirim, Ömer Kasal, Özlem Hepyürekli, Resmîye Dinlenmez, Fatma Orhon, Güzin-Fehmi Karabağlı, Şevkullah Bal, Ümit Ekenek, Yavuz Tatiş, Zeki Karaoğlu ve Şükrü Tül'ün kendisi.

Koleksiyonun resmi açılışı 27 Mart 2008 tarihinde gerçekleştirilmiş, 2011 yılından itibaren Müzecilik Bölümü'nün idare ve gözetimine verilmiştir. Sergi 2013 yılında çatının akması sebebiyle kapatılmıştır. Kapalı olma süreci sergi ve koleksiyonu geliştirmek için kullanılmıştır. Bu aşamada üniversite yönetimi Müzecilik Bölümü tarafından hazırlanmış 16.04.2014 tarihli "müze uygulama"

projesini Bilimsel Araştırma Projesi fonundan desteklemiştir. Nisan 2016’da biten bu projeye koleksiyonun sergilenmesi, belgelenmesi, korunması ve altyapısı ile ilgili önemli gelişmeler sağlanmışken malesef mekanla ilgili bazı teknik sorunlar hala giderilememiştir.

Şükrü Tül’ün 13 Mart 2015’de aramızdan ayrılmasından sonra koleksiyonun ismi “Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu” olarak değiştirilmiştir. Tül’ün vefatından sonra da koleksiyona bağışlar sürmüştür. Özellikle sanat danışmanı Gültekin Teoman’ın gayretleriyle Dokuz Eylül Üniversitesi hukuk fakültesinin kuruluşu aşamasında önemli rol oynamış olan Prof. Dr. Mahmut Tefvik Birsal, uzun yıllardır büyük bir titizlikle oluşturduğu üç yüz doksan sikkeden oluşan koleksiyonunu Dokuz Eylül Üniversitesi’ne devretmiştir.

Son katılanlarla birlikte koleksiyonumuzda üç yüz yirmi dört adet tescilli eski eser ve altı yüz yirmi bir adet sikke bulunmaktadır. Koleksiyonda mermer kabartmalar, sütun başlıkları, Tunç çağına tarihlenen önemli bir seramik koleksiyonu ve tunç araç gereçler, kandiller, koku şişeleri ve amforalar bulunmaktadır. Ayrıca bahsettiğimiz gibi İzmir’deki çeşitli kurumlardan sağlanmış kayda tabi olmayan mermer ve demirdöküm heykeller, mimari parçalar ve İzmir kentinden yazıtlar bulunmaktadır. Koleksiyon, Edebiyat fakültesi C blok’ta en üst katta sergilenmektedir. Ana sergi salonu dışında, “9 Eylül Odası”, “Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Odası” ve “Amphora Odası” olarak adlandırılmış mekanlar bulunmaktadır. Şükrü Tül’ün sözleriyle bunlar “farklı hedefleri olan eğitici birimler olarak düzenlenmiş mekanlardır”. Ana sergileme birimi 75 metrekare, Buca salonu 25 metrekare ve öteki sergileme birimleri ortalama 25’er metrekaredir.

Dokuz Eylül Odasında; İzmir’in düşman işgalinden kurtuluş günlerinde gizlice dikilerek kullanıldığı düşünülen bir Türk Bayrağı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün kaleme aldığı Nutuk’un 1927 tarihli ilk baskısı, Çanakkale savaş alanlarından asker giysi parçaları (asker çantası, kemeri, düğmeler) ve mermiler dışında 1938 ve sonrası tarihlere ait gazetelerden örnekler sergilenmektedir. Ekrem Akurgal odasında ise, Akurgal’ın Bayraklı kazı evinde kullanmış olduğu kütüphanesi ve yayınlarının bir bölümü dışında kişisel bir takım eşyaları sunulmaktadır. Amfora odasında koleksiyonumuza kayıtlı amforalar dışında bir çömlekçi çarkı ve seramik fırını sergilenmektedir. Bu birimlerin dışında bir depolama alanı, koleksiyon sorumlusu odası ve çalışma odası bulunmaktadır. Koleksiyonda yer alan ve dahil olacak olan eserlerin temizlik, bakım ve restorasyonları ve aynı zamanda Müzecilik Bölümü öğrencilerinin restorasyon ve konzervasyon dersleri sırasında yararlanabilmeleri için bir oda eser deposu ve restorasyon odasına dönüştürülmüştür. Rektörlüğümüzce desteklenen proje kapsamında restorasyon malzemeleri, eserler için kasa ve fotoğrafçılık malzemeleri alınmıştır. Çalışma odasında çeşitli kaynaklardan bağışlarla sağlanmış bir kütüphane oluşturulmuştur. Kütüphanenin ana bağışçıları; Dinçer Günday ve Atilla İmre’dir.

Aşağıda üniversite müzelerinin nasıl işlevlendirildiğine dair genel bir bakış sunacağız. Bu, Şükrü Tül koleksiyonunun yüksek öğrenim için potansiyellerini daha net hale getirerek üniversite olarak bu potansiyeli nasıl kullanabileceğimize dair bazı fikirler geliştirmemize olanak verecektir.

ÜNİVERSİTE MÜZESİ

Bilinen anlamda ilk üniversite müzesi, Elias Ashmole'un 1677 yılında Oxford Üniversitesi'ne verdiği koleksiyonla 1683 yılında kurulan Ashmolean Müzesidir. Üniversite müzeleri ve koleksiyonları genellikle eski üniversitelerde yıllar içinde birikmiş törensel, dekoratif ya da direk eğitime katkı yapacak nesnelerin toplanmasıyla oluşmuştur. Ya da bağışlanmış değerli bir koleksiyon sonradan üniversite tarafından geliştirilmiştir. Üniversitelerde öğrenmenin doğasının değişmesi yavaş yavaş bu müzelerin ve koleksiyonların atıl duruma gelmesine sebep olmuştur. 1980'lerin sonlarında artık üniversite müzelerinin sorunları ve işlevleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla 1987'de İngiltere'de UMG (Üniversite Müzeleri Grubu) kurulmuştur (Arnold-Forster, 2000: 10). 2000'li yıllarla birlikte üniversite müzelerinin potansiyellerine yeniden odaklanılmıştır. UNESCO'nun çıkardığı "Museums International" dergisi 2000 yılında iki sayısını üniversite müzelerine ayırmıştır (cilt 52, sayı 2 ve 3). Bu sayılarda yer alan makaleler üniversite müzelerinin yaşadıkları süreçleri ve problemleri kavramak, geliştirdikleri politika ve stratejileri anlamak için oldukça önemlidir. 2000 yılının Eylül ayında on yedi ülkeden gelen altmış delegenin katılımıyla İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı Örgütü (OECD)'nin yüksek öğrenimde kurumsal yönetim programı kapsamında Paris'te üniversite müzelerinin sorunlarına ve çözümlere odaklanan bir konferans yapılmış ve sonuçları 2001'de yayımlanmıştır (Kelly, 2001).

Bu son yayında, dört farklı yazarın üniversite müzelerini üniversitelerin vitrini (showcase) olarak tanımlaması dikkat çekicidir (Kelly, 2001: 7, 29, 33, 89, 121). Türkiye'de de oldukça yaygın olarak kullanılan bu analogi hiç şüphesiz bu müzelerin üniversiteler için prestijini vurgulamak içindir. Üniversite müzeleri üniversite kampüsü ve toplumla bir bağlantı gibi görünmekle birlikte, akademik bir misyonlarının olması, yüksek öğrenime katkı yapmaları beklenmektedir. Bu ikili rol bu müzelerden bekleneni ve üzerlerindeki baskıyı arttırmaktadır. Kimi üniversite müzeleri bu tanıma layık dahi görülmemektedir. Bir üniversite müzesinin en önemli kriterinin bilimsel saygınlığı ve akademik araştırmaya yaptığı katkı olduğu düşünülmekte, bir müzenin üniversite yerleşkesi sınırları içinde yer alması, onun bir üniversite müzesi olması için yeterli görülmemektedir (Savaş, 2012: 73). Öte yandan üniversite müzelerine başka türden eleştiriler de yöneltilmektedir. Sabancı Müzesi'nin Superbrand ödülünü alması ve markalaşarak kendi koleksiyonundan yabancılaşması dile getirilmiştir. Geçici sansasyonel sergilerle özünden uzaklaştığı ve artık temellendiği koleksiyonun dahi görünür

olmamasının bir üniversite müzesi olarak kuruluş amaçlarına uygun olmadığı yorumu yapılmıştır (Köksal, 2016: 22).

Üniversite müzesinin gerçekten üniversite müzesi olması için belirli kriterleri sağlaması mı gerekmektedir? Türkiye’de üniversite müzeleri ile ilgili ilk toplantı 3 Nisan 2009’da Ankara Üniversitesi’nde yapılmıştır (Onur 2009). Sempozyumu müzelerde eğitim konusunda oldukça başarılı çalışmalara imza atmış olan Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müze Eğitimi Anabilim Dalı kurucusu Prof. Dr. Bekir Onur organize etmiştir. Bekir Onur, bu sempozyumun *Üniversite Müzeleri ve Müzecilik* adlı yayınında üniversite müzesinin tanımını şöyle vermiştir: “koleksiyonu bağış ya da satın alma yoluyla üniversite tarafından oluşturulmuş, o üniversitedeki öğrencilerin ve akademisyenlerin yanı sıra üniversitenin bulunduğu bölge halkının da eğitimine ve gelişimine katkıda bulunan bir bilim ve kültür kurumudur” (Onur, 2009: 7). Bu tanımda üniversite müzelerinin üniversite bünyesinde ve idaresinde olması kriter olarak belirlenmiştir. Stanburry’nin bahsettiği üniversite müzelerinin üniversitenin kendi potansiyellerinden kaynaklanan avantajları, örneğin çok değerli bir araştırmacı potansiyeline sahip olmak (Stanburry, 2000: 6) ya da esas olarak yüksek öğrenime katkısı bu tanımda yer bulmamıştır. Üniversitelerin en temel işlevi olan araştırma ve yüksek öğrenim, üniversite müzelerinin tanımında da yer bulmalıdır.

AAMG’nin (Amerika Birleşik Devletlerindeki müzeler ve galeriler birliği) kısıtlayıcı bir üniversite müzesi tanımı yoktur ancak misyonlarını açıkça belirtmişlerdir: “Akademik müzeler, galeriler ve koleksiyonlar için bir birlik olup, üyelerinin eşsiz olanakları ve zorluklarının farkında olup, onların eğitim misyonlarını tamamlamaları için en iyi pratikleri, eğitim faaliyetlerini ve profesyonel gelişimi saptamak ve desteklemek” (<https://www.aamg-us.org/wp/about-us/mission-statement/>). Aynı şekilde UMG ve UMAC (The International Committee for University Museums and Collections/ Uluslararası üniversite müzeleri ve koleksiyonları- ICOM’un (International Council of Museums) uzmanlaşmış bir komitesidir) da farklı deneyimlerin değerine ve paylaşılmasına vurgu yapmaktadır. Bu deneyimler genellikle yüksek öğrenime odaklanmaktadır. UMAC bu amaçla 2001’den beri üniversite müzeleri ve koleksiyonları ile ilgili konferans düzenlemekte ve 2008’den beri bu konferansları dergi formatında yayımlamaktadır.

Hiç şüphesiz, üniversite müzeleri ve koleksiyonlarının toplumun farklı kesimleri için farklı kullanım şekilleri olabilir. Bizim burada odaklanacağımız, üniversite müzesinin olmazsa olmaz kriterlerinden biri ve Türkiye’de çokça üzerinde durulmayan bir yönü olan yüksek öğrenime katkısıdır. 2013’te yayımlanan *Museums and higher education working together: challenges and opportunities* (Müzeler ve yüksek öğrenimin birlikte çalışması: zorluklar ve fırsatlar) adlı derleme kitap, bu konunun yurtdışında gündemdeki yerine dikkat çeker. Üniversite ve müzede verilen eğitimler farklı türden eğitimlerdir. Yüksek öğrenim, yapılandırılmış uzun soluklu bir eğitimle akademik bir başarıyı

hedeflerken, müzelerde esinlenme ve eğlenme çerçevesinde daha küçük ölçekte ve öğrenenin seçeceği şekilde bir öğrenme vardır (Speight vd., 2013: 15). Yüksek öğrenim içerik sağlarken müze fikirlerin değerlendirilmesi için bağlam sağlayabilir. Dolayısıyla yüksek öğrenimde kullanılmaları adına üniversite müzeleri destekleyici, yardımcı ve en önemlisi zenginleştirici olabilir.

Müzeler ve üniversitelerin öğrenmeyle ilgili ortak yanı artık her ikisinin de bireysel öğrenci ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde esnek yapılar olmak ve yaratıcılığı teşvik etmek için yollar aramalarıdır (Smith, 2010: 80). Bunun dışında üniversite müzeleri tıpkı üniversiteler gibi özgür düşüncenin ifade edildiği ortamlar sağlamak, fikirleri test etmek, yaratıcı ve yenilikçi düşünmeye sevk etmek, beceri ve belki iş deneyimi kazandırmak için önemlidirler. Müzede katıldıkları etkinliklerle öğrenciler öz disiplin, öz güven, proje yönetimi, grup çalışması ve iletişimi gibi bazı gerçek hayat becerileri kazanırlar. Sunum hazırlama ve yazma pratiği yaparlar. Kendilerini koleksiyonla ilgili daha detaylı geliştirenler ise akademik, kültürel ve yaratıcı alanlarda iş olanaklarına sahip olabilirler. Üniversite öğrencilerinin taze bakışı ve enerjisi müzeye ve müzeye üniversite dışından gelenlere yansiyacaktır.

Son on yılda Londra'daki University College'da (UCL) üniversite bünyesindeki üç müze, kendilerini üniversiteleri için vazgeçilmez kılmak için ne yapmaları gerektiğini sorgulamaya başlamıştır. Esas itibarıyla müzelerin eğitim ve araştırma için değeri ve nesnelere dokunmanın ve nesnelere fikir çağrışımları yapma potansiyellerine dayanarak nesne temelli eğitimin avantajlarına odaklanmışlardır. Nesne temelli öğrenme aktif ve deneysel öğrenme teknikleri ile yakından bağlantılıdır. Bunu yaparken sadece arkeoloji ya da müzecilik bölümü öğrencileri ile sınırlı kalmamışlar, mühendislikten, fen bilimlerine, sosyal ve beşeri bilimlere geniş bir kitleye hitap etmişlerdir. 2010-2011 yılında beş bin öğrenci yüz otuz beş ders modülü için müzeleri kullanmıştır (Hannan vd., 2013: 165). Aynı yıl UCL'deki yüz elli dört öğrenciye eğitim ve öğretimde nesnelere değeri ile ilgili görüşleri sorulduğunda, % 61'i nesne temelli eğitimin pasif ders dinlemeye oranla daha etkili olduğu fikrine katılmış, %30.9'u tarafsız kalmıştır (Hannan vd., 2013: 163).

Dokunma duyusu teşvik edici ve hafızada kalıcı bir öğrenme deneyimi sağlayabilir. Nesneye dokunarak öğrenmenin metin okuyarak öğrenmeden daha uzun süre hafızada kaldığı gözlemlenmiştir (Romanek ve Lynch, 2008: 284). Nesneye birebir temas sadece hafızada kalıcı değil aynı zamanda daha etkilidir, bu nedenle daha derin bir öğrenmedir. Örneğin nesli tükenmiş bir canlının fosilini görmek ve dokunmak bir derste bunu okumak veya dinlemekten daha derin bir etki bırakır. Sadece konuya dair öğrenmeyle sınırlı kalmaz aynı zamanda öğrenciye ana bazı öğrenme yetenekleri kazandırır.

Nesnelere dokunma, galeri tartışmaları ve problem odaklı öğrenme, geleneksel ve pasif öğretim metodlarından farklı olarak daha derin ve akılda kalıcı bir deneyim sağlamaktadır. Öğrenciler bu eğitimi, görsel, heyecanlı ve eğlendirici

bulduklarını söylemektedirler. Öğretmenler ise nesne odaklı öğrenmenin daha meraklı, analitik ve bireysel öğrenciler yarattığını düşünmektedirler (Hannan vd., 2013: 165). Koleksiyon etrafında tasarlanacak ders modülleri öğrencilerin başka disiplinlerden öğrencilerle etkileşimini sağlayacak, akademik disiplinler arasında yaratıcı sıçramalar yapmaya olanak sağlayacak, bilgi alışverişi için bir forum oluşturacak ve öğrencilere kendi disiplinlerinde öğrendikleri bazı bilgileri yeni bir alanda test etme imkanı sağlayacaktır. Özellikle İngiltere’de üniversitelerin müzelerle işbirliğinin dâhil olan bölümleri canlandırdığı ve her iki kurumdaki entelektüel iklimi değiştirdiği vurgusu yapılmıştır (Anderson, 1997: 57).

Materyal kültürün analizi nesnelere ötesinde bir öğrenme sağlar. Koleksiyonlardaki nesnelere karşılaşma, angaje olma öğrenmeye aktif öğrenci katılımıdır. Araştırmalar gösteriyor ki öğrenci merkezli öğretmenin ki bu öğrencinin ne yaptığına odaklıdır, öğrenmeye olumlu etkisi vardır. Öğretmenin rolü bilgi aktarımı yapmak yerine öğrenmeyi kolaylaştırmak, olanak sağlamaktır. Bilgi aktarımı problemleri bir yaklaşımdır çünkü öğrenciler başkalarının bilgisiyle yapay olarak beslenemezler. Onun yerine bilgiyi kendileri üretmek zorundadır. Öğrenmeyi teşvik etmek için koleksiyonların kullanımı bu kişisel bilgi üretme görüşüyle örtüşmektedir. Bir koleksiyon/müze nesnesi sadece bilgi aktarmaz, bir “düşünme aygıtı”dır, “anlam üreten kültürel bir araçtır” (Chatterjee vd., 2015: 4). Tek bir nesne ardına aktivitelere, sayısız yorumlamalara olanak verir. Elle tutulur nesnelere soyut fikirlerle ilişkilendirme yetisini geliştirmek, öğrenmeyi daha zorlayıcı ve teşvik edici bir düzeye taşır.

Farklı bölümlerden öğrencilerle yapılabilecek farklı uygulamalar ile bu öğrenme biçimi zenginleştirilebilir. Cambridge üniversitesinde 2013 eğitim bölümü öğrencileri müzelerde yapılan eğitimlere katılarak, kendi öğretme malzemelerini nasıl oluşturabilecekleri ve farklı koleksiyonların gelecekteki profesyonel öğretme deneyimlerini nasıl geliştirebilecekleri üzerine düşündüler. Sanat, Tasarım ve Medya öğrencileri için müze koleksiyonları ilham kaynaklarıdır. Bunu teşvik etmek için çeşitli yöntemler denenmektedir. Middlesex Üniversitesi’nde müzenin yaratıcı ilhamı oluşturma potansiyelini kullanıma yönlendiren Arthur Silver Ödülü oluşturulmuştur. Glasgow üniversitesindeki Hunterian müzesinde galeri turlarını öğrenciler yaptırmaktadır. Üniversite kariyer ofisiyle işbirliği içinde bu iş organize edilmektedir. Bu proje ilk hayata geçtiğinde rehberlik için başvurular genellikle sanat öğrencileriyle 2013’te fen ve sosyal bilimler bölümlerinden de talep olmuştur (Hide ve UMG/UMIS 2013: 3).

İletişim bölümlerinde okuyan öğrenciler için müze ve koleksiyon yaratıcılıklarını zorlayan alışılmışın dışında bir mecra olabilir. Çeviribilim bölümü öğrencileri için bilgi panoları klasiğin dışında, farklı bir uygulama alanı olacaktır. Mühendislik bölümü öğrencileri sergilenen nesnelere ilgili daha fazla bilgi veren uygulamalar geliştirebilirler. UCL’de tıp fakültesinde “nesne terapisi” başlığı altında bir pilot proje uygulanmış, nesnelere dokunmanın, onlar hakkında düşünmenin hastalar üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. (Chatterjee vd.

2009). Tıp fakültesi öğrencileri müzecilik öğrencileriyle birlikte nesnelere terapi gücünden yararlanmak üzere projeler geliştirebilirler. Koleksiyonlar ve müzeler, engelli öğrenciler için de zengin deneyimler sunmak için idealdir. Örnek vermek gerekirse, Staffordshire Üniversitesi Betty Smithers Design Collection'da görme engelli bir öğrenci farklı dokuları nesnelere dokunma ile deneyimleyip yapım tekniklerine dair fikirler yürütmüş, bu ona farklı bir öğrenme deneyimi sunmuştur (Hide ve UMG/UMIS 2013: 4).

Üniversite müzesi, küçük çocuklar ve üniversite çağına gelmiş gençler için üniversite ile ilk iletişim noktası olabilir ve belki ilham ve üniversiteyi tanıma fırsatı verir. Üniversite müzeleri ve koleksiyonları, hayatları boyunca üniversiteden adımını atmayacak kişileri bir etkinlikle müzeyle ve dolayısıyla üniversiteyle buluşturabilir. Üniversitenin doğasından dolayı toplum için zorlayıcı, hatta rahatsız edici meseleler müzede ele alınabilir. Müzelerin ve koleksiyonların sürekli eğitim merkezlerine çok çeşitli ve yaratıcı şekillerde katkısı olabilir.

ŞÜKRÜ TUL KOLEKSİYONUNUN POTANSİYELLERİ

2009'da Bekir Onur, Üniversite Müzeleri ve Müzecilik kitabını hazırladığında Türkiye'de yirmi yedi devlet üniversitesinde elli yedi müze, beş vakıf üniversitesinde altı ve iki askeri yükseköğretim kurumunda bir müze olmak üzere toplam altmış beş üniversite müzesi ve pek çok koleksiyon bulunmaktaydı. Saptamamıza göre 2009'dan bu yana en az sekiz adet yeni üniversite müzesi (Muğla Sıtkı Koçman, Çanakkale On Sekiz Mart, Uludağ, Dumlupınar, Ege (üç adet) ve Işık Üniversiteleri) ve çeşitli koleksiyonlar kurulmuştur.³Türkiye'de son iki senedir, yukarıda bahsettiğimiz İngiltere ve Amerika'daki gibi, üniversite müzeleri adlı bir platform vardır. Bu platformun 2014'te düzenlediği ilk etkinliğe yirmi iki üniversitenin katılımı olurken, 2015'te bu sayı otuz altıya yükselmiştir.

Müze ve eğitim konusu ülkemizde özellikle Bekir Onur'un açtığı yüksek lisans programı sayesinde başarılı bir şekilde araştırılmaktadır ancak yüksek öğrenim öğrencileri çok sınırlı bir şekilde dâhil edilmiştir. Onur'un *Üniversite müzeleri ve müzecilik* adlı kitabında sadece tek bir makalede üniversite öğrencilerinin müzeyi nasıl kullandığına dair somut bilgi verilmiştir. Tuna ve Erdem'in ODTÜ müzesi üzerine olan makalesinde Hacettepe ve Ankara Üniversiteleri'nin arkeoloji bölümlerinin müzecilik dersi uygulamalarının ODTÜ Müzesi'nde yapıldığı belirtilmiştir (Tuna ve Erdem, 2009: 40). Arkeoloji öğrencileri dışında diğer üniversite öğrencilerine arkeoloji bilinci kazandırmak için 2003 Bahar Şenliklerinde "Biri Bizi Kazıyor" adlı proje ile eğlenceli yarışma ve etkinliklerle öğrenciler müzeye çekilmiştir (Tuna ve Erdem, 2009: 42). ODTÜ müzesinin kullanımı ve öğrenciler arasında algısı yıllar içinde değişmiştir. Yirmi

³ Bkz. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43980/ozel-muzeler.html>

yıl öncesine tarihlenen bir araştırmada öğrencilerin müzenin kampüsteki varlığını bilip bilmemeleri ve öğrencileri müzeye çekmek için yollar aramak temel meseleyken (Hız, 1994), bugün bu müze aktif bir öğrenme alanı olmuştur.

Bir önceki bölümde üniversite müzelerinin yüksek öğrenime sunabileceği katkıları bazı somut örnekler üzerinden göstermeye çalıştık. Bahsedilen fırsatların hepsi üniversite koleksiyonları için de geçerlidir. Sonuçta makalenin başında belirttiğimiz gibi öğrencilerin yaralanması açısından müze ya da koleksiyon statusu bir fark yaratmamaktadır. Fakültemizin koleksiyonunun da yüksek öğrenime büyük katkısı olacaktır. Şükrü Tül ve Nilgün Moralı'nın eğitime yapacakları katkıyı düşünürken akıllarında olan Tül'ün o zaman görev yaptığı arkeoloji bölümündeki öğrencilerdi. Daha sonra müzecilik bölümünün kurulmasında, bir koleksiyona sahip olmak, güçlü yön olarak listelendi. Bahsettiğimiz örneklerden anlaşılacağı gibi bu koleksiyon yalnızca müzecilik öğrencilerinin değil, mimarlık, sosyal bilimler, mühendislik ve hatta tıp öğrencilerinin de faydalanacağı bir kaynaktır ve üniversitemizde mevcut olan bu bölümlerin herbiri için özel öğrenim modülleri tasarlanabilir. Ayrıca üniversitemizin disiplinler arası çalışmaları desteklemek üzere oluşturduğu dersler müze dersleri olarak planlanabilir.

Her ne kadar eğitim amaçlı olarak müzecilik bölümünün öğrencileri ile sınırlı kalmayacak bir müze ya da koleksiyon hayali olsa da; bu fikri yaymak ve uygulamak zaman alacaktır. O yüzden müzecilik bölümüyle başlamak ve bunu ilerde yaymayı hedeflemek bir başlangıç stratejisi olabilir. Müzecilik alanında lisans eğitimi veren ilk üniversiteyiz ve bunun yanında yüksek lisans programımız da var. Böyle bir bölümde bir koleksiyona sahip olmamız büyük fırsatlar sunuyor. Bard Koleji, küratörlük programı (CCS Bard) için üniversitenin müzesi, Hessel Museum of Art'ı bir uygulama alanı olarak kullanmaktadır. Sergilerin küratörlüğü, programın öğretim elemanları ve öğrencileri tarafından yapılmaktadır. Bunun gibi bir uygulamanın ilk adımları koleksiyonumuzla atılabilir. Önerimiz Bard Koleji'ndeki gibi, sergiyi kurgulamak işinde öğrencilerin katılımını sağlamaktır. Her sergileme bir hikaye anlatmaktır ve her öğrencinin hikayesi farklı olabilir. Öğrencilerin yaptıklarının hepsinin uygulanması gibi bir durum söz konusu olmayabilir ancak projeleri sergilenebilir ve eğitim için üzerlerinden tartışılabilir.

Bu makalenin yazarları olarak bölümümüzün BAP projesinin bitirilme aşamalarında göreve başladık ve yeni yapılacak sergileme ile ilgili bazı fikirler geliştirdik ve yukarıdaki fikirlerin yapılabilirliğini test etmek üzere örnek bir sergi uyguladık. Bu süreç oldukça eğitici ve gelecekte öğrencilerin yapabilecekleri ve üniversitemizin olanaklarının kullanımı adına fikirler verdi. Deneysel bir müze yaklaşımı ile donmuş ve bitmiş bir sergilemeden çok değişen, gelişen ve basit malzemeye daha yaratıcı fikirlere açık bir sergileme fikrini geliştirdik. Böyle bir yaklaşım, ilerisi için öğrencilere daha geniş bir katılım alanı bırakacaktır.

Koleksiyonda şu anda sikkeler büyük bir çoğunluğu oluşturmakla birlikte, elimizdeki eserler başka herhangi bir kategoriye ya da tarihi bir döneme direk çağrışım yapmamaktadır. Nesnelerin dönemsel çeşitliliğinden ve dönemler arası

geçişlerin kuvvetli olmamasından dolayı birçok arkeoloji müzesinde uygulanan kronolojik bir sergileme yapılamamaktadır. Bir müze koleksiyonundaki eserleri sergilemek için kullanılan herhangi bir sınıflandırma yöntemi belli bir bilgi üretiminin tercihini yapmaktır. Bu yapılırken büyük potansiyeller içerebilecek olan diğer alternatifler dışlanmış olur. Koleksiyonumuzun kadınlara, çocuklara, savaşa, Eski Tunç Çağına, taşa, seramiğe, cama dair anlatacakları vardı ancak biz hangi hikâyeyi ön plana çıkarmalıydık; hangi hikâye kapsayıcıydı, bizim amaçlarımıza hangisi daha iyi hizmet etmekteydi? Öğrencilerin katılımı ve sürekli değişen ve dönüşen bir koleksiyon olması bir nevi organik, spontane büyüyen, şu aşamada belli bir odağı olmayan, bağış üzerine toplanmış bir koleksiyona sürekli bir “yapım aşamasında” sıfatı yakıştırmaktadır. Bu terimin çağrıştırdığı üretim ya da yapma aşaması, bizim için bir başlangıç noktası olabilir diye düşündük.

Yapım üzerine odaklanmak, bizi nesnelerin materyalliğine vurgu yapmaya yönlendirdi. Sonuçta sadece maddesellikleri ile bile nesnelere sonsuz çağrışımlara vesile olabiliyorlar. Bir nesnenin kendine has maddesel özellikleri, boyu, ölçüsü, rengi, kokusu, sesi, şekli, ne olduğuna ve nasıl deneyimlendiğine dair en temel özelliklerdir. Aslında bir nesnenin daha hikayesini öğrenmeden ve ona dair sosyo-kültürel çağrışımlardan kaynaklanan fikirler oluşturmadan önce, bir nesneye daha temel fiziksel ve duygusal tepkiler verebiliriz (Dudley, 2012: 7). Koleksiyondaki nesnelere yapıldıkları malzemeler açısından oldukça çeşitlilik göstermektedir ve her malzemenin farklı yapım tekniklerine olanak vermesi bizi ilk sergi tasarımıımızda üretime ve nesnelerin materyalliğine odaklanmaya itti.

Bu sergilemeyle nesnellikle ilgili bazı meselelere dikkat çekmeye ve bunlar üzerine tartışma açmaya çalışılmıştır. Örneğin nesnelerin ne olduğu ve onların doğası, bir nesneyle karşılaşma deneyiminin algısal, duygusal ve diğer boyutları, bu deneyime farklı ortamların etkisi, nesnelere ve insanlar arasındaki sınırın nerde olduğu ve ikisi arasındaki ilişkinin nasıl tarif edildiği gibi (bu kavramların bazıları için Knell 2007). Bunların yanı sıra, ilk sergimizle, öğrenciler arasında gerçeklik, otantiklik, müzeliğe obje gibi kavramları da tartışmaya açmak istedik.

Bu fikirler oluştuktan sonra başladığımız uygulama aşaması ileride yapmayı planladıklarımız ve üniversitemizin uygulamayla ilgili sahip olduğu fırsatlarla ilgili bazı fikirler sundu. Eserlerin hangi vitrine yerleştirileceğine karar verdikten sonra genel tasarım ilkeleri belirledik. Örneğin tüm bilgi metinlerinin vitrinin arkasında tüm alanı kaplayacak şekilde düzenlenmesi ve elimizde olan malzemenin değerlendirip hareketli bir vitrin tasarımı yapılması gibi. Bu noktada elimizde var olan dikdörtgen prizma ve küp formundaki düzeneklerin sayısını arttırmak gerekiyordu. Ahşap atölyesi, istediğimiz ölçülerde düzenekleri bize üç saat içinde sağladı.⁴ Bilgi panolarındaki metinleri hazırlamak için bölümdeki

⁴ Yeni düzenek imalatları ve sergi salonu hazırlıklarımızda vermiş olduğu destek için Fakültemiz İdari ve Mali İşler Sorumlusu Çağatay Cavga ve istediğimiz düzeneklerin imalatını yapan üniversitemiz ahşap ve demir atölyelerine yardımları için teşekkür ederiz.

arkadaşlarımız ilgili olduğu alanlarda katkı sundular. Nesnelerin materyalliğine odaklanırken, bilgi panolarında malzemeye ve üretime dair bilgilerin verilmesine karar verdik ancak bu bilgilerin miktarı, aktarım şekli ve eserlerin önüne geçme endişesi bizi zorladı.

Geçici bir sergi yapmak istiyorduk ancak öğrencilere yapılacak iş kalemleri ile ilgili tam bir fikir vermeyi de amaçlıyorduk. Bu nedenle bu metinler İngilizce'ye de çevrildi. Arka panolar için hazırladığımız taslak tasarımlar grafik tasarımcı Ersin Yıldırım, Pelin Tolga ve üniversitemiz matbaasında görevli Aytaç Erçetin'in yardımıyla hazırlandı. Bu süreç, öğrencilerle birlikte geliştirilecek tasarım fikirlerinin uygulamaya geçirilmesinin pratik, ekonomik ve gerçekçi olduğunu ve sürecin başlı başına öğretici olması nedeniyle eğitime büyük katkı sağlayacağını göstermiştir. Bu fikrimizin sürdürülmesi, başlangıç fikrimiz olan "yapım aşaması" fikrini bütün sergiye de yaymak demek olacaktır. Sergi mekanımız, sürekli değışen, dinamik, öğrencileri yeni sergileme biçimleriyle meraklandırarak bir mekana dönecektir.

SONUÇ

Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun 2003 yılına uzanan oluşum serüveni, koleksiyonun kuruluş fikri, amaçları ve süreçlerini anlattıktan sonra bu koleksiyonun yükseköğretimde kullanma potansiyellerini, özellikle İngiltere'deki örnekler ışığında, tartışmıştır. Türkiye'de üniversite müzelerinin ve koleksiyonlarının yüksek öğrenim için kullanılma olanakları ihmal edilmektedir. Oysa günümüzde müzeler sürdürülebilirlikleri için varlıklarını daha güçlü bir şekilde gerekçelendirmek zorundadırlar. Bu yüzden özellikle üniversitelerdeki müze ve koleksiyonların üniversitenin asıl işinin bir parçası olan yüksek öğrenime odaklanması gerekmektedir.

Öğrencilerin aktif katılımıyla, etkin, dinamik, etkileşimli ve katılımcı bir müzecilik anlayışı, arama, toplama, koruma, bakımını yapma ve sergileme anlayışıyla sınırlı geleneksel müzeciliğe yeğlenmelidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi üniversite müzelerinin ve koleksiyonlarının üniversitelerin farklı bölümlerindeki öğrencilerine çok farklı şekillerde katkısı olabilir ve bu potansiyelin kullanılması hem koleksiyon ve müzelerin varlığını sürdürmesi hem de öğrencilerin gelişimi için çok önemlidir. Bunu gerçekleştirebilmek için hem üniversitenin farklı bölümlerindeki öğretim üyelerinin bu potansiyeli fark etmeleri hem de uygulamada yaşanabilecek teknik destek ve eleman ihtiyacı gibi sorunların çözümüne yönelik adımlar atmak gerekmektedir. Makalenin son bölümünde Şükrü Tül Koleksiyonu'nun Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencileri tarafından kullanılabilmesi ile ilgili pratik bazı öneriler sunulmuş, ilk sergi tasarımının öğrettikleri ile öğrencilerin aktif katılımıyla hayata geçirilecek bir öğrenme sürecinin başlangıçları için öneriler sunulmuştur.

Koleksiyonumuz büyüyor ve büyümeye devam edecek. Koleksiyonumuzun bir gelişme stratejisi ve vizyonu oluşmaya başlamaktadır. İleride ayrı bir binada, eğitim programlarını yürüten kişilerin olduğu bağımsız bir birim olarak hizmet vermesi hedeflenmektedir. Bu makalede özellikle yüksek öğrenim üzerinde durduk ancak üniversiteler için vazgeçilmez olan araştırma da üniversite müzelerinin önemli bir rolüdür. Bu geniş konu başka bir makale yazmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, D.(1997). *A common wealth: Museums and learning in the United Kingdom*. London: Department of National Heritage.

Akbulut, U. (2009). Ülkemizde bilim ve teknoloji müzeleri, ODTÜ Bilim ve Teknoloji Müzesi deneyimi, B. Onur (Der.) *Üniversite Müzeleri ve Müzecilik: İçinde* 105-109. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Arnold-Forster, K. (2000). "A developing sense of crisis": a new look at university collections in the United Kingdom. *Museums International* 52 (3): 10-15.

Byrne, S., Clarke, A., Harrison, R., Torrence, R. (2011). Networks, agents and objects: frameworks for unpacking museum collections. Byrne, S., Clarke, A., Harrison, R., Torrence, R. (Der.) *Unpacking the Collection: Networks of Material and Social Agency in the Museum: İçinde* 3–26. New York: Springer.

Chatterjee, H., Hannan, L. ve Thomson, L. (2015). An Introduction to object-based learning and multisensory engagement. Chatterjee, H., Hannan, L. (Der.) *Engaging the Senses: Object-Based Learning in Higher Education: İçinde*: 1-18. Surrey: Ashgate.

Chatterjee, H. Vreeland, S., Noble, G. (2009). Museopathy: Exploring the healing potential of handling museum objects. *Museum and Society*, 7 (3): 164-177.

Dudley, S. (2012) Encountering a Chinese horse: Engaging with the thingness of things. S. Dudley (Der.) *Museum objects: experiencing the properties of things: İçinde*: 1-17. New York: Routledge.

Hannan, L., Duhs, R. ve Chatterjee, H. J (2013). Object based learning: A powerful pedagogy for higher education. A. Boddington, Boys, J. ve Speight, C. (Der.) *Museums and Higher Education Working Together: Challenges and Opportunities: İçinde*: 159-167. Surrey: Ashgate

Hız, T. Ş (1994). ODTÜ öğrencilerinin müzeler hakkındaki görüşleri üzerine bir araştırma: *II. Müzecilik Semineri Bildiriler*. 19-23 Eylül 1994,77-84. İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.

Hide, L. ve UMG/UMIS (2013), Impact and engagement, university museums for the 21st century. <http://universitymuseums.group.org/advocacy/introduction/>, (04.04.2015).

Kelly, M. (2001). Introduction. M. Kelly (Der.) *managing university museums. education and skills*. İçinde: 7-15. Paris: OECD.

Knell, S. (2007). Museums, reality and the material world. S. Knell (Der.) *Museums in a material world*. New York: Routledge.

Köksal, A., H. (2016). Müzenin marka ile imtihanı: Sabancı Müzesi Vakası. *Gençsanat*, Ocak: 22-29.

Onur, B. (2009). Açış Konuşması, B. Onur (Der.) *Üniversite müzeleri ve müzecilik*: İçinde 7-14. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Romanek, D. ve Lynch, B.(2008). Touch and the value of object handling: Final conclusions for a new sensory museology. Chatterjee, H. *Touch in museums: Policy and practice in object handling* Oxford: Berg: 275-286.

Sarı, N. (2009). Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi. B. Onur (Der.) *Üniversite müzeleri ve müzecilik*: İçinde 25-36. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Savaş, A. (2012). Neden üniversite müzeleri. *Arredamento*, 11: 73-77.

Smith, R. (2010). Student Use of a University museum. Cook, B., Rebecca Reynolds, R. ve Speight, C. (Der.) *Museums and design education: looking to learn, learning to see*: İçinde: 77-90. Surrey: Ashgate.

Speight, C., Boddington, A. ve Boys, J. (2013). Introduction. A. Boddington, Boys, J. ve Speight, C. (Der.) *Museums and higher education working together: challenges and opportunities*: İçinde: 3- 23. Surrey: Ashgate.

Stanburry, P. (2000). University museums and collections. *Museum International*, no: 206 (cilt. 52, No:2): 4-9.

Tuna, N. ve Erdem D. (2009). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Arkeoloji Müzesi deneyimi, B. Onur (Der.) *Üniversite Müzeleri ve Müzecilik*: İçinde 37-46. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

http://www.ebruliturizm.com.tr/ark_sukru_tul_kimdir-tour1819.html. (04.04.2015).

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43980/ozel-muzeler.html>. (04.04.2015).

Yayın Geliş Tarihi: 11.04.2016
Yayına Kabul Tarihi: 05.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.70034>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 617-653
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İDARİ KARARLA GREVE MÜDAHALE

İlke GÜRSEL*

Öz

Toplu iş uyuşmazlıklarında önemli bir mücadele aracı olan grev hakkı sendika özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır ve bu hakkın kullanımı hukukumuzda sıkı usul kurallarına bağlanmıştır. Bu sıkı kurallar yanında grev hakkını sınırlandıran bir başka unsur, idari kararlar grevi erteleme yetkisinin idareye tanınmış olmasıdır. Türk hukukunda bu yetki Bakanlar Kuruluna aittir. Bakanlar Kurulu kendi takdiri çerçevesinde karar alınmış ya da başlanmış olan bir grevin genel sağlık ve/veya milli güvenlik üzerinde tehdit oluşturduğu gerekçesiyle ertelenmesine karar verebilir. Erteleme kavramının anlamı gereği bu idari kararın grevi geçici bir süre ile durduracağı düşünülebilir. Aslında tam tersine altmış günlük erteleme süresi sonunda taraflar arasında bir anlaşmaya varılmamışsa grev hakkı kalıcı bir sınırlama ile karşı karşıya kalmaktadır. İdarenin uygulamada somut olayın özelliklerini dikkate almadan sıklıkla başvurduğu bu yöntem nedeniyle, grev hakkının özüne dokunacak şekilde hukuka aykırı müdahaleler gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Grev Hakkı, Grevin Ertenilmesi, Genel Sağlık, Milli Güvenlik, Yargısal Denetim.*

INTERVENTION ON STRIKE ACTION BY AN ADMINISTRATIVE DECISION

Abstract

The right to strike, which is a substantial instrument to help struggling in collective labour conflicts, is an integral part of the freedom of association and the exercise of this right has been bound to strict rules of procedure in our law system. In addition to these strict rules, the power of the administration to postpone strikes by an administrative decision is another restrictive factor on the right to strike. This authority belongs to the Council of Ministers in Turkish law. According to his appreciation, the Council of Ministers can decide to postpone a legal strike which has been called or commenced on the grounds that the strike is threatening public health or national security. Due to the notion of postponement, it is likely to suppose that this administrative decision will suspend strike actions temporarily. Actually in contrast, the right to strike is confronted with a permanent limitation if there is not an agreement between the parties at the end of the sixty-day suspension period. Because of the fact that the administration has frequently invoked this

* Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Özel Hukuk Bölümü, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı, ilke.kazikdas@deu.edu.tr

procedure in practice without taking into consideration the circumstances of the present case, interferences often occur in such a way that the core of the right is breached.

Keywords: *The Right to Strike, Postponement of Strike, Public Health, National Security, Judicial Control.*

GİRİŞ

İşçiler işverenin ekonomik ve hukuki bağımlılığı altında olduklarından, onlara ait çalışma koşullarının tesisinde işveren kararları ön plandadır. Öte yandan, işçiler sendikal örgütlenme sayesinde bir özel hukuk tüzel kişiliği altında birleşerek ekonomik ve sosyal çıkarlarının korunması ve geliştirilmesinde birlikte hareket etme yeteneği kazanırlar. Bir başka anlatımla, işçi-işveren ilişkisinde taraflar arasındaki menfaat dengesinin sağlanmasında işçi sendikaları önemli bir ağırlık unsuru olarak görülürler. Grev hakkı ise işçi sendikalarının işverenler karşısında elinde bulundukları önemli bir baskı aracıdır. Zira, taraflar arasındaki menfaat uyumsuzluklarının çözümsüzlüğe doğru gitmesi durumunda bu hakkın kullanımı işveren üzerinde bazı ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bu itibarla, grev hakkını kullanma imkânının işçilere tanınmaması toplu pazarlık sürecinde işçi sendikasının müzakere etme yeteneğini işveren lehine sınırlandırır.

Grev nedeniyle yapmakla yükümlü olunan işin tamamen bırakılması şart olduğundan işverenin ekonomik bir zarara uğraması ve işyerinde çatışan menfaatlerin karşı karşıya geldiği bir ortamın oluşması grevin doğal sonuçlarından biridir. O hâlde, sözünü ettiğimiz bu sonuçlar gerekçe gösterilerek greve müdahale edilmesi hakkın kullanımına ölçsüz bir müdahale teşkil eder. Öte yandan, grev hakkı işçi sendikası bakımından da sınırsız bir hak değildir ve belirli kurallar çerçevesinde bu hakka müdahale edilebileceği kabul edilmelidir. Örneğin, toplumun yüksek menfaatleri gözetilerek idare tarafından alınacak kararlar bir işyerindeki grevin ertelenmesi olasıdır ve doğal olarak bu karar grev hakkı üzerinde sınırlayıcı bir etki doğurur.

Çalışmamızda ilk önce grevin genel özellikleri hakkında bilgi verilecek, daha sonra idarenin greve müdahale yöntemlerinden biri olan grev erteleme kararının şartları, bu kararın grev bakımından doğurduğu sonuçlar ve erteleme kararının yargı tarafından denetlenmesi üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın son kısmında, hâlen güncel bir karar olan ve uygulamamızdaki grev erteleme kararlarına/yargısal denetimine ışık tutacak nitelikteki Anayasa Mahkemesinin 02.07.2015 tarihli kararı değerlendirilecektir. Ayrıca, çalışmamızın ilgili bölümlerinde yeri geldikçe yabancı hukuk sistemlerinde karşılaşılan grev erteleme uygulamalarına da değinilecektir.

GREVİN TANIMI VE GELİŞİMİ

Grev Kavramının Tanımı ve Unsurları

Grev, çalışma şartlarını düzenleyen işveren üzerinde baskı uygulamak amacıyla (Narmanlıoğlu, 1990, s. 6; Oğuzman, 1964, s. 31-32; Sur, 2015, s. 384) işçiler tarafından organize edilen bir toplu eylemdir (Swiatkowski, 2005, s. 286). Toplu eylemler birçok şekilde gerçekleştirilebilir. Grev, toplu eylemler içinde taraflar arasındaki anlaşmazlığın en açık şekilde ortaya konulduğu hâlidir. Bunun yanında, “*toplu eylem*” kavramı fazla mesaiyi reddetme, işi yavaşlatma, aşırı titizlik göstererek verim düşürme, işbirliğinden vazgeçme, oturma eylemi yapma yahut protesto gösterisi düzenleme şeklindeki eylemleri de kapsar (Barnard, 2012, s. 717; Sur, 1987, s. 9; Narmanlıoğlu, 1990, s. 52). Bir toplu eylemin grev olarak adlandırılabilmesi için, anlaşmalı olarak ve toplu bir şekilde işin bırakılması gerekir. Diğer bir ifadeyle, işçilerin maddi ve manevi yararlarını korumak amacıyla toplu ve iradi olarak işe ara vermeleri neticesinde grev meydana gelir (Sur, 1987, s. 7; Narmanlıoğlu, 1990, s. 5; Teyssié, 2007, s. 562; Dockès, 2007, s. 422; Mazeaud, 2004, s. 245-246)¹.

İşveren üzerinde yarattığı baskı nedeniyle önemli bir iş mücadelesi aracı olan grevin iki temel unsuru bulunmaktadır. Burada sözünü ettiğimiz şartlardan ilki, maddi unsur olarak adlandırabileceğimiz, *işi bırakma eylemidir*. İşin bırakılmış olduğunun kabul edilmesi için, işçilerin ifa etmekle yükümlü oldukları işi yapmaya ara vermeleri gerekir. Şu hâlde, işçiler faaliyet gösterdikleri işyerinden ayrılarak ya da işyerinde hiç işbaşı yapmayarak çalışmayı kesebilecekleri gibi, işyerinde kalarak dahi çalışmaktan imtina edebilirler (Narmanlıoğlu, 1990, s. 53; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 361). İş bırakma eylemini gerçekleştirecek olan kişilerin ise “*işçi*” sıfatına sahip olması bir zorunluluktur. Gerek Türkiye Cumhuriyeti Anayasası m. 54/1’de gerek 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu m. 58/1’de işçilerin grev hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu sonuç, hukuki anlamdaki grevi sosyolojik grevden ayırmaya yarayan önemli bir unsurdur². Dolayısıyla, sadece iş sözleşmesi çerçevesinde bir işverene bağımlı olarak çalışanların (işçilerin) işlerini bırakmaları hukuki anlamda grev kabul edilir³.

¹ Aynı yönde bkz. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu m. 58/1: “*İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir.*”

² Nitekim, doktor, avukat, eczacı gibi serbest meslek sahiplerinin bir duruma tepki göstermek için iş bırakma eylemleri sosyolojik anlamda grev olarak kabul edilse bile, hukuki anlamda grevi oluşturmaz. Grevin sosyolojik tanımı için bkz. Reisoğlu, 1986, s. 249-250; Sur, 1987, s. 7-11; Narmanlıoğlu, 1990, s. 54; Fransız hukukunda da bağımsız çalışanların yahut öğrencilerin bu yöndeki eylemlerinin greve sağlanan yasal korumadan yararlanmadığı yönünde bkz. Carta, Deschamps, Jannin & Le Ludec, 2008, s. 36.

³ Fakat, bu noktada vurgulamak gerekir ki, uluslararası alanda hâkim olan görüş, sendikal özgürlüğün etkili şekilde kullanılabilmesi için kamu görevlilerine de grev dâhil toplu eylem

Grev özü itibariyle kolektif nitelik taşıdığından, işi bırakma eyleminin işçiler tarafından *toplu şekilde* gerçekleştirilmesi şartı aranmaktadır. Toplu şekilde işin bırakılması denildiğinde, sayısal olarak işyerindeki tüm işçilerin işlerini bırakması gerektiği düşünülmemeli (Narmanlıoğlu, 1990, s. 59; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 359); işi bırakan işçi sayısı azınlıkta kalsa bile bu eylemin yine de grev niteliği taşıdığı kabul edilmelidir (Sur, 1987, s. 98; Teyssié, 2007, s. 565; Javillier, 1992, s. 520)⁴.

Bir eylemin grevi meydana getirebilmesi için, *işin tamamen bırakılması* gereklidir. Gerçekten de, işçilerin greve başvurma hakkı, ifa etmekle yükümlü olunan işin, mutlak zamanlarda ifa edilme koşulları dışındaki şartlarla yerine getirilmesine izin vermez (Javillier, 1992, s. 520). Bu sebeptendir ki, işyerinde işin yavaşlatılmasına, yapılan işe aşırı dikkat göstererek verimin azaltılmasına, yapılan işin kalitesinin düşürülmesine yönelik eylemlerin grev teşkil etmeyeceği kabul görmektedir (Sur, 2015, s. 395; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 359-360; Narmanlıoğlu, 1990, s. 68-70)⁵.

İşçilerin aralarında anlaşmaları veya bir kuruluşun kararına uymaları suretiyle işi bırakmaları, grevin manevi unsurunu oluşturur. Grevin *anlaşmaya dayalı* bir karaktere sahip olduğu bu eylemin kolektif yapısından kolaylıkla anlaşılabilir (Carta, Deschamps, Jannin, & Le Ludec, 2008, s. 37; Sur, 1987, s. 98). Şu hâlde, aldığı bireysel bir kararla işi bırakan tek bir işçinin eyleminin grev

hakkının tanınması gerektiği yönündedir. Örneğin, 21.04.2009 tarihli ve 68959 başvuru no.lu *Enerji Yapı-Yol Sen./Türkiye Kararında* iç hukukta bazı kamu görevlileri için grev yasağı tesis edilmesinin makul karşılanabileceği, ancak tüm kamu görevlileri için getirilen bu türden yasaklamaların çok geniş olduğu ve sendika özgürlüğüne orantısız bir müdahale teşkil ettiği AİHM tarafından ifade edilmiştir; Bu yönde bkz. Barnard, 2012, s. 719; Edström, 2011, s. 66; Sur, 2013, s. 324; Benzer şekilde, 27.03.2007 tarihli ve 6615/03 başvuru no.lu *Karaçay/Türkiye Kararında*, AİHM, memur maaşlarına yapılan düşük zammı protesto amacıyla düzenlenen eyleme katıldığı için başvurana verilen disiplin cezasının, nitelik olarak küçük de olsa, sendika üyelerini grev ve eylemlere katılmaktan caydıracak yapıda olduğu ve bu türdeki cezaların demokratik bir toplumda gerekli olmadığı sonucuna varmıştır. Bkz. Gülmez, 2008, s. 159-160.

⁴ Öte yandan, işyerindeki tek bir işçinin çalışmamak suretiyle işi bırakmasının grev teşkil edip etmeyeceği Türk hukuk doktrininde tartışılmış ve grevin kolektif bir eylemi gerektirmesi nedeniyle tek bir işçinin sayıca yeterli olamayacağı görüşü ağırlıklı olarak benimsenmiştir. Bu yönde bkz. Tunçomağ, 1980, s. 297-298; Narmanlıoğlu, 1990, s. 63; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 359; Cengiz Urhanoglu & Manav, 2011, s. 214; Buna karşılık, bizim de katıldığımız diğer bir görüşe göre, sendikanın aldığı karar üzerine işyerindeki tek bir işçinin işi bırakması dahi grev olarak nitelendirilebilir. Bkz. Sur, 1987, s. 96-97; Aynı şekilde, Fransız hukukunda, işçi örneğin ülke genelindeki toplu eyleme katıldığında yahut işyerinde sayıca tek bir işçi istihdam edildiğinde, bu tek işçinin yine grev hakkını kullanabileceği kabul görmektedir. Bkz. Javillier, 1992, s. 520; Teyssié, 2007, s. 565.

⁵ Fransız hukukunda aynı yöndeki öğretiyi ve karar örnekleri için bkz. Teyssié, 2007, s. 563-564; Javillier, 1992, s. 520; Mazeaud, 2004, s. 246.

olarak nitelendirilemeyeceği açıktır (Sur, 2015, s. 401; Narmanlıoğlu, 1990, s. 79). Grev, işçilerin önceden aralarında anlaşmak suretiyle verdikleri bir karar neticesinde yapılabileceği gibi, bir kuruluşun bu yönde aldığı karara uyarak hareket etmeleri sonucunda da meydana gelebilir⁶.

6356 sayılı Kanun m. 58/1 gereğince, grev yönünde bir anlaşmaya varılmış olması yahut bir kuruluş kararının olması tek başına yeterli değildir. Bu kararın konusunun ve amacının aynı zamanda topluca çalışmamak suretiyle *işyerinde faaliyeti durdurma yahut önemli ölçüde aksatmaya* yönelik olması gerekir. Bu sebeple, işçiler tarafından örneğin ücretin ödenmemesi hâlinde çalışmaktan kaçınma hakkını kullanmada olduğu gibi kanundan doğan bir hakkı kullanma (bkz. 4857 sayılı İş Kanunu m. 34) nedeniyle ya da sendika toplantısına katılım gerekçesiyle çalışılmaması grev teşkil etmez (Oğuzman, 1964, s. 29-30; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 362; Sur, 1987, s. 102; Tunçomağ, 1980, s. 299-300). Bunun gibi, greve yönelik anlaşmada faaliyeti durdurmaya ya da önemli ölçüde sekteye uğratmaya ilişkin niyet esasen önem taşıdığından, grev sonucunda bu amaca ulaşıp ulaşılmaması, diğer bir deyişle işyerindeki faaliyet üzerinde yaratılan etkinin yoğun ya da az olması sonuca etkili değildir (Narmanlıoğlu, 1990, s. 88; Sur, 2015, s. 401; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 363; Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 777).

Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Işığında Grev Hakkının Tarihsel Gelişim Süreci

İşçiler tarafından gerçekleştirilen toplu pazarlık ve toplu eylem hareketleri, 19. yüzyıl boyunca batılı devletlerde dahi devletin sosyal ve ekonomik istikrarı ile bağdaşmayan kavramlar olarak görülmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sonunda Batı Avrupa'da demokratik güçlerin elde ettiği zafer, toplu iş ilişkilerinde serbesti döneminin başlamasının ve bu yöndeki faaliyetlere hoşgörü ile yaklaşılmasının önünü açmıştır. Nitekim, 1946 yılında Fransa ve 1948 yılında İtalya'dan başlayarak bazı Avrupa devletlerinde grev hakkı anayasal bir güvenceye kavuşturulmuştur. Yine, 1950'li yıllar boyunca İngiltere, Almanya, Belçika gibi devletlerde yasa koyucu ve mahkemeler grev hakkını daha serbest kılacak yönde adımlar atmışlardır (Fabbrini, 2014, s. 145; Narmanlıoğlu, 1990, s. 20-22).

ABD'de ise 1932 yılında Kongrenin kabul ettiği Norris-La Guardia Kanunu sendikaya üye olunmaması yönündeki anlaşmaların uygulanmasını sağlayan önceki yıllara ait federal mahkeme içtihatlarını geçersiz kılmış ve 1933 yılında Kongreden geçen Ulusal Endüstriyel Güçlenme Yasası (National Industrial Recovery Act) sendikaların toplu sözleşme hakkını güvence altına almıştır. Ne var ki, ABD Yüksek Mahkemesinin 1935 yılında verdiği kararıyla Ulusal Endüstriyel Güçlenme Yasasını Anayasaya aykırı bularak geçersiz kılması üzerine, Kongre ile

⁶ Hemen belirtmek gerekir ki, grevin yasaya uygunluk şartı açısından grev kararının yetkili işçi sendikasıyla alınmış olması zorunlu bir unsurdur. Bkz. Sur, 1987, s. 93; Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 777.

Yüksek Mahkeme arasında bir kriz yaşanmış ve 1935 yılında büyük ölçüde bir önceki kanuna benzeyen Ulusal İş İlişkileri Yasası (National Labor Relations Act-Wagner Act) kabul edilmiştir. Bu Kanun işçilere sendika kurma ve greve katılma yönünde bazı önemli haklar tanımıştır (Fabbrini, 2014, s. 168-169). Bununla birlikte, önce 1947 yılında (Taft Hartley Kanunu) sonra 1959 yılında (Landum-Griffin Kanunu) yasalaşan kanunlar neticesinde, sendikaların yetkileri sınırlandırılmış ve grev hakkına bazı kısıtlamalar getirilmiştir (Fabbrini, 2014, s. 170; Getman & Marshall, 2001, s. 717-718).

Türk hukukunda grev hakkının gelişimi 1961 tarihli Anayasa ile gerçekleşmiştir. 1961 Anayasasından önce grev hakkının engellenmiş olduğu görülmektedir. Örnek olarak, 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı İş Kanununda (m. 72) ve 1947 tarihli İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunda (m. 7) işçilerin grev yapması yasaklanmıştı. 1961 yılına gelindiğinde, grev hakkı anayasal anlamda bir güvenceye kavuşmuş ve 1961 Anayasasında benimsenen ilkeler çerçevesinde 1963'te çıkarılan 275 sayılı Kanunda grev hakkı ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. 1980 döneminde ise ülkenin içinde bulunduğu karışıklık ortamı nedeniyle iş mücadelesi araçlarına yasaklamalar getirilmiştir. 1982 Anayasasında grev hakkı (m. 54) "*temel hak*" statüsünde kabul edilmekle birlikte, hakkın kullanım şartları açısından daha sınırlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. 1982 Anayasasının ardından 1983 yılında 2822 sayılı Kanun kabul edilmiş ve bu Kanun günümüzde toplu iş ilişkilerini tek bir çatı altında toplayarak düzenleyen 2012 tarihli 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununa kadar uzun yıllar yürürlükte kalmıştır (Sur, 1987, s. 22-29; Sur, 2015, s. 388-389; Narmanlıoğlu, 1990, s. 36-41; Tunçomağ, 1980, s. 267-271).

Uluslararası metinler incelendiğinde, bu belgelerde grev hakkını açıkça konu alan yahut hükmün yorumlanmasıyla bu hakkı himaye edici uygulamalara ulaşılmasını sağlayan birçok düzenleme ile karşılaşılır. Bu açıdan ilk olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966 yılında kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin (ESKHUS) 8/1(d) maddesi üzerinde durulabilir. Hüküm gereğince, *taraf devletler kullanılma şartlarını kendi iç hukuklarındaki yasalar çerçevesinde belirleyecekleri bir grev hakkını tanımayı taahhüt etmişlerdir*⁷. Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin beyanlar ve çekince ile onaylanması Bakanlar Kurulunun 10.07.2003 tarihli ve 2003/5923 sayılı Kararı ile gerçekleşmiştir (11.08.2003 tarih, 25196 sayılı Resmî Gazete).

Birleşmiş Milletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde vurgulandığı üzere, ILO'nun sendikal hak ve özgürlükler alanında

⁷ Öte yandan, taraf devletlere grev hakkının çerçevesini çizerken tanınmış olan bu irade serbestisi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1948 tarihli ve 87 sayılı Sözleşmesi ile bir bakıma sınırlandırılmıştır. Zira, aynı zamanda ILO'nun 87 sayılı Sözleşmesine de taraf olan devletlerin bu Sözleşmede tesis edilmiş teminatlara aykırı olacak şekilde iç hukuk düzenlemelerine gitmesine izin verilmemiştir (bkz. ESKHUS m. 8/3).

kabul ettiği 87 sayılı Sözleşmesi grev hakkına da yön veren önemli düzenlemelerin başında gelmektedir⁸. Yine, 1949 tarihli ve 98 sayılı ILO Sözleşmesi, 87 sayılı Sözleşmede amaçlandığı gibi, çalışanlara sendikal ayrımcılığa karşı yeterli güvenceler getirilerek sendika hakkının sağlanmasını ve ayrıca toplu pazarlık haklarının tesis edilmesini garanti etmektedir (Gross, 2005, s. 331). Bu Sözleşmelerde grev hakkının varlığı açık bir şekilde belirtilmemiş olsa bile, grev hakkı ILO nezdinde temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Nitekim, ILO Sözleşmelerinin yorumlanması ve denetlenmesinden sorumlu olmak üzere kurulmuş olan Sendika Özgürlüğü Komitesi (the Committee on Freedom of Association) ile Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Hakkında Uzmanlar Komitesi (the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations) 1950'li yıllardan bu yana yapmış oldukları değerlendirmelerinde grev hakkından sendika özgürlüğünün esaslı bir unsuru, onun özünden kaynaklanan doğal bir sonucu olarak söz etmişlerdir⁹. Türkiye 1951'de 98 sayılı Sözleşmeyi ve 1983'de de 87 sayılı Sözleşmeyi onaylamıştır. Ülkemizin taraf olduğu bu Sözleşmelerde yer alan kurallar ve denetim mekanizmasında görev alan bu Komitelere ait kararlar, sendika özgürlüğü, toplu pazarlık ve grev hakkı konularında Türk hukuku açısından rehber niteliği taşımaktadır.

Bu alanda dikkate değer bir başka uluslararası metin, sosyal ve ekonomik haklar alanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini tamamlama amacını güden Avrupa Sosyal Şartıdır. 1961 tarihini taşıyan bu Şart, aradan geçen süre içinde tekrar ele alınmış ve 1996 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı olarak taraf devletlerin imzasına açılmıştır. Gerek Avrupa Sosyal Şartının gerek Gözden Geçirilmiş Şartın toplu pazarlık hakkını ele aldığı 6/4. maddesinde çalışanlara grev hakkının tanınması yönünde taraf devletlere yükümlülük getirilmiştir. Hüküm gereğince, *menfaat uyumsuzluğunun doğması hâlinde, çalışan ve işverenlere grev hakkı da dâhil olmak üzere toplu eylem hakkının sağlanması gerekir*. Görüldüğü gibi, Avrupa Sosyal Şartı grev hakkının kullanılabilceği durumları çalışan ve

⁸ ESKHUS'nin denetim organı olan Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, ILO'nun 87 ve 98 sayılı Sözleşmelerinin sendikal hak ve özgürlükler alanına kazandırdığı kural ve uygulamaları kendi yaptığı incelemelerde de önemle dikkate almaktadır. Sözü edilen bu tutum, Komitenin uluslararası sendikal haklar hukukunun birliğini sağlamaya önem verdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bkz. Gülmez, 2008, s. 144.

⁹ Sendika özgürlüğünün ihlaline ilişkin şikâyetleri incelemek üzere 1951 yılında tesis edilen Sendika Özgürlüğü Komitesi sendika özgürlüğüne *üç boyutlu* bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Buna göre, ilk olarak çalışanlara güçlerini bir araya getirerek bunu organize etme yetkisi tanınmalıdır. İkinci olarak, toplu pazarlık sayesinde çalışanların bir araya getirdikleri güçlerinden yararlanmaları ve böylece çalışma şartlarını geliştirebilmeleri sağlanmalıdır. Üçüncü olarak, tamamlayıcı bir özgürlük olan grev hakkı olmaksızın diğer iki boyutun faydasız kalacağı bilinmelidir. Sendika Özgürlüğü Komitesinin sahip olduğu bu yaklaşım Uzmanlar Komitesi tarafından da aynı şekilde benimsenmiştir. Bkz. Gross, 2005, s. 330-331; Ayrıca bkz. Gülmez, 2008, s. 141-142; Sur, 2015, s. 387; Edström, 2011, s. 59; Nielsen, 2013, s. 160-161.

işveren arasında doğan menfaat uyumsuzlukları ile sınırlandırmıştır (Swiatkowski, 2005, s. 286; Edström, 2011, s. 61; Sur, 2010, s. 661)¹⁰. 2007 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartını onaylayan Türkiye, Şartta yer alan 98 paragraftan 91'ini kabul etmekle birlikte, toplu pazarlık hakkının düzenlendiği 6. maddeyi onaylamanın kapsamı dışında tutmuştur.

Grev hakkı bakımından önem taşıyan bir diğer düzenleme, örgütlenme hakkının yer aldığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 11 hükmüdür. Aslında bu düzenlemede açıkça grev hakkından söz edilmemiştir. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin m. 11 çerçevesinde verdiği kararlar grev hakkına esaslı şekilde yön vermektedir. Mahkemenin en başından itibaren grev hakkına karşı özgürlükçü bir tavır sergilediğini söyleyebilmek güçtür. Örnek olarak, 1970'li yıllarda verilen *Belçika Polisi Ulusal Sendikası/Belçika Kararı*, *İsveçli Makinistler Sendikası/İsveç Kararı* ile *Schmidt ve Dahlström/İsveç Kararında* AİHS m. 11 hükmünün sendika hakkına getirdiği korumanın Mahkeme tarafından kısıtlayıcı ve dar bir şekilde yorumlandığı görülmektedir¹¹. Mahkemenin 2002 yılında verdiği *Wilson, Gazeteciler Ulusal Sendikası ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararında* ise az önce sözünü ettiğimiz bakış açısını terk ettiği ve sendika özgürlüğünün

¹⁰ Hükmün devamında, *daha önce imzalanan toplu sözleşmelerden doğabilecek yükümlülükler saklı kalmak üzere toplu eylem hakkının kullanılabilmesi* düzenlenmiştir. Bu noktadan hareketle, örneğin toplu sözleşme taraflarının mevcut sözleşme yürürlükteyken grev dâhil toplu eylem hakkının kullanımından uzak durmayı taahhüt ettiklerini göstermek üzere kendi iradeleriyle sözleşmeye koydukları sosyal barışa yönelik hükümler Şartın 6/4. maddesine uygun bulunmaktadır. Bkz. Swiatkowski, 2005, s. 289; Sur, 2010, s. 661; Yabancı hukukta mutlak dirlik borcuna yönelik olarak toplu iş sözleşmesine konulan hükümler hakkında bilgi için bkz. Tuncay, 2015, s. 24-25; Ayrıca, Şartın 5. Bölümü G maddesinde belirtildiği üzere, *demokratik bir toplumda diğer bireylere ait hak ve özgürlüklerin korunması yahut kamu yararının, milli güvenliğinin, toplum sağlığının ve değerlerinin tesisi açısından gerekli olması ve yasayla öngörülmesi şartıyla bazı ek sınırlamalar dahi getirilebilir*. O hâlde, bu genel nitelikteki sınırlama hükmü grev hakkı bakımından yine geçerli olacaktır. Bkz. Sur, 2015, s. 386; Edström, 2011, s. 61.

¹¹ Bkz. 27.10.1975 tarihli ve 4464/70 başvuru no.lu *Belçika Polisi Ulusal Sendikası/Belçika Kararı*. Kararda AİHS m. 11'in, danışılma hakkında (the right to be consulted) olduğu gibi, taraf devletlerin sendikalara yahut üyelerine belirli bir davranışta bulunma yönünde güvence sağlamadığı ifade edilmiştir (bkz. par. 38); 06.02.1976 tarihli ve 5614/72 başvuru no.lu *İsveçli Makinistler Sendikası/İsveç Kararı*. Mahkeme, m. 11 hükmünün sendikalara toplu sözleşme yapma yönünde bir hak sağlamadığını, sendika özgürlüğünden etkili şekilde yararlanma bakımından toplu sözleşme akdetme hakkının vazgeçilmez olmadığını dile getirmiştir (bkz. par. 39); 06.02.1976 tarihli ve 5589/72 başvuru no.lu *Schmidt ve Dahlström/İsveç Kararı*. Mahkeme, grev hakkının en önemli toplu eylemlerden biri olduğunu ancak bunun dışında da yöntemlerin var olduğunu vurgulamış ve m. 11'de açık şekilde yer verilmeyen grev hakkına taraf devletlerce iç hukukta sınırlama getirilebileceği sonucuna ulaşmıştır (bkz. par. 36); Bu yönde ayrıca bkz. Gülmez, 2008, s. 147-149; Harris, O'Boyle & Warbrick, 2009, s. 542-544.

bütünlüğünü korumayı sağlayacak şekilde yorumunu geliştirdiği anlaşılmaktadır¹². Sonraki yıllarda verilen kararlarda da (örneğin, *Demir ve Baykara/Türkiye Kararı* (başvuru no. 34503/97 (2008)), *Enerji Yapı-Yol Sen./Türkiye Kararı* (başvuru no. 68959/01 (2009)) Mahkemeye hâkim olan bu olumlu bakış açısı pekiştirilmiş ve toplu pazarlık ile toplu eylem haklarının sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkının asli unsurları olduğu sonucuna varılmıştır (Fabbrini, 2014, s. 179; Nielsen, 2013, s. 162; Barnard, 2012, s. 719; Edström, 2011, s. 65-66; Sur, 2013, s. 324). AİHM'in içtihatlarında meydana gelen bu gelişmeler sonucunda, uluslararası hukukta grev hakkını düzenleyen diğer belgelerdeki hükümlerin yorum ve uygulaması ile dikkate değer bir uyumun yakalandığı kabul edilmektedir (Sur, 2013, s. 324).

GREV ERTELEME KARARIYLA GREV ÜZERİNDE GERÇEKLEŞEN MÜDAHALE

Grev erteleme kararı, idarenin grev hakkı üzerinde müdahale oluşturan tasarruflarından bir tanesidir. Grev erteleme kurumunun tesis edilmesinin özünde, devletin güvenliği, halkın sağlığı ve grevle ilgisi olmayanlara ait hakların gözetilmesi olduğu düşünülmektedir (Topalhan, 1999, s. 18; Caniklioğlu, 2013, s. 306-307). Hukukumuzda grev erteleme kararını alma yetkisi Bakanlar Kuruluna tanınmıştır. 275 sayılı Kanun ile Türk hukuk sistemine giren grev erteleme kurumu, 2822 sayılı Kanun hazırlanırken uğradığı esaslı değişikliklerle varlığını mevcut 6356 sayılı Kanun döneminde de devam ettirmektedir.

2822 sayılı Kanundaki (m. 33-34) grev ertelemesine ilişkin yapı, 6356 sayılı Kanun m. 63'de büyük ölçüde korunmuştur. Yabancı hukuk uygulamaları ile kıyaslandığında, ülkemizde 275 sayılı Kanundan bu yana hükümetlerin temelde istisnai bir uygulama olması amacıyla getirilmiş olan grev erteleme yöntemine sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Nitekim, grev erteleme kurumunun uygulanma yöntemi doktrin tarafından eleştirilmekte ve grev ertelemesinin bu şekliyle bir nevi grev yasağı hâline dönüştüğü dile getirilmektedir (Demircioğlu, 1991, s. 182; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 379; Caniklioğlu, 2013, s. 313; Narmanlioğlu, 2013, s. 635; Kabakçı, 2004, s. 182). Aynı şekilde, ILO Sendika Özgürlüğü Komitesinin cam sektöründe alınan grev erteleme kararları nedeniyle kendisine yapılan şikâyetlerde işaret ettiği üzere, grev ertelemeyi düzenleyen hükmün kendisi esasen sendika özgürlüğü ilkelerine aykırı değildir; sorun hükmün uygulanışından

¹² Şöyle ki, çıkarlarının korunması için bir sendikaya üye olma hakkının özünde, işçilere ait çıkarların gözetilmesi için toplu eyleme girişilmesi veya onlara ait taleplerin işverene iletilmesi yönünde sendikadan talepte bulunma hakkının var olduğu, işçilere bu imkân tanınmadığı takdirde sendikaya üye olma özgürlüğünün aldatıcı olacağı vurgulanmıştır (par. 46). Bkz. 02.07.2002 tarihli, 30668/96, 30671/96 ve 30678/96 başvuru no.lu *Wilson, Gazeteciler Ulusal Sendikası ve Diğerleri/Birleşik Krallık Kararı*; Karar hakkında ayrıca bilgi için bkz. Gülmez, 2008, s. 149-151; Harris, O'Boyle & Warbrick, 2009, s. 544-545.

kaynaklanmaktadır. Erteleme sebeplerinin mutlak anlamlarından uzaklaşarak bu sebeplerle doğrudan bağlantısı olmayan (cam ve lastik sektörü, belediye hizmetleri gibi) vakıalarda hükmün greve engel olmak için tekrarlayan şekillerde kullanılması grev hakkının sistematik şekilde ihlaline neden olmaktadır (Report No 335, Case No 2303, par. 1376)¹³.

Grev Erteleme Kararının Şartları

Anayasa m. 54/3 gereğince, *grev ve lokavtın ertelenebileceği hâller ve işyerleri kanunla düzenlenir*. Grev ertelemesinin anayasal dayanağını oluşturan bu hükümde işaret edilen kanuni düzenleme 6356 sayılı Kanun m. 63'te mevcuttur. Buna göre, *“karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt genel sağlığı veya milli güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı almış gün süre ile erteleyebilir. Erteleme süresi, kararın yayımı tarihinde başlar. Erteleme kararının yürürlüğe girmesi üzerine, m. 60/7'ye göre belirlenen arabulucu, uyuşmazlığın çözümünü için erteleme süresince her türlü çabayı gösterir. Erteleme süresi içerisinde taraflar aralarında anlaşarak uyuşmazlığı özel hakeme de götürebilir. Erteleme süresinin sonunda anlaşma sağlanamazsa, altı iş günü içinde taraflardan birinin başvurusu üzerine uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Aksi takdirde işçi sendikasının yetkisi düşer.”*

Grev yasaklarının aksine, hakkında grev erteleme kararı alınabilecek iş veya işyerleri açısından Kanunda bir sınır konulmamıştır. Erteleme kararı karar süresi boyunca grevin durmasına ve süre sonunda da grevin yapılamamasına yol açtığından, 6356 sayılı Kanun m. 63'deki grev ertelemesine yönelik şartların dikkatli bir şekilde ele alınması gerekir.

Kanuni Bir Grevin Varlığı

Her şeyden önce, hakkında erteleme kararı alınacak grevin kanuni bir grev olması gereklidir (Oğuzman, 1984, s. 185; Zararsız, 1991, s. 6; Uşan & Kaya, 2011, s. 1724; Sur, 2015, s. 420). Şu hâlde, bir toplu eylemin grev olarak nitelendirilebilmesi için yukarıda ayrıntılı şekilde açıkladığımız koşullara ek olarak grev kanuni bir nitelik taşıyorsa, grev erteleme kararı alınabilecektir. 6356 sayılı Kanun m. 58'de verilen grev tanımının hemen ardından, *“kanuni grev”*in hukukumuzda ne anlama geldiği de açıklanmıştır. Şöyle ki, *“toplular iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, 6356 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan grev”*, kanuni grevi oluşturur. Demek ki, grevin mesleki amaç taşımaması ve 6356 sayılı Kanunda öngörülen *usul şartlarına uyum göstermesi*, kanuni grevin varlığı için zorunlu koşullardır.

¹³ 2003 yılındaki grevinin ertelenmesi üzerine, Kristal-İş Sendikası ILO Sendika Özgürlüğü Komitesine şikâyetinde bulunmuştur. ILO'nun 2303 nolu dosya üzerinde gerçekleştirdiği değerlendirme ve ulaştığı sonuçlar için bkz. ILO, Report No 335, November 2004, Case No 2303 (Turkey); Kristal-İş'in 2014 yılında yaptığı bu yöndeki bir diğer başvuru için bkz. Bkz. ILO, Report No 374, March 2015, Case No 3084 (Turkey).

Mesleki amaç şartından anlaşılması gereken, grev hareketinin işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumaya veya geliştirmeye yönelmiş olmasıdır (Sur, 2015, s. 403; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 364; Zararsız, 1991, s. 6)¹⁴. Ayrıca, toplu sözleşme pazarlığı sırasında taraflar arasında yaşanan uyuşmazlık hâlinde greve gidilmesi yine Türk hukuku açısından aramılan bir diğer zorunluluktur (Sur, 2015, s. 403; Zararsız, 1991, s. 6; Narmanlıoğlu, 1990, s. 110; Kabakçı, 2004, s. 54). Grevin yasal nitelik taşıyabilmesi için sözünü ettiğimiz bu şartlara ek olarak, Kanundaki yöntem ve süre koşullarına uyulması ve söz konusu iş veya işyerinin bir grev yasağı kapsamında yer almaması da gerekir¹⁵.

Buradaki koşulları taşımayan bir grev, kanun dışı grev olarak nitelendirilir ve kanun dışı bir grev hakkında grev erteleme kararı alınmasına lüzum yoktur. Çünkü, kanun dışı greve karşı yasa koyucu baştan itibaren bazı hukuki ve cezai yaptırımlar öngörmüştür (Uşan & Kaya, 2011, s. 1724; Zararsız, 1991, s. 6; Caniklioğlu, 2013, s. 308; Aydemir, 2001, s. 159). Örneğin, 6356 sayılı Kanun m. 70'de belirtildiği üzere, iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi ve yasa dışı grev sonucunda oluşan zararın tazmini gibi hukuki yaptırımlar söz konusu olabilir. Bunun gibi, yasa dışı grev sonucunda 6356 sayılı Kanundaki idari para cezaları ya da Türk Ceza Kanunundaki ilgili suç tipleri (örneğin, iş ve çalışma hürriyetinin ihlali veya mala zarar verme gibi suçlar) gündeme gelebilir. Keza, bu nitelikteki bir grevin açılacak tespit davası sırasında mahkeme kararıyla tedbiren durdurulması dahi mümkündür (6356 sayılı Kanun m. 71)¹⁶.

Kanuni Bir Greve Karar Verilmiş ya da Başlanmış Olması

Hakkında erteleme kararı alınacak kanuni grevin uygulamaya konulmuş olması yahut hiç olmazsa greve gidileceğine ilişkin olarak bir grev kararının alınmış olması şarttır. Görülüyor ki, erteleme kararı için en azından verilmiş bir grev kararının varlığı şart olduğundan, grev kararı verilmesinin Bakanlar Kurulu tarafından ertelenmesi söz konusu olamaz (Oğuzman, 1984, s. 185; Caniklioğlu,

¹⁴ Fransız hukukunda yasal ve yasadışı grev şeklinde bir ayırım yapılmamaktadır. Bununla birlikte, bir eylemin grev teşkil edebilmesi için kolektif ve anlaşmalı olan iş bırakma eyleminin mesleki talepleri desteklemeye yönelik olması beklenir. Nitekim, Temyiz Mahkemesinin grev kavramı bakımından benimsediği tanımlamada, uyuşmazlık konusu olan işçilere ait taleplerin işverene kabul ettirilmesi yönündeki amaç unsuruna da yer verilmiştir. Bkz. Javillier, 1992, s. 519-520; Ayrıca bkz. Dockès, 2007, s. 422-423; Mazeaud, 2004, s. 246.

¹⁵ Taraflar arasındaki menfaat uyuşmazlığının olağan arabuluculuk faaliyeti ile çözüme kavuşmadığının belgelendirilmesinden sonra kanuni grev kararının alınmasına ve uygulamaya konulmasına yönelik usul ve süreye dair şartlar 6356 sayılı Kanun m. 60'da düzenlenmiştir. Bu hükümdeki koşullar yanında, yine m. 62'deki grev yasaklarının bir grevin yasal olup olmadığına karar verirken önemle göz önünde bulundurulması şarttır. Bkz. Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 367-375; Sur, 2015, s. 405-411.

¹⁶ Yasa dışı grevin hukuki ve cezai sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sur, 2015, s. 447-463; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 416-422.

2013, s. 308; Aydemir, 2001, s. 159; Topalhan, 1999, s. 26). Ayrıca, her bir grevin somut durumuna özgü olarak erteleme kararının verilmesi gerekli olduğundan, genel bir grev erteleme kararı alınmaz. O hâlde, karar verilmiş ya da uygulamaya konulmuş her bir grev ayrı şekilde ele alınarak erteleme kararına konu yapılmalıdır (Oğuzman, 1984, s. 185; Zararsız, 1991, s. 6; Topalhan, 1999, s. 26; Cengiz Urhanoğlu & Manav, 2011, s. 236).

Erteleme Kararının Sebepleri

Genel Olarak

275 sayılı Kanundan bu yana grev erteleme kararının alınabilmesi, karara konu olacak grevin genel sağlığı ve/veya milli güvenliği bozucu bir nitelik taşıması şartına bağlanmıştır (bkz. 6356 sayılı Kanun m. 63/1). Bu sebeple, erteleme kararında idareden beklenen, kararına temel teşkil eden nedeni tespit ederken Kanunda sınırlı şekilde sayılmış sebepler dışına çıkmamasıdır.

Erteleme sebepleri açısından dikkati çeken husus, genel sağlık ve milli güvenlik kavramlarının tanımını ve kapsamını belirlerken uygulamada yaşanan zorluklardır (Yurdakul, 1969, s. 783; Esener, 1978, s. 623; Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 807; Kabakçı, 2004, s. 170). Bu gerekçeler yoruma açık kavramlar olduğundan, bunların idare tarafından grev hakkını aşırı sınırlandırarak şekilde kullanılabilmesi pekâlâ mümkündür. Bu nedenledir ki, grev ertelemesine istisnai bir müdahale yöntemi olarak başvurulması ve bu kavramların dar şekilde yorumlanması gerektiği öğretilerle sıklıkla ifade edilmektedir (Yurdakul, 1969, s. 784; Demircioğlu, 1991, s. 191; Aydemir, 2001, s. 160; Kabakçı, 2004, s. 170; Caniklioğlu, 2013, s. 310-311). Bir başka anlatımla, idare grev erteleme kararını alırken hukukun temel prensiplerinden olan *ölçülülük ilkesini* gözetmeli, bu ilke gereğince hedeflediği amaca ulaşırken grev hakkına daha az müdahale eden başkaca yöntemlerin bulunup bulunmadığını araştırmalı ve erteleme kararının *zorlayıcı bir toplumsal ihtiyaca dayanıp dayanmadığını* açıklığa kavuşturmalıdır¹⁷.

¹⁷ Grev erteleme kararlarının alınmasında ölçülülük ilkesi ve zorlayıcı toplumsal ihtiyaç gibi gerekliliklerin önemine vurgu yapan kararlar için bkz. “*Yasal bir grevin yasada öngörülen anlamda genel sağlığı bozucu nitelikte görülebilmesi için, toplumun önemli bir kesiminin sağlık yönünden ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalması ve bu tehlikenin Anayasal hakkın süreli de olsa kullanılmasını engelleyen geciktirme yetkisinin kullanılmasından başka bir yolla giderilmesinin mümkün olmaması gerekir.*”, Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 14.04.2005, 2003/271 E. - 2005/273 K.; “*Davalı idarenin savunmasıyla, dosyada bulunan bilgi ve belgelerin birlikte değerlendirilmesi sonucu; geciktirmeye konu grevin, her grevin bünyesinde bulunan kaçınılmaz sakıncalar dışında genel sağlığı bozucu nitelikte bulunmadığı, ayrıca, idarece grev uygulanmasından doğan sakıncaların grevin geciktirilmesinden başka bir yolla giderilmesine çalışıldığını belirtir bir işarete de rastlanmadığı anlaşılmaktadır.*”, Danıştay 10. Daire, 10.10.2000, 2000/4436 E., bkz. www.kazanci.com.tr, (16.03.2016); Ayrıca bkz. Anayasa Mahkemesi, 02.07.2015, başvuru no. 2014/12166, par. 68-83, (12.08.2015 tarih, 29443 sayılı Resmî

Bu sebeple, hem öğreti hem yüksek yargı tarafından vurgulandığı üzere, grevin ekonomik anlamdaki etkileri temel alınarak tesis edilen grev erteleme kararları hukuka aykırılık teşkil eder. Örneğin, cam üretimi yapılan sektördeki 20.06.2014 tarihli grevin ertelenmesi sonucunda Kristal-İş Sendikasının talep ettiği yürütmeyi durdurmanın gerek Danıştay 10. Daire gerek Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından reddedilmesi üzerine, Sendika tarafından bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi, Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı ret kararını değerlendirirken karardaki ifadelerden ekonomik gerekçelerin temel alındığı algısının uyandığına işaret etmiş ve karardaki gerekçelerin ilgili ve yeterli olmadığından bahisle hak ihlalinin meydana geldiğine karar vermiştir¹⁸.

Uygulamada idarenin her iki sebebe birlikte yer verdiği yahut hiçbir neden bildirmediği karar örnekleri ile karşılaşılmaktadır¹⁹. Kabul edileceği gibi, bir grevin gerek milli güvenliği gerek genel sağlığı aynı anda etkileyebilmesi mümkündür; ne var ki bunun düşük bir ihtimal olduğu göz ardı edilmemelidir. Öyleyse, Bakanlar Kurulu erteleme nedenlerinin takdiri konusunda özenli davranmalı, kararında hiçbir neden bildirmemekten yahut gerekli olmadığı hâlde her iki nedene birden

Gazete)); Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararına yazılan karşı oy yazısı.

¹⁸ Bkz. Anayasa Mahkemesi, 02.07.2015, başvuru no. 2014/12166, (12.08.2015 tarih, 29443 sayılı Resmî Gazete); Aynı şekilde, yine Kristal-İş Sendikasının Aralık 2003'te başlattığı grevin ertelenmesi üzerine Danıştay 10. Dairenin 12.01.2004 tarihinde verdiği 2003/6134 E. sayılı yürütmeyi durdurma kararında "grevin yapıldığı işyerlerinin ve yapılan işin niteliği dikkate alındığında ertelenen grevin yasada öngörülen anlamda milli güvenliği bozucu nitelikte olmadığı" vurgulanmış ve "davalı idarenin savunmasında öne sürülen ekonomik sebeplerin dava konusu kararın alınmasını yasal kılacak nitelikte bulunmadığı" sonucuna ulaşılmıştır. Karar hakkında bkz. Çelik A., 2008, s. 115-116; Bu yöndeki öğreti görüşleri için bkz. Kutal, 1972, s. 46-47; Demircioğlu, 1991, s. 189; Çelik A., 2008, s. 119-120; Kabakçı, 2004, s. 167; Caniklioğlu, 2013, s. 310.

¹⁹ Örnek olarak, 14.02.2004 tarihli ve 25373 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 11.02.2004 tarihli erteleme kararında Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Şirketine bağlı işyerlerinde Kristal-İş Sendikası tarafından uygulanmakta olan grev bakımından her iki nedene birden yer verilmiştir. Aynı yönde bkz. 27.06.2014 tarihli ve 29043 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 25.06.2014 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı; Türkiye Maden İşçileri Sendikası tarafından alınan grev kararı 24.07.2014 tarihli ve 29070 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan karar ile genel sağlık ve milli güvenliğin bozulması tehlikesine binaen ertelenmiştir; Basın-İş Sendikası (Türkiye Basın ve Yayın İşçileri Sendikası) tarafından Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi İşyerinde uygulanmakta olan grevin ertelenme kararında herhangi bir neden belirtilmemiştir (06.05.1993 tarih, 21573 mükerrer sayılı Resmî Gazete). Yine, Basın-İş Sendikası tarafından aynı işyerinde bu kez 1995 yılında alınmış bulunan grev kararı bir neden belirtilmeksizin ertelenmiştir (06.10.1995 tarih, 22425 sayılı Resmî Gazete). Bu yönde bilgi için bkz. Topalhan, 1999, s. 34; 275 sayılı Kanun ile 2822 sayılı Kanun dönemindeki (2004'e kadar) grev erteleme kararlarının toplam sayısı/süresi ve sebepleri gibi özellikleri dikkate alınarak oluşturulan tablolar için bkz. Aydın, 2005, s. 380, 387.

yer vermekten kaçınmalıdır (Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 810; Kabakçı, 2004, s. 171). Ayrıca, erteleme kararında erteleme nedenine sadece kavram olarak değinmekle yetinilmemeli, karar hakkında oluşabilecek kuşku ları önlemek adına erteleme sebebinin gerekçesine de yer verilmelidir (Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 810; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 376; Caniklioğlu, 2013, s. 312). Nitekim, erteleme kararlarına yönelik olarak ILO Sendika Özgürlüğü Komitesinin getirdiği eleştirilerden biri, hükümetin erteleme kararlarında ilgili grevi neden milli güvenliğe ve/veya genel sağlığa zararlı olarak gördüğünü açıklamamasıdır (bkz. Report No 335, Case No 2303, par. 1376; Report No 374, Case No 3084, par. 871). Aynı şekilde, Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararının karşı oy yazısında da “*grevin uygulandığı işyerlerinin ve yapılan üretimin grev nedeniyle bir süre durmasının milli güvenliği ve/veya genel sağlığı nasıl ve ne şekilde bozduğunun açık ve tereddüte yer bırakmayacak şekilde ortaya konulması*”nın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Genel Sağlık

Genel sağlık kavramının tanımına ne erteleme kararının yasal dayanağını teşkil eden 6356 sayılı Kanunda ne de anayasal temelini oluşturan TC. Anayasasında yer verilmiştir. Kavramın tanımı daha çok öğretideki görüşler ve yargı kararları ile şekillenmiştir. Danıştay 10. Dairenin 15.10.1997 tarihli ve 1995/6497 E. - 1997/3777 K. sayılı kararında işaret edildiği üzere, *toplumun önemli bir kesiminin sağlık yönünden veya buna bağlı olarak sosyal bakımdan ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalması, giderilmesi olanaksız kayıp ve zararların söz konusu olması* hâlinde grevin genel sağlığı bozucu nitelikte olduğu kabul edilebilir²⁰. Bunun yanında, öğretilerde 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu m. 1’deki düzenlemeden yardım alarak, genel sağlık kavramı, *ülkenin sağlık şartlarını düzeltmek veya bozulmasına engel olmak ya da ülkenin sağlığına tehdit oluşturan tüm hastalıklar veya diğer sebeplerle mücadele ve gelecek neslin sağlıklı yetişmesini sağlamak için her türlü önlemi alma* şeklinde açıklanmıştır (Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 377; Kabakçı, 2004, s. 171; Uşan & Kaya, 2011, s. 1728; Aydemir, 2001, s. 161)²¹.

Bu noktada işaret etmek gerekir ki, hangi tanımlama dikkate alınır sa alınsın, bu şekilde genel sağlık kavramının sınırlarını kesin bir şekilde belirlemek zordur. Dolayısıyla, idarenin bu kavramı yorumlarken geniş bir takdir imkânı elde

²⁰ Aynı tanımlama için bkz. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 14.04.2005, 2003/272 E. - 2005/274 K., Burada sözü edilen kararlara ulaşmak için bkz. www.kazanci.com.tr, (16.03.2016); Öğretilerde bu tanımlamaya yer veren görüşler için bkz. Caniklioğlu, 2013, s. 311; Cengiz Urhanoğlu & Manav, 2011, s. 238.

²¹ Genel sağlık ile doğrudan bağlantı kurulabilecek hastane işyerleri 6356 sayılı Kanun m. 62/1 gereğince grev ve lokavtın yasak olduğu işyerlerine girdiğinden, bu yasak dışında olup da ilgili işyerinde üretilen mal veya hizmet genel sağlığı riske atacak ölçüde zorunlu bir ihtiyacı karşılıyorsa, o işyerinde genel sağlık nedeniyle grev erteleme kararının alınması makuldür. Bkz. Caniklioğlu, 2013, s. 312; Kutal, 1972, s. 53; Kabakçı, 2004, s. 172.

ettiği anlaşılmaktadır. Öyleyse, grev ertelemesinin istisna teşkil ettiği kuralına denk düşecek şekilde grevin *doğrudan doğruya* genel sağlığı bozucu bir nitelik taşıması ve bu sonucun *hemen* yahut *yakın zamanda* doğacak olması hâlinde, o grevin genel sağlık nedeniyle ertelenebileceği kabul edilebilir. Diğer bir anlatımla, grev neticesinde *toplumun önemli bir kesiminin* sağlığı üzerinde oluşacak tehlikenin doğrudan bağlantılı, yakın ve ciddi olması şartlarını taşıyıp taşımadığı sorgulanmalıdır (Yurdakul, 1969, s. 784-785; Caniklioğlu, 2013, s. 311)²².

Ne var ki uygulamadan görüldüğü kadarıyla, doğrudan doğruya genel sağlığı bozucu nitelik taşımasa da cam sektöründeki grevler bu sebeple erteleme kararına konu edilmiştir (bkz. 11.02.2004 tarihli ve 2004/6782 sayılı Bakanlar Kurulu; 25.06.2014 tarihli ve 2014/6624 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı). Yine, belediyeler tarafından yürütülen işler (örneğin, çöp toplama hizmeti) bakımından alınan grev kararları idare tarafından genel sağlık gerekçesi ile ertelenmiş; fakat Danıştay yaptığı incelemede geciktirmeye konu grevin, *her grevin bünyesinde bulunan kaçınılmaz sakıncalar dışında genel sağlığı bozucu niteliği bulunmadığı* sonucuna ulaşmıştır²³.

Milli Güvenlik

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu m. 2(a) gereğince, milli güvenlik, *devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması* şeklinde açıklanmıştır. Danıştay kararlarında milli güvenlik kavramı açıklanırken “*yurt ölçüsünde beliren iç ve dış tehlikelere karşı devlet tüzel kişiliğinin savunulması ve güvenlik altına alınması*” yönünde bir tanımlamaya yer verilmiş²⁴ ve bir grevin milli güvenliği bozucu nitelikte görülebilmesi için, *ülke ve devletin özel savunma ve güvenlik altına alınmasını zorunlu kılacak ciddi tehlikelerin ortaya çıkması gerektiğine* vurgu yapılmıştır²⁵.

²² Tehlikenin toplumun önemli bir kesiminin sağlığı için *ciddi olması* gerektiği yönünde bkz. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 14.04.2005, 2003/271 E. - 2005/273 K.; Erteleme sebepleri ile ertelenen grevin *doğrudan doğruya ilişkili olması* kuralını vurgulayan Danıştay kararları için bkz. Uşan & Kaya, 2011, s. 1730, dn. 40; Aynı yönde, ILO, Report No 335, Case No 2303 (Turkey), par. 1376; ILO, Report No 374, Case No 3084 (Turkey), par. 871; Tunçomağ, 1980, s. 207; Esener, 1978, s. 623; İhtimale dayanarak bu yetkiye başvurulamayacağı yönünde bkz. Kutal, 1972, s. 52; Kabakçı, 2004, s. 173.

²³ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 14.04.2005, 2003/271 E. - 2005/273 K.; Danıştay 10. Daire, 10.10.2000, 2000/4436 E.

²⁴ Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu, 19.09.1969, 1967/711 E. – 1969/652 K., bkz. Çelik A., 2008, s. 91; Öğretide bu tanımlamayı benimseyen yazarlar için bkz. Kutal, 1972, s. 52; Zararsız, 1991, s. 7; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 377; Caniklioğlu, 2013, s. 311; Aydemir, 2001, s. 163; Kabakçı, 2004, s. 173.

²⁵ Danıştay 10. Daire, 15.10.1997, 1995/6497 E. - 1997/3777 K.; Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 14.04.2005, 2003/272 E. - 2005/274 K.; Danıştay 10. Daire, 19.04.2006, 2003/6134 E. - 2006/2551 K.

Şu hâlde, tıpkı genel sağlık nedeninde olduğu gibi, milli güvenlik sebebiyle grevin ertelenebilmesi için, grevin milli güvenlik üzerinde doğuracağı tehlikenin inandırıcı etkilerinin bulunması ve en azından yakın zamanda gerçekleşecek olması beklenmelidir. Aksi takdirde, bu ölçüde belirsiz ve geniş şekilde yorumlanmaya açık bu kavramların hemen hemen tüm grevlerin sonuçları ile ilişkilendirilmesine ve böylece grevlerin tamamına yakınının ertelenmesine yol açacağı göz ardı edilmemelidir²⁶.

2000'li yıllarda alınan grev erteleme kararlarına bakıldığında, ağırlıklı şekilde milli güvenliğin erteleme sebebi olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Buna göre, Lastik-İş Sendikasının Mayıs 2000'de uyguladığı grev ile Mayıs 2002 ve Mart 2004'te aldığı grev kararları milli güvenlik sebebiyle ertelenmiştir²⁷. Yine, lastik sektöründe milli güvenlik gerekçesiyle alınan bir diğer grev erteleme kararı, Petrol-İş Sendikasının Temmuz 2003'de aldığı grev kararına ilişkindir²⁸. Grev erteleme kararlarının yoğunlaştığı bir başka sektör olan cam sektöründe ise Kristal-İş Sendikasının Mayıs 2001 ve Aralık 2003'te uygulamaya başladığı grevler aynı gerekçe ile ertelenmiştir. Hatta, Kristal-İş'in Aralık 2003'te aldığı grev kararının ertelenmesine dair Bakanlar Kurulu kararının Danıştay tarafından yürütmesi durdurulmuş ve bunun üzerine Sendikanın Ocak 2004'te başlattığı grev bu kez milli güvenliğin yanına genel sağlık sebebi eklenmek suretiyle Şubat 2004'te tekrar ertelenmiştir. Haziran 2014 tarihine gelindiğinde, Kristal-İş Sendikasının uygulamakta olduğu grev hakkında bir kez daha genel sağlık ve milli güvenlik üzerinde oluşacak tehlike nedeniyle erteleme kararı alındığı görülmektedir²⁹. Maden sektöründe ise, Türkiye Maden İşçileri Sendikasının Ağustos 2005'teki grev kararı milli güvenlik; Temmuz 2014'teki grev kararı genel sağlık ve milli

²⁶ Bkz. Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararına yazılan karşı oy yazısı; Aynı yönde, Yurdakul, 1969, s. 784; Demircioğlu, 1991, s. 178; Aydemir, 2001, s. 167.

²⁷ Sırasıyla bkz. 05.05.2000 tarihli ve 24040 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 05.05.2000 tarihli ve 2000/542 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 22.05.2002 tarihli ve 24762 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 17.05.2002 tarihli ve 2002/4103 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 21.03.2004 tarihli ve 25409 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 16.03.2004 tarihli ve 2004/6998 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; Bakanlar Kurulunun 2000-2015 arasında ertelediği grevlere ilişkin bilgi için bkz. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-60714sgc.pdf>, (17.03.2016); Ayrıca bkz. Çelik A., 2008, s. 113-117.

²⁸ 01.07.2003 tarihli ve 25155 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 25.06.2003 tarihli ve 2003/5816 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

²⁹ İdarenin bu yöndeki kararları için bkz. 08.06.2001 tarihli ve 24426 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 06.06.2001 tarihli ve 2001/2492 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 08.12.2003 tarihli ve 25310 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 04.12.2003 tarihli ve 2003/6479 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 14.02.2004 tarihli ve 25373 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 11.02.2004 tarihli ve 2004/6782 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 27.06.2014 tarihli ve 29043 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 25.06.2014 tarihli ve 2014/6524 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

güvenlik sebebiyle ertelenmiştir³⁰. Son olarak sözünü edebileceğimiz erteleme kararı, grup toplu iş sözleşmesinin taraflarından olan Birleşik Metal-İş Sendikasının Ocak 2015’de yirmi işyerinde uygulamasına başladığı ve onsekiz işyeri bakımından da karar aldığı grevin ertelenmesi yönündedir³¹.

Daha önce ifade edildiği üzere, grevin genel sağlık ve/veya milli güvenlik dışındaki nedenlerle ertelenmesi mümkün değildir. O hâlde, grev ilân edilen işyeri bakımından doğacak ekonomik sonuçlar yahut genel hayat, siyasi nedenler ve teknik gerekçelerle grevin ertelenmesi yasaya aykırılık teşkil eder³². Öte yandan, Bakanlar Kurulunun aldığı grev erteleme kararları üzerine Danıştayda açılan davalarda, hükümetin erteleme savını desteklemek üzere verdiği savunma içeriğinden milli güvenlik kavramını ülkenin ya da ilgili sektörün ekonomik durumu ve geleceği ile ilişkilendirmekte olduğu sonucuna ulaşılır. Nitekim, Lastik-İş Sendikasının Mayıs 2000’de milli güvenlik gerekçesi ile ertelenen grevi hakkında açılan davada hükümet, “ülke lastik üretiminin çok büyük bir bölümünün grev uygulanan işyerlerinde üretilmesi nedeniyle başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere ulaştırma ve iş makinelerinin kullanıldığı tüm sektörlerin lastik ihtiyaçlarının olumsuz yönde etkileneceği, bu hâliyle grevin genel hayatı, dolayısıyla milli güvenliği bozucu nitelikte olduğu” savunmasında bulunmuştur. Ne var ki, Danıştay 10. Daire 09.10.2002 tarihli ve 2002/2369 E. - 2002/3678 K. sayılı kararında Bakanlar Kurulunun bu erteleme kararının iptaline karar verirken hükümetin savunmasında öne sürdüğü ekonomik sebeplerin dava konusu kararın alınmasını haklı kılacak boyutta olmadığını belirtmiştir³³. Kararın temyizi üzerine ise, Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, Danıştay 10. Dairenin sözü edilen kararının usule ve hukuka uygunluğunu onamıştır (bkz. 14.04.2005 tarihli ve 2003/272 E. - 2005/274 K. sayılı karar). Yine, 2003 yılında ertelenen grevi üzerine Kristal-İş Sendikasının açtığı davada, hükümet *grev ertelenmeseydi ihracat gelirlerinde önemli bir azalmaya neden olacağını, bu durumun ise milli ekonomiye zarar vereceğini, milli güvenlik kavramının güçlü bir ekonomiyi gerektirmesi nedeniyle milli ekonomiye zarar verecek her girişimin aslında milli güvenliğe zarar*

³⁰ 01.09.2005 tarihli ve 25923 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 29.08.2005 tarihli ve 2005/9306 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı; 24.07.2014 tarihli ve 29070 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 21.07.2014 tarihli ve 2014/6691 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³¹ 30.01.2015 tarihli ve 29252 sayılı Mükerrer Resmî Gazetede yayımlanan 29.01.2015 tarihli ve 2015/7251 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³² Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararının karşı oy yazısı; Hükümetin ileri sürdüğü milli güvenlik gerekçelerinin özünde var olan nedenler için bkz. Çelik A., 2008, s. 118-121.

³³ Aynı yönde bkz. Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararının karşı oy yazısı; Danıştay 10. Daire, 19.04.2006, 2003/6134 E. - 2006/2551 K.; Danıştay 10. Daire, 15.10.1997, 1995/6497 E. - 1997/3777 K.; Ayrıca bkz. yuk. dn. 18’de belirtilen kararlar.

verdiğini dile getirmek suretiyle milli güvenlik kavramını geniş şekilde yorumladığını göstermiştir (Çelik A. , 2008, s. 120).

Hükümetin milli güvenlik kavramına yönelik bu bakış açısının aksine, çalışmamızda yeri geldikçe değinildiği üzere, Danıştay gerek genel sağlık gerek milli güvenlik kavramları bakımından kendi kararlarında yer verdiği tanımlama ve sınırlamalara sıkı şekilde bağlı kalmakta, grev erteleme kararının anayasal bir hak olan grev üzerinde doğurduğu aşırı müdahalenin bilinci ile somut durumu değerlendirmektedir.

Ancak, burada hemen belirtmek gerekir ki, son dönemde Kristal-İş Sendikasının Haziran 2014’de ve Birleşik Metal-İş Sendikasının Ocak 2015’de başlattığı grevlerin ertelenmesi üzerine yürütmenin durdurulması talebiyle açılan davalarda Danıştay 10. Daire önceki tutumundan farklı bir tavır sergilemiştir. Çünkü, her iki kararda da Danıştay tarafından Ekonomi Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği gibi kurumların görüşlerine tamamen bağlı kalındığı, anılan görüşler somut olay yönünden değerlendirilmeden karar verildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Danıştayın Kristal-İş Sendikası hakkında verdiği 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 E. sayılı kararındaki bu tutum Anayasa Mahkemesince 02.07.2015 tarihli ve 2014/12166 başvuru nolu kararda eleştiri konusu yapılmıştır³⁴. Hatta, daha da düşündürücü olan, Birleşik Metal-İş Sendikası hakkında Danıştay 10. Dairenin 05.03.2015 tarihli ve 2015/294 E. sayılı kararındaki ekonomik güvenliğin milli güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğuna dair katı görüşüdür. Zira, bu kararda Danıştay Tetkik Hakimi *en tali sektördeki grevlerin bile ekonomide bir olumsuzluk yaratacağını, bu nedenle salt ekonomik gerekçelerle grev hakkının sınırlanmaması gerektiğini, yalnızca “ağır ekonomik bunalım” boyutuna ulaşacak bir olumsuzluğun milli güvenliği bozabileceğini* belirttiikten sonra, somut olay bakımından Birleşik Metal-İş’in uyguladığı grevlerin milli güvenlik kapsamında değil, 6356 sayılı Kanun m. 72’deki “grev hakkının kötüye kullanılması” çerçevesinde değerlendirilme ihtimali üzerinde durmuş, bu ihtimalde ise grevin durdurulabilmesinin mahkeme kararına bağlı olduğuna işaret etmiş ve *bu sebeple Bakanlar Kurulu tarafından milli güvenlik gerekçe gösterilerek alınan grev erteleme kararının hukuka uygun olmadığı ve Sendikanın yürütmeyi durdurma talebinin yerinde olduğu* sonucuna ulaşmıştır. Buna karşılık, Danıştay 10. Daire üyelerinin çoğunluğu, şaşırtıcı bir şekilde ekonomik güvenliği (ilgili kurumların görüşleri ışığında) milli güvenliğin tehdit altında olması için yeterli bir gerekçe olarak kabul etmiştir³⁵.

Görüldüğü gibi, Kristal-İş ve Birleşik Metal-İş Sendikalarının yürütmenin durdurulmasına dair taleplerinin ele alındığı 2014/3628 E. ve 2015/294 E. sayılı

³⁴ Bkz. Anayasa Mahkemesi, 02.07.2015, başvuru no. 2014/12166, par. 82, (12.08.2015 tarih, 29443 sayılı Resmî Gazete).

³⁵ Danıştay 10. Dairenin 05.03.2015 tarihli ve 2015/294 E. sayılı kararına ulaşmak için bkz. http://www.birlesikmetal.org/basin/ba_2015/danistay_krr.pdf, (19.03.2016).

kararlarda Danıştayın önceki yıllarda benimsediği yöntem ve kurallardan ayrıldığı anlaşılmaktadır. İlerleyen tarihlerde dosyaların esasına ilişkin verilecek kararlar neticesinde, Danıştayın erteleme kararlarında grev hakkını idarenin nesnel olmayan kararlarına karşı objektif gerekçelerle koruma yönündeki tavrını devam ettirip ettirmeyeceği netlik kazanacaktır. Aslında, grev erteleme kararlarında idareden beklenen tutum, grev hakkının özüne dokunan müdahalelerde bulunmamasıdır. Örneğin, Haziran 2014’de ertelenen grevi üzerine Kristal-İş Sendikasının ILO Sendika Özgürlüğü Komitesine yaptığı şikâyet neticesinde Komite, cam sektöründe grevin ertelenmesini ve ardından zorunlu tahkim yoluna gidilmesini desteklemediği; hükümetin ileride alacağı kararlarda bu tür kısıtlamalara kelimenin tam manasıyla *zorunlu hizmetler*³⁶ (essential services) veya ağır bir ulusal kriz (acute national crisis) söz konusu olduğunda yahut devlet adına otorite kullanan kamu görevlilerince ifa edilen kamu hizmetlerine özgü olarak başvurmasının makul olacağı yönünde görüş bildirmiştir (Report No 374, Case No 3084, par. 871; Report No 335, Case No 2303, par. 1376). Ancak, yıllara yayılan uygulamalara bakıldığında, tüm eleştirilere rağmen idarenin objektif kararlar vermekten uzak olduğu görülmektedir. Bu sebeptendir ki, hukuki güvenliğin sağlanması bakımından erteleme kararlarına karşı Danıştayın tarafsız denetimi hayati bir işleve sahiptir. Kuşkusuz, idarenin etkisinden uzak yargısal bir denetimin gerçekleştirilemediği bir ortamda, grev hakkının yargısal bir güvenceye sahip olduğundan ve daha da önemlisi hakkın pratikte kullanılabilir olduğundan söz edilemeyecektir.

Kararın Bakanlar Kurulu Tarafından Verilmesi

6356 sayılı Kanun m. 63’de grev erteleme kararının Bakanlar Kurulu tarafından verileceği açıkça düzenlenmiştir. O hâlde, yasa koyucu grevi erteleme yetkisini yürütme organının temsilcilerinden biri olan Bakanlar Kuruluna münhasıran tanımıştır. Öyleyse, Cumhurbaşkanının tek başına ya da bazı bakanların bir araya gelerek grevin ertelenmesine yönelik bir karar alması hukuken mümkün değildir (Zararsız, 1991, s. 7; Aydemir, 2001, s. 159; Kabakçı, 2004, s. 168-169; Caniklioğlu, 2013, s. 308)³⁷.

³⁶ ILO tarafından *zorunlu hizmetler* sekteye uğraması hâlinde nüfusun tamamının ya da bir kısmının yaşamını, kişisel güvenliğini ya da sağlığını tehlikeye atacak hizmetler olarak tanımlanmış ve bu değerlere yönelen bir tehdit sebebiyle grevin kısıtlanabilmesi için açık ve yakın bir tehlikenin varlığını şart koşmuştur. ILO önüne gelen şikâyetler çerçevesinde zorunlu hizmet kavramına örnekler de vermiştir. Buna göre, hastane sektörü, elektrik hizmetleri, su sağlama hizmetleri, telefon servisi, polis ve silahlı kuvvetler, itfaiye hizmetleri, hapisane hizmetleri, hava trafiği kontrolü “*zorunlu hizmet*” kapsamında kabul edilmiştir. Bu yönde bkz. ILO, 2006, s. 119-120, par. 581, 583, 585.

³⁷ 6356 sayılı Kanundan önce birçok Tasarı teklifi hazırlanmıştır. Bu metinlerden birinde (2003 Taslağı) Bakanlar Kurulunun erteleme kararından önce Danıştaya, bir diğesinde ise (2008 tarihli Taslak) Yüksek Hakem Kuruluna konu hakkında bağlayıcı olmayan ön bir görüş almak üzere başvurması önerilmekteydi. Ancak, anılan tekliflerden hiçbiri kabul görmemiştir. Netice olarak, 6356 sayılı Kanun döneminde de Bakanlar Kurulunun kendi

Türk hukukunda 275 sayılı Kanundan (1963) bu yana grev erteleme kararı siyasi bir organ olan Bakanlar Kuruluna tanınmış bir yetkidir. Hemen belirtmek gerekir ki, Bakanlar Kurulunun subjektif takdiri sonucunda alacağı kararların yarattığı endişe 275 sayılı Kanunun yapım aşamasında dahi dile getirilmiş (Oğuzman, 1964, s. 48); ancak o tarihten bu yana eleştiri konusu yapılan karar örneklerinin fazlalığına rağmen yasa koyucu bu hususta farklı bir düzenlemeye gitmemiştir. Nitekim, bu konuda ILO tarafından sıklıkla işaret edilen noktalardan biri, grev erteleme kararının nesnelliğini sağlayabilmek adına erteleme yetkisinin konuyla ilgili tarafların güven duyduğu bağımsız/tarafsız bir organa verilmesinin gerekliliğidir (ILO, 2006, s. 117; Tunçomağ, 1980, s. 208)³⁸.

Öğretide bu hususta ileri sürülen tavsiyelerden biri, hukukumuzdaki grev erteleme kurumuna esin kaynağı olan Amerikan Taft-Hartley Kanunundaki sistemin dikkate alınmasıdır. 1947 tarihli Taft-Hartley Kanununa göre, eyaletler arasında ya da yabancı uluslarla gerçekleştirilen ticaret, ulaştırma, enerji iletimi, haberleşme, ticari malların üretimi gibi sektörlerden birinin tamamını yahut onun önemli bir kısmını etkileme özelliği bulunan bir grevin başlamasına veya devam etmesine izin verildiği vakit bu grevin ulusal sağlığı ya da güvenliği tehlikeye atma ihtimali söz konusu ise, Devlet Başkanının acil önlemler alması mümkün hâle gelir. Bu doğrultuda, Devlet Başkanı mevcut uyuşmazlığı araştırmak ve bunun hakkında rapor hazırlamak üzere bir araştırma kurulu tayin edebilir. Kurulun hazırlayacağı rapor üzerine, Devlet Başkanı Başsavcıya grevin önlenmesine ya da durdurulmasına yönelik Federal Bölge Mahkemesinden mahkeme emri talep edilmesi talimatı verebilir. Şayet Mahkeme talepte gösterilen iddiaların var olduğuna kanaat getirirse, tarafların barışçıl bir şekilde uyuşmazlığı çözümlenmek üzere bir araya gelecekleri yaklaşık seksen günlük bir “soğutma dönemi”nin (cooling-off period) başlamasına karar verir (Gross, 2005, s. 310-311)³⁹. Amerika’da 1947 yılından 2005 yılına kadar otuzbeş kere bu yönteme başvurulduğu saptanmıştır. 1978 yılında yaşanan bir enerji krizinin ortasında maden işçilerinin grevini durdurmaya yönelik girişimden sonra ilk kez 2002 yılında Batı Sahili limanının kapatılması üzerine Devlet Başkanı tarafından bu sistem işletilmiştir (Gross, 2005, s. 311).

Demek oluyor ki, ABD hukukunda öngörülen grev erteleme sisteminde, grevin ulusal sağlığı ya da güvenliği tehlikeye düşürüp düşürmediğini takdir etme yetkisi öncelikle Devlet Başkanına tanınmıştır. Öte yandan, grevin ertelenebilmesi

içinde yapacağı değerlendirmeler sonucunda erteleme kararı alınmasına devam edilmiştir. Sözü edilen değişiklik teklifleri hakkında bkz. Sur, 2015, s. 421, dn. 98; Aydın, 2005, s. 388-389; Kabakçı, 2004, s. 182.

³⁸ Ayrıca bu yönde bkz. ILO, Report No 335, Case No 2303 (Turkey), par. 1377; ILO, Report No 374, Case No 3084 (Turkey), par. 872.

³⁹ Sözü edilen hükümlerin ayrıntıları için bkz. Taft-Hartley Act (Labor-Management Relations Act), 29 U.S. Code § 176, 178(a), 179(a); Ayrıca bkz. Demircioğlu, 1991, s. 166-169; Aydın, 2005, s. 377; Çelik A., 2008, s. 94; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 378.

için Devlet Başkanının bu yöndeki görüşü tek başına yeterli olmaz; buna ek olarak, Federal Mahkemenin de grev erteleme sebeplerinin varlığı konusunda ikna edilmesi ve yargıdan bu doğrultuda karar alınması gerekmektedir. İşte, bu örnekten yola çıkılarak, bizim hukukumuz bakımından da idareye mahkemeden karar alma şartının getirilmesi ve mahkemenin erteleme sebeplerini değerlendirip bu doğrultuda karar vermesinden sonra erteleme kararının uygulamaya konulması öğretilerde önerilmektedir (Demircioğlu, 1991, s. 197; Çelik, Caniklioğlu, & Canbolat, 2015, s. 809; Aydın, 2005, s. 384; Aydemir, 2001, s. 167-168; Caniklioğlu, 2013, s. 308)⁴⁰.

Fransız hukukunda da bizdeki grev erteleme sistemini anımsatan uygulama örnekleri ile karşılaşılacaktır. Burada grev hakkı kullanımının önlenmesi, grevci işçilere tekrar çalışmaya dönmeleri yönünde yükümlülük getiren idari bir karardan (réquisition) kaynaklanmaktadır. Bu kararı alma yetkisi hükümete ve yerel seviyede valiye bırakılmıştır (Teyssié, 2007, s. 635). 11.07.1938 tarihli Kanun ve 07.01.1959 tarihli Kararname çerçevesinde hükümet kendisine tanınmış olan bu yetkiyi savaş zamanında kullanması yanında, olağan zamanlarda ciddi düzensizlik yaratan sorunların üstesinden gelmek üzere de kullanmıştır (Pélissier, Supiot, & Jeammaud, 2006, s. 1278)⁴¹. İşçilerin faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etme ve çalışmalarını sürdürme yükümlülüğü getiren bu idari karara uyulmaması hapis ve/veya para cezası gibi cezai yaptırımları ve uygulamada daha sık karşılaşıldığı üzere iş sözleşmesinin feshi gibi hukuki yaptırımları gündeme getirmiştir. Geçmişte belirli grevleri durdurmak için kullanılan bu yetki, son olarak 1963'de madenciler tarafından yapılan grev üzerinde uygulanmıştır (Pélissier, Supiot, & Jeammaud, 2006, s. 1278; Teyssié, 2007, s. 636-637). Az önce sözü edilen yaptırımlara karşın, 1963 yılındaki madenci grevinde yaşandığı gibi çok sayıda işçinin bu karara uymayı reddettiği durumlarda, anılan idari kararın etkisiz kalabileceği ortaya çıkmaktadır (Teyssié, 2007, s. 637).

Çalışma yükümlülüğü getiren bu idari kararın alınması özellikle ülkenin bir bölümüne, günlük yaşamın bir kısmına ya da nüfusun bir kesimine yöneltilen bir tehditin varlığını gerekli kılmaktadır. Fransız Danıştay tarafından da teyit edildiği üzere, bu yönüme başvurulması için halkın yaşamsal ihtiyaçlarının bu kararı haklı kılması ya da bir kamu hizmetinin devamını garanti etmek açısından bu kararın

⁴⁰ Mahkemeden karar alma uygulamasının yavaşlığı sebebiyle acil durumlara cevap veremeyebileceği yönünde bkz. Sur, 2015, s. 421.

⁴¹ Hükümetin çok sık olmamakla birlikte, örneğin 1910 yılında demiryolu çalışanlarına ve 1938 yılında kamu görevlilerine karşı askeri ünvanla bu önleme başvurmuş olduğu görülmektedir. Savaş zamanı dışında ise özellikle grev hareketlerindeki aşırı artışı önlemek ya da işe geri dönmeyi teşvik etmek amacıyla birçok durumda bu yöntem uygulanmıştır. Bu doğrultuda, örnek olarak gaz ve elektrik çalışanlarının (1950), demiryolu çalışanlarının (1953), cezaevi görevlilerinin (1957), SNCF (Fransa'nın ulusal demiryolu şirketi) çalışanlarının (1959, 1961), Air France çalışanlarının (1960, 1962) RATP (Paris içi ulaşımı sağlayan şirket) sürücülerinin (1960, 1962) başlattıkları grevlere bu şekilde müdahale edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Teyssié, 2007, s. 635-636.

gerekli olması şartı aranmıştır. Bir başka anlatımla, grev sebebiyle bir kamu hizmetinde oluşacak basit bir kesinti bu kararın alınmasının haklı gerekçesi olamaz (Teyssié, 2007, s. 636; Gaudu, 2004, s. 255). Bu idari kararın alınıp uygulanması üç adımda gerçekleşmiştir. Buna göre, ilk önce Bakanlar Kurulu tarafından bir kararname çıkarılmış, daha sonra grevin ilgili olduğu sektördeki bakan tarafından bu kararnamenin uygulanmasını sağlayacak şekilde bir karar yayımlanmış ve son olarak bu karar vali tarafından söz konusu grevci işçilere iletilmiştir (Teyssié, 2007, s. 636; Gaudu, 2004, s. 255; Sinay & Javillier, 1984, s. 448). Ayrıca, belirtmek gerekir ki, yargı denetimine tâbi olan bu idari kararın, grev uygulanan işyerindeki tüm işçileri değil, sadece devamı istenen hizmet bakımından gerekli olan işçileri kapsamına alması gerektiği öğretilmiştir (Verdier, Cœuret, & Souriac, 1999, s. 577; Sinay & Javillier, 1984, s. 448).

Mevcut durum itibarıyla, Yerel Yönetimler Hakkındaki Kanunda (Code Général des Collectivités Territoriales) 2003 yılında yapılan bir değişiklikle acil durumlarda valiye grev yapan işçilerin çalışmaya geri dönmeleri yönünde karar alma yetkisi tanınmıştır. Buna göre, kamu düzenine, toplum sağlığına, barışına ve güvenliğine zarar veren bir grev söz konusu olduğunda, ilgili hizmetin yerine getirilmesi ya da ilgili malın kullanımı için gerekli olan işçiler hakkında vali tarafından bu yasal yükümlülük tesis edilebilir (bkz. m. L2215-1, 4)⁴². Gerçekten acil durumlarda ve ölçülülük ilkesi çerçevesinde alınması beklenen bu kararın yürütmesinin durdurulması talebiyle idare mahkemesine dava açılabilir⁴³. Fransa'da emeklilik reformuna karşı ulusal düzeyde ciddi protestoların düzenlendiği 2010 yılında petrol sektöründeki işçilerin de bu doğrultuda greve başlamaları üzerine özellikle Charles de Gaulle Havalimanına yakıt tedarikini tekrar sağlayabilmek için valinin kullandığı bu yetki ILO Sendika Özgürlüğü Komitesine şikâyet edilmiştir. Komite tarafından, uçuşların devam edebilmesi için yakıt dağıtım işi zorunlu hizmet olarak görülmemekle birlikte, somut olayda asgari bir hizmetin verilmesine yönelik önlem alınmasının haklı bir gerekçesinin olabileceği kabul edilmiş ve ileride bu gibi durumlarla karşılaşıldığında, ilgili işçi ve işveren kuruluşlarının karar alma sürecine dâhil olmalarının sağlanması ve önlemlerin tek taraflı olarak uygulamaya konulmaması adına gerekli adımların atılması hükümete tavsiye edilmiştir⁴⁴.

⁴² Bu yönde bilgi için bkz. Pélissier, Supiot & Jeammaud, 2006, s. 1278; Teyssié, 2007, s. 637; Madde L2215-1'in sonunda bu idari karara uymamanın yaptırımı altı aylık hapis ve 10.000 Euro para cezası olarak düzenlenmiştir. Bu hükme ulaşmak için bkz. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006070633&idArticle=LEGIARTI000006390225&dateTexte=&categorieLien=cid>, (02.04.2016).

⁴³ Bkz. http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/10/21/la-requisition-porte-une-atteinte-tres-forte-aux-droits-des-grevistes_1429480_823448.html, (03.04.2016).

⁴⁴ ILO, Report No 362, Case No 2841 (France); Ayrıca, Fransız Hükümetinin Komite tarafından dile getirilen tavsiyeler üzerine gerçekleştirdiği yasal faaliyetler hakkında bilgi için bkz. ILO, Report No 368, Case No 2841 (France).

Erteleme Kararının Doğurduğu Sonuçlar

Erteleme Süresi ve Yürürlüğe Girişi

6356 sayılı Kanun m. 63/1'de açıkça düzenlendiği üzere, Bakanlar Kurulunun hakkında karar aldığı grev altmış gün boyunca ertelenmektedir. 275 sayılı Kanun döneminde erteleme süresinin uygulanışı bir hayli farklıydı. Şöyle ki, Bakanlar Kurulu çıkardığı kararname ile grevi ilk seferinde en çok otuz gün erteleyebilmekte; kararnamede daha az bir süre belirlendiyse, bu süre daha sonra otuz güne kadar uzatılabilmekteydi. Ayrıca, Yüksek Hakem Kurulunun görüşü incelendikten sonra, erteleme süresinin en çok altmış gün daha uzatılabilmesi mümkündür (Tunçomağ, 1980, s. 207-208; Esener, 1978, s. 621-622; Kutal, 1972, s. 53-54). 2822 sayılı Kanun döneminde sözü edilen düzenleme değiştirilmiş (bkz. m. 33/1) ve mevcut uygulamamızda olduğu gibi bir defada kullanılacak altmış günlük bir süre benimsenmiştir (Reisoğlu, 1986, s. 301; Aydemir, 2001, s. 163; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 377; Caniklioğlu, 2013, s. 312)⁴⁵. Arttırılması yahut azaltılması mümkün olmayan erteleme süresi, erteleme kararının Resmî Gazetede yayımlanması ile birlikte yürürlüğe girmektedir.

Erteleme Süresi İçinde Uyuşmazlığın Çözümü

Erteleme kararının yürürlüğe girmesi ile birlikte ortaya çıkan sonuç, karar verilmiş olan greve başlanamaması, başlanmış olan grevin ise durdurulmasıdır. Altmış günlük bu sürede, tarafların barışçı çözüm yollarından yararlanarak toplu iş uyuşmazlığını sona erdirmeleri istenmektedir. Bu doğrultuda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı uyuşmazlığın çözümü için bizzat arabuluculuk yapabilir yahut uygun gördüğü bir başka kişiyi⁴⁶ arabulucu olarak görevlendirebilir (6356 sayılı Kanun m. 63/2, m. 60/7). Bu şekilde tayin edilen arabulucunun görevi, erteleme süresi boyunca uyuşmazlığın çözümü için her türlü çabayı göstermektir (m. 63/2). Şayet arabulucunun girişimi olumlu sonuçlanırsa, taraflar arasında toplu iş sözleşmesi imzalanır. “*Olağanüstü arabuluculuk*” olarak adlandırılan bu barışçı çözüm yolu yanında, erteleme süresi içinde tarafların aralarında anlaşmaları şartıyla ihtiyari/özel tahkim yoluna gidilmesi (bkz. m. 63/2) ve bir kişi, kurul ya da mahkemenin özel hakem olarak taraflarca belirlenmesi de mümkündür. Bu şekilde tayin edilen hakemin uyuşmazlığa dair vereceği karar, toplu iş sözleşmesi hükmünde olacaktır (m. 52/3)⁴⁷.

Erteleme süresi içinde tarafları barışçı çözüm yollarını denemeye sevk eden bu düzenleme, Taft-Hartley Kanununda benimsenen sistem ile benzerlik

⁴⁵ Aynı yöndeki Danıştay görüşü için bkz. Danıştay 1. Daire, 12.02.1991, 1991/15 E. - 1991/19 K., www.kazanci.com.tr, (22.03.2016).

⁴⁶ Bakanın arabulucuyu ister resmî listeden isterse de liste dışından seçebileceği yönünde bkz. Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 378; Caniklioğlu, 2013, s. 313; Demir, 2014, s. 713; Arabulucunun resmî listeden seçilmesi gerektiği yönünde bkz. Sur, 2015, s. 376.

⁴⁷ İhtiyari/özel tahkim hakkında bilgi için bkz. Sur, 2015, s. 370; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 334-336.

gösterir. Şöyle ki, ABD’de soğutma döneminin altmış günlük süresinde taraflar, Federal Arabuluculuk ve Uzlaştırma Servisinin (Federal Mediation and Conciliation Service) de yardımını almak suretiyle, uyuşmazlığın çözümü yönünde her türlü çabayı göstermekle yükümlü tutulmuşlardır. Hemen eklemek gerekir ki, Taft-Hartley Kanunu madde 179(a) gereğince, Federal Arabuluculuk ve Uzlaştırma Servisinin bu süreçte sunduğu çözüm önerileri taraflar açısından bağlayıcı bir nitelik taşımaz (Gross, 2005, s. 311).

Erteleme Süresi Sonunda Zorunlu Tahkime Başvuru

Altmış günlük erteleme süresi sonunda arabuluculuk girişiminden netice alınmaması ve tarafların ihtiyari tahkime de başvurmaması durumunda, altı iş günü içinde taraflardan herhangi birisinin başvurusu üzerine uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kuruluna (başka bir deyişle zorunlu tahkime) götürülerek çözümlenmesi sağlanır (m. 63/3). Bu başvuru üzerine Yüksek Hakem Kurulunun vereceği karar toplu iş sözleşmesi niteliği taşır (m. 51/2). Taraflardan hiçbiri zorunlu tahkim yöntemine başvurmazsa, o vakit işçi sendikasının yetkisinin düşeceği 6356 sayılı Kanunda açıkça düzenlenmiştir (bkz. m. 51/1, m. 63/3). Görüldüğü gibi, erteleme süresi sonunda işçi sendikasının artık greve devam edebilme imkânı kalmamaktadır. Erteleme kararı bir kere yürürlüğe girdikten sonra ya taraflar arasındaki uyuşmazlığın madde 63’de sözü edilen yöntemlerle çözümlenmesi ya da işçi sendikasının yetkisini kaybetmesi gibi sonuçlar gündeme gelecek; fakat erteleme sonunda greve devam edilebilmesi (Bakanlar Kurulunun erteleme kararını altmış gün dolmadan kaldırması (Sur, 2015, s. 421; Narmanlıoğlu, 1990, s. 187-188) ya da erteleme kararı hakkında idari yargıdan yürütmeyi durdurma kararı alınması hariç) hiçbir şekilde mümkün olmayacaktır. Bu nedenledir ki, niteliği gereği geçici olması beklenen grevin ertelenmesi olgusu, bu sistemde siyasi iradeye tanınan geniş yetkiler yüzünden altmış günlük süre dolduğunda sürekli ve kesin bir yasaklama hâline dönüşmektedir (Narmanlıoğlu, 2013, s. 635; Kabakçı, 2004, s. 180; Aydemir, 2001, s. 166; Ezer, 2016, s. 138)⁴⁸. Bu düzenlemeye karşın greve devam etmek isteyen işçiler bakımından ise kanun dışı grevin yaptırımları söz konusu olacaktır (Narmanlıoğlu, 2013, s. 636; Kabakçı, 2004, s. 180; Demir, 2014, s. 714; Aydemir, 2001, s. 166).

Süre sonunda erteleme kararını bir nevi grev yasağı hâline dönüştüren 6356 sayılı Kanun m. 63’deki hüküm, esasen 2822 sayılı Kanun döneminde uygulanmaya başlanan düzenlemenin devamı şeklindedir. Nitekim, 275 sayılı Kanun döneminde (o tarihlerde grev erteleme sistemi oluşturulurken örnek alınan ABD sistemine uygun olarak⁴⁹) erteleme süresi sonunda uyuşmazlığın havale

⁴⁸ Uygulamanın bu şekliyle “yasal grev kırıcılığı” şekline büründüğü yönünde bkz. Demircioğlu, 1991, s. 196; Aydemir, 2001, s. 168.

⁴⁹ Gerçekten de Taft-Hartley Kanununa göre, altmış günlük sürenin sonunda taraflar arasında bir anlaşmaya varılamazsa, araştırma kurulu tarafların mevcut durumları ve anlaşmanın sağlanabilmesi için gösterilen çaba hakkında hazırlayacağı bir raporu Devlet Başkanına sunar. Bu rapor aynı zamanda işverenin anlaşmaya yönelik son teklifini de

edildiği Yüksek Uzlaştırma Kurulunun kararları taraflarca benimsenmezse, greve devam edilebilmekteydi (Reisoğlu, 1986, s. 307; Narmanlıoğlu, 1990, s. 187; Topalhan, 1999, s. 23). Ne var ki, gerek 1982 Anayasası m. 54/5’de gerek bu hükme uygun düşen 2822 sayılı Kanun m. 34/3’de grevin ertelendiği durumlarda erteleme süresinin bitimiyle uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulunca çözümleneceği kesin bir ifadeyle belirtilmiştir. Dolayısıyla, grev erteleme sisteminin 2822 sayılı Kanundan başlayarak edindiği *süre sonunda grev yaşağına dönüşen özelliği*, 275 sayılı Kanun dönemindeki uygulamasından tamamen ayrılmaktadır.

2822 sayılı Kanunda (m. 34/3) uyuşmazlığın çözümü için Çalışma Bakanının Yüksek Hakem Kuruluna başvurması zorunluluğu öngörülmüştü. 6356 sayılı Kanunda ise erteleme süresi sonunda taraflardan birinin kendi iradesi ile zorunlu tahkim sürecini başlatabileceği düzenlenmiştir. Bu hüküm ilk bakışta, zorunlu tahkime gitme konusunda taraflara seçme özgürlüğü tanıdığı yönünde bir kanı uyandırabilir⁵⁰. Fakat, Yüksek Hakem Kuruluna başvurulmaması hâlinde *işçi sendikasının yetkisinin düşeceği* hükmün devamında yer aldığından (m. 63/3, 2. cümle), bu düzenlemenin Yüksek Hakem Kuruluna başvuru konusunda işçi sendikası üzerinde baskı yarattığı açıktır.

Burada belirtmek gerekir ki, 6356 sayılı Kanunun bazı maddelerinin Anayasaya aykırılığı ileri sürülerek açılan iptal davasında incelenen hükümlerden birisi madde 63 hükmüdür. İptal talebinde, özetle, erteleme süresi sonunda grev uygulamasının yaşama geçirilme olanağının kalmadığı, grev hakkına demokratik toplum düzenine ve ölçülülük ilkesine aykırı düşecek şekilde müdahale edildiği, taraflar arasındaki güç dengesinin işçi sendikası aleyhine bozulduğu ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi, Anayasa m. 54’e ithafen erteleme kararı verilmesi yönünde kural getirebilme yetkisinin yasa koyucuya tanıdığını; Bakanlar Kurulunun bu çerçevede sahip olduğu yetkinin anayasal açıdan meşru bir amacı olduğunu, mutlak ve süresiz olmadığını ve bu yöndeki işlemlerin yargı

içermelidir. Bunun ardından, Devlet Başkanı bu raporu kamuoyu ile paylaşır ve Ulusal İş İlişkileri Kurulu (National Labor Relations Board) onbeş gün içinde uyuşmazlığa dair işveren tarafından sunulan son teklifi kabul etmek isteyip istemediklerini açıklığa kavuşturmak üzere ilgili işverenin işçileri arasında gizli bir oylama yapar. Sonraki beş gün içinde Ulusal İş İlişkileri Kurulu oylamanın sonucunu Başsavcıya belgelemekle yükümlüdür. Bu aşamadan sonra Başsavcı mahkemeye giderek mahkeme emrinin kaldırılması talebinde bulunur. Mahkeme emrinin kaldırılması ile birlikte, şayet taraflar arasında bir uzlaşya varılamamışsa, Devlet Başkanının yapabileceği tek şey, konu hakkında hazırlayacağı bir raporu Kongreye sunmak ve yasal adımların atılması yönünde tavsiyelerde bulunmaktır. Bkz. Gross, 2005, s. 311; Aydın, 2005, s. 377; 29 U.S. Code § 179(b), 180.

⁵⁰ Yüksek Hakem Kuruluna başvuru açısından taraf iradelerinin esas alınmış olmasının olumlu bir değişiklik olduğu yönünde bkz. Centel, 2013, s. 13; Caniklioğlu, 2013, s. 314.

denetimine açık olduğunu ileri sürerek iptal talebini oyçokluğuyla reddetmiştir⁵¹. Kararın karşı oy yazısı incelendiğinde, grev erteleme sistemine sıklıkla getirilen eleştirilerin burada bir kez daha yinlendiği görülmektedir. Zira, grev erteleme sisteminin bu şekliyle grevleri başlangıçta bir süre sürüncemede bıraktığı, erteleme sonunda ise Yüksek Hakem Kuruluna gidilmesi ve aksi takdirde sendikanın yetkisinin düşeceği yönündeki düzenleme ile grevlerin pratikte tamamen durdurulduğu ve hakkın özünü yok edecek şekilde engellendiği haklı olarak dile getirilmiştir⁵².

ILO'nun Türkiye'deki grev erteleme sistemini eleştirirken zorunlu tahkim usulüne yönelik görüşleri de Anayasa Mahkemesinin karşı oy gerekçelerinde vurgulananlardan farklı değildir. ILO Sendika Özgürlüğü Komitesine göre, Türk Anayasası m. 54'deki düzenleme nedeniyle, tüm grev erteleme vakıalarının zorunlu tahkim ile sona erdirilmesinin garanti altına alındığı yönünde bir izlenim uyanmaktadır (Report No 374, Case No 3084, par. 870). Komite zorunlu tahkimin bir çözüm yolu olarak varlığını yadsımamakta; ancak başvurulabileceği durumları belirli hâllerle sınırlandırmaktadır. Şöyle ki, uyuşmazlığın her iki tarafı zorunlu tahkim talebinde bulunduğu yahut grevin kısıtlandığı hatta yasaklandığı durumlar söz konusu olduğunda (örneğin, devlet adına otorite kullanan kamu görevlilerinin ifa ettiği kamu hizmetleri ya da zorunlu hizmetler yahut ağır bir ulusal kriz var olduğunda), taraflar arasındaki toplu iş uyuşmazlığını sona erdirmek için zorunlu tahkime gidilmesi kabul edilebilir bulunmaktadır (Report No 374, Case No 3084, par. 871). Görülüyor ki, ILO, zorunlu tahkime başvuruyu 6356 sayılı Kanun m. 63/3'den farklı olarak tarafların kendi özgür iradeleri ile tahkim konusunda fikir birliğine ulaşmaları ya da yukarıda sayılan belirli hâllerle sınırlandırmıştır.

Sonuç olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz bu olumsuzlukları aşmak için, erteleme süresi sonunda fiili bir grev yasağı oluşturmak yerine, erteleme kavramının anlamına uygun düşecek şekilde (275 sayılı Kanun döneminde olduğu gibi) greve devam edebilme olanağı yasa koyucu tarafından işçi sendikasına tanınmalıdır (Demircioğlu, 1991, s. 198; Aydemir, 2001, s. 168; Kabakçı, 2004, s. 182; Dereli, 2013, s. 62). Öğretide, uyuşmazlığın taraflarına Bakanlar Kurulu kararında belirtilen erteleme sebebinin hâlen varlığını sürdürüp sürdürmediğinin tespitini yapmak üzere mahkemeye başvuru hakkının tanınması ve mahkemenin vereceği karara göre işçi sendikasına greve devam edebilme imkânının tanınması yönünde bir öneri de ileri sürülmektedir (Caniklioğlu, 2013, s. 314). Gerçekten, yargıya siyasi iradenin etkisinden uzak bir değerlendirme ortamının sağlanabilmesi şartıyla, mahkemenin bu yöndeki tespitinin ardından grevin devamına izin verilmesi, erteleme sonunda kendiliğinden devam eden grevin yarattığı ileri sürülen

⁵¹ Anayasa Mahkemesi, 22.10.2014, 2013/1 E. – 2014/161 K., par. 243-255, (11.11.2015 tarih, 29529 sayılı Resmî Gazete).

⁵² Bkz. Yüksek Mahkeme üyelerinden Osman Alifeyyaz Paksüt ile Engin Yıldırım'a ait karşıoy gerekçeleri.

sakıncıları⁵³ da önleyecek niteliktedir. Ancak ne olursa olsun unutulmamalıdır ki, önerilen bu yöntemin başarısı objektif bir yargısal değerlendirilmenin ne ölçüde başarılabilirliği ile doğru orantılıdır. Ayrıca, yukarıda belirtilen öneriler çerçevesinde 6356 sayılı Kanunun ilgili hükümlerinde değişikliğe gidilmesi tek başına yeterli olmayacaktır. Çünkü, Türk Anayasası m. 54/5'deki grevin ertelendiği durumlarda erteleme sonunda uyuşmazlığın çözüm yeri adresi olarak Yüksek Hakem Kurulunun gösterilmesine ilişkin hükmün kaldırılmasına da ihtiyaç duyulmaktadır (Demircioğlu, 1991, s. 198; Centel, 2013, s. 18; Dereli, 2013, s. 61-62; Ezer, 2016, s. 138).

ERTELEME KARARI ÜZERİNDEKİ YARGISAL DENETİM

İdari Yargı Denetiminin Anayasal ve Yasal Dayanakları

Türk Anayasası m. 125/1 gereğince, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır. Bakanlar Kuruluna ait erteleme kararı da niteliği itibarıyla bir idari işlem olduğundan, erteleme kararının denetimi açısından yargıya başvurulması mümkündür. 2575 sayılı Danıştay Kanunu m. 24/1(a)'da Bakanlar Kurulu kararlarına karşı açılacak iptal davalarında Danıştayın ilk derece mahkemesi olarak görev yapacağı somut şekilde düzenlenmiştir. O hâlde, Bakanlar Kurulunun verdiği erteleme kararının hukuka uygun olmadığını düşünen taraf işçi sendikası, grev erteleme kararına karşı kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihten itibaren altmış gün içinde (bkz. İdari Yargılama Usulü Kanunu m. 7) Danıştayda iptal davası açabilir. Ayrıca, erteleme süresi sona erdiğinde fiili anlamda bir grev yasağı meydana geleceğinden ve Danıştayın altmış günlük erteleme süresi içinde iptal davasını neticelendirebilmesi çok düşük bir ihtimal olduğundan, taraf işçi sendikasının açacağı iptal davasında yürütmeyi durdurma talebinde bulunması (İYUK m. 27) menfaatine olacaktır. 2822 sayılı Kanun m. 33/2'de erteleme kararına karşı Danıştay'da iptal davası açılabilirliği ve yürütmeyi durdurma talebinde bulunulabileceği açıkça öngörülmüştü. Her ne kadar bu yönde bir hükme 6356 sayılı Kanunda yer verilmemişse de, bu durum işçi sendikası tarafından erteleme kararına karşı artık idari yargıya başvurulamayacağı anlamına gelmez. Zira, yukarıda sözünü ettiğimiz hükümler ışığında işçi sendikasının idari yargıya başvurma hakkı hâlen mevcuttur (Narmanlıoğlu, 2013, s. 634; Centel, 2013, s. 18; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 377; Caniklioğlu, 2013, s. 309)⁵⁴.

⁵³ 275 sayılı Kanun döneminde dile getirilen bu yöndeki eleştiriler için bkz. Oğuzman, 1964, s. 49.

⁵⁴ 2822 sayılı Kanun m. 33/2'deki idari yargıya başvurulabileceğine ilişkin hükmün kanun yapma tekniği açısından aslında bir tekrar niteliği taşıdığı yönünde bkz. Kabakçı, 2004, s. 174.

Yürütmeyi Durdurma/İptal Kararı Neticesinde Grevin Uygulanması

2822 sayılı Kanun m. 37/4’de Bakanlar Kurulu tarafından grev kararının altmış gündен önce kaldırılması veya Danıştay tarafından bu süreden önce iptal edilmesi durumunda, grevin m. 37/1’de açıklanan usule⁵⁵ uygun olarak yapılabileceği düzenlenmişti. Bu hükümde “yürütmeyi durdurma” olasılığına yer verilmemesinden hareketle, öğretilerdeki bir kısım görüş erteleme kararının yürütmesinin durdurulması hâlinde greve devam edilebilmesi için m. 37/1’deki usule uyulmasının gerekli olmadığını ileri sürmüştür (Reisoğlu, 1986, s. 303; Zararsız, 1991, s. 11; Uşan & Kaya, 2011, s. 1738). Diğer bir kısım görüş ise, m. 37/1’de öngörülen sürelerle mutlak surette uyulması gerektiğini, aksi takdirde uygulanan bu grevin kanun dışı sayılacağını dile getirmiştir (Narmanlıoğlu, 1990, s. 188-189). Mevcut düzenlemeye bakıldığında, 2822 sayılı Kanun m. 37/4’deki gibi bir hükme 6356 sayılı Kanunda yer verilmediği görülmektedir. Bu sebeple, Danıştay tarafından verilecek karar ister yürütmeyi durdurma isterse iptal kararı olsun, her iki durumda da “kanuni grev kararının alınması ve uygulamaya konulması”na ilişkin 6356 sayılı Kanun m. 60’da benimsenen kuralların takip edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Yürütmenin durdurulması/iptal kararının ardından greve nasıl devam edileceği erteleme kararının verildiği zamana göre farklı ihtimaller ışığında incelenebilir. Örneğin, grev kararının alınmasından sonra, ancak henüz uygulanma tarihi karşı tarafa tebliğ edilmeden bir erteleme kararı çıktı ise, m. 60/1’deki usul çerçevesinde hareket edilmelidir. Hüküm uyarınca, *grev kararı, anlaşma sağlanamaması hâlinde arabulucunun hazırlayacağı uyuşmazlık tutanağının (bkz. m. 50/5) tebliği tarihinden itibaren altmış gün içinde alınmalı ve bu süre içerisinde altı iş günü önceden karşı tarafa bildirilecek tarihte uygulamaya konulmalıdır*. Kanımızca, uyuşmazlık tutanağının işçi sendikasına tebliğinden grev kararının alındığı tarihe kadar işlemiş olan süre, erteleme kararı ile birlikte duracak ve yürütmeyi durdurma/iptal kararı ile m. 60/1’deki altmış günlük süreden arta kalan süre tekrar işlemeye başlayacağından, bu bakiye süreye uymak şartıyla ve altı iş günü önceden karşı tarafa bildirilecek tarihte grev uygulanmaya başlanabilir⁵⁶.

İkinci olarak, grevin uygulanma tarihinin karşı tarafa tebliğ edilmesinden sonra, ancak grevin uygulanmaya başlanmasından önce bir erteleme kararının verilmiş olması olasılığı akla gelebilir. Bu durumda ise, yürütmeyi durdurma/iptal karardan itibaren işçi sendikasına yeni bir altmış günlük sürenin tanındığı ve bu

⁵⁵ 2822 sayılı Kanun m. 37/1: *Grev ve lokavt kararı, karşı tarafa tebliğinden itibaren altmış gün içinde ve karşı tarafa noter aracılığı ile altı işgünü önce bildirilecek tarihte uygulamaya konabilir.*

⁵⁶ Benzer yönde, Caniklioğlu, 2013, s. 309.

yeni başlayan altmış günlük süre içinde karşı tarafa altı iş günü önceden bildirilecek tarihte grevin uygulamaya konulabileceği kabul edilebilir⁵⁷.

Buradaki son olasılık, uygulanmasına başlanmış olan grevin ertelenmesine yönelik olabilir. Bu durumda artık m. 60/1'deki usulün tekrar baştan işletilmesine gerek duyulmaz. Zira, Danıştay tarafından verilecek yürütmeyi durdurma/iptal kararı ile, başlamış olan grevi durduran erteleme kararı ortadan kalkacağından, mahkeme kararının tebliği ile birlikte greve kaldığı yerden devam edilebilecektir (Zararsız, 1991, s. 12; Caniklioğlu, 2013, s. 309; Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 378).

Anlaşıyor ki, idarenin keyfî erteleme kararlarına karşı açılacak iptal davalarında işçilerin grev hakkının korunabilmesi için Danıştayın değerlendirmesini hızlı ve tarafsız bir şekilde gerçekleştirmesi tartışılmaz bir öneme sahiptir. İptal davalarının erteleme süresinden çok sonra karara bağlanabildiği bilinen bir gerçek olduğundan, telafisi imkânsız bir zarar oluşmaması adına hiç olmazsa yürütmeyi durdurma talepleri hakkında süratli bir şekilde inceleme yapılmalıdır. Aksi hâlde, erteleme sonunda toplu iş sözleşmesi Yüksek Hakem Kurulu tarafından hazırlanacağından, erteleme kararı nedeniyle menfaatinin ihlal edildiğini düşünen işçi sendikası bakımından yargısal denetime gidilmiş olmasının bir yararı kalmayacaktır. Bu açıdan, öğretide sıklıkla dile getirildiği üzere, 275 sayılı Kanuna (m. 21/2) benzer şekilde yürütmeyi durdurma taleplerinin belirli bir süre içinde karara bağlanması yönünde bir hükmün 6356 sayılı Kanuna eklenmesi öngörülebilir (Aydemir, 2001, s. 164; Kabakçı, 2004, s. 176)⁵⁸. Erteleme kararı verildiğinde grev hakkı açısından yargısal denetim önemli bir teminat olmakla birlikte, bunun tek başına etkili olabileceği de düşünülmemelidir. Çünkü, burada idarenin konuya yaklaşımı son derece önemli olup, uygulamada örneklerine rastlandığı üzere yürütmeyi durdurma kararının ardından başlayan grevin kısa bir süre sonra idare tarafından çıkarılan yeni bir erteleme kararı ile durdurulması⁵⁹, hukuki güvenliği zedelemekte ve yargısal denetimin sağladığı güvenceyi zayıflatmaktadır.

⁵⁷ Benzer yönde bkz. Zararsız, 1991, s. 12; Öte yandan, Tuncay & Savaş Kutsal'a göre, bu ihtimalde grev kararının işçi sendikasıyla karşı tarafa yeniden tebliğinden itibaren başlayacak altmış günlük yeni süre içinde ve altı iş günü önceden haber vermek şartıyla grevin uygulamaya konulması mümkündür. Bkz. Tuncay & Savaş Kutsal, 2015, s. 378.

⁵⁸ Bu yönde bağlayıcı bir sürenin iptal davalarında verilecek kararlar açısından dahi öngörülmesi gerektiği yönünde bkz. Çelik, Caniklioğlu & Canbolat, 2015, s. 809; Caniklioğlu, 2013, s. 309.

⁵⁹ Örneğin, Kristal-İş Sendikası tarafından Aralık 2003'de alınan grev kararı milli güvenlik gerekçesi ile 08.12.2003 tarihinde ertelenmiştir. Danıştay, Bakanlar Kurulunun bu kararının yürütmesini 12.01.2004 tarihli ve 2003/6134 E. sayılı kararı ile durdurmuştur. Danıştayın bu kararı üzerine 30.01.2004'te başlatılan grev genel sağlığı ve milli güvenliği bozduğu gerekçesi ile 14.02.2004'te Bakanlar Kurulu tarafından ikinci kez ertelenmiştir. Bilgi için bkz. Çelik A., 2008, s. 116.

Anayasa Mahkemesinin 02.07.2015 Tarihli Kararı Işığında Grev Hakkı Üzerindeki Müdahalenin Hukuka Uygunluk Kısıtları

Daha önce üzerinde kısaca durulduğu üzere, Kristal-İş Sendikasının cam sektöründeki altı şirket ve on ayrı fabrikayı kapsayacak şekilde 20.06.2014 tarihinde başlattığı grev, genel sağlığı ve milli güvenliği bozucu nitelikte görülerek 27.06.2014 tarihli ve 29043 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile ertelenmiştir. Sendikanın erteleme kararına karşı açtığı iptal davasındaki yürütmeyi durdurma talebi Danıştay 10. Dairenin 16.07.2014 tarihli ve 2014/3628 Esas sayılı kararı ile reddedilmiştir. Sendikanın bu karara itiraz etmek amacıyla 06.08.2014 tarihinde başvurduğu Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu ise 60 günlük erteleme süresi dolduktan sonra verdiği 23.09.2014 tarihli kararında, erteleme kararının yürütmesinin durdurulması için gerekli şartların oluşmadığından bahisle itirazı reddetmiştir. Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, uygulamamızda bir ilki gerçekleştiren Kristal-İş Sendikası, Danıştay İdari Dava Daireleri Kuruluna itirazda bulunmadan önce 23.07.2014 tarihinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru talebinde bulunmuştur.

Sendikanın 2014/12166 numaralı bireysel başvurusuna ilişkin olarak Anayasa Mahkemesinin 02.07.2015 tarihli kararında (12.08.2015 tarih, 29443 sayılı Resmî Gazete) yaptığı değerlendirmeler birçok açıdan dikkat çekicidir. Anayasa Mahkemesi önüne gelen başvuruyu ilk olarak *kabul edilebilirlik* açısından incelemiştir. Bilindiği üzere, Yüksek Mahkemeye bireysel başvuru talebinde bulunulabilmesi için iç hukuktaki kanun yollarının tüketilmesi gereklidir. Bireysel başvuru yolunun bu *ikincil niteliğini* göz ardı etmeyen Yüksek Mahkeme tüketilmesi gereken başvuru yollarını değerlendirirken somut olayın özelliklerini de dikkate alarak gerçekçi bir yaklaşım sergilemektedir. Zira, Anayasa Mahkemesine göre tüketilecek kanun yolları sorgulanırken, başvurucuya şikâyetleri yönünden uygulanması mümkün çözümler sağlayan başvuru yolları dikkate alınmalıdır (par. 31). Bu sonucu grev erteleme kararları bakımından yorumlayacak olursak, Bakanlar Kurulunun grev erteleme kararına karşı idari yargıda iptal davası açılması ilk bakışta etkili bir başvuru yolu olarak düşünülebilir. Ne var ki, daha önce açıklandığı üzere, iptal davalarında erteleme kararının yürürlüğü durdurulmazsa 60 günlük erteleme süresi sonunda Sendikanın yetkisini kaybetmemek için önünde (Yüksek Hakem Kuruluna başvuru ya da toplu iş sözleşmesini imzalama şeklinde) iki seçeneği kalmakta ve iptal davasında işin esasına girilerek sonradan bir kabul kararına hükmedilse bile bu karar grev hakkını canlandıramamaktadır. Bu nedenle, Yüksek Mahkeme grev erteleme kararlarına karşı etkili başvuru yolunun, iptal davasının esastan karara bağlanması değil, yürütmeyi durdurma prosedürünün işletilmesi olduğuna kanaat getirmiştir (par. 33-34). Demek oluyor ki, Anayasa Mahkemesi erteleme kararının yürütmesi durdurulmadığı takdirde grev hakkı üzerinde doğacak sonuçlar nedeniyle iptal davasının esasına ilişkin yargılama sonucunu beklemeyi bireysel başvuru yönünden gerekli görmemektedir. Böylece, Mahkeme, grevi erteleyen idari karar hakkında açılan iptal davalarında yıllar sonra

verilebilen iptal kararlarının grev hakkını tesis ederken bir etkisinin kalmadığını kabul etmektedir.

Kabul edilebilirlik yönünden 2015 tarihli bu kararın göze çarpan bir diğer yönü, iç hukuk yollarının bireysel başvuru süreci içinde tüketilmiş olmasının Yüksek Mahkeme tarafından yeterli bulunmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konudaki esnek yaklaşımından (bkz. par. 42) yola çıkan Anayasa Mahkemesi, Sendika tarafından Danıştay İdari Dava Daireleri Kuruluna itirazda bulunulmasından yaklaşık iki hafta önce Yüksek Mahkemeye bireysel başvuru talebi yöneltilmiş olsa bile yürütmenin durdurulmasına yönelik itiraz talebinin 23.09.2014 tarihinde diğer bir deyişle bireysel başvuru süreci içinde Sendika aleyhine neticlendiğini dikkate almış ve somut olayda başvuru yollarının bu şekilde tüketildiğine hükmetmiştir (par. 43-45).

Esas yönünden yapılan değerlendirmede ise, özellikle idari kararlar grev hakkı üzerinde oluşan müdahalenin hukuka uygunluk kriterlerine değinilmiştir. Bu incelemede, AİHS’de korunan haklar üzerindeki müdahaleleri değerlendirirken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin izlediği sistem yine Anayasa Mahkemesince takip edilmiştir. Buna göre, öncelikle grev hakkı ve bu hakka erteleme kararı ile yapılan müdahalenin varlığı ortaya konulmuş, hemen ardından bunun hukuka uygun bir müdahale olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. İşte, bu ikinci aşamada Anayasa Mahkemesi tarafından müdahalenin *kanuna uygun olması, meşru bir amaca sahip olması ve demokratik bir toplum için gerekli olması* unsurları dikkate alınmıştır. Kararda özellikle *demokratik bir toplum için gerekli olma* koşulunun anlamı, bağlantıda olduğu diğer kriterler üzerinde durulmuştur. Bu koşul, devlet tarafından temel bir hakka yapılan müdahalenin maksadının açıklanmasını ve bireye ait hakkın sınırlandırılması için var olan *zorunlu toplumsal ihtiyacın*⁶⁰ (the pressing social need) gösterilmesini gerektirir (Harris, O’Boyle, & Warbrick, 2009, s. 405). “Gereklilik” ve “demokrasi” kavramları bağlantılıdır ve bunlar bir araya geldiğinde devletin bir hakkı kısıtlamak için yeterli sebep göstermek zorunda olduğunu ve her türlü kısıtlamanın sağlanan kamu yararı ile orantılı olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Cameron, 2011, s. 111-112). Anayasa Mahkemesi de bu kararında demokratik toplum düzeninde gerekli olma şartının ölçülülük ilkesi ile olan sıkı bağlantısına işaret etmiştir (bkz. par. 71). Bu bağlamda, idari kararlar grev üzerinde oluşan müdahalenin hukuka uygunluğu bakımından, *meşru amaçla orantılı bir müdahale olması ve müdahalenin haklılığı için idarenin gösterdiği gerekçelerin konuyla ilgili ve yeterli olması* zorunludur (par. 74). Mahkeme, somut olaya dair yaptığı incelemede Danıştay 10. Dairenin

⁶⁰ AİHM, demokratik bir toplum için gerekli olma şartındaki “gerekli olma” kavramının ne “zaruri olma” sözcüğünün eşanlamlısı olduğunu ne de “kabul edilebilir”, “olağan”, “yararlı”, “makul” ya da “cazip olma” ifadelerinde var olan esnekliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak, Mahkeme tarafından “gerekli olma” kavramının “zorunlu toplumsal ihtiyacı” kastetmekte olduğu ifade edilmiştir. Bkz. 07.12.1976 tarihli ve 5493/72 başvuru no.lu *Handyside/Birleşik Krallık Kararı*, par. 48; Cameron, 2011, s. 111, dn. 149.

16.07.2014 tarihli kararında zorlayıcı neden olarak milli güvenlik ve genel sağlık nedenlerinin inandırıcı bir biçimde ve açık şekilde ortaya konulmadığını, devletin ilgili kurumlarından istenen görüşlerin herhangi bir muhakemeye tâbi tutulmadan doğrudan karar gerekçesine konulduğunu ve kararda yer alan “*grevin cam üretiminin %90’ını gerçekleştiren işyerlerini kapsadığı*” ifadesinin az önce işaret edilen eksiklerle birleştiğinde red kararının ekonomik gerekçelerin etkisiyle alındığı kanısını kuvvetlendirdiğini dile getirmiştir. Netice olarak, somut olayda zorunlu toplumsal ihtiyaca dayandığı ispatlanamayan ve demokratik toplumda gerekli olma kriterini de sağlayamayan erteleme kararı nedeniyle grev hakkının ihlal edildiği kanaatine ulaşılmıştır (par. 81-83).

Anayasa Mahkemesine ait bu değerlendirmeler bir kez daha göstermektedir ki, Danıştay erteleme kararlarına karşı açılacak iptal davalarında ister yürütmeyi durdurma ister esas hakkında karar versin, her iki durumda da kararını ilgili ve yeterli gerekçelere dayandırmak zorundadır. Bunun yanında, talebin reddi ya da kabulü yönünde sonuca ulaşırken grevi ertelemenin istisnai bir sınırlama olduğu kuralı, sınırlamanın ölçülü olması ilkesi, demokratik bir toplum için gerekli olma şartı gibi kıstasların somut olay açısından teker teker sorgulanması gerekmektedir. Dolayısıyla, Danıştayın bu konuda vereceği kararlarda, kararın hızı kadar değerlendirmenin içeriği ve objektifliği aynı ölçüde önem arz eder. Grev ertelemeye idarenin keyfi kararlarına karşı yıllardır bir teminat olarak görülen Danıştay denetiminin bundan sonra da arzu edilen korumayı sağlayabilmesi, Anayasa Mahkemesinin 02.07.2015 tarihli kararında altını çizdiği kriterlerin Danıştay kararlarına yansıtılabilme gücüne bağlıdır.

Ayrıca, Yüksek Mahkemenin burada sözü edilen kararının etki alanı sadece Danıştay ile sınırlı değildir. Zira, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 153/6. maddesinde belirtildiği üzere, Anayasa Mahkemesi kararları *yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlayıcı* nitelik taşır. Şu hâlde, Kristal-İş Sendikasının grev erteleme kararına karşı yapmış olduğu bireysel başvuru sonucunda Yüksek Mahkemenin hak ihlali yapıldığına karar vermesini sağlayan gerekçeler hem idareyi hem yargı organlarını bağlamaktadır. Bu sebeple, Anayasa Mahkemesinin bu önemli kararı sonrasında Bakanlar Kurulu ve Danıştay tarafından ileriki tarihlerde verilecek grev erteleme kararlarında Yüksek Mahkemenin söz konusu değerlendirmeleri önemle göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ

İdarenin çeşitli yöntemlerle greve müdahale edebilmesi mümkündür. Bu müdahale yöntemlerinden biri olan grev erteleme kurumunda, karar alınmış ya da uygulanmaya başlanmış olan grevin genel sağlık ve/veya milli güvenlik üzerinde bozucu etki yaratacağına/yarattığına kanaat getirilmesiyle Bakanlar Kurulu tarafından durdurulmasına karar verilebilmektedir. Erteleme süresi içinde

olağanüstü arabuluculuk ya da özel hakem yoluyla toplu iş uyuşmazlığının çözümlenememesi hâlinde, uyuşmazlık ya Yüksek Hakem Kuruluna gönderilmekte ya da işçi sendikasının söz konusu toplu pazarlık süreci bakımından yetkisi düşmektedir. Görülüyor ki, Bakanlar Kurulu tarafından grev hakkında erteleme kararı verilmesi, (Bakanlar Kurulunun bizzat kararını kaldırması ya da idari yargının yürütmeyi durdurması dışında) artık grevin yapılamamasına yol açar.

Yabancı devletlerdeki uygulamasına özellikle günümüzde nadiren rastlanan grev ertelemesine bizim uygulamamızda sıklıkla başvurulmaktadır. İdarenin yıllardan beri aldığı kararlar incelendiğinde, gerçek anlamda genel sağlık ve/veya milli güvenlik üzerinde bir tehlike söz konusu olmasa dahi grevlerin bu tür idari kararlarla ertelendiği görülmektedir. İdarenin nesnel olmaktan uzak kararlarından ötürü, grev erteleme sistemi, işçi sendikasının kanuni grev yapma imkânını elinden almakta; bunun yerine, uyuşmazlığın taraflarına kendilerini anlaşılmaya zorlama yahut toplu iş sözleşmesinin taraf iradeleri dışındaki üçüncü bir irade (Yüksek Hakem Kurulu) tarafından bağitlanmasını kabul etme yönünde dayatmacı seçenekler sunmaktadır. Şu hâlde, bir anlamda grev yasağı hâline dönüşen grev erteleme kararı sonuçları itibariyle sendika özgürlüğünün bütünlüğüne zarar vermekte ve işçilerin işverenler karşısında önemli bir baskı aracından mahrum kalmalarına neden olmaktadır.

Soyut kavramlar olan “*genel sağlık*” ve “*milli güvenlik*” kavramları Bakanlar Kuruluna grev erteleme kararı alırken geniş bir takdir hakkı tanımaktadır. Bundan doğacak sakıncaları önlemek için, grevi ertelemeye karar verirken grevin uygulanması sebebiyle doğacak/doğan tehlikenin erteleme sebepleri ile doğrudan doğruya bağlantılı olması, tehlikenin yakın ve ciddi olması önemlidir. Bir başka anlatımla, soyut nitelik taşımaları nedeniyle zaten uygulamayı zorlaştıran “*genel sağlık*” ve “*milli güvenlik*” kavramlarının içeriğini daha da genişletecek ilgisiz gerekçelerle grev erteleme kararları alınmamalıdır. Şu hâlde, salt ekonomik nedenlerle, siyasi kaygılarla, toplumun bir kesiminin baskısıyla verilecek grev erteleme kararlarında müdahale amacı ile aracı arasındaki orantı ilişkisi ortadan kalkmakta, temel hak niteliği taşıyan grev hakkı işlevsiz hâle getirilmektedir. Bu itibarla, idare genel sağlık ve/veya milli güvenlik üzerinde grev ile oluşacak tehlikeyi objektif şekilde değerlendirmeli ve bu yöndeki kanaatlerini grev erteleme kararında somut şekilde gerekçelendirmelidir.

Grev erteleme kararının grev hakkı üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin azaltılması adına koşullarında bazı düzenlemelere gidilebilir. Kaldı ki, 2822 sayılı Kanundan bu yana grev erteleme sistemimizde esaslı bir değişiklik de yapılmamıştır. Bu doğrultuda, erteleme süresi sonunda mahkemeden karar alınmak suretiyle greve devam edilebilmesi yahut bilhassa yürütmeyi durdurma taleplerinde Danıştayın seri şekilde karar vermesini sağlayacak bağlayıcı sürelerin öngörülmesi şeklindeki öğretici görüşleri dikkate alınabilir. Bunun gibi, ILO’nun grev erteleme sistemimize yönelik getirdiği ve çalışmamızda yer verdiğimiz eleştiri ve

önerilerinin de yasa koyucumuz tarafından göz önünde bulundurulması uygulamamız açısından fayda sağlayacaktır.

Grev erteleme sistemi mevcut hâliyle hukukumuzda muhafaza edildiği sürece, öznel uygulamalara karşı en sağlam güvenceyi sağlayacak olan merci, yargı makamıdır. Grev erteleme kararlarına karşı Danıştay tarafından yapılacak yargısal denetimin objektif olabilmesi, Anayasa Mahkemesinin 02.07.2015 tarihli kararında işaret ettiği ölçülülük ilkesine uyum, müdahalenin demokratik toplum düzeninde gerekli olması, erteleme gerekçesinin inandırıcı şekilde açıklanması, genel sağlık ve milli güvenlik kavramlarının dar yorumlanması şeklinde sayabileceğimiz hukuka uygunluk kriterlerinin özenli şekilde takip edilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim, somut olayda bu koşullara uyulmadığı vakit ilgili grev erteleme kararının hak ihlali yaratacağı Anayasa Mahkemesi kararında açık şekilde ortaya konulmuştur. Önemle altını çizmek gerekir ki, Anayasa Mahkemesinin ele aldığımız kararda yapmış olduğu analizler ve varmış olduğu sonuçlar sadece yargı organları bakımından değil, erteleme kararı alma yetkisini elinde bulunduran Bakanlar Kurulu açısından da bağlayıcıdır. Dolayısıyla, grev erteleme kararlarında esasen olması gereken idarenin keyfî uygulamalara başvurmamasıdır. Ancak, bunu denetleyen yargı organının fonksiyonu da aynı ölçüde önem taşımaktadır. Aksi bir durumda, grev hakkının kullanılamaz hâle geleceği kuşkusuzdur.

KAYNAKÇA

Aydemir, M. (2001). *Grev hakkı ve lokavtın sınırları*. İstanbul: Selüloz-İş Sendikası.

Aydın, U. (2005). From the taft-hartley act to turkish industrial relations - postponement of legal strikes: a legal borrowing case. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, (25): 365-390.

Barnard, C. (2012). *EU employment law*. Oxford: Oxford University Press.

Cameron, I. (2011). *An introduction to the european convention on human rights*. Uppsala: Iustus Förlag.

Caniklioğlu, N. (2013). 6356 sayılı kanuna göre grev yasakları ve grevin ertelenmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4 (39): 289-316.

Carta, L., Deschamps, M., Jannin, A. ve Le Ludec, A.-L. (2008). France. A. Stewart, & M. Bell (Der.) *The right to strike: a comparative perspective-a study of national law in six EU states*: İçinde 27-52. Liverpool: The Institute of Employment Rights.

Cengiz Urhanoğlu, İ. ve Manav, E. (2011). Türk hukukunda grev yasakları. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1 (5): 211-256.

Centel, T. (2013). Grev yasak ve sınırlamalarına topluca bakış. *TİSK Akademi*, 8 (15): 7-21.

Çelik, A. (2008). Milli güvenlik gerekçeli grev ertelemeleri. *Çalışma ve Toplum*, 3 (18): 87-132.

Çelik, N., Caniklioğlu, N. ve Canbolat, T. (2015). *İş hukuku dersleri*. İstanbul: Beta.

Demir, F. (2014). *En son yargıtay kararları ışığında iş hukuku ve uygulaması*. İzmir: Albi Yayınları.

Demircioğlu, M. (1991). Türk iş hukukunda grev hakkına idari tasarruflarla müdahale. *İş Hukuku Dergisi*, 1 (2): 165-198.

Dereli, T. (2013). 6356 sayılı yeni sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanunu: genel bir değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 1 (36): 41-64.

Dockès, E. (2007). *Droit du travail*. Paris: Dalloz.

Edström, Ö. (2011). The right to collective action – in particular the right to strike – as a fundamental right. M. Rönmar (Der.) *Labour law, fundamental rights and social Europe, Swedish studies in European law*: İçinde 57-75. Oxford: Hart Publishing.

Esener, T. (1978). *İş hukuku*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Ezer, B. (2016). *Grev hakkına ilişkin sınırlama ve yasaklar*. Ankara: Seçkin.

Fabbrini, F. (2014). *Fundamental rights in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Gaudu, F. (2004). *Droit du travail*. Paris: Dalloz.

Getman, J. G. ve Marshall, F. R. (2001). The continuing assault on the right to strike. *Texas Law Review*, (79): 703-735.

Gross, J. S. (2005). Yet another reappraisal of the taft-hartley act emergency injunctions. *University of Pennsylvania Journal of Labor and Employment Law*, 7 (2): 305-339.

Gülmez, M. (2008). Sendika hakkı, toplu sözleşme ve grevi de içeren toplu eylem haklarını kapsar mı?. *Çalışma ve Toplum*, 3 (18): 137-169.

Harris, D., O'Boyle, M. ve Warbrick, C. (2009). *Law of the european convention on human rights*. Oxford: Oxford University Press.

ILO. (2006). *Digest of decisions and principles of the freedom of association committee of the governing body of the ILO*. Fifth (revised) edition. Geneva: International Labour Office.

Javillier, J.-C. (1992). *Droit du travail*. Paris: LGDJ.

Kabakçı, M. (2004). *Grev ve lokavt*. İstanbul: EMO Yayıncılık.

Kutal, M. (1972). Hükümetin greve müdahalesi (hukukî esasları ve tatbikatı). *Sosyal siyaset konferansları: İçinde 45-62*. İstanbul.

Mazeaud, A. (2004). *Droit du travail*. Paris: Montchrestien.

Narmanlıoğlu, Ü. (1990). *Grev*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Narmanlıoğlu, Ü. (2013). *İş hukuku II-toplu iş ilişkileri*. İstanbul: Beta.

Nielsen, R. (2013). *EU labour law*. Copenhagen: DJOF Publishing.

Oğuzman, K. (1964). *Hukuki yönden grev ve lokavt*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Oğuzman, K. (1984). *Hukuki yönden işçi-işveren ilişkileri, cilt I, toplu iş ilişkileri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Pélissier, J., Supiot, A. ve Jeammaud, A. (2006). *Droit du travail*. Paris: Dalloz.

Reisoğlu, S. (1986). *2822 sayılı toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunu şerhi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Sinay, H. ve Javillier, J.-C. (1984). *Droit du travail, la grève*. Paris: Dalloz.

Sur, M. (1987). *Grev kavramı Türk ve Fransız hukuku açısından karşılaştırılmalı inceleme*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Sur, M. (2010). Avrupa hukukunda grev. *Prof. Dr. Ali Güzel'e Armağan: İçinde 659-674*. İstanbul: Beta.

Sur, M. (2013). 6356 sayılı sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanununun uluslararası normlar açısından değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 4 (39): 317-356.

Sur, M. (2015). *İş hukuku toplu ilişkiler*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Swiatkowski, A. M. (2005). European social charter: the right to strike. *Managerial Law*, 47 (6): 284-301.

Teyssié, B. (2007). *Droit du travail-relations collectives*. Paris: LexisNexis.

Topalhan, T. (1999). Türk iş hukukunda grev ertelenmesi ve uygulamaları. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (2): 17-39.

Tuncay, C. (2015). Dirlik (barışı koruma) borcu üzerine. *Sicil İş Hukuku Dergisi*, (33): 23-26.

Tuncay, C. ve Savaş Kutsal, B. (2015). *Toplu iş hukuku*. İstanbul: Beta.

Tunçomağ, K. (1980). *İş hukuku cilt-II*. Kırklareli: Sermet Matbaası.

Uşan, F. ve Kaya, C. (2011). Danıştay kararları ışığında bakanlar kurulunun grev ertelenmesi. *Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan: İçinde 1721-1741*. İstanbul: Beta.

Verdier, J.-M., Cœuret, A. ve Souriac, M.-A. (1999). *Droit du travail*. Paris: Dalloz.

Yurdakul, C. (1969). Bakanlar kurulunun grevi geçici olarak durdurma yetkisinin alanı – sebep unsurlarının yorumu. *İş Hukuku Dergisi*, 1 (9): 781-785.

Zararsız, E. (1991). Grevin idari kararla ertelenmesi ve bunun yargısal denetimi. *Çimento İşveren Dergisi*, 5 (3): 3-15.

Yayın Geliş Tarihi: 08.03.2016
Yayına Kabul Tarihi: 31.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.81212>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 655-676
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİ KULLANMA DÜZEYİ İLE FİRMA PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ: İMALAT SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA¹

Selahattin KAYNAK*
Mustafa Kemal YILMAZ**

Öz

Bilgi ekonomisinin temel göstergelerinden biri olan bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), firmalar için rekabet gücünün temel unsuru haline gelmiştir. İmalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma düzeyleri ile firma performansı arasındaki ilişkileri incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Veriler yüz yüze görüşme yöntemiyle elde edilmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin tüketici taleplerine hızlı cevap verebilme, hizmet kalitesini artırma, ticari işlemlerin yürütülmesinde kolaylık ve müşteri ilişkilerini geliştirme amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerini kullandığı belirlenmiştir. BİT'in firmaların verimliliğini artırarak firmaları daha rekabetçi bir pozisyona taşıdığı ve genel performansı önemli ölçüde geliştirdiği sonucuna da varılmıştır. Ayrıca küçük ve orta ölçekli işletmelerin BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olmasına daha fazla önem verdikleri, bilgi teknolojilerine daha fazla yatırım yapan firmaların karlılık ve büyüme düzeylerinin daha yüksek olduğu elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Firma Performansı, Bilgi İletişim Teknolojileri, İmalat Sanayi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FIRMS' USAGE LEVEL OF ICT AND FIRM PERFORMANCE: AN APPLICATION ON THE MANUFACTURING SECTOR²

Abstract

Information and communication technology (ICT), which is the main indicators of the knowledge economy, has become main factors of competitive power for the firm. Aim of the study is to examine relationships between firms' usage level of ICT and firm performance operating in the manufacturing sector. The data have been obtained from

¹ Bu çalışma Bayburt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü (PN: 2013,1-15) tarafından desteklenmiştir.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selahattin.kaynak@omu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafa.yilmaz@omu.edu.tr

² This study supported by Bayburt University Scientific Research Projects Units (PN:2013,1-15).

face-to-face method. The result of the study show that ICT is used for variety of reasons such as respond quickly to consumer demand, increase the quality of services, customer relations development, ease of trade process. Another result concluded in this study is that ICT carries the firm to a more competitive position by increasing the firm productivity and develops general performance. Besides, it was found that high invesment cost of ICT is more important for small and medium-sized enterprises and growth and level of profitability is higher in firms which more invest in ICT.

Keywords: *Firm Performance, Information And Communication Techonology, Manufacturing Sector.*

GİRİŞ

Sanayi sonrası ekonomik sistemin temel göstergelerinden biri olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) firmaların rekabet güçleri açısından önemi sürekli artmaktadır. Firmalar istikrarlı büyüme ve kar maksimizasyonu için BİT'e daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Ayrıca BİT firmaların amaçlarına ulaşmalarında etkin role sahip olup bu anlamda yöneticilerin daha fazla ilgi göstermesine neden olmaktadır. Özellikle yaratmış olduğu istihdam potansiyeli ile ekonomik gelişmenin itici gücü olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin BİT'den etkin bir şekilde yararlanma ihtiyacı küresel rekabetin etkisiyle daha da artmaktadır.

Günümüz modern ekonomik yapılarında firmalar için bilgi faktörü; faaliyetlerin planlanması, yürütülmesi, kontrol edilmesi, karar verme ve rekabet etmede kullanılan önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu ekonomik yapıların en önemli çıktısı olan BİT geleneksel sistemlerin zorluklarının üstesinden gelerek para ve zaman kazandırdığı için günümüz bilgi ekonomisinin temel direğini oluşturmaktadırlar (Ollo-López ve Aramendía-Muneta, 2012: 204).

Firmaların küresel rekabet düzleminde varlıklarını sürdürebilmeleri için, teknolojik gelişmeleri yakından izlemesi, üretim, yönetim, pazarlama ve teknik yapılarını uygun bilgi ve teknolojilerle donatması gerekmektedir. Bu bakımdan modern ekonomik kuruluşların yöneticileri, faaliyetlerinin hız kazanmasına, işlemlerin azalmasına, doğru ve istenilen bilgiye istenilen zamanda ulaşılmasına imkân sağlayan modern tekniklere yönelmeye başlamışlardır.

BİT ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine olumlu katkılar oluşturduğu uzun süredir kabul edilen bir görüştür. Her geçen gün kullanımı artan BİT; firmaların yenilik, verimlilik, büyüme ve performans artışına neden olmaktadır. BİT yatırımı yapan firmalar rekabetçi piyasalarda daha başarılı olmaktadır (Paré and Sicotte, 2004; Koivunen, vd., 2008). BİT, firma içinde koordinasyonu ve işgücü verimliliğini geliştirmek için bir üretim teknolojisi olarak kullanılmaktadır.

Teknolojik değişimin bir belirleyicisi olarak BİT gelişmiş ülkelere ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ülkelerine bir dijital devrim yaşatmıştır. BİT' in bu etkisi diğer gelişmekte olan ülkelerde de hızla yayılarak büyüme beklentilerinin ve yönetsel değişikliklerin oluşmasına

neden olmaktadır (Caroli and Van Reenen, 2001; Black and Lynch, 2004; Brynjolfsson and Hitt, 2004; OECD, 2009; Van Reenen vd., 2010).

Bilgi faktörü ve bu faktörün en önemli çıktılarında birisi olan BİT'in firmalarda kullanım düzeyinin önemi ve işletme performansını geliştirmedeki rolünden hareketle bu çalışmada imalat sektöründeki işletmeler incelenmiştir. Bu kapsamda TRA1 Düzey 2 bölgesi imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların BİT kullanım düzeylerini, bilgi teknolojileri yönetimi konusunda karşılaştıkları sorunları ve firma performanslarını belirlemek amaçlanmıştır.

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİ

Bilgi teknolojileri; rekabet üstünlüğü kazanmak, verimliliği ve performansı artırmak, yönetim ve organizasyonda yeni yöntemler geliştirmek ve yeni iş alanları oluşturmak üzere firmalar tarafından kullanılmaktadır (Peppard, 1993: 1). Bu sayede BİT'lerin firmalara rekabet ve inovasyon yapmada pozitif katkı sağladığı iddia edilmektedir.

BİT'ler üst kademe yöneticilerine plan yapmalarında, ürün ve hizmetlerin çeşidi ve üretim şekli konusundaki kararlarında fırsatlar vermektedirler. Ayrıca, kimin hangi bilgiye; ne zaman, ne sıklıkta, hangi ürün ya da hizmet üretimi için, hangi koşullarda sahip olacağı konusunda da bilgi sağlayarak, yöneticilerin kararlarının doğruluk derecesini yükseltmektedirler. Bu durum, firmaların rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır (Ekinci, 2004: 23). Bilişim teknolojileri sektör düzeyinde çok yaygın bir iletişim ağı kurulmasını sağlayarak mal ve hizmetlerin yerel ve ulusal olarak kolayca dağıtılmasına ve bunun bir sonucu olarak da ekonomik bir kazanç elde edilmesine imkân vermektedirler (Akın, 1998: 246). Bilgisayar ağları, iletişim ve işbirliği engellerini ortadan kaldırarak sinerji oluşumunu ve ortaklaşa girişimciliği desteklemektedir. Artan ağlaşmanın sonucunda ise kontrol ve kumanda faaliyetleri kolaylaşmaktadır (Murray vd., 1997:172).

Tüm iktisadi faaliyetlerde BİT kullanılmasıyla; iş olanaklarının büyüyeceği, mal ve hizmet arzının sunumunun daha da kolaylaşacağı düşünülmektedir. Böylece, daha geniş kitlelere kolayca ulaşmak ve uluslararası piyasalara kolayca ulaşabilmek mümkün olabilecektir (Haşiloğlu, 1999: 45). BİT, firmaların bazı faaliyetlerini sanal ortama taşıyarak bir kısım maliyetlerin düşmesine ve ürün tanıtımı gibi önemli unsurları daha geniş kitlelere taşıyarak firma performansında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bilgi teknolojileri, verimliliğin artırılması, maliyetlerin minimum seviyeye düşürülmesi, tüketicilere daha kaliteli mal ve hizmet sunulabilmesi, bilgi kaynaklı yeni ürünlerin geliştirilmesi ve rekabet üstünlüğü sağlanabilmesi gibi konularda firmalar için avantajlar sağlamaktadır (Yıldız, 2008:217). Sürdürülebilir kalkınma için de büyük bir güce sahip olan BİT firmanın yeniliğine ve aynı zamanda zenginliğine de katkı sağlamaktadır (Ollo-López and Aramendía-Muneta, 2012: 204-205).

BİT, yeni yöntemlerle piyasaya yeni mal ve hizmetin sunulmasına (Ollo-López and Aramendía-Muneta, 2012) üretim maliyetlerinin düşmesine ve müşteri odaklı üretim yapılmasına (Fernández-Menéndez vd., 2009) katkı sağlamaktadır. Earl (1991) BİT' in firmalara düşük maliyet avantajı sağladığını, daha kısa sürede üretim yapılmasına imkân sağladığını, karmaşık ürünlerin uygun fiyatlarla piyasaya sürülmelerine olanak verdiğini bununda firmaların performansını pozitif etkilediğini belirtmektedir. Benzer şekilde Fernández-Menéndez vd., (2009) de bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması sonucu üretim maliyetlerinin düştüğünü, ürün tesliminin daha kısa sürede gerçekleştiğini ve bunun da firma performansına katkı sağladığını vurgulamaktadırlar.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yapılan literatür taramasına göre BİT'in son zamanlarda daha da popüler bir araştırma alanı haline geldiği görülmektedir. Yapılan araştırmaların birçoğunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin firma performansı, verimliliği, etkinliğine etkisi ve firma büyümesine katkısı incelenmiştir (Atzeni and Carboni: 2006; Koellinger: 2008; Fernández-Menéndez vd.: 2009; Badescu and Garcés-Ayerbe: 2009; Manochehri, Al-Esmail ve Ashrafi: 2012).

Consoli (2012) BİT'in ekonomik etkisini inceleyen bilimsel çalışmaları analiz etmiş; yapılan çalışmaların genellikle performans, büyüme, genişleme ve yeni mal ve hizmet boyutuyla ilgili olduğunu belirtmiştir.

BİT'in firmaların verimlilik ve etkinliklerine doğrudan katkı sağladıkları fikri, 1987 yılının sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu durum BİT ve firma performansı arasındaki ilişkilere yönelik çalışmaları artırmış ve BİT'in firmalara katkı sağladığı ortaya konulmuştur (Fernández-Menéndez vd., 2009: 348).

Sosyal alanlara yansımaları üzerine yapılan ampirik çalışmaların çoğunda BİT'in üretim, büyüme, yönetim, etkinlik, rekabet ve verimliliği olumlu etkilediği görülmüştür (Tarutė and Gatautis, 2014: 1218). Ollo-Lopez ve Aramendia-Muneta (2012) BİT'in benimsenmesinin verimlilik üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu, doğrudan ve dolaylı olarak sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için büyük bir potansiyele sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Manochehri, Al-Esmail ve Ashrafi (2012)'ye göre BİT; firmalara daha fazla görünürlük, daha fazla bilgi sağlama, firmaların ticari engellerini aşmalarına olanak ve mali işlemleri kolaylaştırmak gibi birçok olanak sağlamaktadır. Koellinger (2008) internet odaklı teknolojilerin kullanımı ile firmanın performans düzeyi arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuçlara göre internet temelli teknolojiler, yeniliği kolaylaştıran önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir.

Atzeni ve Carboni (2006) İtalyan imalat firmalarından elde edilen verilerle BİT ile verimlilik ve yatırımların yenilikçiliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Sonuca göre BİT' in büyüme üzerinde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğu

ancak bu teknolojiler için bir adaptasyon zamanına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Manochehri, Al-Esmail ve Ashrafi (2012)'ye göre firmaların performansına BİT' in pozitif etki oluşturabilmesi için belirli bir altyapı, becerisi olan personel ve BİT yatırımı için yeterli bütçenin olması gerekmektedir. Benzer bir sonuç Ollo-Lopez ve Aramendia-Muneta (2012) da çalışmalarında vurgulamışlardır.

Emek verimliliğine BİT etkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur (Badescu and Garcés-Ayerbe: 2009; Engelbrecht ve Xayavong: 2006). Badescu ve Garcés-Ayerbe (2009) BİT'in işgücü verimliliğine olan katkısını Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullanarak incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre BİT yatırımları, kısmen de olsa işgücü verimliliğini artırmaktadır. Yani bilgi ve iletişim teknolojilerinin firmalar üzerindeki pozitif etkileri uzun bir zaman sonra ortaya çıkmaktadır. Engelbrecht ve Xayavong (2006) Yeni Zelanda'da BİT kullanımının emek verimliliği üzerindeki etkisini ortaya koymuşlardır. Bunun için 1988-2003 yılları arasında 29 endüstrideki emek verimliliğindeki büyüme incelenmiştir. BİT ile emek verimliliğindeki büyüme arasında kurulan regresyon sonucuna göre BİT' i daha yoğun olarak kullanan endüstrilerde emek verimliliği daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

BİT'in endüstri verimliliğine etkisi (Kummerow ve Lun, 2005) ve ekonomik büyümeye etkisi (Matei ve Savulescu, 2012) gibi çalışmalarda mevcuttur. Kummerow ve Lun (2005) BİT' in gayrimenkul endüstrisine etkilerini incelemek amacıyla yaptığı çalışmada BİT'in emlak endüstrisinde verimliliği artırdığı ve bu sürecin teknoloji yayıldıkça devam edeceği sonucuna varılmıştır.

Lau ve Tokutsu (1992) 1960-1990 döneminde ABD'de ekonomik büyüme üzerindeki BİT yatırımının katkısını analiz etmişler ve ABD'deki ekonomik büyümenin yarısının BİT yatırımıyla gerçekleştiğini ortaya koymuşlardır. Kossai and Piget (2014) Tunus'ta elektrik elektronik piyasasında faaliyet gösteren firmaların net kar marjı ile BİT kullanımı arasındaki ilişkiyi incelediği ekonometrik çalışmada anlamlı sonuçların olduğunu belirtmiştir.

Son yıllarda KOBİ düzeyinde BİT'in etkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Zira KOBİ'ler gelişmiş ülkelerde iş hayatının ve istihdamın yarısından fazlasını oluşturmaktadır (Alam ve Noor, 2009: 112). Ayrıca KOBİ; gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve istihdam yaratılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir (Esselaar vd., 2006; Higón, 2011). Avrupa'da KOBİ'lerin toplam sayısı tüm şirketlerin yaklaşık yüzde 99'una (Lopez-Nicolas&Soto-Acosta, 2010) tekabül etmesine rağmen BİT'in avantajlarından yeterince yararlanılmadığı ifade edilmektedir. Tarutèa and Gatautis (2014) ise yaptıkları çalışmada BİT'in KOBİ'lerin örgütsel performansında etkili olduğunu belirtmişlerdir.

İMALAT SEKTÖRÜNDEKİ FİRMALARA BİR UYGULAMA

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, TRA1 düzey 2 (Erzurum, Erzincan ve Bayburt) bölgesinde faaliyet gösteren firmaların BİT kullanım düzeylerini, bilgi teknolojileri yönetimi konusunda karşılaştıkları sorunları ve firma performanslarını belirlemektir. Bu temel amaçların yanında araştırmanın diğer amaçları; firma büyüklüğüne göre bilgi teknolojileri harcama düzeyi arasındaki farklılıkları, bilgi teknolojilerine yapılan harcamaya göre işletme performanslarının farklılaşma düzeyini ve işletmelerin ölçeklerine göre bilgi teknolojileri kullanım düzeylerini belirlemektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Araştırmanın kapsamını Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde imalat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ statüsündeki işletmeler oluşturmaktadır. Araştırmanın sadece üç il ile sınırlı tutulması ve büyük ölçekli işletmelerin kapsama dahil edilmemesi çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Örnekleme Süreci

Araştırmada Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ana kütle olarak kabul edilmiştir. İmalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların sayılarının ve iletişim bilgilerinin belirlenmesinde çalışma kapsamındaki illerin Organize Sanayi Bölgelerinin internet adresleri ve Sanayi Ticaret Odaları³ ile yapılan görüşmelerden yararlanılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda üç ilde imalat sektöründe yer alan işletme sayısının 153 olduğu belirlenmiştir. İmalatçı işletmelerinin bazılarının çalışmayı kabul etmemesi ve belirtilen adreslerde aktif bir işletmenin bulunmamasından dolayı 139 anket formu elde edilmiş ve analize tabi tutulmuştur. Anket çalışması 3 ilde, 2 Şubat 2015 ve 31 Mart 2015 tarihleri arasında yapılmıştır.

Ön Çalışma

Araştırma için kesin anket formu hazırlanıp veri toplanmasına geçilmeden önce farklı sektörlerde faaliyet gösteren 10 işletme ile ön anket çalışması yapılmıştır. Cevaplayıcıların bilişim teknolojileri kullanım düzeyi, bilgi teknolojileri kullanım amacının önem düzeyi, bilgi teknolojileri yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaşılan sorunlar, bilişim teknolojilerinin performansı üzerindeki etkileri, büyüme, verimlilik ve karlılık düzeyleri kapsamındaki ifadeleri değerlendirmeleri istenmiştir. İşletmelerden gelen öneri ve düzeltmeler sonrasında forma son şekli verilmiştir.

³<http://erzincanosb.com/ueretimdeki-firmalar>,
<http://www.erzurumosb.org/firmalar.php?git=9>, <http://bayburt.sanayi.gov.tr/>

Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Araştırmada veriler, anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anketler, cevaplayıcılar ile yüz yüze görüşme şeklinde uygulanmıştır. Anket formunda dört grup soru yer almıştır.

Bunlardan birinci grup firmaların BİT kullanım düzeyi ve kullanım amacını ölçmek amacıyla hazırlanmıştır. İkinci grup sorularda firmaların BİT yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunlar yer almaktadır. Üçüncü grup sorularda firmaların performanslarını ölçmeyi amaçlayan ifadelerden oluşmaktadır. Dördüncü grup sorularda ise firmaların ve cevaplayıcıların tanımlayıcı bilgileri yer almaktadır. İlk üç grupta yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Firmaların BİT performansını ölçmek için Powell ve Dent-Micallef'in (1997) kullandığı ölçek esas alınmıştır. Firmaların BİT kullanım düzeylerini belirlemek için Paşaoğlu'nun (2014), bilgi teknolojileri yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunları belirlemen için Turunç' un (2006), BİT kullanım amaçlarının önem düzeyi belirlemek için Tekin vd., (2005)' nin çalışmalarından yararlanılmıştır. Firmaların performanslarını ölçmek için Li vd.,'nin (2009) kullandığı ölçekler esas alınmıştır. Bu ölçekler yardımıyla elde edilen veriler, SPSS 22 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde; aritmetik ortalama, frekans dağılımı, Ki-kare, Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U analizleri kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amaçları kapsamında elde edilen verilerin analizinde; cevaplayıcıların ve işletmelerin tanımlayıcı bilgileri, işletmelerin BİT kullanım düzeyleri ve amaçları, işletmelerin bilgi teknolojileri kullanımında karşılaştıkları sorunların önem düzeyleri, bilgi teknolojileri performans düzeyi ve işletmelerin karlılık, büyüme ve verimliliklerinden duyulan memnuniyet düzeyleri incelenmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan diğer analizlerde ise firmaların ölçeklerine göre BİT kullanım düzeylerinin ve bilgi teknolojileri yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunların önem düzeylerinin, işletmelerin son üç yılda bilgi teknolojileri için yaptıkları harcamaya göre performans düzeylerinin ve işletmelerin faaliyet gösterdikleri piyasalara göre bilgi teknolojileri performansı, verimlilik, büyüme ve karlılık düzeylerinin karşılaştırılması incelenmiştir.

TRAI Düzey 2 bölgesinde imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki cevaplayıcıların 64'ü lise ve %34,5'i yüksek öğrenim mezunudur. Cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu (%98) erkek, %33'ü 31-35 yaş aralığında, %74'ü işletme sahibi ve yaklaşık %37' si 4-7 yıldır şu andaki mevcut pozisyonunda yer almaktadır.

Tablo 1: İşletmelerin Özellikleri

İşletme Özellikleri	Frekans	Yüzde	
Faaliyet süresi	1-5	8	5,8
	6-10	25	18,0
	11-15	43	30,9
	16-20	29	20,9
	21-+	34	24,5
Yasal statü	Anonim Şirket	27	19,4
	Limited Şirket	60	43,2
	Komandit Şirket	1	,7
	Kolektif Şirket	1	,7
	Şahıs İşletmesi	50	36,0
Çalışan sayısı	1-9	39	28,1
	10-49	75	54,0
	50-249	25	18,0
Faaliyet gösterilen piyasalara	Sadece yurtiçi piyasalara	123	88,5
	Hem yurt içi hem yurtdışı piyasalara	16	11,5
Bilgi teknolojileri sorumlusu	Kendim	110	79,1
	Çalışanlarımdan Biri	15	10,8
	Bilgi Teknolojileri Danışmanı	14	10,1
Son 3 yılda BT için yapılan harcama	40.000 \$'a kadar	54	38,8
	40.001\$ - 80.000\$	26	18,7
	80.001\$ - +	59	42,4

İşletmelerin % 31'i 11-15 yıl süredir faaliyet göstermekte, %43'ü limited şirket statüsünde bulunmakta ve %88'i sadece yurt içi piyasalara yönelik faaliyet göstermektedir. İşletmelerin %54'ü küçük ölçekli işletme büyüklüğündedir. İşletmelerin sadece % 10'unda bilgi teknolojileri danışmanı bulunmakta ve %59'u son üç yılda 80.000\$ ve üstü bilgi teknolojileri yatırımı yapmış durumdadır (Tablo 1).

TRA1 Düzey 2 bölgesinde imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki cevaplayıcıların 64'ü lise ve %34,5'i yükseköğrenim mezunudur. Cevaplayıcıların büyük bir çoğunluğu (%98) erkek, %33'ü 31-35 yaş aralığında, 74'ü işletme sahibi ve yaklaşık %37'si 4-7 yıldır şu andaki mevcut pozisyonunda yer almaktadır.

Tablo 2: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Alt Sektör

	Frekans	Yüzde
Ağaç ve mantar ürünleri imalatı	6	4,3
Ana metal sanayi	4	2,9
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	2	1,4
Diğer imalatlar	20	14,3
Diğer madencilik ve taş ocakçılığı	4	2,9
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretimi	5	3,6
Elektrikli teçhizat imalatı	1	,7
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı	4	2,9
Gıda ürünleri imalatının	43	30,9
Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	1	,7
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	6	4,3
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, ürünlerin imalatı	9	6,5
Kimyasallar ve kimyasal ürünlerin imalatı	6	4,3
Madenciliği destekletici hizmet faaliyetleri	4	2,9
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarım	1	,7
Metal cevherleri madenciliği	5	3,6
Mobilya İmalatı	9	6,5
Tekstil Ürünleri İmalatı	9	6,5

Tablo 2’de görüldüğü gibi, işletmelerin faaliyet gösterdikleri alt sektörlerin dağılımında %30,9 ile gıda ürünlerinin imalatı en fazla orana sahipken ikinci sırada %14,3 ile diğer imalatlar yer almaktadır. Alt sektörde en düşük pay %,7 ile elektrikli teçhizat imalatı bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında firmaların kullanabilecek oldukları BİT çeşitleri ve bunların kullanım düzeylerine yönelik cevaplayıcıların değerlendirmeleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: İşletmelerin BİT Kullanım Düzeyleri

Değişkenler ($\alpha=0,87$)	Aritmetik Ortalama*	Standart Sapma
Sözcük işlem	3,86	1,35
Hesap cizelgesi (Lotus, Exel)	3,82	1,41
Veritabanı uygulamaları (Access)	4,33	1,13
Masaüstü yayıncılık	3,82	1,19
Eğitim/modül eğitimleri	4,24	1,03
İnternet erişimi	4,56	,84
Çalışanlarla iletişim (e-posta)	3,00	1,51
Müşteri/alıcılarla iletişim	4,17	1,16
Çalışanlar için web sitesi	1,69	1,17
Müşteriler için web sitesi	4,07	1,15
Video konferans	2,05	1,43
Uydu - kablolu TV	1,48	1,07
Müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) sistemleri	3,89	1,18
Tedarik zinciri yönetimi (SCM) sistemleri	4,27	1,07
E-Bankacılık	4,46	,94
Stok Yönetimi	4,36	,97
Üretim teknolojileri (Robotlar, CNC Tezgâhları vb.)	4,46	,97

*5: Çok Yüksek Düzeyde Kullanılıyor.....1: Hiç Kullanılmıyor

Tabloda BİT kullanım ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (α) 0,87 ile yüksek düzeydedir. Kullanım düzeyinin en yüksek olduğu BİT sırasıyla; internet erişimi, e-bankacılık, veri tabanı uygulamalar, üretim teknolojileri, stok yönetimi ve müşteri/alıcılarla iletişim teknolojileridir. Firmaların kullanım düzeyinin en düşük olduğu BİT ise sırasıyla uydu-kablolu TV, çalışanlar için web sitesi, video konferans ve çalışanlarla iletişim teknolojileridir.

Tablo 4'te bilgi teknolojileri kullanım amaçları yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0,87 ile yüksek düzeydedir. Firmaların BİT kullanım amaçları arasında en önemli olanları sırasıyla müşteri isteklerine hızlı cevap verebilme, hizmet kalitesini artırma, ticari işlemlerin yürütülmesinde kolaylık ve hız sağlama ve müşteri ilişkilerini geliştirme yer almaktadır.

Tablo 4: Firmaların BİT Kullanım Amaçlarının Önem Düzeyleri

Değişkenler ($\alpha=0,87$)	Aritmetik Ortalama*	Standart Sapma
Müşteri isteklerine hızlı cevap verebilme	4,82	,38
Hizmet kalitesini arttırma	4,80	,49
İletişim ve satış maliyetlerini azaltma	4,65	,66
Ticari işlemlerin yürütülmesinde kolaylık ve hız sağlama	4,75	,49
Satışları arttırma	4,67	,58
Yabancı piyasalara açılma	3,71	1,37
Daha hızlı ürün geliştirme	4,38	,89
İşlem ve nakliye masraflarında azalma	4,55	,81
Müşteri ilişkilerini geliştirme	4,79	,47
Yenilikleri takip etme	4,60	,64
Daha ucuz ürün ve hizmetler sağlama	4,02	1,05
Maliyetleri düşürme	4,46	,76
Verimliliği yükseltme	4,72	,53
Hizmet esnekliği sağlama	4,48	,73
Hizmet sürecini hızlandırma ve kısaltma	4,76	,52
Rekabet gücünü artırma	4,63	,75
İşgücünden tasarruf	4,28	,91
Fire ve kayıp oranını düşürme	4,56	,80
Stok maliyetlerini azaltma	3,86	1,19
Krizlere karşı korunma	3,89	1,14
Kontrol ve denetim sağlama	4,60	,63

*5: Çok Önemli.....1: Hiç Önemli Değil

Tablo 5: İşletmelerin BİT Kullanımında Karşılaştıkları Sorunların Önem Düzeyleri

Değişkenler $\alpha = 0,772$	Aritmetik Ortalama*	Standart Sapma
BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olması	4,25	,96
BİT kullanımına çalışanların direnç göstermesi	3,45	1,26
BİT kullanımına müşterilerin direnç göstermesi	2,36	1,49
BİT için gerekli teknik desteğin sağlanmasında yaşanan sorunlar	3,79	1,00
BİT çok hızlı demode olması	3,66	1,15
Toplam	3,50	,862

* 5: Yüksek Derecede Önemli.....1: Önemli Değil

Tablo 5’de firmaların BİT yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunlar yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (α) 0,77 ile yüksek düzeydedir. *BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olması* ve *BİT için gerekli teknik desteğin sağlanması* BİT yönetimi ve kullanımı konusunda firmaların karşılaştıkları en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. En düşük değer ise *bilgi teknolojileri kullanımına müşterilerin direnç göstermesidir*.

Tablo 6: Bilişim Teknolojileri Performansı

Değişkenler ($\alpha=0,871$)	Aritmetik Ortalama*	Standart Sapma
Yeni bilişim teknolojileri verimliliğimizi önemli ölçüde arttırmıştır	4,33	,65
Yeni bilişim teknolojileri firmamızın rekabetçi pozisyonunu önemli ölçüde geliştirmiştir	4,28	,67
Yeni bilişim teknolojileri satışlarımızı önemli ölçüde arttırmıştır	3,81	,88
Yeni bilişim teknolojileri karlılığımızı önemli ölçüde arttırmıştır	3,56	,86
Yeni bilişim teknolojileri firmamızın genel performansını önemli ölçüde geliştirmiştir	4,28	,77
Toplam	4,05	,62

* 5: Tamamen Katılıyorum.....1: Hiç Katılmıyorum

Tabloda firmaların kullandığı BİT performans ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (α) 0,87 ile yüksek düzeydedir. Tabloda en yüksek değeri “yeni bilişim teknolojileri verimliliğimizi önemli ölçüde arttırmıştır”, “yeni bilişim teknolojileri firmamızın rekabetçi pozisyonunu önemli ölçüde geliştirmiştir” ve “yeni bilişim teknolojileri firmamızın genel performansını önemli ölçüde geliştirmiştir” değişkenleri almıştır. En düşük değeri ise “yeni bilişim teknolojileri karlılığımızı önemli ölçüde arttırmıştır” değişkeni almıştır.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 7) firmaların verimlilik, karlılık ve büyüme düzeylerine yönelik cevaplayıcıların değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 7: İşletmelerin Performans Düzeyi

Verimlilik ($\alpha=0,871$)	Aritmetik Ortalama*	Standart Sapma
Firmamız genel olarak yaptığı yatırımların geri dönüşümünden	4,0000	,80757
Firmamız genel olarak sermaye karlılığından memnundur	3,8129	,81266
Firmamız genel olarak varlıkların getirisinden memnundur	3,8489	,77003
Toplam	3,8873	,71058
Büyüme ($\alpha=0,851$)		
Firmamız genel olarak satış hacminden memnundur	3,9353	,80944
Firmamız genel olarak istihdam büyüklüğünden memnundur	4,2302	,87904
Firmamız genel olarak piyasa payı büyüklüğünden memnundur	3,7554	,98424
Toplam	3,9736	,78437
Karlılık ($\alpha=0,961$)		
Firmamız genel olarak satış gelirinden memnundur	3,7914	,95913
Firmamız genel olarak net kar marjından memnundur	3,6331	1,01542
Firmamız genel olarak brüt kar marjından memnundur	3,6619	,98947
Toplam	3,6954	,95172

* 5: Tamamen Katılıyorum.....1: Hiç Katılmıyorum

Tabloda firmaların performans düzeylerini ölçmek için kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Cevaplayıcılar, firmalarının verimlilik, büyüme ve karlılık düzeylerinden genel anlamda memnun oldukları görülmektedir.

Firmaların ölçeklerine göre BİT kullanım düzeylerinin karşılaştırılması yapılmadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Normallik analizi sonucunda Kolmogorov-Smirnov testi anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük çıktığı için Kruskal – Wallis testi yapılmıştır (Çicek, 2006: 58). Analiz sonucunda BİT türlerinden “müşteri/alıcılarla iletişim” ve “çalışanlar için web sitesi” bakımından firma ölçeğine göre farklılık bulunmamıştır. Anlamlı farklılıkların olduğu diğer değişkenlere ait test sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde firma büyüklüğüne göre; sözcük işlem [$\chi^2(2)=12,18$; $p=0,002$], hesap çizelgesi [$\chi^2(2)=17,784$; $p=0,001$], çalışanlarla iletişim (e-posta) [$\chi^2(2)=8,92$; $p=0,01$], video konferans [$\chi^2(2)=14,69$; $p=0,001$], uydu-kablolu TV [$\chi^2(2)=8,09$; $p=0,01$], kullanım düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Grupların tablodaki sıra ortalamaları dikkate alındığında orta büyüklükteki işletmelerin mikro ve küçük büyüklükteki işletmelere göre; sözcük işlem, hesap çizelgesi, çalışanlarla iletişim, video konferans ve uydu-kablolu TV kullanımının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca işletme büyüklüğüne göre veritabanı uygulamaları (Access) [$\chi^2(2)=19,68$; $p=0,001$], masaüstü yayıncılık [$\chi^2(2)=13,71$; $p=0,001$], eğitim/modül eğitimleri [$\chi^2(2)=21,86$; $p=0,001$], internet erişimi [$\chi^2(2)=12,36$; $p=0,002$], tedarik zinciri yönetim sistemleri [$\chi^2(2)=19,59$; $p=0,001$], e-bankacılık [$\chi^2(2)=36,27$; $p=0,001$], stok yönetimi [$\chi^2(2)=21,59$; $p=0,001$], üretim teknolojileri (Robotlar, CNC tezgahları vb.) [$\chi^2(2)=18,50$; $p=0,001$] kullanım düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Grupların tablodaki sıra ortalamaları dikkate alındığında küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin mikro büyüklükteki işletmelere göre; veritabanı uygulamaları, masaüstü yayıncılık, eğitim/modül eğitimleri, internet erişimi, tedarik zinciri yönetim sistemleri, e-bankacılık, stok yönetimi ve üretim teknolojileri kullanımının daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablodaki diğer bir sonuca göre işletmelerin müşteriler için web sitesi [$\chi^2(2)=10,29$; $p=0,006$] ve müşteri ilişkileri yönetimi sistemleri [$\chi^2(2)=13,66$; $p=0,001$] kullanım düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Grupların tablodaki sıra ortalamalarına bakıldığında orta ölçekli işletmelerin mikro ölçekli işletmelere göre müşteriler için web sitesi ve müşteri ilişkileri yönetim sistemleri kullanım düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Firma Ölçeğine Göre BİT Kullanım Düzeylerinin Karşılaştırılması

Değişkenler	İşletme ölçeği	N	Sıra ortalaması	Sd	χ^2	p	Anlamı farklar
Sözcük işlem	Mikro	39	57,59	2	12,18	0,002**	[Mikro – Orta] [Küçük - Orta]
	Küçük	75	69,29				
	Orta	25	91,48				
Hesap çizelgesi (lotus, Exel)	Mikro	39	54,13	2	17,78	0,001**	[Mikro – Orta] [Küçük - Orta]
	Küçük	75	69,89				
	Orta	25	95,10				
Veritabanı uygulamaları (Access)	Mikro	39	49,54	2	19,68	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	76,68				
	Orta	25	81,88				
Masaüstü yayıncılık	Mikro	39	51,86	2	13,71	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	74,27				
	Orta	25	85,58				
Eğitim/modül eğitimleri	Mikro	39	47,92	2	21,86	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	75,71				
	Orta	25	87,30				
İnternet erişimi	Mikro	39	56,44	2	12,36	0,002**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	72,32				
	Orta	25	84,20				
Çalışanlarla iletişim (e-posta)	Mikro	39	67,20	2	8,92	0,01*	[Mikro –Orta] [Küçük - Orta]
	Küçük	75	67,25				
	Orta	25	90,72				
Müşteriler için web sitesi	Mikro	39	56,49	2	10,29	0,006**	[Mikro - Orta]
	Küçük	75	71,36				
	Orta	25	87,00				
Video konferans	Mikro	39	55,50	2	14,69	0,001**	[Mikro –Orta] [Küçük - Orta]
	Küçük	75	70,38				
	Orta	25	91,48				
Uydu-kablolu tv	Mikro	39	65,51	2	8,09	0,017*	[Mikro –Orta] [Küçük - Orta]
	Küçük	75	67,46				
	Orta	25	84,62				
Müşteri ilişkileri yönetimi (CRM) sistemleri	Mikro	39	54,31	2	13,66	0,001**	[Mikro - Orta]
	Küçük	75	71,48				
	Orta	25	90,04				
Tedarik zinciri yönetimi sistemleri	Mikro	39	48,42	2	19,59	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	77,38				
	Orta	25	81,52				
e-bankacılık	Mikro	39	43,24	2	36,27	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	77,75				
	Orta	25	88,50				
Stok yönetimi	Mikro	39	47,96	2	21,59	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	77,75				
	Orta	25	81,12				
Üretim teknolojileri (Robotlar, CNC tezgahları vb.)	Mikro	39	50,92	2	18,50	0,001**	[Mikro –Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	78,71				
	Orta	25	73,62				

*p<0,05, **p<0,01

Aşağıdaki tabloda, firmaların ölçeklerine göre BİT yönetimi ve kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunların önem düzeylerinin Kruskal – Wallis testi ile karşılaştırılması verilmiştir. Normallik analizi sonucunda Kolmogorov-Smirnov testi anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük çıkmasından dolayı Kruskal – Wallis testi tercih edilmiştir.

Tablo 9: Firma Ölçeğine Göre BİT Yönetimi Ve Kullanımı Konusunda Karşılaştıkları Sorunların Önem Düzeylerinin Karşılaştırılması

Değişkenler	İşletme Ölçeği	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	p	Anlamı farklar
BİT Yatırım Maliyetlerinin Yüksek Olması	Mikro	39	53,08	2	15,83	0,001*	[Mikro – Küçük] [Mikro - Orta]
	Küçük	75	72,42				
	Orta	25	89,14				
BİT Kullanımına Çalışanların Direnç Göstermesi	Mikro	39	55,40	2	8,96	0,011**	[Mikro –Orta]
	Küçük	75	73,01				
	Orta	25	83,76				
BİT Kullanımına Müşterilerin Direnç Göstermesi	Mikro	39	69,47	2	2,36	0,307	
	Küçük	75	66,332				
	Orta	25	80,360				
BİT İçin Gerekli Teknik Desteğin Sağlanmasında Yaşanan Sorunlar	Mikro	39	57,51	2	8,730	0,015**	[Mikro - Orta]
	Küçük	75	71,29				
	Orta	25	85,60				
BİT Çok Hızlı Demode Olması	Mikro	39	59,53	2	3,99	0,136	
	Küçük	75	73,68				
	Orta	25	75,30				

*p<0,01, **p<0,05

Tablo 9 incelendiğinde firma büyüklüğüne göre BİT yatırım maliyetlerinin yüksekliği [$\chi^2(2)=15,81$; p=0,001], BİT kullanımına çalışanların direnç göstermesi [$\chi^2(2)=8,96$; p=0,011], BİT için gerekli teknik desteğin sağlanmasında yaşanan sorunların [$\chi^2(2)=8,73$; p=0,015] önem düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Grupların tablodaki sıra ortalamalarına bakıldığında küçük ve orta ölçekli işletmeler mikro ölçekli işletmelere göre BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olmasına mikro işletmelere göre daha fazla önem vermektedirler. Ayrıca orta ölçekli işletmeler mikro ölçekli işletmelere göre BİT kullanımına çalışanların direnç göstermesi ve BİT için gerekli teknik desteğin sağlanmasında yaşanan sorunları daha fazla önemli bulmaktadırlar. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin mikro büyüklükteki işletmelere göre bilgi ve iletişim teknolojilerini daha yoğun kullanıyor olması (Tablo 8), bu işletmelerin yüksek maliyet, çalışanların direnç göstermesi ve gerekli teknik desteğin sağlanmasına daha fazla önem vermesini desteklemektedir. Diğer bir çalışmada da Turunç (2006), işletmelerin BT yatırım maliyetini yüksek bulduğu, çalışanların direnç gösterdiği ve teknik desteğin sağlanmasında sorunlar yaşadığı sonucuna ulaşmıştır.

Firmaların son üç yılda bilgi teknolojileri için yaptıkları harcamaya göre performans düzeyleri, normallik analizi sonucunda Kolmogorov-Smirnov testi anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı Kruskal – Wallis testi ile karşılaştırılmıştır. Aşağıdaki tabloda analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 10: Firmaların BİT Harcamamaları İle Performanslarının Karşılaştırılması.

Değişkenler	BİT Harcama Düzeyi (\$)	N	Sıra Ortalaması	Sd	X ²	P	Anlamı Farklar
BİT performansı	40.000 'e kadar [1]	54	55,18	2	23,17	0,001	[1] - [3] [2] - [3]
	40.001 - 80.000 [2]	26	57,73				
	80.001 - +[3]	59	88,97				
Verimlilik	40.000 'e kadar[1]	54	65,50	2	3,92	,141	
	40.001 - 80.000 [2]	26	62,46				
	80.001 - +[3]	59	77,44				
Büyüme	40.000 'e kadar[1]	54	57,24	2	12,82	0,002	[1] - [3]
	40.001 - 80.000 [2]	26	65,69				
	80.001 - +[3]	59	83,58				
Karlılık	40.000 'e kadar[1]	54	55,22	2	13,62	0,001	[1] - [3]
	40.001 - 80.000 [2]	26	72,92				
	80.001 - +[3]	59	82,24				

Tablo incelendiğinde firma büyüklüğüne göre BİT performansı [$\chi^2(2)=23,17$; $p=0,001$], büyüme [$\chi^2(2)=12,82$; $p=0,002$] ve karlılık [$\chi^2(2)=13,62$; $p=0,001$] düzeyleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Grupların tablodaki sıra ortalamalarına bakıldığında BİT yatırımı 80.000 \$'dan fazla olan firmaların BİT performansının daha az harcama yapan firmalara göre yüksek olduğu ifade edilebilir. Buna ilaveten BİT' e 80.000 \$'dan fazla yatırım yapan yöneticiler, 40.000\$'dan daha az yatırım yapanlara nazaran firmaların büyüme ve karlılıklarından daha yüksek düzeyde memnuniyet duymaktadırlar. Çiçek ve Çelik (2010), bilgi teknolojilerine yapılan yatırımların işletme performansına, Dulkadir ve Akkoyun (2013), bilgi teknolojilerinin işletmelerin karlılığına, hizmet kalitesine ve rekabet gücüne, Demirsel (2014), bilişim teknolojileri kullanımının işletme performansı ve rekabet üstünlüğüne olumlu katkı sağladığı sonucuna varmışlardır. Araştırmada bilgi teknoloji harcaması fazla olan işletmelerin büyüme ve karlılığından daha fazla memnuniyet duymasının, BT'lerin işletme performansını geliştirdiği ve bu sonucunda diğer çalışmalarla örtüştüğü ifade edilebilir.

Firmaların faaliyet gösterdikleri piyasalara göre BİT performansı, verimlilik, büyüme ve karlılık düzeylerinin performanslarının karşılaştırılmasına ilişkin yapılan Mann-Whitney U Testi sonuçları Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Faaliyet Gösterilen Piyasalar Açısından Performans Karşılaştırılması

Değişkenler	Grup	N	Sıra Ortalaması	U	P*
BİT performansı	Yurtiçi piyasalar	123	67,04	1348,50	0,015
	Hem yurt içi hem yurt dışı piyasalar	16	92,78		
Verimlilik	Yurtiçi piyasalar	123	67,24	1324,00	0,019
	Hem yurt içi hem yurt dışı piyasalar	16	91,25		
Büyüme	Yurtiçi piyasalar	123	69,50	1045,00	,683
	Hem yurt içi hem yurt dışı piyasalar	16	73,81		
Karlılık	Yurtiçi piyasalar	123	68,68	1146,00	,271
	Hem yurt içi hem yurt dışı piyasalar	16	80,12		

p<0,05

Tablo 11' de firmaların faaliyet gösterdikleri piyasalara göre BİT performansı [U=1348,50; p=0,01] ve verimlilik [U=1324; p=0,01] düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sıra ortalaması değerlerine bakıldığında ise hem yurt içi hem yurt dışı piyasalarda faaliyet gösteren firmaların BİT performansından ve verimliliğinden duyulan memnuniyetin sadece yurtiçi piyasalarda faaliyet gösterenlere göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

TRA1 düzey 2 bölgesi imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların BİT kullanım düzeyleri ve amaçları, BİT yönetimi konusunda karşılaştıkları sorunlar ve firma performansını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Firmaların %54'ü küçük ölçekli işletme büyüklüğünde ve sadece %10'unda BİT danışmanı bulunmaktadır. Bu sonuç işletmelerin önemli bir kısmında BİT danışmanı bulunmadığını ve ihtiyaç duydukları bilgiyi işletme dışı kaynaklardan el ede ettiğini göstermektedir. İşletmelerin BİT'lere daha fazla yatırım yapmalarının bilgi ve iletişim teknolojileri danışman ihtiyaçlarını arttıracığı beklenilmektedir.

Firmaların % 42,4'ü son üç yılda 80.001\$'dan daha fazla BİT yatırımı yapmıştır. Firmaların faaliyet gösterdikleri alt sektörlerin dağılımında % 30,9 ile gıda ürünlerinin imalatı en fazla orana sahipken ikinci sırada % 14,3 ile diğer imalatlar yer almaktadır. Alt sektörde en düşük pay %0,7 ile elektrikli teçhizat imalatı bulunmaktadır.

Firmalar için kullanım düzeyi en yüksek olduğu BİT sırasıyla internet erişimi, e-bankacılık, veri tabanı uygulamaları, üretim teknolojileri, stok yönetimi ve müşteri/alıcılarla iletişim teknolojileridir. Firmalar için kullanım düzeyi en düşük olanlar ise Uydu - kablolu TV, çalışanlar için web sitesi, video konferans ve çalışanlarla iletişim teknolojileridir. Sonuçlar işletmelerin bilgi ve iletişim

teknolojilerinden önemli ölçüde ve geniş çapta yararlanmaya çalıştığını göstermektedir. Ayrıca işletmelerin tedarik, üretim, işletme içi raporlama ve pazarlama süreçlerinde BİT'lerden oldukça yüksek düzeyde yararlandıkları da görülmektedir.

Firmaların BİT kullanım amaçları içerisinde en önemli olanları sırasıyla müşteri isteklerine hızlı cevap verebilme, hizmet kalitesini artırma, ticari faaliyetlerin yürütülmesinde kolaylık ve hız sağlama ve müşteri ilişkilerini geliştirme yer almaktadır. Küresel rekabet sürecinde işletmelerin müşterileri elde tutması, onların istek ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilmek, mal ve hizmet kalitesini geliştirmek ve müşteri ilişkilerini iyileştirmek ile mümkün olmaktadır. İşletmelerin BİT kullanım amaçları bu sürecin önemini kavradıklarını göstermektedir.

BİT yönetimi ve kullanımı konusunda firmaların karşılaştıkları sorunlardan BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olması ve BİT için gerekli teknik desteğin sağlanması ilk sıralarda yer almaktadır.

Yeni bilişim teknolojilerinin kullanılmasıyla firmaların verimliliği önemli ölçüde arttırmış, rekabetçi pozisyonları önemli ölçüde gelişmiş ve firma performansı önemli ölçüde gelişmiştir.

Cevaplayıcılar, işletmelerinin verimlilik, büyüme ve karlılık düzeylerinden genel anlamda memnundurlar.

Orta büyüklükteki işletmeler diğer işletmelere göre; sözcük işlem, hesap çizelgesi, çalışanlarla iletişim, video konferans ve uydu-kablolu TV'yi daha fazla kullanmaktadırlar. Bununla birlikte küçük ve orta büyüklükteki işletmeler; veritabanı uygulamaları, masaüstü yayıncılık, eğitim/modül eğitimleri, internet erişimi, tedarik zinciri yönetim sistemleri, e-bankacılık, stok yönetimi ve üretim teknolojilerini mikro büyüklükteki işletmelerden daha fazla kullanmaktadırlar. Ayrıca müşteriler için web sitesi ve müşteri ilişkileri yönetim sistemlerini orta ölçekli işletmeler daha fazla kullanmaktadırlar.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler BİT yatırım maliyetlerinin yüksek olmasına mikro ölçekli işletmelere göre daha fazla önem verilen bir sorun olarak görmektedirler. Ayrıca orta ölçekli işletmelere göre BİT kullanımına çalışanların direnç göstermesi ve bilişim teknolojileri için gerekli teknik desteğin sağlanmasında yaşanan sorunlara daha fazla önem vermektedirler.

BİT yatırım miktarı yüksek olan firmaların bilgi teknolojileri performansları, karlılık ve büyüme düzeyleri de yüksek olmaktadır. Diğer bir ifadeyle BİT yatırımları firmaların verimliliğini arttırmakta, rekabetçi pozisyonlarını güçlendirmekte, satışların artmasına katkı sağlamakta ve genel anlamda firma performansının önemli ölçüde gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte BİT'e yatırım yapan firma yöneticileri büyüme ve karlılık düzeylerinden daha fazla memnuniyet duymaktadırlar.

Araştırmadan elde edilen diğer bir sonuç ise hem yurt içi hem yurt dışı piyasalarda faaliyet gösteren firmaların BİT performansları sadece yurtiçi piyasalarda faaliyet gösterenlere nispeten daha yüksek olmasıdır.

Araştırmada elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir. Küresel ekonomide rekabet üstünlüğü için BİT'lerin her aşamada kullanılması zorunluluk arz etmektedir. Dolayısıyla firmalar daha etkin bir üretim, yönetim ve pazarlama için BİT'lerden daha fazla yararlanmalıdırlar. İşletmelerin mikro ölçekten orta ölçekli bir firmaya dönüşümü için BİT lere daha fazla harcama yapmaları gerekmektedir.

BİT'lerin küçük ve orta ölçekli firmalarca yaygın kullanılmamasının en önemli nedenlerinden birisi de BİT'lere yapılan yatırım maliyetleridir. Bu nedenle her ölçekteki firmanın BİT lerden daha fazla yararlanabilmesi için çeşitli kolaylıkların sağlanması, muafiyetlerin getirilmesi veya teşvik desteğinden daha fazla yararlanabilecekleri için destek sağlanması gerekmektedir.

BİT'lerin kullanılmasına direnç gösteren unsurların sorun olmaktan çıkarılması için modern ekonomik yapının gerektirdiği kültür kazandırılmalı ve ilgili karar birimleri daha çok çaba sarfetmelidirler.

Bu çalışmada BİT permormansı ve firma performansı yöneticilerin nitel değerlendirmeleri ile ölçülmüştür. İlerde yapılacak araştırmalarda firma performansının nicel verilerinden hareketle BİT-performans ilişkilerinin incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca işletmelerin BİT kullanımı konusunda karşılaştıkları sorunların çözümlerini irdeleyen ve sektör bazında benzer çalışmaların yapılması bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkileri hususunda daha geniş kapsamlı deperlendirme imkanına olanak verebilecektir.

KAYNAKÇA

Akın, H. B. (1998). Bilişim Teknolojilerinin Evrimi ve Bilişim Teknolojilerinin Çağdaş İşletmelerde Stratejik Yönetim Üzerindeki Etkileri. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8 (1): 239-253.

Alam, S. S. ve Noor, M. K. M. (2009). ICT Adoption in Small and Medium Enterprises: An Empirical Evidence of Service Sectors in Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 4(2): 112-125.

Atzeni, G. E. ve Carboni, O. A. (2006). ICT Productivity and Firm Propensity to Innovative Investment: Evidence from Italian Microdata. *Information Economics and Policy*, 18 (2): 139-156. doi:10.1016/j.infoecopol.2005.10.002.

Badescu, M. ve Garcés-Ayerbe, C. (2009). The Impact of Information Technologies on Firm Productivity: Empirical Evidence from Spain. *Technovation*, 29 (2): 122-129. doi:10.1016/j.technovation.2008.07.005

Black, S. E. ve Lynch, L. M. (2004). What's Driving the New Economy? The Benefits of Workplace Innovation. *The Economic Journal*, 114 (493): 97-116.

Brynjolfsson, E. ve Hitt, L. M. (2003). Computing productivity: Firm-level evidence. *Review of Economics and Statistics*, 85 (4): 793-808.

Caroli, E. ve Van Reenen, J. (2001). Skill-biased Organizational Change? Evidence from a Panel of British and French Establishments. *Quarterly Journal of Economics*, 116 (4): 1449-1492.

Consoli, D. (2012). Literature Analysis On Determinant Factors And The Impact of ICT in SMEs. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 62: 93–97. doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.016.

Çiçek, E. ve Çelik, C. (2010). KOBİ’lerde Bilgi Teknolojileri Kullanımına Yönelik Yöneticilerin Bakış Açıları: Mersin ilinde bir uygulama. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 19: 576-587.

Çiçek, E. U. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikler*. Ankara: Asil yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Demirsel, M. T. (2014). KOBİ’lerde Kullanılan Bilişim Teknolojilerinin Örgütsel Performansa Etkileri: Konya Organize Sanayi Bölgelerinde Bir Araştırma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 28: 278-305.

Dulkadir, B. ve Akkoyun, b. (2013). Bilişim Teknolojilerinin İşletme Performansı Üzerine Etkileri ve Gaziantep İlinde Tekstil Sektöründe Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7: 72-90.

Earl, M. (1991). *Information Management, The Strategic Dimension*. Oxford: Clarendon Press.

Ekinci, H. (2004). Yeni Rekabet Aracı Olarak Bilgi Teknolojileri ve Değişim Yönetimindeki Rolüne İlişkin Görgül Bir Araştırma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1): 23-34.

Engelbrecht, H. J. ve Xayavong, V. (2006). ICT Intensity and New Zealand's Productivity Malaise: Is the Glass Half Empty or Half Full?, *Information Economics and Policy*, 18 (1): 24-42.

Esselaar, S., Stork, C., Ndiwalana, A., and Deen-Swarrray, M. (2006). ICT Usage and its Impact on Profitability of SMEs in 13 African Countries. *Information Technologies and International Development*, 4 (1): 87–100. http://dx.doi.org/10.1162/itid.2007.4.1.87

Fernández-Menéndez, J., López-Sánchez, J. I., Rodríguez-Duarte, A. ve Sandulli, F. D. (2009). Technical Efficiency and Use of Information and Communication Technology in Spanish Firms. *Telecommunications Policy*, 33 (7): 348-359. doi:10.1016/j.telpol.2009.03.003.

Haşiloğlu, S. B. (1999). *Elektronik Ticaret ve Stratejileri*. İstanbul: Türkmen.

Koellinger, P. (2008). The Relationship between Technology, Innovation, and Firm Performance- Empirical Evidence from E-Business in Europe. *Research Policy*, 37 (8): 1317-1328. doi:10.1016/j.respol.2008.04.024.

Koivunen, M., Hätönen, H. ve Välimäki, M. (2008). Barriers and Facilitators Influencing The Implementation Of An Interactive Internet-Portal Application For Patient Education In Psychiatric Hospitals. *Patient Education and Counseling*, 70 (3): 412-419.

Kossai, M. ve Piget, P. (2014). Adoption of Information and Communication Technology and Firm Profitability: Empirical Evidence from Tunisian SMEs. *The Journal of High Technology Management Research*, 25 (1): 9-20.

Kummerow, M. ve Lun, J. C. (2005). Information and Communication Technology in the Real Estate Industry: Productivity, Industry Structure and Market Efficiency. *Telecommunications Policy*, 29 (2-3): 173-190.

Lau, L. J. ve Tokutsu, I. (1992). The Impact of Computer Technology on the Aggregate Productivity of the United States: An Indirect Approach. Unpublished paper. Stanford University.

Li, Y. H., Huang, J. W. ve Tsai, M. T. (2009). Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: The Role of Knowledge Creation Process. *Industrial Marketing Management*, 38 (4): 440-449.

Lopez-Nicolas, C. ve Soto-Acosta, P. (2010). Analyzing ICT adoption and use effects on knowledge creation: An empirical investigation in SMEs. *International Journal of Information Management*, 30 (6): 521-528.

Manochehri, N. N., Al-Esmail, R. ve Ashrafi, R. (2012). Examining the impact of information and communication technologies (ICT) on enterprise practices: a preliminary perspective from Qatar. *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*, 51 (3): 1-16.

Matei, A. ve Savulescu, C. (2012). Empirical analysis of ICT, economic growth and competitiveness in the EU, The International Conference on ICT Management (ICTM 2012), Wroclow, Poland.

Murray, F. ve Willmott, H. (1997). Putting information technology in its place: Towards flexible integration in the network age, Information Technology and Organization: Strategies, Networks, and Integration. RCDL Brian P. Bloomfield. Oxford, UK: Oxford University Press, 160-180.

OECD (2009). Science, technology and industry scoreboard 2009. Paris: OECD.

Ollo-López, A. ve Aramendía-Muneta, M. E. (2012). ICT impact on competitiveness, innovation and environment. *Telematics and Informatics*, 29(2): 204-210. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tele.2011.08.002>.

Paré, G. ve Sicotte, C. (2004). Les technologies de l'information et la transformation de l'offre de soins, *Cahier du GReSI*, 4: 04-12.

Paşaoğlu, D. (2014). Bilgi Teknolojisi Benimsenmesi ve İnsan Kaynakları Yönetimi İlişkisi: Eskişehir Örneği Siyaset, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 41-59.

Peppard, J. (1993). *IT Strategy for Business*. Pitman Publishing, New York.

Powell, T. C. ve Dent-Micallef, A. (1997). Information Technology as Competitive Advantage: The Role of Human, Business, and Technology Resources. *Strategic Management Journal*, 18 (5): 375-405.

Tarutèa, A. ve Gatautisa, R. (2014). ICT Impact on SMEs Performance. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 110: 1218 – 1225.

Tekin, M., Zerenler, M. ve Bilge, A. (2005). Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4 (8): 115-129.

Turunç, Ö. (2006). Bilgi Teknolojileri Kullanımının İşletmelerin Örgütsel Performansına Etkisi Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta.

Van Reenen, J., Bloom, N., Draca, M., Kretschmer, T., Sadun, R., Overman, H. ve Schankerman, M. (2010). *The Economic Impact of ICT*, Centre for Economic Performance, LSE, SMART N. 2007/0020.

Yıldız, M. S. (2008). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Bilgi Teknolojilerinin Kullanım Düzeyi ve Bilgi Teknolojilerinin Firmalar Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (25): 212-239.

Yayın Geliş Tarihi: 10.12.2014
Yayına Kabul Tarihi: 02.10.2015
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.42623>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 677-692
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İNTERNET ORTAMINDAKİ ALIŞVERİŞ DENEYİMİNİN İNTERNETTEN SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ VE BİR UYGULAMA

Burcu MUCAN*
Mustafa TANYERİ**

Öz

Günümüzde firmaların büyük bir bölümü çok kanallı stratejiyi benimseyerek mağaza kanallarının yanına internet ortamından satışın da eklenmesiyle müşteriye ulaşma çabasına girmişlerdir. Tüketicilerin satın alma kararlarını verirken internet ortamında yaşadıkları alışveriş deneyiminin internet üzerinden satın alma kararına olan etkisi bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla internet alışveriş kanalında marka imajının marka güvenine ve marka uyumluluğuna olan etkisi ile birlikte marka güveninin ve markanın uyumluluğunun satın alma niyetine olan etkileri araştırma kapsamında incelenmiştir. İnternet alışveriş kanalını kullanan tüketicilerin beklentilerinin öğrenilmesi açısından bu çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, İnternet, Perakendecilik, Satın Alma Niyeti, Yapısal Eşitlik Modeli.

THE EFFECT OF INTERNET SHOPPING EXPERIENCES ON PURCHASE INTENTION ON INTERNET AND AN APPLICATION

Abstract

Nowadays, a great majority of companies have adopted multichannel strategy and have been trying to reach the customers through internet sales in addition to store channels. The topic of this study is the effect of the internet shopping experiences of customers on their decisions on internet shopping. With this aim, the effect of brand image on brand reliability and brand congruity has been studied as well as the effect of brand reliability and brand congruity on purchase intention. It is obvious that this study will be beneficial in terms of determining the expectations of the customers who use the internet shopping channel.

Keywords: Globalization, Internet, Retailing, Purchase Intention, Structural Equation Modeling.

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, b_mucan@hotmail.com

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, mustafa.tanyeri@deu.edu.tr

KÜRESELLEŞME VE İNTERNET

Hayatın her safhasında etkili olmaya başlayan küreselleşme, “ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel” alanlarda bazı ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir (Dikici, 2008: 39). Toplumun zorunlu bir dönüşüm sürecine iten bir olgu olan küreselleşme beraberinde yoğun bilgi teknolojisinin kullanımını gerektirmiştir. Bilgisayarların küçülüp ucuzlaması ve internet teknolojisinin keşfi, bilgi teknolojilerini farklı bir boyuta taşımış ve hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Özellikle internet, bilgi teknolojilerinin kalbini oluşturan ve kendisine artık her alanda geniş bir kullanım alanı bulan bir teknoloji halini almıştır. Bu bakımdan internet, yeni ekonominin önemli yapı taşlarından birisini oluşturan, temel anlamda kimsenin tek başına sahip olmadığı fakat farklı kullanıcıların içerik ve bilgilerini paylaştığı bir ortamdır. Bir ürün, internet ve küreselleşmenin karşılıklı etkileşimi ile küresel bir pazar haline alan tüm dünyaya elektronik ağlar üzerinden kolayca yayılmaktadır. Bu durum, internetin bir diğer önemli işlevi olan elektronik ticaretin önemini göstermektedir.

Son 12 yılda dünyadaki internet kullanıcıları özellikle Asya ve Avrupa’da artış göstermiştir. Bu hızlı artış Kuzey Amerika ve Avustralya bölgelerinde de devam etmiştir. Artış bakımından en yavaş gelişimin ise, Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde yaşandığı görülmektedir. Nüfus yoğunluğuna göre Asya’nın ardından ikinci sırada yer alan Afrika internet kullanıcı sayısı açısından en düşük artışı göstermiştir. Türkiye ise Internet World Stats bilgilerine göre Avrupa ülkeleri içerisinde 36.500.000 internet kullanıcısı (2010 Haziran tarihine göre) ve %45,7 internet penetrasyonu ile 5. sıradadır (www.internetworldstats.com, 21.04.2014).

TÜİK tarafından 2013 yapılan Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’nda elde edilen sonuçlara göre Ocak- Mart 2013 dönemi içinde internet kullanan bireylerin interneti kişisel kullanma amaçlarına bakıldığında ise internet üzerinden haber, gazete ve dergi okuma en yüksek kullanım amacına hizmet ederken, internet üzerinden sosyal gruplara katılmada da artış görülmüştür. (TÜİK, Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2013, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028, 21.04.2014).

Türkiye’de 2012-2013 yılları arasında en fazla sipariş edilen ya da satın alınan mal türleri arasında, giyim ve spor malzemeleri %48,6; ev eşyası (mobilya, oyuncak, beyaz eşya vb) %25,6; elektronik araçlar (cep telefonu, kamera, radyo, TV, DVD oynatıcı, video vb.) %25,8; seyahat ile ilgili diğer faaliyetler (seyahat bileti, araç kiralama vb.) %20,0; kitap, dergi, gazete (e-kitap dahil) %15,9; gıda maddeleri ve günlük gereksinimler %15,7 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13569>, 21.04.2014).

Küreselleşme açısından, internet pek çok şeyin küreselleşmesini hızlandırmış, kendisi de küreselleşmenin çok temel bir özelliği ve biçimi olmuştur (Ritzer, 2010:307). Ürünlerin dünya üzerinde dolaşımıyla beraber giderek etkisi

artan küreselleşme ve internet birbirinden ayrılmaz bir bütünün parçasını oluşturarak ticaretin, perakendenin, yeni ekonomik kuralların içerisinde yer almaktadırlar.

İNTERNET PERAKENDECİLİĞİ

Dijital pazarlama uygulamalarından olan web siteleri, çevirim içi videolar, elektronik postalar, bloglar, sosyal medya, mobil reklamlar ve uygulamalar ve diğer dijital platformlar doğrudan tüketicilerle her zaman her yerden, bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler ve internet tabanlı televizyonlar ve diğer dijital araçlar üzerinden etkileşime geçmektedir (Kotler, Armstrong, 2016:538). İnternet uygulamalarının yaygınlaşması ile beraber modern pazarlama felsefesi olan hedef pazarın istek ve gereksinimlerinin saptanarak, müşteri memnuniyetinin sağlanması, müşteri ile sürekli iletişimde olma gibi yaklaşımlar daha kolay yürütülmeye başlanmıştır. İnternetin hayata bu denli etki etmesi, işletmelerin değer yaratmaya yardımcı olan bütün süreçlerinde değişikliklere neden olmuş ve pazarlama da bu değişimlerden etkilenmiştir. İnternet ve pazarlama arasındaki etkileşim, yeni telekomünikasyon araçlarının da devreye girmesiyle giderek farklı bir boyut kazanmış ve bu yeni boyut pazarlamanın hızlı gelişen alanlarından birisi olan perakendeciliği de değiştirmiştir. Perakendeciler geleneksel satış kanalları olan mağazalarına, internet satış kanalını da ekleyerek ulaşamadıkları pazar ve müşterilere de ulaşma yarışına girmişlerdir.

İnternet perakendeciliğinin tüketicilere ve işletmelere sağladığı birçok yarar vardır. Bu yararlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Tablo 1: İnternet Perakendecilerinin Tüketicilere ve İşletmelere Sağladığı Yararlar

Tüketicilere Sağladığı Yararlar	İşletmelere Sağladığı Yararlar
Bilgiye erişim imkânı Ürün siparişi verme ve ürünü teslim alma Yenilik Ürünlerin maliyeti Erişilebilirlik ve uygunluk	Müşterilerle olan iletişimi artırır İşletmenin rekabetçiliğini artırır Dünya pazarlarına giriş sağlar İnovasyon için fırsatlar sunar Yeni elektronik ticaret modellerinin uygulanmasını sağlar

İnternet perakendecileri bu yararları sunmakla beraber, stratejik yönlendirmeler, dokunma hissi ve uyum sorunu eksikliğine karşın, müşterileri satın almaya teşvik etmekte ve sadık müşterileri web sitelerine çekmektedirler. İnternet perakendecilerinin stratejiler geliştirirken, web sitelerinde uygun arama seçeneklerini sunması, ürün deneyimi ve satış hizmetlerinin artırılması, müşteri dönüşüm oranlarının iyileştirilmesi gibi bir takım temel yöntemlerden bahsetmek mümkündür (Poloian, 2009:192).

İNTERNET ORTAMINDA MÜŞTERİ DENEYİMİ YARATMA

Küreselleşen dünyada müşterilere ulaşma yolları çeşitlendikçe müşterinin o yollar üzerinde edineceği alışveriş deneyimi de farklılaşmaya ve araştırmacıları da bu konu üzerinde düşünmeye itmiştir. Literatürde internet kanalındaki müşteri deneyimi birbirine yakın ama farklı ifadelerle “İnternet deneyimi, web site marka deneyimi, çevirim içi satın alma deneyimi ve çevirim içi alışveriş deneyimi” tanımlanmıştır. Özellikle durağan web sitelerinden dinamik web sitelerine doğru yaşanan değişim, müşterilere çevirim içi web ortamıyla daha fazla etkileşim kurma ve kişiselleştirme imkanı sunmuştur (McLean, Wilson, 2016:603). İnternet müşteri deneyiminin oluşmasına öncülük eden değişkenler ise aşağıdaki gibidir (Rose ve diğerleri, 2011; 28-29).

- Bilgi işleme
- Algılanan kullanım kolaylığı
- Algılanan kullanılabilirlik
- Algılanan fayda
- Algılanan kontrol
- Yetenek
- Güven eğilimi
- Algılanan risk
- Eğlence

Bilgi İşleme; Bilgi arama, karar verme ve ürün kullanımı sürecinden geçen bir müşteri, deneyimlenmiş olarak düşünülmektedir (Ha ve Perks, 2005; 440). İnternet deneyimi oluştukça, gelecekteki davranışsal niyetleri etkileyen geçmiş bilgiler de oluşmaktadır (Rose, 2011; 29).

Algılanan Kullanım Kolaylığı ve Kullanılabilirlik; İnternet müşteri deneyimi yaratılırken özellikle kaliteli bir web sitesinin oluşturulması önem kazanmaktadır. Müşterilerin siteyi kullanmaya devam edip etmeyeceği, algılanan kullanılabilirlik ve algılanan kullanım kolaylığına bağlıdır (Gefen ve diğerleri, 2003;307).

Algılanan Fayda ve Kontrol; Algılanan kontrol, müşterinin perakendecinin web sitesini ziyaret ederken faaliyetlerini ne kadar kontrol edebildiğiyle ilgilidir (Koufaris ve Sosa, 2002: 6). Müşterinin web sitesi üzerinde algıladığı kontrol gücü arttıkça, o web sitesinden algıladığı fayda hisleri de buna paralel olarak artacaktır. Bu bakımdan müşterilerin markanın web sitesini ziyaret etmesinden olumlu bir fayda algılaması için web sitesi üzerindeki algılanan kontrolünü arttırması gerekmektedir.

Yetenek; Teknolojik beceri, kişilerin çeşitli elektronik ağ ve veri işleme teknolojileriyle ilgilenebilme yeteneğini ifade eder (Grant ve diğerleri, 2007: 524). Teknolojik becerilerin zamanla geliştirilmesi, daha iyi bir internet alışveriş deneyiminin yaşanmasına ve bu da müşterilerin internet satın alma eğilimini güçlendirmesine yardımcı olur.

Güven Eğilimi ve Algılanan Risk; Müşteri güveni bir firma için müşterinin elde tutulmasında ve satın alma eğilimi kararında önemli bir belirleyicidir. Risk ise müşterinin bir ürün veya hizmeti satın alma sırasında algıladığı belirsizlik ve olumsuz sonuçlar olarak tanımlanmaktadır (Ha, 2006: 12). Risk ile ilgili kaygıların azaltılması ya da ortadan kaldırılması için alışveriş deneyiminde müşteri değeri algılarının artırılması, algılanan riskin azaltılarak, fayda ve maliyet üzerinden müşteri değeri mekanizmasının alışveriş deneyimi sırasında kullanılması e-perakendeciler için çok etkili bir stratejidir (Rose ve diğerleri, 2011: 31).

Eğlence; Eğlenceli bir web sitesinin müşterilerdeki haz duygusunu tetikleyerek o web sitesi üzerinde daha fazla zaman harcaması ve tekrar o web sitesini ziyaret etmesi nedeniyle bazı web siteleri oldukça eğlenceli ve kontrol duygusuyla tasarlanmaktadır. Alışverişteki eğlence unsurunun psikolojik bir değişken olan hazcı yararlar da ilgisi vardır (Konus ve diğerleri, 2008: 402). Bu nedenle web sitelerinin eğlenceli tasarlanması, müşterilerin o web sitesinde daha olumlu ve eğlenceli bir deneyim yaşamasında önemli bir unsurdur.

Fiyat ve Tasarım; İnternet ortamında satın almada bulunan alıcılar değişik faktörlere bağlı olarak ürünler ve fiyatlar arasında karşılaştırma yapma şansına sahiptirler. Alıcının zaman kısıtı, interneti kullanma becerisi, firmaların sunduğu bilgilerin yeterliliği ve alıcının ürün hakkındaki bilgi düzeyi, alıcıları ürün, fiyat, marka ve firma karşılaştırması yapmada etkileyen faktörlerdendir. Tasarım da müşterilerin internet ortamında olumlu bir deneyim yaşamasına yardımcı olan bir diğer faktördür.

Bugünün müşterilerinin beklentisi bilginin bir masaüstü bilgisayardan, tableten ya da mobil araçlardan olup olmadığına bakılmaksızın her zaman web sayfasına erişimde uygun, olumlu bir deneyim yaşamaktır (Clow, Baack, 2016:227). Shobeiri, vd., (2015:13) tarafından yapılan çalışmada müşterilerin farklı bir çevirim içi deneyim yaşamasının, internet üzerindeki davranışlarına olumlu yönde bir etki yapacağını önermişlerdir. Trevinal ve Strenger (2014:324) ise müşterilerin çevirim içi ortamdaki davranış şekillerinin anlaşılmasında araştırmacıların hala emekleme aşamasında olduğunu ve özellikle web sitesi ve web ortamındaki deneyim değişkenlerinin tanımlanmasında net bir anlayışın olmadığını belirtmişlerdir. Konu ile ilgili kavram belirsizlikleri devam etmekle beraber firmaların rekabette ayakta kalabilmek ve eşsiz müşteri deneyimleri yaratabilmek için web sitelerini daha iyi bir hale getirmeleri ve kendilerini farklılaştırmaları giderek önemli bir hale gelmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE KISITLARI

Bu araştırmada esas olarak internette de faaliyet gösteren Türkiye'nin önde gelen bir erkek giyim perakendecisinin web sitesinin, geleneksel mağazalarına uyumluluğunun tüketicilerin internet üzerinden satın alma niyetine etkisinin incelenmesine çalışılmıştır. İnternet markası imajının, marka güvenine olan etkisi ve marka güveninin satın alma niyetine olan etkisi ile internet markası imajının uyumluluğa etkisi ve uyumluluğun satın alma niyetine olan etkisi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmada giyim ürünleri satan bir perakendecinin seçilmesinin nedeni internet ortamında giyim ürünleri satışının hızla artması ve gelecek yıllarda daha da artacak olmasıdır. Bu nedenle, çalışmanın en büyük kısıtlarından birisi uygulamasının yalnızca giyim sektöründe yapılmış olması ve tüm perakendeci türleri için sonuçların geçerli olmamasıdır. Araştırmada seçilen giyim markasının web sitesinden 2013 yılında anketler yayınlanmaya başlayarak gerçekleştirilmiştir. Bir diğerk araştırma kısıtını ise araştırma için zaman ve maliyet baskısı oluşturmuştur.

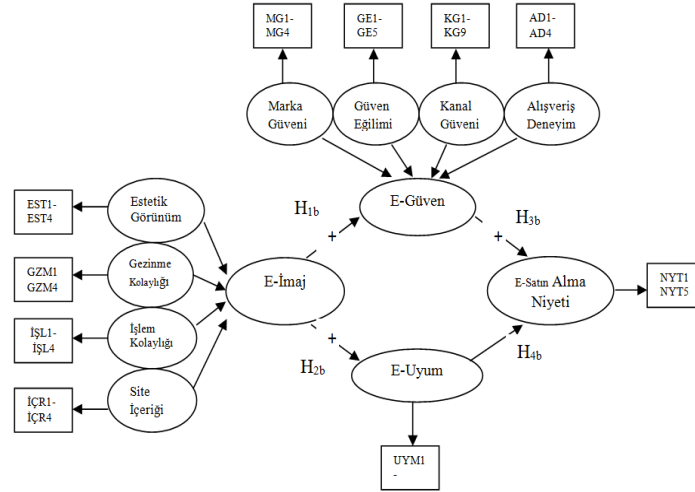
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu başlık altında; araştırmanın modeli ve hipotezleri, araştırma evreni ve örneklem belirleme süreci, veri toplama yöntemi ve anket formunun düzenlenmesine ilişkin bilgiler verilecektir.

Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada kullanılacak olan model ve modelde yer alan değişkenler arası ilişkiler literatür incelemelerine dayanılarak oluşturulmuş ve aşağıdaki şekillerde hipotezleriyle birlikte gösterilmiştir.

Şekil 1: İnternet Mağazaları İçin Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Araştırma modelinde imaj, güven, uyum ve satın alma niyeti olmak üzere dört temel değişken grubu yer almaktadır. İnternet mağaza imajı çok boyutlu olarak 4 değişkenle temsil edilmiştir. E-İmaj için; estetik görünüm, gezinme kolaylığı, işlem kolaylığı ve site içeriği değişkenlerinden faydalanılmıştır. Bu boyutlarda yer alan ifadeler Kwon ve Lennon (2009) çalışmasından alınarak uyumlaştırılmıştır. Toplam 16 ifade ile bu boyutlar temsil edilmiştir. İnternet marka güveni için Becerra ve Korgaonkar (2009) çalışmasındaki marka güveni ifadelerinden faydalanılmıştır. Buna göre güven boyutu internet alışveriş kanalı için; marka güveni, kişilerin güven eğilimi, kanal güveni ve alışveriş deneyimi değişkenlerinden oluşmuştur. Alışveriş deneyimi için ayrıca Rose ve diğerleri, (2012) tarafından yapılan çalışmadaki ifadelerden yararlanılmış ve toplam 22 ifade yer almıştır. Uyumluluk değişkenleri için kullanılan ifadeler Wang ve diğerleri, (2009) ve Carlson ve O’Cass (2011)’dan faydalanılmış ve 4 ifade ile ölçülmüştür. Son boyutu oluşturan satın alma niyeti boyutu da uyumluluk gibi tek bir boyut altında toplanmıştır. Boyutu oluşturan değişkenler Deveraj ve diğerleri, (2006) ve Rose ve diğerleri, (2012) çalışmalarından uyumlaştırılarak modele dahil edilmiştir. İnternet satın alma niyeti 5 ifade ile ölçülmüştür.

Bu teorik altyapıya dayanarak geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H₁: Web sitesi imajının, web sitesi güvenine olumlu bir etkisi vardır.

H₂: Web sitesi imajının, web sitesi ve geleneksel mağaza uyumluluğuna olumlu bir etkisi vardır.

H₃: Web sitesine duyulan güvenin, web sitesinden satın alma niyeti üzerine olumlu bir etkisi vardır.

H₄: Web sitesi ve geleneksel mağaza uyumluluğunun, web sitesinden satın alma niyeti üzerine olumlu bir etkisi vardır.

Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmanın evrenini markanın sitesinden giyim ürünü alışverişinde bulunan internet müşterileri oluşturmaktadır. Bu şekilde internet üzerinden alışveriş yapmış hem de geleneksel mağazayı gezmiş tüketicilerden veriler toplanmıştır. Araştırma için anketler bir yandan markanın web sitesinden yayınlanmaya başlayarak diğer yandan anket linki çeşitli sosyal medya araçları vasıtasıyla da yayılarak gerçekleştirilmiş ve kartopu örnekleme yöntemiyle 349 kişiye ulaşılmıştır.

Değişkenler arası ilişkiler faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM) (Structural Equation Modelling /SEM) ile test edilmiştir. Müşterilerin demografik özellikleri ve alışveriş alışkanlıklarıyla ilgili veriler için frekans analizi tekniği uygulanmıştır.

Araştırmanın uygulama sürecinde gerekli olan verilerin toplanması için birincil veri toplama yöntemlerinden olan anket yöntemi kullanılmıştır. Ancak anket uygulamasına geçmeden önce ön test yapılarak güvenilirlik ölçülmüştür. İnternet üzerinden 44 kişi ile ön test yapılmış ve yapılan test sonucunda anketin daha fazla güvenilir çıkması için E-İmaj, E-güven ölçeklerinin ifade sayısı artırılmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ

Bu bölümde araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin analizler, sonrasında keşfedici faktör analizi ile ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğinin test edilmesine yönelik analizler yapılmıştır. Son olarak da yapısal eşitlik modeli incelemesi ve yol analizi ile modelin ve hipotezlerin test sonuçlarına yer verilmektedir.

İnternet Tüketicilerinin Sosyo-Demografik Özellikleri Ve Alışveriş Alışkanlıkları

Araştırmaya internet üzerinden katılan tüketicilerin %56,2' sini erkekler, % 43,8'ini kadın tüketiciler oluşturmaktadır. Tüketicilerin %74,8'i 21-30 yaş aralığında, %11,7'si 31- 40 yaş aralığında ve % 8,9'u da 20 yaşından küçüktür. Tüketicilerin % 3,2' si ise 41-50 yaş aralığındaki tüketicilerdir. 51 yaşından büyük tüketiciler ise internet örnekleminin sadece %1,4' ünü oluşturmaktadır. Araştırmaya internette katılan tüketicilerin %66,8' i üniversite mezunudur. Meslek dağılımları incelendiğinde, katılımcıların % 46,4'ü nü öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencileri % 30,7 ile özel sektör çalışanları takip etmektedir. Tüketicilerin % 14,9'unu ise memurlar oluşturmaktadır.

Tüketicilerin alışveriş alışkanlıkları incelendiğinde, araştırmaya internette katılan tüketicilerin %80,8'i internet üzerinden alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir. Tüketicilerin internet üzerinden %59,6'sı nadiren (1-3 kez), %27,5'i genellikle (4-6 kez), % 12,9 'u sıklıkla (7 ve üzeri) alışveriş ettikleri görülmüştür. Alışveriş eden tüketicilerin 19,2'si doğrudan geleneksel mağazalara giderek alışveriş etmeyi tercih

etmektedirler. Tüketicilerin %80,8'i ise internet üzerinden alışveriş ettiklerini belirtmişlerdir. İnternette alışveriş eden müşterilerin son 6 ay içerisinde erkek giyim markasından alışveriş yapma yöntemlerinde de tüketicilerin % 68,5' i markanın mağazalarına giderek alışveriş yapmayı tercih ettikleri görülmüştür. Tüketicilerin % 31,5'i ise markanın internet sitesi üzerinden alışveriş ettiğini belirtmiştir. Tüketicilere son 6 ay içerisinde markanın internet sitesi üzerinden yaptıkları giyim alışverişlerinde harcadıkları toplam para miktarı sorulduğunda ise tüketicilerin % 83,7'si 0-500 TL, % 11,5'i 501-1000 TL, % 2,0' si 1001-1500 TL, % 1,4'ü 1501-2000 TL, % 1,1'i 2501 TL ve üstü, % 0,3'ü ise 2001-2500 TL arası harcama yaptıklarını belirtmişlerdir.

Buna göre internet mağazalarından alışveriş etmeyi seçen tüketicilerin, erkek giyim markasından yapacakları giyim alışverişlerinde de daha çok geleneksel mağazayı ziyaret etmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Toplam harcanan para miktarı ise internette çoğunlukla 500 TL'yi aşmamaktadır. Bu da internet üzerinden yapılan harcamaların büyük miktarda olmadığını göstermektedir.

İç Tutarlılık ve Madde Analizi Sonuçları

Araştırmada yararlanılan ölçeklerin ölçüm değerlerinin geçerliliği ve güvenilirliğinin değerlendirilmesinde sıklıkla yararlanılan Cronbach Alfa değeri ile iç tutarlılık oranı incelenmektedir. İnternet markası ölçekleri için alfa değeri, marka imajı için 0,966, marka güveni için 0,943, uyumluluk için 0,716 ve satın alma niyeti için 0,882 çıkmıştır. Benzer şekilde uyumluluk ile ilgili ifadelerden U4 ifadesinin madde toplam korelasyonu düşük çıktığı (0,093) için analizden çıkartılmıştır. U4 ifadesi analizden çıkarıldıktan sonra Cronbach Alfa değeri uyum ölçeğinde 0,872 olmuş ve madde toplam korelasyonu 0,730-0,779 arasında çıkmıştır.

Bu oranlar ölçek maddelerin kullanılabilir olduğunu göstermektedir. İnternet markası ölçeklerinin madde toplam korelasyonları maddelerin ölçümü için yeterlidir.

Açıklayıcı Faktör Analizleri

İnternet markası için imaj, güven, uyum ve satın alma niyeti ölçeklerine uygulanan açıklayıcı faktör analizleri aşağıdaki gibi incelenmiştir.

İnternet marka imajı için açıklayıcı faktör analizi

Görünüm, gezinme kolaylığı, işlem kolaylığı ve web sitesi içeriği şeklinde 4 boyut 16 ifade ile ölçülmüştür. Tablo 28'e göre KMO değeri % 94, örneklemeden küresellik derecesine ilişkin Bartlett testinin ise güvenilirlik düzeyinin 0,000 olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizine uygun çıkan bu sonuçların devamında değişkenlerden 4 tanesinin (İ6, İ8, İ14, İ15) faktör yükleri 0,40'ın altında olduğundan almasından dolayı analizlerden çıkarılmıştır. Tekrar döndürme yapılan faktörlerin 3 boyutta toplandığı ve maddelerin faktör yüklerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Oluşan 3 boyuttan toplam varyansın %30'unu işlem

kolaylığı boyutu, %25'ini web sitesi içeriği, %21'ini ise estetik görünüm boyutu oluşturmaktadır. 3 boyutun oluşturduğu toplam varyans ise %76,938'dir.

Web sitesi güven boyutu için açıklayıcı faktör analizi

Web sitesi güven boyutu için KMO değeri %90 ile oldukça yüksek ve güvenilirlik düzeyinin 0,000 olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizine uygun görülen bu sonuçların devamında ise Web Sitesi Güven boyutu faktörlerinden 5 tanesinin (G10, G11, G13, G16, G17) faktör yükleri 0,40'ın altında olduğu görülmüş ve analizlerden çıkarılmıştır. Bu nedenle tekrar döndürme yapılmış ve faktörlerin 3 boyutta toplandığı görülmüştür.

Buna göre internet kanal güveni boyutlarından internet alışveriş deneyimi ve internet kanal güveni ifadeleri birleşerek 1. Boyutu oluşturmuştur. Bu boyut açıklanan varyansın %46'sını oluşturmaktadır. 2. Boyut kişilerin güven eğilimi ifadelerinden oluşarak açıklanan varyansın %16'sını oluşturmaktadır. 3. Boyutu ise internet marka güveni ifadelerinden oluşmuştur. Bu boyutta açıklanan varyansın %7'sini oluşturmaktadır.

Web sitesi uyum boyutu için açıklayıcı faktör analizi

Markanın web sitesinin markaya olan uyumluluk boyutu için KMO değeri %73 ve Bartlett's testinin ise güvenilirlik düzeyinin 0,000 olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler faktör analizinin uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Uyumluluk ile ilgili ifadelerden UYUM 4 ifadesi madde toplam yükünü düşürdüğü için analizlerden çıkarılmıştır. Buna göre oluşan faktörler tek bir boyut altında toplanmış ve bu boyut toplam varyansın %79'unu oluşturmuştur.

Web sitesinden satın alma niyeti boyutu için açıklayıcı faktör analizi

Markanın web sitesinden satın alma niyeti boyutu için KMO değeri % 73 ve Bartlett's testinin ise güvenilirlik düzeyinin 0,000 olduğu tespit edilmiştir. Analize devam edilmesiyle NİYET 1 ifadesi faktör yükü 0,40'dan az olduğu için analizlerden çıkarılmıştır. Oluşan faktörler tek bir boyut altında toplanmış ve bu boyut toplam varyansın % 69'unu oluşturmuştur.

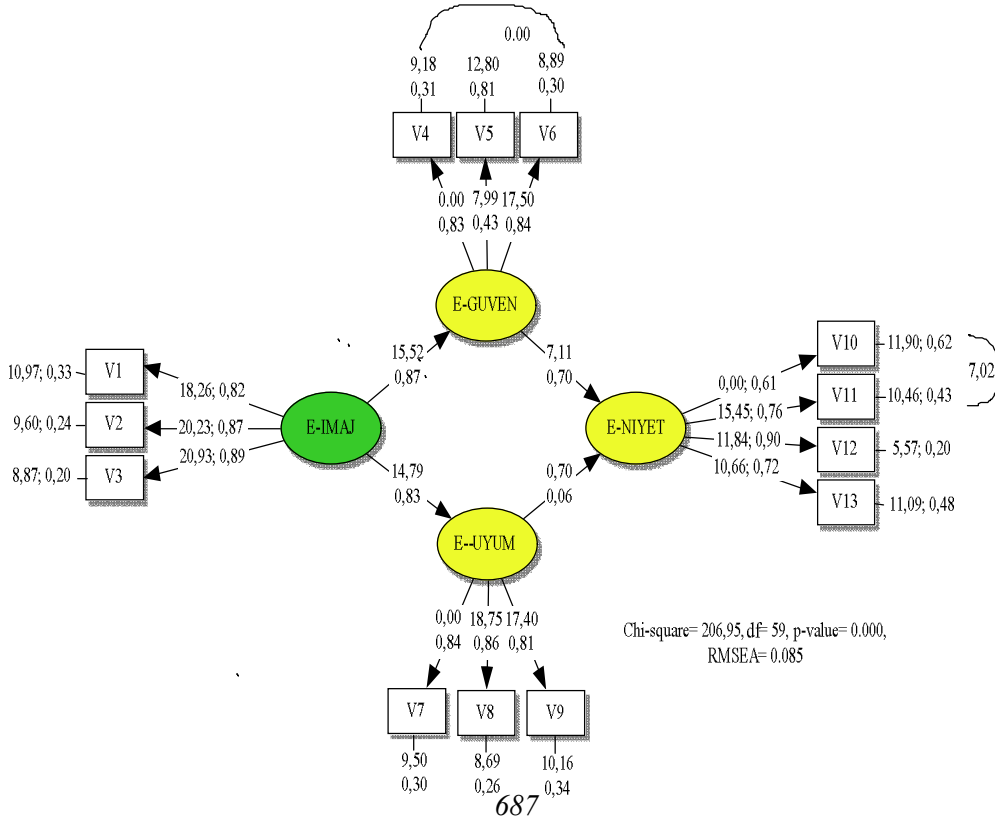
Araştırma Modeline İlişkin Yol Analizi

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlara göre (örtük değişkenler) ve göstergeler (gözlenen değişkenler) oluşturulmuştur. İnternet alışveriş kanalı için oluşturulan model ve bu modeldeki değişkenler sırası ile tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: İnternet Modelinde Yer Alan Değişkenler

Gizil Değişken	Boyut	Gözlenen Değişkenler	Değişken Sayısı
İnternet Mağaza İmajı	Estetik (V1)	İMAJ1, İ2, İ3	3
	İçerik (V2)	İ4, İ5, İ12, İ13	4
	İşlem Kolaylığı (V3)	İ7, İ9, İ10, İ11, İ16	5
İnternet Marka Güveni	Marka Güveni (V4)	GÜVEN1, G2, G3, G4	4
	Kişilerin Güven Eğilimi (V5)	G5, G6, G7, G8, G9	5
	Kanal Güveni Deneyimi (V6)	G12, G14, G15, G18, G19, G20, G21, G22	8
Uyumluluk	Uyum (V7-V9)	UYUM1, U2, U3	3
Satın Alma Niyeti	Niyet (V10-V13)	NİYET2, N3, N4, N5	4

Gizil değişkenlerin gözlenen değişkenleri açıklama durumuna ilişkin t değerleri internetten satın alma modeli için de oklar üzerinde gösterilmiştir. Şekil 2 incelendiğinde internetten satın alma modelinde sadece web sitesi ile geleneksel mağaza arasındaki uyumluluğun satın alma niyetine olan etkisinin anlamlı çıkmadığı ($t=0,70$), ancak bunun dışındaki t değerlerinin 0,05 düzeyinde anlamlı olduğu görülmüştür.

Şekil 2: İnternet Analizlerine İlişkin Yol Analizi

Uyum iyiliği istatistiklerine bakıldığında χ^2 değeri sonucu gözlenen ve tahmin edilen girdi matrisleri arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($\chi^2 = 206,95$; $df=59$, $p=0,00$).

Tablo 3: İnternet Yol Analizine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Model Ölçütü	Uyum	Kriterler	Kabul İçin Kesme Noktaları	Araştırma Modeli
χ^2		$p > 0,05$	-	206,95 0,000
χ^2/ sd			$\leq 2 =$ mükemmel uyum (küçük örneklerde) $\leq 2,5 =$ mükemmel uyum (büyük örneklerde) $\leq 5 =$ orta düzeyde uyum	3,50
GFI		0:UyumYok, 1:Mükemmel Uyum	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,92
AGFI		0:Uyum Yok, 1:Mükemmel Uyum	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	0,87
RMR		0:Mükemmel Uyum, 1:Uyum Yok	$\leq 0,05 =$ mükemmel uyum $\leq 0,08 =$ iyi uyum	0,038
SRMR		0:Mükemmel Uyum, 1:Uyum Yok	$\leq 0,05 =$ mükemmel uyum $\leq 0,08 =$ iyi uyum	0,048
NFI		0:Uyum Yok, 1:Mükemmel Uyum	$\geq 0,90 =$ iyi uyum	0,97
NNFI		0:Uyum Yok, 1:Mükemmel Uyum	$\geq 0,90 =$ iyi uyum	0,97
CFI		0:Uyum Yok, 1:Mükemmel Uyum	$\geq 0,95 =$ mükemmel uyum $\geq 0,90 =$ iyi uyum	0,98
RMSEA		0:Mükemmel Uyum, 1:Uyum Yok	$\leq 0,05 =$ mükemmel uyum $\leq 0,06 =$ iyi uyum (Thompson, 2004) $\leq 0,07 =$ iyi uyum (Steiger,2007) $\leq 0,08 =$ iyi uyum (Hooper ve diğerleri, 2008) $\leq 0,10 =$ zayıf uyum	0,085
PGFI		0:Uyum Yok, 1:Mükemmel Uyum	-	0,59

Veri ile model arasındaki uyumu değerlemede kullanılan bir diğer kriter olan uyum iyiliği indeksi (GFI) değerinin internet modeli verileri için 0,92 olduğu ve değer 1'e yakın olması modelin iyi bir model olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan araştırma modelinin internetten satın alma niyeti verisi ile uyumunun iyi olduğu görülmektedir. AGFI değeri ise saha verilerinde 0,87 ile iyi bir uyum göstermiştir. Bu şekilde NFI ve NNFI değerleri 0,97 ayrıca CFI değerinin de 0,98 olması ile tıpkı geleneksel saha modelinde olduğu gibi oldukça iyi bir uyum ortaya koymuştur. RMSEA'nın 0,085 değeri ile iyi bir uyumu göstermektedir. Bu sonuçlara göre bu veriler ile internetten satın alma modeli arasındaki uyumun iyi olduğu görülmektedir.

Tablo 4: İnternet Yol Analizi Sonuçları ve Hipotez Testleri

Hipotezler	Faktör Yükleri	T Değerleri	Hipotez Testi	R ²
H _{1b} : E-İmaj -- E-Güven	0,87	15,52	Kabul	0,55
H _{2b} : E-İmaj -- E-Uyum	0,83	14,79	Kabul	0,68
H _{3b} : E-Güven -- E-Niyet	0,70	7,11	Kabul	0,50
H _{4b} : E-Uyum -- E-Niyet	0,06	0,70	Red	

Hipotez testi sonuçlarına göre internet modeline ilişkin H_{4b} hipotezi reddedilmiş, diğer hipotezler ise kabul edilmiştir. Reddedilen hipoteze göre web sitesinin mağazaya olan uyumluluğunun internet üzerinden satın alma niyetine bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

ARAŞTIRMA SONUÇLARI

İnternetin küreselleşmeyle beraber giderek hayatımıza etki etmesiyle, internet üzerinden bilgiye ulaşan tüketiciler daha farklı davranışlar sergilemektedirler. Tüketiciler internet perakendecileri üzerinden bilgi toplayarak mağazalara gitmekte, ya da mağazalarda gördükleri ürünleri internet üzerinden araştırarak karşılaştırma yaparak karar vermektedirler.

Birden çok kanalda hareket etmeye çalışan firmaların satış kanalları farklılaştıkça tüketicilerin hangi kanalda nasıl hareket ettiği daha çok araştırma konusu olmuştur. Bu amaçla hem internet mağazası olan hem de geleneksel mağaza kanalından tüketicilere ulaşmaya çalışan Türkiye'nin önde gelen erkek giyim markasının internet mağazasından alışveriş eden tüketicilerinin, internet üzerinden satın alma kararını verirken yaşadıkları alışveriş deneyiminin satın alma niyetine etkisi araştırmanın konusunu oluşturmuştur.

Araştırmanın bulgularına dayanılarak web sitelerinde yaratılan mağaza imajının, internet mağazasına olan güveni olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Web sitesinde imajı yaratan en etkili boyutlardan birisi işlem kolaylığı olmuştur. İnternet sitesinden sipariş verme ve ödeme kolaylığının sağlanarak güçlü ve güven verici bir web sitesi imajının yaratılması satın alma niyetinin oluşturulmasında etkilidir. Web sitesi üzerinde ürün bilgilerinin bulunması ve web sitesi üzerinde gezinme kolaylığının sağlanması web sitesi imajına katkı sağlayacak unsurlar arasındadır.

Web sitesine duyulan güvenin de web sitesi üzerinden satın alma niyetine olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Web sitesine duyulan güvenin artırılması için internet üzerinden güvenli alışveriş taahhütlerini sağlayan güvenlik sertifikaları, gizliliği koruyan güvenlik duvarları web sitesi üzerinde gösterilmelidir. Müşterinin internet alışverişi öncesi istediği ürünü kolaylıkla bulabilme, ürün karşılaştırma olanakları, geniş ürün bilgisi gibi deneyim yaratıcı unsurlar marka tarafından web sitesi üzerinde sağlanmalıdır. Aynı şekilde internet alışverişi sonrası müşteri hizmetleri, gerekirse para iadesi, ürün değişimi, ücretsiz

kargo, hediye puan gibi unsurlar da tüketicilerin tatmin edici internet alışveriş deneyimi elde etmesinde yardımcı olabilir.

Sonuçlara göre web sitesi imajının, web sitesi ve geleneksel mağaza uyumluluğuna olumlu etki yarattığı hipotezlerle desteklenmiştir. Web sitesi ve mağazaların uyumluluğu ile ilgili olarak internet katılımcıları “web sitesinin görüntüsü (web sitesinden kullanılan renkler, görseller, vb.) ile perakendeci mağazanın görüntüsü (mağazada kullanılan renkler, görseller, sloganlar, vb.) tutarlıdır” ifadesine katılmışlardır. Web sitesine duyulan güven, web sitesi üzerinden satın alma niyetine olumlu bir etkiye sahiptir.

Web sitesi ve geleneksel mağaza uyumluluğunun web sitesinden satın alma niyeti üzerine olumlu bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Web sitesi ve geleneksel mağaza uyumluluğunun web üzerinden satın alma niyetinin sağlanmasında etkili olmamasından dolayı yöneticiler alışveriş kanallarını (geleneksel mağaza ve internet) bağımsız olarak konumlandırabilirler. Her iki alışveriş kanalının her noktada benzerlik sağlaması ve bütünlük taşıması yerine, internet alışveriş kanalında geleneksel mağazada bulunamayan özelliklerin bulunması, geleneksel mağaza da internetin yerine getiremediği özelliklerin bulunması önerilebilir.

Araştırmadan çıkan sonuçlara göre tüketicilerin internette geleneksel mağazalar kadar alışveriş etmedikleri ortaya çıkmıştır. İnternet müşterilerinin ise bir kısmının giyim alışverişlerini halen doğrudan mağazalara giderek yapmayı tercih ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre markanın yöneticileri müşterilerini internet alışveriş kanalına yönlendirecek yeni stratejiler geliştirmelidir. Farklı gelir gruplarındaki tüketicileri çekmek için internet alışveriş kanalında daha düşük bir fiyat politikası yürütülmesi, internet sayfasının çekiciliğinin artırılması (mimarisi, içeriği ve teknolojisi), giyim ürünlerinin sunumları üç boyutlu görüntülerle desteklenmesi ve ayrıca müşterileri firmadan daha çok alışverişe yönlendirecek güven yaratıcı unsurların sağlanması gibi yaklaşımlarla internet alışverişini canlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Becerra, P. E. ve Korgaonkar, K. P. (2011). Effects of beliefs on consumers' online intentions. *European Journal of Marketing*, 45 (6): 936-962.

Carlson, J. ve O'Cass, A. (2011). Managing web site performance taking account of the contingency role of branding in multichannel retailing. *Journal of Consumer Marketing*, 28 (7): 524-531.

Clow, E. K. ve Baack, D. (2016). *Bütünleşik reklam, tutundurma ve pazarlama iletişimi*. Çev. Ed. Gülay Öztürk. 7. Basım. Nobel Yayın.

Deveraj, S., Fan, M. ve Kohli, R.(2006). Examination of internet channel preference: using the structure-conduct-outcome framework. *Decision Support Systems*, 42 (1): 1089–1103.

Dikici, M. (2008). İnsanlığa dayatılan küreselleşme. İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Gefen, D., Karahanna, E. ve Straub, W. (2003). Inexperience and experience with online stores: The importance of TAM and trust. *IEEE Transactions On Engineering Management*, 50 (3): 307-320.

Grant, R., Clarke, J. R. ve Kyriazis, E. (2007). A review of factors affecting online, consumer search behaviour from an information value perspective. 23 (5/6): 519-533.

Ha, H. (2006). The effects of consumer risk perception on pre-purchase information in online auctions: Brand, word-of-mouth, and customized information. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 8 (1): 1-20.

Ha, Y., ve Perks, H. (2005). Effects of consumer perceptions of brand experience on the web: Brand familiarity, satisfaction and brand trust. *Journal of Consumer Behaviour*, 4 (6): 438–452.

Internetworldstats (2012). “Internet penetration in Europe”. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, (21.04.2014).

Konuş, U., Verhoef, C. P. ve Neslin, A. S. (2008). Multichannel shopper segments and their covariates. *Journal of Retailing*, 84 (4): 398-413.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2016). Principles of marketing. 16th ed. Global Edition. Pearson.

Koufaris, M. ve Sosa, W. (2002). Customer trust online: Examining the role of the experience with the web site. *CIS Working Paper Series*. May 2002 (5).

Kwon, W. ve Lennon, J. S .(2009). Reciprocal effects between multichannel retailers’ offline and online brand images. *Journal of Retailing*, 85 (3): 376-390.

McLean, G., Wilson, A. (2016). Evolving the online customer experience. Is there a role for online customer support?. *Computers in Human Behavior*, (60): 602-610.

Poloian, G. L. (2009). *Multichannel retailing*. New York: Fairchild Boks.

Ritzer, G. (2010). *Küresel dünya*. Çev. Melih Pakdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rose, S., Clark, M., Samouel, P. ve Hair, N. (2012). Online customer experience in e-retailing: An empirical model of antecedents and outcomes. *Journal of Retailing*, 12 (1): 23-56.

Rose, S., Hair, N.ve Clark, M. (2011). Online customer experience: A review of the business to consumer online purchase context. *International Journal of Management Reviews*, 13 (1): 24-39.

Shobeiri, S., Mazaheri, E. ve Laroche, M. (2015). Creating the right customer experience online: The influence of culture. *Journal of Marketing Communications*, 1-21.

Trevinal, A. M. ve Stenger, T. (2014). Toward a conceptualisation of the online shopping experience. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21, 314-326.

TÜİK (2013). Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028, (21.04.2014).

TÜİK (2013). İnternet üzerinden sipariş verdiği ya da satın aldığı mal ve hizmet türleri. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13569>, (21.04.2014).

Wang, S., Beatty, E. S. ve Mothersbaugh, L. D. (2009). Congruity's role in website attitude formation. *Journal of Business Research*. 62 (1): 609-615.

Yayın Geliş Tarihi: 01.12.2014
Yayına Kabul Tarihi: 18.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.19174>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 693-717
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ALIŞVERİŞ MERKEZİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ETKİNLİKLERİN TÜKETİCİ TUTUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ: ALIŞVERİŞ MERKEZİ ZİYARETÇİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Selin ÖGEL*
Halil Semih KİMZHAN**

Öz

Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklere tüketici ilgisinin artması ile birlikte bu etkinlikler nicelik ve nitelik açısından önem kazanmaya başlamıştır. Bu araştırmada, alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerin tüketici tutumları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma modeli olarak etkinlik imajı ve etkinlik memnuniyeti ile tüketicilerin alışveriş keyfi, vakit geçirme arzusu ve müşteri olma niyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen bir yapı ele alınmıştır. Araştırma Türkiye’de AVM’lerde düzenlenen etkinliklere katılan tüketiciler üzerine yapılmıştır. Sonuçlar doğrultusunda etkinlik imajının alışveriş keyfi üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisi ile birlikte alışveriş keyfinin etkinlik memnuniyeti oluşumunda önemli bir etken olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, etkinlik memnuniyetinin müşteri olma niyeti üzerinde, alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusunun da müşteri olma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alışveriş Merkezi Etkinlikleri, Etkinlik İmajı, Etkinlik Memnuniyeti, Alışveriş Keyfi, Vakit Geçirme Arzusu, Müşteri Olma Niyeti.

¹ Bu makale, Selin Ögel’in “Alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinliklerin tüketici tutumları üzerine etkisi: Alışveriş merkezi ziyaretçileri üzerine bir araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014) türetilmiştir.

* Öğr. Gör., Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksek Okulu, Moda Yönetimi Programı, selin.ogel@faruksarac.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hskimzan@ogu.edu.tr

THE IMPACT OF THE SHOPPING MALL EVENTS ON CONSUMER ATTITUDES: A STUDY ON THE SHOPPING MALL CONSUMERS²

Abstract

Consumer interests towards events organized in the shopping malls have been increasing rapidly, therefore these kind of events gain importance both quantitatively and qualitatively. In this research, the impact of the shopping malls events on consumer attitudes has been examined. The research model corporates event image, event satisfaction, customers' shopping enjoyment, desire to stay and patronage intention constructs. Research participants have been identified as shopping mall consumers who have participated in shopping mall events in Turkey. The results reveal that event image has a positive effect on shopping enjoyment, and the enjoyment of the event is an important driver of customers' satisfaction with an event. It has also been determined that event satisfaction has a positive impact on patronage intention as well as desire to stay.

Keywords: Shopping Mall Events, Event Image, Event Satisfaction, Shopping Enjoyment, Desire to Stay, Patronage Intention

GİRİŞ

Alışveriş merkezlerinde pazarlama faaliyetleri ya da alışveriş merkezi stratejileri olarak ele alınan alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler, son zamanlarda tüketici tutumları üzerinde etkili rol oynayan uygulamalar olarak ele alınmaktadır. Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler pazarlama faaliyetlerinde var olan gelişimi ve dönüşümü açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilen bu etkinlikler bir etkinlik imajı oluşturarak tüketici tutumları üzerinde bir etki oluşturmaktadır.

Kapitalizmin üretim ve tüketim ilişkilerini düzenleyen ekonomik bir sistem olmaktan çıkması 20. yüzyıla dayanmakta ve insanların günlük yaşamlarını düzenleyici, kültürel bir yapı haline geldiği görülmektedir. Bu dönemle birlikte üretim-tüketim ilişkileri kentlerde gündelik yaşamlarda değişime neden olmuştur. Bu zaman zarfında üretim faaliyetlerinin organizasyonuna yönelik olarak gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, günlük yaşamın farklı alanlarında da etkili olmaya başlamış, gündelik hayat daha planlı bir hale gelmiştir (Baudrillard, 1997; Yavuzçehre ve Çezik, 2015). Artık alışveriş, sadece bir ürünü ya da hizmeti satın almak değil aynı zamanda eğlence ve boş zaman etkinliği olarak ele alınmaktadır. Alışveriş, alışveriş merkezleri aracılığıyla toplu olarak gerçekleştirilen bir etkinlik haline gelmiştir. Bu sayede alışveriş merkezleri, ürün satın alımını içermekle birlikte yeme-içme, eğlence, insanlarla bir araya gelme ve görülme gibi deneyimleri de içinde barındırdığı için insanların ilgisini daha fazla çekmeye başlamıştır (Gilloch ve Benjamin, 1996; Balazs ve Thurman, 2015; Köksal ve

² This article is derived from Selin Ögel's master thesis titled "The impact of the shopping mall events on consumer attitudes: a study on the shopping mall consumers" (Eskişehir Osmangazi University, Graduate School of Social Sciences, 2015).

Aydın, 2015). Öyle ki, alışveriş merkezleri sadece ticari etkinliklere ev sahipliği yapmanın ötesinde kullanıcılara, kapalı ve güvenli bir yaya ortamı sunarak, ticari faaliyetlerin yanında sosyal ve kültürel faaliyetleri de bünyelerinde barındırmaktadır.

Alışveriş merkezlerinde tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerine yönelik ürün ve hizmet kalitesinin artırıldığı görülmektedir. Buna bağlı olarak alışveriş merkezleri tüketiciler için çekici hale gelmekte ve tercih edilirliliği artmaktadır (Akgün, 2010). Tüketicilerin alışveriş merkezlerine gitme sıklıkları incelendiğinde, alışveriş merkezlerinde bulunan perakende çeşitlerinin (çocuk eğlence, genç eğlence, yetişkin eğlence, genç giyim, fast food, restoran, aksesuar, elektronik, ev dekorasyonu, kozmetik&güzellik merkezi banka ve ATM, ayakkabı/çanta, iç giyim&mayo, beyaz eşya, kitap ve kırtasiye, müzik market, sinema, spor malzemeleri ve oyuncak) alışveriş merkezlerine gitme sıklığında etkili olduğu ortaya konulmuştur (Yılmaz ve Karaman, 2012).

Türkiye’de açılan alışveriş merkezi sayısı her geçen gün artmakta bu da yoğun rekabete sebep olmaktadır. Bu nedenle alışveriş merkezi ziyaretçilerinin ilgilenim, yaklaşım ve beklentilerinde olan farklılıklara göre stratejiler kullanılması önem kazanmaktadır (Arslan ve Bakır, 2010). Özellikle büyük kentlerde olmak üzere neredeyse her kentte büyük alışveriş merkezlerinin sayılarının hızla arttığı görülmekte bunun da bu mekânlarda geçirilen boş zamanların ve tüketim toplumdaki yerinin kurumsallaşmasına sebep olduğu belirtilmektedir (Şentürk, 2012).

Sayıları sürekli artan alışveriş merkezlerinde iletişim ve etkileşimden kaynaklı tüketim alışkanlarının değiştiği görülmekte buna bağlı olarak mekânsal değişiklikler ve mimari tasarımların çeşitlendiği gözlemlenmektedir (Şahin ve Çiçek, 2015). Alışveriş mekanlarında meydana gelen değişikliklerin hem mekânsal hem de toplumsal yaşamda ortaya çıktığı görülmektedir (Malkoç vd., 2013). Alışveriş merkezlerinin yapılandırılmasında göz önünde bulundurulması gereken bazı özellikler yer almaktadır. Bu bağlamda alışveriş merkezlerinin mimari tasarımları yapılırken alışveriş merkezleri ile ilgili ulaşılabilirlik standartlarına ve bazı kıstaslara (alışveriş merkezlerine ait girişler, otopark alanları, tuvaletler, asansörler, rampalar, mağaza içi unsurlar ve sinemalardaki oturma düzenleri) dikkat edilmesi özellikle fiziksel engelli tüketicilerin de kullanabilmesi adına önem kazanmaktadır (Özgen ve Kırlar, 2014).

Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler tüketicilerin eğlence deneyimi yaşamalarına olanak sağlamakta, bu da tüketicilerin aktif katılım ve tüketici etkileşimi ile ortaya çıkan bazı tutum ve davranışlarını (ziyaret sıklığı, zaman harcama, satın alma eğilimleri, çapraz alışveriş, plansız alışveriş ve bir sonraki alışveriş merkezi tercihi ya da müşteri olma davranışı) etkileyebilmektedir (Uygun, 2011).

Bu çalışma ile alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinlikleri deneyimlemiş olan tüketiciler incelenerek bu etkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu çalışma, tüketicilerin ihtiyaçları olan ürünleri elde etmenin yanında, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak adına ziyaret etmeyi tercih ettikleri alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikleri incelemektedir. Çalışma bu etkinliklerin tüketiciler üzerinde oluşturduğu imajı belirleyerek (etkinlik imajı; etkinlik yaratıcılığı, etkinlik uygunluğu, etkinliğin yeterliliği olarak üç alt boyut ile ele alınacaktır), bu imajın tüketiciler üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla taşımaktadır. Alan yazın incelendiğinde, yapılan araştırmaların alışveriş merkezlerinin birçok araştırmaya konu olduğu görülmektedir. Bu araştırmalarda alışveriş merkezlerinin birçok yönü incelenerek çeşitli faktörlere etkisi ele alınmıştır. Daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerin imajı, ziyaretçilerin memnuniyetleri, vakit geçirme arzuları ve müşteri olma niyetleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve konu Türkiye’de AVM’lerde düzenlenen etkinliklere katılan tüketiciler açısından ele alınmıştır.

Alışveriş Merkezinde Gerçekleştirilen Etkinlikler ve Çeşitleri

Değişen koşullar, alışveriş merkezlerinin ‘inşa et - onlar gelir’ anlayışının değişmesine sebep olmuştur (Turchiano, 1990: 1). Buna bağlı olarak alışveriş merkezleri, alışveriş yoğunluğunu, müşteri ziyaretlerini ve perakende verimliliğini artırmak için stratejiler geliştirme ihtiyacı duymuşlardır (LeHew ve Fairhurst, 2000: 265). Argan (2007: 121), modern perakendecilik anlayışı içerisinde eğlencenin giderek yaygın hale gelmesi sebebiyle perakendecilerin alışveriş deneyimini yeniden şekillendirme yoluna gittiğini ve işletmelerde eğlenceye dayalı stratejiler geliştirilmeye başlandığını belirtmiştir.

Alexander ve Muhlebach (1992) alışveriş merkezi stratejileri arasında yer alan tanıtım etkinliklerini dört bölüme ayırmıştır. Bunlardan ilk ikisi fiyat tabanlı tanıtım etkinlikleri ve eğlence tabanlı tanıtım etkinlikleri, diğer ikisi ise eğitsel tanıtım etkinlikleri ve toplumsal tanıtım etkinlikleridir. Peattie ve Peattie (1994) ise tanıtım etkinliklerini değer arttıran etkinlikler ve değer katan etkinlikler olarak iki bölümde incelemiştir. Gwinner (1997) daha önce yapılmış olan tanımlamalardan yola çıkarak etkinliklerin spor ile ilgili, müzik ile ilgili, festival/fuar ile ilgili, güzel sanatlar (örneğin, bale, sanat sergi, tiyatro, vb.) ve profesyonel toplantı/fuar ile ilgili olmak üzere beş bölümde kategorize edilebileceğini belirtmiştir. Blattberg ve Neslin (1990: 5) satış tanıtım faaliyetlerini; perakende tanıtım faaliyetleri, ticari tanıtım faaliyetleri, tüketici tanıtım faaliyetleri olarak sınıflandırmaktadır.

Etkinlik İmajı

Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler müşterilerin algılarına hitap ederek bir etkinlik imajı oluşturmaktadır (Leischnig vd., 2011). Etkinlik imajı, gerçekleştirilen faaliyetin belirli bir pazar bölümünde oluşturduğu öznel algılar olarak ifade edilmektedir (Gwinner, 1997: 148). Gwinner (1997), kişinin

etkinliğe olan algısını etkileyebilen üç faktörün olduğunu öne sürmüştür. Bunlar; etkinlik türü, etkinlik özellikleri ve bireysel faktörlerdir. Keller (1993), etkinlik imajının tüketici algılarıyla şekillenmesinin yanında, etkinliklerin tüketici zihninde oluşturduğu, tespit edilmesi güç çağrışımlarla meydana gelen algılarla da şekillendiğini belirtmektedir. Gerçekleştirilen etkinlikler aslında bütünün bir parçasını yansıtmaktadır. Bu sebeple etkinliğe bir şekilde dâhil olan tüketiciler bir parçayı deneyimleyip çağrışımlarla birlikte bütünü algılayabilmektedir, yani etkinlikleri deneyim aracı olarak nitelenebilir (Bagozzi ve Warshaw, 1990: 128). Parker (1991: 26) ise herkesin farklı bir imajı olduğunu ve bu imaja göre seçimler yaptığını, bu sebeple etkinliklere destek verenlerin (sponsorlar) hitap edecekleri tüketici gruplarının imajlarına göre etkinliklerine yön vermeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Gwinner (1997) tarafından etkinlik imajı tüketicilere sunulan etkinliklerin tüketiciler tarafından bir bütün olarak yorumlanması şeklinde tanımlandıktan sonra, Leischnig vd. (2011) tarafından etkinlik imajı, etkinlik imajı ile yakın ilişkileri olan üç unsur ile kavramsallaştırılmıştır. Bu üç unsur etkinliğin yaratıcılığı, etkinliğin uygunluğu ve etkinliğin yeterliliğidir.

Etkinlik Yaratıcılığı

Etkinliğin yaratıcılığı, bir perakende etkinliği ile ilgili olarak müşterilerin algıladıkları yaratıcılık ve özgünlük olarak tanımlanmaktadır. Etkinliğin yaratıcılığı etkinlik imajının oluşumunun önemli bir bileşeni olarak ele alınmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623). Eğlence tabanlı faaliyetler, tüketiciler açısından hazcı motiflere hitap etmeyi amaçlayan ve etkinlik yaratıcılığının hazcı yönünü ortaya koyan araştırmalar tarafından desteklenmektedir (Close vd., 2009; Sit, Merrilees vd., 2003; Parsons, 2003; Sit ve Merrilees, 2005). Yaratıcı etkinlikler hedonik alışveriş değeri oluşturmaktadır (Hirschman ve Holbrook, 1982; Wakefield ve Baker, 1998; Wakefield ve Barnes, 1996; Turley ve Milliman, 2000). Parsons (2003: 75) gerçekleştirilen etkinliklerin içinde barındırdıkları eğlence ile müşterilerin alışveriş deneyimleri sırasında belirli bir heyecan düzeyi yarattığını vurgulamıştır. Bununla birlikte yine Wakefield ve Baker (1998: 518-519) müşteri tutumlarının gelişmesinde müşterilerin duydukları heyecanın rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu heyecanın oluşumunda gerçekleştirilen etkinliklerin yaratıcılığının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Etkinlik Uygunluğu

Uygun iletişim enstrümanlarının kullanılması ve mesajların doğru verilmesi iletişimin başarılı bir biçimde sağlanmasının ön koşuludur. Bu nedenle firmalar hedef kitleye uygun iletişim araçları geliştirmek konusunda zorluklar yaşamaktadır (Proctor ve Kitchen, 2002; Rice, 1993; Westmyer vd., 1998). Duncan ve Moriarty (1998) ile Babin vd. (2004) perakende sektöründe müşteriler için uygun ortamın yaratılmasının, algılanan kalite ve müşteri alışveriş deneyim değeri üzerinde etkisinin olduğunu belirtmiştir. Uygunluğun önemli olduğu bu

sektörde gerçekleştirilen etkinliklerin de müşterilere uygun olması gerekmektedir. Etkinliğin uygunluğu gerçekleştirilen etkinlikle birlikte tanıtım amacına hizmet etmesi ile ilgilidir. Etkinlik uygun bir tanıtım aracı olarak kullanılabilirdiği ölçüde müşterilerin algılarına hitap edebilmektedir. Bu nedenle müşteriler tarafından algılanan etkinlik imajının ikinci önemli boyutu olarak etkinliğin uygunluğu ele alınmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623).

Etkinlik Yeterliliği

Etkinliğin yeterliliği, bir perakende etkinliğinin destekleyicisiyle ne kadar uyumlu ve ne kadar iyi müşteri algıları yarattığı ile ilgili olarak tanımlanmakta ve müşteriler tarafından algılanan etkinlik imajının üçüncü önemli yönü olarak ele alınmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623-624). Etkinlik imajının kavramsallaştırılması için etkinlik yeterliliği, etkinlik destekleyici kimlikleri inceleyen önceki çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Quester, 1997; Johar vd., 2006). Yine yapılmış olan çalışmalar, gerçekleştirilen etkinliklerin müşterilere uygun olabilmesi için etkinlik ve destekleyicilerin birbirini tamamlamaları gerektiğini, belirli bir uyum içinde etkinliklerin yürütülmesinin müşteriler açısından istenilen etkiyi yaratabileceğini vurgulamaktadır (Close vd., 2006; Gupta, 2003; Martensen vd., 2007). Gupta (2003: 89) etkinlikler için temel gereksinimlerden biri olarak marka ve etkinliğin birbiriyle uyuşması gerektiğini öne sürmektedir. Yine bununla ilgili olarak Martensen vd. (2007: 283) etkinlik ve marka arasında iyi bir uyumun, etkinliğin markaya bir değer transferi gerçekleştirebileceğini belirtmektedir.

Etkinlik Memnuniyeti

Perakende sektöründeki değişimle birlikte kasabalarda ve şehirlerde eski düzene geri dönüşü çok zor olan bir oluşum meydana gelmiştir. Bununla birlikte birçok insan için alışveriş memnuniyet verici bir boş zaman deneyimine dönüşmüştür (Gardner ve Sheppard, 2012: 1). Alışveriş merkezleri artık sadece mağaza sahiplerine yer sağlayan emlakçılık fonksiyonunu yürütmektedir. Günümüz rekabet anlayışıyla birlikte perakendeci, müşteri memnuniyetine bağlı satış hacimlerinin artması gibi imkânlar sağlamaktadır (LeHew ve Fairhurst, 2000: 265). Alışverişe salt faydacı bir deneyim olarak bakıp tüketicilerin sadece planlı bir satın alma ile ilgilendiklerini düşünmek, alışveriş fikrinden doğan birçok soyut ve duygusal durumun, dolayısıyla birçok olası tüketici deneyiminin gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir (Danziger, 2004: 74). Bu nedenle, alışverişini sadece bir şeye somut olarak sahip olma şeklinde değil, bütüncül bir deneyim olarak dikkate almak gerekmektedir (Kim vd., 2007: 69; Joshi vd., 2015).

Alışveriş Merkezi Etkinliklerinin Tüketici Tutum ve Davranışlarına Etkisi

Alışverişin hedonik yönü, heyecan, duygu, neşe, keyif, kaçış, fantezi, macera gibi boyutlarda incelenebilmektedir (Arnould ve Reynolds, 2003; Babin vd., 1994; Kim, 2005; Tauber, 1972). Tüketiciler, geniş bir mağaza çeşitliliği ve tüm ürünleri tek bir konumda bulabilme olanağı sunması sebebiyle alışveriş

merkezlerini tercih edebilmektedirler. Alışveriş merkezleri her yaşta ziyaretçi için önemli bir buluşma mekânı haline gelmiştir. Alışveriş merkezi yöneticileri etkinlikler, yürüyüş kulüpleri, sanat sergileri, sağlık taramaları, oto şovları ve canlı müzik gibi birçok özel olayı kurgulayıp geliştirerek bir trend oluşturmuşlardır (Bloch vd., 1994: 24-25). Alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinliklerin eğlenceye dayalı özellikler taşımasına dayanılarak, bu eğlence etkinliklerine katılımın doğrudan ve dolaylı bir biçimde eğlence ile bağlantılı olduğu vurgulanmış ve rekreasyon süresince yapılan tüketimin eğlenceye yapılan tüketim ile ilişkili olduğu öne sürülmüştür (Argan, 2007: 121).

Alışveriş Merkezi Müşterileri ve Alışveriş Keyfi

Alışverişin eğlence boyutundan bahsedebilmek için öncelikle alışveriş merkezlerinde eğlence kavramının oluşumuna zemin hazırlayan boş zaman kavramı ele alınmıştır. İnce (2000: 11) boş zamanı, insanın hem kendisi hem de başkaları için tüm zorunluluklardan veya bağlantılarından kurtulduğu ve kendi isteği ile seçeceği eğlendirici ve dinlendirici bir faaliyetle uğraşacağı zaman dilimi olarak tanımlamıştır. Kelly (1982: 7) tarafından ise boş zaman, nitelikli bir tatmin için göreceli bir özgürlükle seçilen aktivite olarak tanımlanmaktadır. Hacıoğlu vd. (2003: 54-62) tarafından insanların boş zamanlarında, eğlence, dinlenme amaçlı ve tatmin motivasyonları ile gönüllü katıldıkları faaliyetler olarak tanımlanan rekreasyonun önem kazandığı belirtilmiştir. Leitner ve Leitner (2004: 16) rekreasyonu, boş yani iş dışı zamanlarda yapılan ve sosyal bir amaç taşıyan aktiviteler olarak tanımlamıştır. Barnett (1988: 188) ise rekreasyonu, eğlencenin daha rasyonel ve disipline edilmiş hali olarak ele almıştır.

Alışverişten elde ettikleri deneyimin merkezine eğlenceyi koyan bireyler, eğlence-tipi alışveriş tüketicileri olarak tanımlanmaktadır (Bellenger ve Korgaonkar, 1980; Williams vd., 1985; Ohanian ve Tashchian, 1992; Kwon vd., 2016). Keller (2005: 76), eğlenceye dayalı alışverişini çağdaş batı tüketici anlayışının doğal bir hazzı olarak tanımlamıştır. Shiver ve DeLisle (1997: 105) tüm eğlenceye dayalı deneyimler için motive edici en önemli etkenin eğlence olduğunu öne sürmüştür. Perakende sektörü, ürün ve hizmet sunarken eğlendiren ve eğiten bir yapıya sahiptir (Altunışık ve Mert, 2001).

Tüketicilerin Alışveriş Merkezinde Vakit Geçirme Arzusu

Alışveriş merkezleri hakkında fikir geliştirenlerin ve perakendecilerin üzerinde sıkça durdukları tüketici tutumlarının oluşumunda etkili değişkenlerden biri tüketicilerin alışveriş merkezinde vakit geçirme arzudur. Tüketicilerin, alışveriş merkezlerine artık sadece bir şeyler satın almak için değil sosyal amaçlarla da geldikleri tekrar ele alındığında, insanların neden birbirleriyle iletişim kurma gereksinimi duyduklarına bakılmıştır. Bunun sebebinin kişilerarası etkileşim için oluşturulan beklentiler olduğu ortaya konulmuştur (Westmyer vd., 1998). Bu beklentilerin yerine getirilebilmesi için beklentilerin tanımlanması ve bu beklentiler

için gerekli ortamların oluşması, bu beklentilerin karşılanabilmesi adına büyük önem taşımaktadır (Westmyer vd., 1998: 28).

Belirtilen bu gerekli ortam, kullanım amacı ve hizmetlerine bakıldığında alışveriş merkezleri olarak tanımlanabilir. Yaklaşım tutum bileşeni olarak ele alınmış olan vakit geçirme arzusu, çevresel psikoloji alanında yaygın olarak araştırılmış bir değişkendir. Çok sayıda çalışma, zevk/uyarılma duygusal bileşenleri ve yaklaşım tutum bileşenleri arasındaki ilişkiyi desteklemektedir (Donovan ve Rossiter, 1982; Mehrabian ve Russell, 1974; Spangenberg vd., 1996; Lee vd., 2015).

Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Müşterisi Olma Niyetleri

Tüketim eğilimlerine bakıldığında gerçek tüketim (salt faydacı) ile boş zamanı değerlendirme aracı olan eğlence (psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarla ilişkili olan) tüketiminin son dönemlerde birbirine karışmış ya da diğer bir deyişle birbiriyle bütünleşmiş olduğu görülmektedir. Alışveriş merkezlerinin büyümesine kapılan tüketiciler, perakendecilerce yürütülmekte olan tanıtım faaliyetlerinden (etkinliklerden) kontrolsüzce etkilenebilmekte ve kendi ihtiyaçları dışında alışveriş yapmaya yönelebilmektedir. Açıkça tüketici tutumları ve tüketim kalıpları alışveriş merkezleri sayesinde değişmeye başlamıştır (Kılıçarslan, 2010: 353; Michon vd., 2015).

Heyecanın, tüketicileri alışverişe yönlendirmek için gerekli olumlu duygusal durum olan zevk ve uyarılmada önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır (Russell, 1980). Pozitif uyarılma tüketicilerin alışveriş motivasyonunun artmasında arabulucu bir etkiye sahiptir (Lesser ve Pushp, 1991). Alışveriş merkezleri can sıkıntısından kurtulmak için duygusal uyarılmanın yüksek seviyelerini arayanlara motive edici bir fayda sunmaktadır. Aynı zamanda pozitif ruh halleri ve satın alma davranışı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu belirtilmiştir (Babin ve Darden, 1996; Isen, 1987).

İzleyen bölümde kuramsal çerçeveye bağlamında oluşturulan hipotezlere yer verilecektir. Daha sonra hipotezler test edilecek ve elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

Araştırmanın Hipotezleri

Tüketicilerin alışverişini eğlence ile tecrübe edilen bir deneyim olarak görmeye başlamasıyla birlikte alışveriş merkezi etkinlikleri perakendeciler ve yenilikçilerin son zamanlarda geliştirdiği yeni bir strateji olarak ele alınmaya başlamıştır (Backström, 2006). Burada perakende sektöründe gerçekleştirilen etkinlikler, tüketiciler tarafından algılanmalarına yönelik olarak incelenmiştir. Etkinlik imajı Leischnig vd. (2011) tarafından etkinlik imajı etkinliğin yaratıcılığı, etkinliğin uygunluğu, etkinliğin yeterliliği boyutlarına bakılarak ele alınmıştır.

Sternberg ve Lubart (1999) yaratıcılığı orijinal olan ya da beklenmeyen ortaya konulması olarak tanımlamaktadır. Bunun gibi ele alınan diğer çalışmalar da

benzer şekilde yaratıcılığı yenilik, orijinallik ve herhangi bir alan için kullanılabilir olan fikirler olarak tanımlanmaktadır (Amabile vd., 1996; Stein, 1975; Woodman vd., 1993). Sit ve Merrilees (2005: 118)'in yaptığı bir keşif çalışmasında, tüketicilerin etkinliklere karşı “yeni bir şey, farklı bir şey ya da düzenli olarak görmediği bir şey” olarak baktığı ve bu yönde bir tutum geliştirdiği ortaya konulmaktadır. Bu noktada etkinlik gibi satış tanıtım faaliyetleri müşterilere yenilik, heyecan ve eğlence sunmaktadır (Cummins ve Mullin, 2002: 4). İnsanların faydacı nedenlerin yanında hazcı nedenlerle de alışverişe çıktıkları gerçeği bu düşüncüyü desteklemektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982; Wakefield ve Barnes, 1996; Wakefield ve Baker, 1998). Bir perakende etkinliği ile ilgili olarak müşterilerin algıladıkları yaratıcılık ve özgünlük olarak tanımlanan etkinliğin yaratıcılığı, etkinlik imajının oluşumunun önemli bir bileşeni olarak ele alınmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623).

Westmyer vd. (1998: 27) her iletişim kanalı için belirlenen uygun (sosyal olarak kabul edilebilir) kanal ve etkili (kişinin amacına ulaşmasını sağlayabilecek) koşulların oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle hangi kanaldan biriyle, birileriyle veya bir kitleyle iletişim kurulmak isteniyorsa bu iletişimin uygunluğu ve etkili oluşu büyük öneme sahiptir. Tüketicilerin alışveriş motivasyonlarına bakıldığında, etkinliklerin tüketici açısından çok daha etkileyici ve öncelikli olabildiği görülmektedir (Arnould ve Reynolds, 2003; Babin vd., 1994; Khan vd., 2005). Bu bağlamda gerçekleştirilen etkinliğin hem istenilen amaca hem de tüketici ihtiyaçlarına uygun olması önem kazanmaktadır. Gerçekleştirilen etkinlik tüketicilerin algılarına hitap edebildiği sürece uygun olarak ele alınmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623).

Etkinliğin yeterliliği, bir perakende etkinliğinin destekleyicisiyle ne kadar uyumlu ve ne kadar iyi müşteri algıları yarattığı ile ilgili olarak tanımlanmaktadır (Leischnig vd., 2011: 623). Eğer müşteriler etkinlik destekleyicisiyle etkinliğin bir birini tamamladığını düşünürlerse, bu destekleyici imajı ve etkinlik imajı müşterilerde pozitif duygular uyandırmaktadır (Close vd., 2006: 422). Bunun için etkinliklerin bu çekim gücünü oluşturmada yeterli olması önemlidir. Bu açıklamalara dayanılarak hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H₁: Etkinliğin imajı ile müşterilerin alışverişten keyif alması arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Reid ve Brown (1996: 6) müşterilerin alışverişe olan yönelimini müşterilerin alışveriş yapmaktan zevk alışıyla yani memnun oluşuyla açıklayarak, bu etkinliği gerçekleştirmek için alışveriş zevkli kılarak müşterilere sunan bir perakende şirketini seçtiğini (alışveriş merkezleri dâhil) öne sürmüştür. Tüketici araştırmaları ve perakendecilik arasındaki güçlü, doğal bağlantı tüketicilerin alım tatmini ihtiyacını tanımaya olanak sağlamaktadır. Tüketicinin verdiği kararlardan memnun olma sürecinin her aşamasında tüketicilerin perakendeciler ile olan etkileşiminin rol oynadığı söylenebilmektedir (Grewal ve Levy, 2007: 450). Bu nedenle etkinlik imajını takip eden alışverişten keyif alma boyutunun müşteri

memnuniyeti olarak ele alınan etkinlik memnuniyeti üzerindeki etkisi bağlamında oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H₂: Tüketicilerin alışverişten keyif alması ile etkinlikle birlikte oluşan müşteri memnuniyeti (etkinlik memnuniyeti) arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Alışveriş merkezleri, tüketicilerin kişisel veya ailevi olarak hoşça vakit geçirmelerini sağlamak için aktiviteler hazırlamaktadır (Çakmak, 2012). Alışveriş merkezlerinde özel olarak planlanmış etkinlikler tüketicilerin eğlence amacıyla alışveriş merkezlerine yönelmelerine sebep olmakla birlikte tüketicilerin alışveriş merkezlerinde vakit geçirme arzusunu arttırmaktadır (Çakır vd., 2006). Bu nedenle etkinlik imajının vakit geçirme arzusu üzerine oluşturulan hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H₃: Etkinlik imajı ile müşterilerin alışveriş merkezinde vakit geçirme arzuları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Tüketicilerin bir alışveriş merkezinde vakit geçirme süresinin uzunluğunu birçok etmen belirleyebilmektedir fakat alışveriş merkezine duygularıyla bağlanan tüketicilerin (eğlence kullanıcıları ve sosyal kullanıcılar) diğer faktörlerle karşılaştırıldığında asıl niyetin alışveriş merkezinde vakit geçirme süresini uzatmak olduğu belirtilmiştir (Finn vd., 1994). Alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu, mağaza atmosferi, tüketici harcamaları ve mağaza müşteri memnuniyeti ile ilişkilidir (Babin ve Darden, 1996: 201). Buna bağlı olarak oluşturulan hipotez ise şu şekildedir:

H₄: Etkinlik memnuniyeti ile müşterilerin alışveriş merkezinde vakit geçirme arzuları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Sabuncuoğlu (2011), tüketicilerin alışveriş merkezlerine gitme niyetinin oluşumunda keyifli vakit geçirme, sosyalleşme ve gezme eyleminin, kimi zaman ürün veya marka satın almanın önüne geçmekte olduğunu göz önünde bulunduran alışveriş merkezlerinin tüketicilerine konserler, yarışmalar vb. özel etkinlik eğlenceleri, sinema salonları, buz paten alanları vb. özellikli eğlence konseptleri ve kafeler, yemek alanları gibi hizmetler sunarak onlara eğlence olanakları yarattığını belirtmiştir. Alışveriş deneyiminin müşterileri çekmek ve tutmak için heyecan verici olması gerekmektedir (Cockerham, 1995; Graham, 1988). Alışveriş merkezlerinin tüketicilerin eğlenceli vakit geçirilebilmesine ortam hazırlaması nedeniyle müşteriler için çekim gücü oluşturmaktadır (Terblanché, 1999: 146). Bu çekimin oluşmasında müşteri memnuniyeti önemli rol oynamaktadır. Bu açıklamalara dayanarak hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H₅: Etkinlik memnuniyeti ile müşterilerin alışveriş merkezi müşterisi olmaya devam etme niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Alışveriş merkezinde var olan bazı fırsatlar ve motive edici etkinlikler müşterilerin alışveriş tutumlarını etkileyen önemli etkilere sahiptirler (Dholakia, 1999: 156). Gerçekleştirilen etkinlikler yoluyla hedonizm oluşturularak bu sayede

alışveriş için müşteri çekme potansiyelinin ortaya çıkması sağlanabilmektedir (Babin vd., 1994; Bloch vd., 1994). Bu bağlamda müşterilerin memnun olarak ayrıldıkları bir yerde daha uzun vakit geçirme ve oraya gelmeye devam etme niyeti gösterdikleri ortaya konulmuştur. Alışveriş merkezlerindeki kültürel etkinliklerin sadakat oluşumundaki etkisi alışveriş merkezlerinde daha fazla vakit geçirmeyi sevmesinden kaynaklanabilmektedir (Arslan ve Bakır, 2010). Buna bağlı olarak oluşturulan hipoteze aşağıda yer verilmiştir

H₆: Alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu ile müşteri olmaya devam etme niyeti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

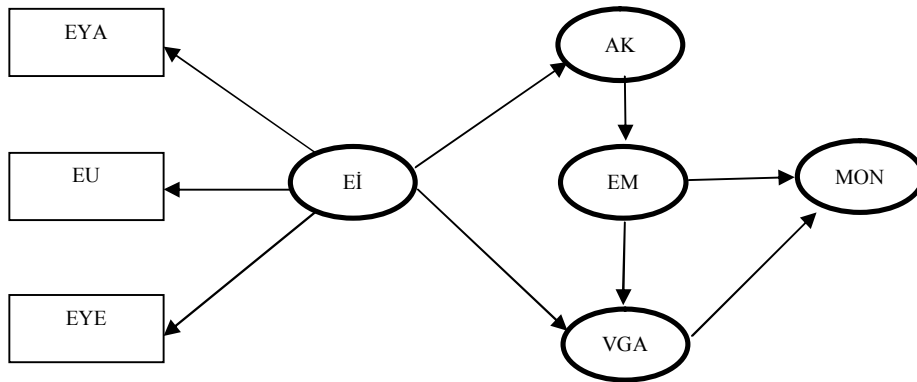
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen düzenlemelerin (etkinlik, tasarım ve fiziksel yapı, vb.) tüketici ihtiyaç ve istekleri göz önünde bulundurularak yapılması, tüketicilerin alışveriş merkezlerine gitme isteğinin artmasına sebep olduğu gözlemlenmektedir (Aybar, 2011; Baştuğ, 2015). Tüketicilerin alışveriş merkezlerine gitme isteğinin arttığı görülmektedir. Bu isteğin oluşmasına sebep olan motivasyonlar ise, uyarım, teşvik, ihtiyaç ya da arzu olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle alışveriş motivasyonunun harekete geçmesi, var olan ihtiyaçların uyarılması olarak tanımlanmakta ve belirli bir tepkiye yön vermektedir (Odabaşı ve Barış, 2003: 103). Bu bağlamda alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerden memnun kalan tüketicilerin alışveriş merkezlerinde daha uzun süre kaldıkları ve tekrar gelme niyetinde oldukları ortaya konulmuştur ve buna bağlı olarak hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur:

H₇: Vakit geçirme arzusu, etkinlik memnuniyeti ve müşteri olma niyeti ilişkisinde aracı etkiye sahiptir (aracı değişken olarak).

Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de gerçekleştirilen çalışmayla ilgili oluşturulmuş olan modele yer verilmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

EYA: Etkinlik Yaratıcılığı, EU: Etkinlik Uygunluğu, EYE: Etkinlik Yeterliliği, Eİ: Etkinlik İmajı, AK: Alışveriş Keyfi, EM: Etkinlik Memnuniyeti, VGA: Vakit Geçirme Arzusu, MON: Müşteri Olma Niyeti

Anket Tasarımı ve Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anketler internet üzerinden uygulanmıştır. Çalışmada etkinlik yaratıcılığı, etkinlik uygunluğu ve etkinlik yeterliliği alt boyutlarına sahip etkinlik imajı ölçeği ile alışveriş memnuniyeti ölçeği (Leischnig vd. 2011), alışveriş keyfi ölçeği (Putrevu ve Ratchford, 1997), alışveriş merkezinin müşterisi olma niyeti ölçeği (Dabholkar vd., 2000), alışveriş merkezinde vakit geçirme isteği ölçeği (Wakefield ve Blodget, 1994) kullanılmıştır.

Anket üzerindeki ölçek ifadelerine katılım düzeyi; “5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 1=Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde 5’li Likert-tipi ölçeği ile sorulmuştur. 21-22 Şubat 2014 tarihinde soruların ulaşılabilirliği ve geçerliliği konusunda 110 kişiye yüz yüze görüşme yoluyla ön test uygulanmış, anketin doldurulma süresi ölçülmüş ve toplanan geribildirim ışığında gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Son şekline ulaşan anketler 28 Şubat- 20 Nisan tarihleri arasında uygulanmıştır. Tüm yanıtlayıcılara anket öncesi anketin yapılma amacıyla ilgili bilgi verilmiştir.

Örneklemin Belirlenmesi

Anakütle Türkiye’deki AVM müşterileridir. Veriler internet üzerinden daha önce alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinliklere katılmış olan kişilerden toplanmıştır. Minimum örneklem hacmi şartını sağlayabilmek için 395 adet anket analize tabi tutulmuştur. Ana kütlelerin tamamına ulaşabilmek zaman ve maliyet açısından çok güç olduğu için araştırma kolayda örnekleme üzerinden yürütülmüştür. Uygulanan ankete kişilerin hayatlarında herhangi alışveriş merkezine gerçekleştirdiği ziyaret süresince gerçekleştirilen etkinliklere katılıp katılmadıklarını saptamak üzere bir filtre sorusu eklenmiştir. Bu kontrol sorusuyla alışveriş merkezinde etkinlikleri deneyimlemiş olan tüketicilerin ankete katılmaları sağlanmıştır. Araştırma için veri toplama sürecinde internet üzerinden toplam 500 adet anket uygulanmıştır. Ancak anket formunda yer alan kontrol sorusuna 105 katılımcı “Hayır” olarak yanıt verdiği için bu anketler analiz dışında tutulmuş ve 395 anket formu analize tabi tutulmuştur. Cevaplayıcıların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	265	52,5
Erkek	240	47,5
TOPLAM	505	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-24	160	31,7
25-31	201	39,8
32-38	63	12,5
39-45	28	5,5
46-52	29	5,7
53-59	19	3,8
60 ve üstü	5	1,0
TOPLAM	505	100,0
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	141	27,9
Bekâr	346	68,5
Diğer	18	3,6
TOPLAM	505	100,0
Meslek	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	139	27,5
Öğretmen	38	7,5
Ev Hanımı	32	6,3
Memur	31	6,1
Akademisyen	29	5,7
Mühendis	27	5,3
İşçi	18	3,6
Diğer	191	37,8
TOPLAM	505	100,0
Aylık Gelir Aralığı	Frekans	Yüzde (%)
0-750 TL	113	22,4
751-1500 TL	134	26,5
1501-2250 TL	101	20,0
2251-3000 TL	86	17,0
3001-3750 TL	34	6,7
3751-4500 TL	15	3,0
4501-5250 TL	10	2,0
5251-6000 TL	3	0,6
6000TL ve üstü	9	1,8
TOPLAM	505	100,0

Katılımcıların %52,5'i kadın, %47,5'i erkektir. Cevaplayıcıların çoğunluğunu 25-31 yaş arası (%39,8) ve 18-24 yaş arası gençler (%31,7) oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların %68,5'i bekârdır. Katılımcıların %27,5'ini öğrenciler oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların %26,5'i 751-1500 TL gelir aralığında yer alırken, %22,4'ü 0-750 TL gelir aralığında ve %20'si de 1501-2250 TL gelir aralığında yer almaktadır.

METODOLOJİ

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak, tanımsal araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tanımsal araştırmada amaç, pazarla ilgili doğru ve tam bilgi elde etmektir (Nakip, 2003: 30).

Verilerin Analizi

Ölçeklerin içsel geçerliliğinin sağlanması bakımından uzman görüşleri alınmış ve tercüme-yeniden tercüme yöntemleri kullanılmıştır. Pilot anket uygulaması ile ifadeler son hali verilmiştir. Merkezi dağılım ve değişkenlik ölçülerinden faydalanılmıştır. Verilerin analizlerinin yapılması aşamasında ise AMOS programından yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçek ifadelerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ölçek İfadelerinin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ankette Yer Alan İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Etkinlik Yaratıcılığı		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler özgündür.	3,3624	1,05662
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler çekicidir.	3,6673	0,95339
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler yaratıcıdır.	3,3149	0,98696
Etkinlik Uygunluğu		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler güvenilirdir.	3,5287	0,87495
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler uygulanabilirdir.	3,7069	0,84823
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler etkilidir.	3,6713	0,92307
Etkinlik Yeterliliği		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler yeterlidir.	3,2733	0,92613
Etkinlik Memnuniyeti		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler memnuniyet vericidir.	3,5089	0,90437
Alışveriş Keyfi		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler eğlencelidir.	3,5446	0,93779
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikleri beğenirim.	3,5802	0,96876
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler keyif alırım.	3,4970	0,96799
Müşteri Olma Niyeti		
Alışveriş merkezlerini ziyaret etmeye devam etmeyi düşünürüm.	3,8554	0,94748
Vakit Geçirme Arzusu		
Alışveriş merkezlerinde vakit geçirmekten zevk alırım.	3,6990	1,05056
Alışveriş merkezlerinde kalabildiğim kadar uzun kalırım.	3,3941	1,09887

Araştırma Ölçeklerinin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Ölçek kapsamında bulunan ifadelerin güvenilirliği Cronbach’s Alpha katsayısı aracılığıyla belirlenmiştir. Etkinlik imajı, alışveriş keyfi, vakit geçirme arzusu ölçeklerinin Cronbach Alpha değerleri Tablo 3’te verilmiştir. Araştırmada ölçeğin geçerliliğini belirlemek amacıyla AMOS programı vasıtasıyla faktör analizi uygulanmıştır. Genel model uyumu (CMIN/DF: 2,777), karşılaştırmalı uyum indeksleri (NFI: 0,966; CFI: 0,978; RMSEA: 0,067), mutlak uyum indeksi (GFI: 0,952) Tablo 3’te verilmiştir. CMIN/DF değerinin 3’ün altında olması modelin genel uyumunun yeterliliğini, NFI, CFI ve GFI değerlerinin 0,95’in üzerinde olması uyumun oldukça iyi olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Ankette Yer Alan İfadelere Uygulanan Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ankette Yer Alan İfadeler	Faktör Yükları	Faktörler	
		CR	AVE
Etkinlik İmajı			
Etkinlik Uygunluğu		0,799	0,571
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler güvenilirlerdir	0,706		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler uygulanabilirlerdir	0,735		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler etkililerdir	0,821		
Etkinlik Yaratıcılığı		0,859	0,669
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler özgündür	0,811		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler çekicilerdir	0,838		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler yaratıcıdır	0,805		
Alışveriş Keyfi		0,906	0,763
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler eğlencilerdir	0,813		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikleri beğenirim	0,928		
Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinlikler keyif alırım	0,876		
Vakit Geçirme Arzusu		0,872	0,774
Alışveriş merkezlerinde vakit geçirmekten zevk alırım	0,937		
Alışveriş merkezlerinde kalabildiğim kadar uzun kalırım	0,818		

CMIN/DF: 2,777; GFI: 0,952; NFI: 0,966; CFI: 0,978; RFI: 0,951; IFI: 0,978; RMSEA: 0,067

BULGULAR

Çalışmanın araştırma modeli Yapısal Eşitlik Modellemesi ile test edilmiştir. Analizlerinin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Yapısal Eşitlik Modellemesi Sonuçları

Hipotezler	Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlıkları	Standart Hata	t	p	Sonuç
H ₁ Eİ → AK	0,935	0,062	15,501	< 0,01	Kabul
H ₂ AK → EM	0,808	0,051	18,642	< 0,01	Kabul
H ₃ Eİ → VGA	0,878	0,107	11,514	< 0,01	Kabul
H ₄ EM → VGA	-0,089	0,071	-1,444	0,149	Red
H ₅ EM → MON	0,124	0,046	2,896	< 0,01	Kabul
H ₆ VGA → MON	0,711	0,045	14,597	< 0,01	Kabul
H ₇ EM → VGA → MON	(H ₄ reddedildiği için aracılık şartları sağlanmamış ve H ₇ de reddedilmiştir)				

CMIN/DF: 2,870; GFI: 0,930; NFI: 0,950; CFI: 0,967; RFI: 0,936; IFI: 0,967; RMSEA: 0,069
Eİ: Etkinlik İmajı, AK: Alışveriş Keyfi, EM: Etkinlik Memnuniyeti, VGA: Vakit Geçirme Arzusu, MON: Müşteri Olma Niyeti.

Tablo 4’te verilen yapısal eşitlik modeli sonuçları alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerin imajı ile müşterilerin alışverişten keyif alması arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hipotez 1: Std. Tahmin=0,935, $p<0.001$). Bu bağlamda H₁ hipotezi desteklenmiştir. Tablo 4’te verilen yapısal eşitlik modeli sonucuna göre tüketicilerin alışverişten keyif alması ile alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinliklerle birlikte oluşan müşteri memnuniyeti (etkinlik memnuniyeti) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hipotez 2: Std. Tahmin=0,808, $p<0.001$). Bu bağlamda H₂ hipotezi desteklenmiştir. Etkinlik imajı ile müşterilerin alışveriş merkezinde vakit geçirme arzuları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hipotez 3: Std. Tahmin=0,878, $p<0.001$). Bu bağlamda H₃ hipotezi desteklenmiştir. Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerden, müşterilerin elde ettikleri etkinlik memnuniyeti ile müşterilerin alışveriş merkezinde vakit geçirme arzuları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Hipotez 4: Std. Tahmin=-0,089, $p>0.001$). Böylece H₄ hipotezi desteklenmemiştir. Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerden, müşterilerin elde ettikleri etkinlik memnuniyeti ile müşterilerin alışveriş merkezi müşterisi olmaya devam etme niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hipotez 5: Std. Tahmin=0,124, $p<0.001$). Bu bağlamda H₅ desteklenmiştir. Alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu ile alışveriş merkezi müşterisi olmaya devam etme niyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Hipotez 6: Std. Tahmin=0,711, $p<0.001$). Böylece H₆ kabul edilmiştir. “Etkinlik Memnuniyeti” ile “Vakit Geçirme Arzusu” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememesi nedeniyle aracı etki için gerekli olan şartlardan biri sağlanamamış ve bu nedenle “Etkinlik Memnuniyeti” ile “Müşteri Olma Niyeti” arasındaki ilişkide “Vakit Geçirme Arzusu”nun aracı etkisini ileri süren H₇ hipotezi desteklenmemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Alışveriş merkezlerinde uygulanan stratejilerdeki gelişmeler ile birlikte tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçları da değişime uğramıştır. Rekabetin yoğun yaşanmaya başladığı ve her geçen gün rakip sayısının arttığı bu ortamda ayakta kalabilmenin ilk şartı, değişen ve gelişen tüketicilerin yanında tüketicilere yenilikler sunup, beklentilerini yakından takip edip, beklentileri karşılayacak değişiklikleri alışveriş merkezlerinde uygulamaktır. Tüketicilerin, yenilikler sunan, onlar için etkili ve yeterli olan, eğlenceli vakit geçirmelerini sağlayan, içinde bulunmaktan memnuniyet duydukları ortamlarda daha uzun vakit geçirmeyi ve tekrar bu ortamlara gelme niyeti besledikleri görülmektedir. Bu noktada alışveriş merkezinde gerçekleştirilen etkinlik imajı kavramı devreye girmekte ve alışveriş merkezlerinin başarısında önemli bir rol oynamaktadır.

Gerçekleştirilen bu çalışmada etkinlik imajının tüketicilerin alışverişten keyif almaları üzerindeki pozitif etkisi desteklenmiş ve etkinlik imajının alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Alışveriş keyfinin müşteri memnuniyeti (etkinlik memnuniyeti) üzerindeki etkisi incelenmiş ve sonuçlar alışveriş keyfinin etkinlik memnuniyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma kapsamında etkinlik memnuniyetinin vakit geçirme arzusu üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Etkinlik memnuniyetinin müşteri olma niyeti üzerindeki etkisi ele alınmış ve bu etkinin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada vakit geçirme arzusu ve müşteri olma niyeti arasındaki ilişki de incelenmiş ve vakit geçirme arzusunun müşteri olma niyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Son olarak vakit geçirme arzusunun etkinlik memnuniyeti ile müşteri olma niyeti arasındaki ilişkide aracı etkiye sahip olduğu hipotezi desteklenememiştir.

Bu bulgular, alan yazında alışveriş merkezleri ve alışveriş merkezi tüketicilerine yönelik yapılan çalışmaların sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerin, alışveriş keyfi ve alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Yine müşteri olma niyetinin etkinlik memnuniyeti ve alışveriş merkezinde vakit geçirme arzusu tarafından etkilendiği görülmektedir.

Gelecek çalışmalarda bu araştırmada ele alınmayan diğer perakende türlerinde gerçekleştirilen etkinliklere ayrı ayrı yer verilerek, bunların tüketiciler üzerindeki etkisi incelenebilir. Alışveriş merkezi sayısının giderek arttığı günümüzde, alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerde yer alan personel sayısı ve çalışmak istediği koşullar araştırılabilecek bir diğer konudur. Yani alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerde çalışan personel üzerinde de bir uygulama yapılabilir. Gelecek çalışmalarda, mevcut çalışmada ele alınan değişkenler dışında kalan diğer değişkenler incelenebilir. Alışveriş merkezlerinde gerçekleştirilen etkinliklerinin alışveriş merkezi bünyesinde var olan diğer

faktörlere etkisi incelenebilir ve yine aynı şekilde diğer perakendecilere olan etkisi de yine ayrı bir konu olarak ele alınabilir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLAMALARI

Araştırmanın sonuçları, araştırma verilerinin toplandığı süreç (Şubat 2014-Nisan 2014) ile kısıtlıdır. Ana kütlenin tamamına ulaşabilmek zaman ve maliyet açısından çok güç olduğu için araştırma kolayda örnekleme üzerinden yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Akgün, Ö. (2010). Modern Alışveriş Merkezlerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi ve Konya İlinde Bir Uygulama. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), 153-163.

Alexander, A. A. ve Muhlebach, R. F. (1992). Shopping centre management. *Institute of Real Estate Management*. Chicago, IL.

Alexander, N. ve Akehurst, G. (1998). Introduction: The emergence of modern retailing, 1750–1950. *Business History*, 40 (4): 1–15.

Altunışık, R. ve Mert, K. (2001, 28 Haziran-1 Temmuz). Tüketicilerin alışveriş merkezlerindeki satın alma davranışları üzerine bir saha çalışması: Tüketiciler kontrolü yitiriyor mu? 6. *Ulusal Pazarlama Kongresi*, Erzurum, 145-152.

Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. ve Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal*, 39 (5): 1154-1184.

Argan, M. (2007). *Eğlence pazarlaması*. Ankara: Detay.

Arnould, M. J. ve Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79 (2), 77-95.

Arslan, F. M. ve Bakır, N. O. (2010). Tüketicilerin İlgilenim Düzeylerine Göre Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenleri ve Sadakate Etkisi, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 227-259.

Aybar, A. S. (2011). Eğlence Temelli Alışveriş Merkezlerinin Reklam Mesajları ile Vaat Ettikleri Alışveriş Değerleri: Forum Bornova Örneği, *Journal of Yaşar University*, 6(23), 3840-3854.

Babin, B. J., Chebat, J. C. ve Michon, R. (2004). Perceived appropriateness and its effect on quality, affect and behavior. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11(5): 287-298.

Babin, B. J. ve Darden, W. R. (1996). Good and bad shopping vibes: Spending and patronage satisfaction. *Journal of Business Research*, 35 (3): 201-206.

Babin, B. J., Darden, W. R. ve Griffin, M. (1994). Work and/or fun: Measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 644-655.

Backström, K. (2006). Understanding recreational shopping, the international review of retail. *Distribution and Consumer Research*, 16 (2): 143-158.

Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1990). Trying to consume. *Journal of Consumer Behavior*, 127-40.

Balazs, A. L. ve Thurman, L. E. (2015). Mall Shopping and the Mature Consumer. *Proceedings of the 1996 Academy of Marketing Science (AMS) Annual Conference*, Springer International Publishing, 201-206.

Barnet, L. A. (1988). *Research about leisure: Past, present, and future*. Champaign: Sagamore.

Baştuğ, Z. (2015). Alışveriş Merkezleri ve Değişim: Günümüz Şartlarında Genel Kullanım Alanlarına Bakış, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Baudrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu* (Çev: Hazal Deliceçaylı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bellenger, D. N. ve Korgaonkar, P. (1980). Profiling the recreational shopper. *Journal of Retailing*, 56 (3): 77-92.

Blattberg, R. C. ve Neslin, S. A. (1990). *Sales promotion: Concepts, methods, and strategies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Bloch, P. M., Ridgway, N. M. ve Dawson, S. A. (1994). The shopping mall as consumer habitat. *Journal of Retailing*, 70 (1): 23-42.

Close, A. G., Finney, R. Z., Lacey, R. Z. ve Sneath, J. Z. (2006). Engaging the consumer through event marketing: Linking attendees with the sponsor, community, and brand. *Journal of Advertising Research*, 46 (4): 420-33.

Close, A. G., Krishen, A. S. ve Latour, M. S. (2009). The event is me! *Journal of Advertising Research*, 49 (3): 271-84.

Cockerham, P. W. (1995, Ekim). Homart revives virginia mall with renovation and remarketing. *Stores*, 16-18.

Cummins, J. ve Mullin, R. (2002). *Sales promotion: How to create, implement and integrate campaigns that really work* (3. Baskı). London, UK: Kogan Page.

Çakır, S.Y., Eğinli, A.T. ve Özdem, Ö.O. (2006). Hediye Verme Davranışı ve Alışveriş Merkezlerinde Deneyim Yaratma Stratejileri: Sevgililer Günü Örneği, *Ankara Üniversitesi İletişim: Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 97-120.

Çakmak, A.Ç. (2012). Ziyaretçilerin Alışveriş Merkezlerini Tercih Etme Nedenlerinin Araştırılması: Karabük Şehir Merkezinde Bir Uygulama, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 195-215.

Dabholkar, P. A., Shepherd, C. D. ve Thorpe, D. I. (2000). A comprehensive framework for service quality: An investigation of critical conceptual and measurement issues through a longitudinal study. *Journal of Retailing*, 76 (2): 139-73.

Danziger, P. N. (2004). *Why people buy things: They don't need: Understanding predicting consumer behavior*. Chicago: Dearborn Trade.

Dholakia, R. R. (1999). Going shopping: Key determinants of shopping behaviors and motivations. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 27 (4): 154-165.

Donovan, R. J. ve Rossiter, J. R. (1982, Bahar). Store atmosphere: An environmental psychology approach. *Journal of Retailing*, 58: 34-57.

Duncan, T. ve Moriarty, S. E. (1998). A communication-based marketing model for managing relationships. *The Journal of Marketing*, 1-13.

Finn, A., McQuitty, S. ve Rigby, J. (1994, Mart). Residents' acceptance and use of a mega-multi-mail: West edmonton mail evidence. *International Journal of Research in Marketing*, 11: 127-144.

Gardner, C. ve Sheppard, J. (2012). *Consuming passion (RLE Retailing and Distribution): The rise of retail culture* (2. Baskı). London: Routledge.

Gilloch, G. ve Benjamin, W. (1996). *Myth and Metropolis: Walter Benjamin and the City*. Cambridge: Polity Press içinde Thorns, D. C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü*, CSA Global Yayın Ajansı, İstanbul.

Graham, E. (1988). The call of the mall. *Wall Street Journal*, 7.

Grewal, D. ve Levy, M. (2007). Retailing research: Past, present, and future. *Journal of Retailing*, 83 (4): 447-464.

Gupta, S. (2003). Event marketing: Issues and challenges. *IIMB Management Review*, 15 (2): 87-96.

Gwinner, K. (1997). A model of image creation and image transfer in event sponsorship. *International Marketing Review*, 14 (3): 145-58.

Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A. ve Dinç, Y. (2003). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi*. Ankara: Detay.

Hirschman, E. C. ve Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46 (3): 92-101.

İnce, C. (2000). *Turizm işletmelerinde rekreasyon ve animasyon*. Ankara: Turhan.

Isen, A. M. (1987). Positive affect, cognitive processes and social behavior. Berkowitz, L. (Ed.). *In Advances in Experimental Social Psychology*. New York: Academic Press.

Johar, G. V., Pham, M. T. ve Wakefield, K. L. (2006). How event sponsors are really identified: A (baseball) field analysis. *Journal of Advertising Research*, 46 (2): 183-198.

Joshi, B. H., Waghela, R. ve Patel, K. T. (2015). An Analysis of Shoppers Satisfaction level with Shopping Experience in the Shopping Malls. *International Journal of Multidisciplinary Approach & Studies*, 2 (3), 8-19.

Keller, K. L. (1993, Ocak). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57: 1-22.

Keller, M. (2005). Needs, desire and the experiences of scarcity. *Journal of Consumer Research*, 5 (1): 65-85.

Kelly, J. R. (1982). *Leisure*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Khan, U., Dhar, R. ve Wertenbroch, K. A. (2005). Behavioral decision theoretic perspective on hedonic and utilitarian choice. Inside consumption: Frontiers of research on consumer motives, goals, and desires. *Working Paper Series*, 144-165.

Kılıçarslan, S. C. (2010). Tüketiciler Açısından Serbest Zaman Faaliyetleri ve Alışveriş Merkezleri; içinde Tüketici Yazıları II, Hacettepe Üniversitesi, Tüketici- Pazar-Araştırma-Danışma Test ve Eğitim Merkezi. Babaoğlu, M. ve Şener, A. (Ed.). Ankara.

Kim, Y. K., Sullivan, P. ve Forney, J. C. (2007). *Experiential retailing, concert and strategies that sell*. New York: Fairchild.

Kim, H.-S. (2005). Utilitarian and hedonic shopping motivations of market mavens. *Proceedings of the 2005 American Collegiate Retail Association Spring Conference*.

Köksal, Y. ve Aydın, E. E. (2015). Tüketicilerin Alışveriş Merkezleri Algısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Göller Bölgesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 231-248.

Kwon, H., Ha, S. ve Im, H. (2016). The impact of perceived similarity to other customers on shopping mall satisfaction. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 28, 304-309.

Lee, J. Y., Yuan, W. Z., Abdullah, M. N., Asmoni, M., Jalil, R. A. ve Baba, M. (2015). Comparing Shoppers' Perception in Image Dimensions: A Retail Case Study. *Jurnal Teknologi*, 73(3), 55-63.

LeHew, M. L. ve Fairhurst, A. E. (2000). US shopping mall attributes: An exploratory investigation of their relationship to retail productivity. *International Journal of Retail ve Distribution Management*, 28 (6): 261-279.

Leischnig, A., Schwertfeger, M. ve Geigenmüller, A. (2011). Shopping events, shopping enjoyment, and consumers' attitudes toward retail brands-An empirical examination. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 18 (3): 218-223.

Leitner, M. J. and Leitner, S. F. (2004). *Leisure enhancement* (3. Baskı). New York: Haworth.

Lesser, J. A. ve Pushp, K. (1991, Güz). An inductively derived model of the motivation to shop, *Psychology and Marketing*, 8: 177-196.

Malkoç, E., Kılıçaslan, Ç., Özeren, M. ve Küçükerbaş, E. V. (2013). Geleneksel, Yarı Geleneksel ve Modern Anlayışla Şekillenen Alışveriş Mekânlarının İzmir Örneğinde Analizi, *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 50(2), 213-222.

Martensen, A., Gronholdt, L., Bendtsen, L. ve Jensen, M. J. (2007). Application of a model for the effectiveness of event marketing. *Journal of Advertising Research*, 47 (3): 283-301.

Mehrabian, A. ve Russell, J. (1974). An approach to environmental psychology, mass. Cambridge: MIT.

Michon, R., Chebat, J. C., Yu, H. ve Lemarié, L. (2015). Fashion orientation, shopping mall environment, and patronage intentions: A study of female fashion shoppers. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 19(1), 3-21.

Nakip, M. (2003). *Pazar araştırmaları teknikleri ve (SPSS Destekli) uygulamalar*. Ankara: Seçkin.

Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2003). *Tüketici davranışı* (2. Baskı). İstanbul: MediaCat.

Ohanian, R. ve Tashchian, A. (1992). Consumers' shopping effort and evaluation of store image attributes: The roles of purchasing involvement and recreational shopping interest. *Journal of Applied Business Research*, 8 (4): 40-49.

Özgen, I. ve Kırlar, B. (2014). Alışveriş Merkezlerinin Fiziksel Engeller Açısından İncelenmesi: İzmir Örneği, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(2), 48-66.

Parsons, A. G. (2003). Assessing the effectiveness of shopping mall promotions: Customer analysis. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 31 (2): 74-79.

Parker, K. (1991). Sponsorship: The research contribution. *European Journal of Marketing*, 25 (11): 22-30.

Peattie, S. ve Peattie, K. J. (1994). *Sales promotion, The marketing book* (3. Baskı), Baker, M. J.(Ed.). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Proctor, T. ve Kitchen, P. (2002). Corporate communications in postmodern integrated marketing. *Corporate Communications: An International Journal*, 7 (3): 144-154.

Putrevu, S. ve Ratchford, B. T. (1997). A model of search behavior with an application to grocery shopping. *Journal of Retailing*, 73 (4): 463-486.

Quester, P. (1997). Sponsorship returns: The value of naming rights. *Corporate Communications: An International Journal*, 2 (3): 101-108.

Reid, R. ve Brown, S. (1996). I hate shopping! An introspective perspective. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 24 (4): 4-16.

Rice, R. E. (1993). Media appropriateness. *Human Communication Research*, 19 (4): 451-484.

Russell, J. A. (1980, Aralık). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 1161-1178.

Sabuncuoğlu, A. (2011). Eğlence temelli alışveriş merkezlerinin reklam mesajları ile vaat ettikleri alışveriş değerleri: Forum Bornova örneği. *Journal of Yaşar University*, 23 (6): 3840-3854.

Shivers, J. S. ve DeLisle, L. J. (1997). The story of leisure. Context: Concepts and current controversy. ABD: Human Kinetics.

Sit, J. ve Merrilees, B. (2005). Understanding the experiential consumption of special event entertainment (SEE) at shopping centres: An exploratory study. Wellington, NewZealand: ANZMAC Conference.

Sit, J., Merrilees, B. ve Birch, D. (2003). Entertainment-seeking shopping centre patrons: The missing segments. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 31 (2): 80-94.

Spangenberg, E., Ayn, R., Crowley, E. ve Henderson, P. W. (1996, Nisan). Improving the store environment: Do Olfactory Cues Affect Evaluations and Behaviors? *Journal of Marketing*, 60: 67-80.

Stein, M. I. (1975). *Stimulating creativity* (2. Baskı). New York: Academic.

Sternberg, R. J. ve Lubart, T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms, *Handbook of Creativity*, 1: 3-15.

Şahin, H. ve Çiçek, Z. (2015). Hayal ve Gerçekliğin Tüketildiği ve Üretildiği Yerler Olarak Alışveriş Merkezleri, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13)1, 203-219.

Şentürk, Ü. (2012). Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekân: Alışveriş Merkezleri (ALIŞVERİŞ MERKEZİ). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 63-77.

Tauber, E. M. (1972). Why do people shop? *Journal of Marketing*, 36, 46-49.

Terblanché, N. S. (1999). The perceived benefits derived from visits to a super regional shopping centre: An exploratory study. *Journal of Business Management*, 30 (4): 141-146.

Turchiano, F. (1990). Farewell, field of dreams. *Retailing Issues Letter*, 2 (9): 1-5.

Turley, L. W. ve Milliman, R. E. (2000). Atmospheric effects on shopping behaviour: A review of the experimental evidence. *Journal of Business Research*, 49 (2): 193-211.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi: Ankara: Detay.

Uygun, M. (2011). Tüketicilerin Bir Alışveriş Merkezindeki Eğlence Deneyimlerinin Fotoğraflara Dayalı Öykülemelerle İncelenmesi, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 243-254.

Yavuzçehre, P. S. ve Çezik, U. K. (2015). Sümerbank'tan Sümerpark'a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 23-53.

Yılmaz, K. G. ve Karaman, E. (2012). Tüketicilerin Alışveriş Merkezlerindeki Perakendeci Karmasına Yönelik Beklentileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 399-412.

Wakefield, K. L. ve Baker, J. (1998). Excitement at the mall: Determinants and effects on shopping responses. *Journal of Retailing*, 74 (4): 515-540.

Wakefield, K. L. ve Barnes, J. H. (1996). Retailing hedonic consumption: A model of sales promotion of a leisure service. *Journal of Retailing*, 72 (4): 409-27.

Wakefield, K. L. ve Blodgett, J. G. (1994). The importance of servicescapes in leisure service settings. *Journal of Services Marketing*, 8 (3): 66-76.

Westmyer, S. A., DiCioccio, R. L. ve Rubin, R. B. (1998). Appropriateness and effectiveness of communication channels in competent interpersonal communication. *Journal of Communication*, 48 (3): 27-48.

Williams, T., Slama, M. ve Rogers, J. (1985). Behavioral characteristics of the recreational shopper and implications for retail management. *Academy of Marketing Science Journal*, 13 (3): 307.

Woodman, R. W., Sawyer, J. E. ve Griffin, R. W. (1993). Toward a theory of organizational creativity. *Academy of Management Review*, 18 (2): 293-321.

Yayın Geliş Tarihi: 20.01.2016
Yayına Kabul Tarihi: 17.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.92091

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18 Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 719-742
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

MİLİTARİST ŞİDDETİN MAĞDURU OLAN KADINLAR: 1938 DERSİM OLAYLARI¹

Yusuf ARSLAN*

Öz

Kadınlara yönelik militarist şiddet geçmişte olduğu gibi bugün de devam eden şiddet türlerinden biridir. Özellikle isyan, savaş, darbe gibi olağanüstü dönemlerde her zaman kadınlara dönük bu tip bir şiddete daha sık rastlanmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde çıkan isyanlarda bazı askerler kadına yönelik fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet eylemlerinde bulunmuşlardır. Bu araştırmada 1938 yılında Tunceli bölgesinde bu tip mağduriyetlerin yaşandığı yönünde ciddi bulgulara erişilmiş, Dersimli kadınların deneyim ve tanıklıklarına yer verilmiştir. Meydana gelen bu üzücü olayları operasyonda görevli askerlerin hepsine mal etmek doğru değildir ve böyle bir yaklaşım o askerlere haksızlık olacaktır. İsyen bölgesinde ele geçirilmiş kadınlara merhametli davranıp, cansiperane onların can, mal, ırz ve namuslarını koruyan askerlerin varlığı da bir gerçektir. "Tarih değil hatalar tekerrür eder" diyen II. Abdülhamid'in ifade ettiği gibi yaşananlardan dersler çıkararak bundan sonrasında bu tip trajedilerden korunmak ve bu hataların bir daha yaşanmasına izin vermemek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dersim, Tunceli, 1938, Kadın, Askeri Şiddet, Militarizm.

WOMEN UNDER THE PRESSURE OF MILITARY VIOLENCE: THE EVENTS OF DERSİM IN 1938

Abstract

For women by soldiers violence in the past is one type of violence that continues today. In particular, riots, war, facing women in times of emergency, such as a violent impact of this type is more common. Some soldiers have been acts of violence against women during riots in the early Republican period. It has experienced this type of victimization in Tunceli in 1938. This event is not true and it would be unfair to attribute all soldiers. Some soldiers are not involved in violence. "History is not repeating mistakes" as said Sultan II. Abdülhamid, after removing experienced those lessons to protect themselves from such a tragedy and mistakes and it is necessary to allow them to more experienced.

Keywords: Dersim, Tunceli, 1938, Women, Military Violence, Militarism.

¹ Bu makale 11-12 Aralık 2014 tarihinde Ankara Üniversitesi'nde düzenlenen "İnançta ve Toplumsal Yaşamda Alevilikte Kadın" adlı kongrede sunulan sözlü bildirinin geliştirilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, dryusufarlan@gmail.com

GİRİŞ

Askeri şiddet geçmişten günümüze süregelen bir şiddet türüdür. En kısa tanımlamayla askerler tarafından gerçekleştirilen şiddete militarist ya da askeri şiddet denilir. Askeri şiddet fiziksel, sözel, cinsel, ekonomik şiddetlerin hepsine ya da bazılarına yönelmiş olabilir. Savaş, ayaklanma, soykırım (jenosid) gibi durumlarda bu türden şiddete daha sık rastlanmaktadır.

Askeri şiddetten erkekler de kadınlar gibi zarar görebilirler. Ancak toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıklar, tecavüz, cinsel taciz, cinsel şiddet, fuhuşa zorlama vb. nedenlerden dolayı kadınlar askeri şiddetten daha büyük zararlar görmekte, mağdur olmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in (1993), 20 Aralık 1993 tarihli Genel Kurul kararı, ister savaş/isyan/darbe gibi olağanüstü dönemlerde, isterse “*toplumsal, özel yaşamda meydana gelsin, kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik zarar ve bozukluğa neden olan ya da olabilecek cinsiyet ayrımcılığına dayalı her türlü eylem, ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma*” şeklindeki davranışların tümünü kadına yönelik şiddet olarak tanımlamaktadır.

1949 tarihli Cenevre Konvansiyonu'nda isyan, iç savaş ve savaşlar sırasında yaşanan kadınlara yönelik şiddeti “insanlığa karşı işlenen suç” olarak tanımlanmıştır. Buna rağmen savaş ve çatışma ortamlarında kadına yönelik fiziksel, psikolojik, cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler bir “etnik temizlik” aracı ve savaş silahı olarak kullanılmaya devam etmektedir (Rehn ve Sirleaf, 2002).

Kadınlara yönelik militarist şiddet örnekleri Antik Yunan dönemine kadar gitmektedir. Truva savaşında galip gelen Spartalı askerlere şöyle denildiği aktarılır: “*Erkeklerle artık eve doğru yola koyulmak için acele etmemelerini söyleyin. Henüz değil.....sadık bir Truvalı kadınla yatmadan değil*” (Niarchos, 2006: 280).

II. Dünya savaşı sırasında askeri şiddetin birçok örneği sergilenmiştir. Örneğin Japonların işgal ettikleri Kore'de, “*rahatlama kadınları*” olarak ifade edilen yaklaşık 200.000 Koreli kadına tecavüz ettikleri kaynaklarda yazılıdır (Atman, 2003: 338).

“*1950-1953 arasındaki Kore Savaşı'nda, 1950-1962 arasında Cezayir Savaşı'nda, 1945-1973 arasında Vietnam Savaşı'nda 1975'te Endonezya Doğu Timor'u işgal ettiğinde, 1980-1992 arasında Peru'daki iç savaş sırasında, 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgali sırasında, 1991-2002 arasında Sierra Leone'de savaş yöntemi olarak tecavüze başvuruldu*” (Hür, 2014).

Bosna'da, Çeçenistan'da; 1971 Pakistan-Bangladeş Savaşı'nda (Can, 2011); Yugoslavya'da, Ruanda'da (Akgül, 2013: 98) benzer vakalar yaşanmıştır. “*Bosna Savaşı'nda kadına yönelik fiziksel, cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler bir “etnik temizlik” aracı ve savaş silahı olarak kullanılmış, tahminen 20.000 ile 60.000 arasında kadın ve genç kız sistematik tecavüze uğramış, tecavüz kamplarında esir olarak tutulmuş, cinsel şiddete maruz kalmıştır*” (Gögen, 2011).

Amerika'nın Irak'ı işgali sırasında da Müslüman kadınlara işkence yapıldığına ve tecavüz edildiğine dair çok sayıda askeri vaka kayıtlara geçmiştir (Scanlon, 2012). Bu bağlamda "tecavüzün militarize olmasında üç koşul bulunmaktadır. Birincisi, erkek askerlere, "kolay ulaşılır" fuhuşun sağlanamamasının bir sonucu olduğu öne sürülen eğlence amaçlı tecavüz, ikincisi, sinir bozma amaçlı ulusal güvenlik tecavüzü, üçüncüsü ise, açık savaş halinin araçlarından biri olarak sistematik tecavüzdür" (Enloe, 2006: 205).

Militarist erkeklik tarafından işkence ve tecavüze maruz kalmış kadınlar travma geçirmekte, hayatları boyunca bu acılarla yaşamaktadır. İyileşmeleri uzun yıllar alabilmektedir. Mağdurların yakınları da bu etkileri yıllar yılı yaşamaktan kurtulamamaktadır. Mağdurlar ve yakınları bunu yapanlara karşı açıktan veya gizli bir öfke taşıyabilmektedir. Bu olaylar çoğu yerde yazılı belgelere girmese de sözlü anlatı biçiminde bir kuşaktan diğerine anlatılmaktadır. Bu tip sözlü anlatıları Tunceli bölgesinde yaşlısından gencine kadar pek çok kişiden dinlemek mümkündür (Arslan, 2012). Çünkü Tunceli bölgesinde bu olaylara maruz kalmış, tanık olmuş ya da olanlardan dinlemiş insanlar vardır. Bu araştırmada 1938 yılında Dersim olaylarında askeri şiddete maruz kalan kadınların yaşadıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

1938 DERSİM OLAYLARI

Tunceli bölgesinin tarihi ismi Dersim'dir. Osmanlı döneminde bu bölgeye isyancı özellikleri olan "*Desimli-Desimli*" aşiretinden dolayı Dersim/Desim dendiği arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2012: 23-37). Sözlü tarih anlatılarında bu aşiretin Horosan'dan göç ederek bu bölgeye yerleştiği anlatılmaktadır.

Dersim terimi bugünkü Tunceli'den daha büyük bir bölgeyi kapsamakta ve Sivas, Bingöl, Erzurum, Erzincan içlerine doğru nüfusu olan bir bölgeydi (Gezik, 2000). Bu yöre insanları büyük oranda İslam'ın Alevilik mezhebine bağlıdır. Sünni nüfus küçük bir azınlığa sahiptir. Kısaca özetlenecek olursa Aleviler, dördüncü İslam halifesi Hz. Ali'yi halife kabul etmekte ve dini inancını "*Allah, Muhammet, Ali*"nin İslamiyet'i üzerine yürütmektedir. Başta ocaklar, dede, baba, eren evliyaların metfun olduğu ziyaretler Alevilikte dini merkezlerdir. İkrar, musahiplik, cem, semah Aleviliğin önemli dini uygulamalarıdır.

Dersim, Doğu Anadolu bölgesinde, Erzincan, Elazığ, Sivas, Bingöl illeriyle komşu bir ildir. Bölge, coğrafi olarak dağlıktır. Coğrafi özelliklerinden dolayı Dersim bölgesi merkezi iktidar ile sorunları olanlar için tarih boyunca bir sığınak ve hayatta kalış yeri olmuştur (Fırat, 1985; Bruinessen, 2002; Uluğ, 2007). Böylece Dersim "*Selçuklu'dan Osmanlı'ya uzun yıllar boyunca merkezden uzak ve merkeze muhalif bir çevre hareketi olarak*" yaşamıştır (Yılmaz, 2003: 1-2). Bu yöre insanına Sünni iktidarlar tarafından rafizi, zındık, "*kızılbaş dikenleri*" (Şerefhan, 1990) gibi etnosantrik sıfatlar verilmiş, "*bu zümrenin malı ve canı,*

devlet ve tebaası gözünde helal görülmüş"tür (Fırat, 1985: 24). Bu sebeplerle Dersimliler merkezi iktidarlar sorunlar yaşayan bir topluluğa dönüşmüş, periferide kendi feodal toplumsal ve dini yapılanmasını kurarak Cumhuriyet'e kadar bu halini korumuştur. Cumhuriyet'in modern bir ulus yaratmaya yönelik çıkardığı kanunları askeri tedbirlere başvurarak uygulama çabası Cumhuriyet ile Dersimliler'i birbirine uzaklaştırmıştır (Bulut, 1991). Yeni kanunları uygulama çabasının (örneğin zorunlu askerlik, zorunlu vergi, kılık kıyafet kanunu, din hayatına müdahale gibi) askeri tedbirlerle yer yer zorbalığa dönüşmesi bir kısım aşiret liderleri tarafından rejime karşı bir isyan çıkmasına yol açmıştır. Esasında yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi, "Dersim'de 1938 yılında yaşanan olaylar, belirli bir tarihsel süreçte meydana gelen birtakım olaylardan ibaret olmayıp kökleri Osmanlı dönemine kadar uzanan; feodal, kültürel, mezhepsel, etnik, coğrafi ve sosyal boyutları olan bir konu" niteliği taşımaktadır (Demir, 2015: 55). Yeni devlet için Dersim genel olarak "*cehalet, geri kalmışlık, isyankâr, feodal ağalık düzeni, Kürtlük vb.*" özelliklere sahip sorunlu bir bölge olarak algılanmıştır (Kalman, 1995; Akyürekli, 2011). Yöre hakkında hazırlanan mülki raporlar "tedip, tenkil, kanun düzeni, imar, modernleştirme" hedeflerini ortak bir görüş olarak sonuç raporlarına yazmışlardır. Bölgeden kendisine ulaştırılan isyan raporlarını okuyan Mustafa Kemal Atatürk "*bu meseleyi kökünden hallediniz*" demiştir (Çağlayangil, 2007: 66).

1935 yılında Tunceli İskân Kanunu ile kentin Dersim olan adı Tunceli olarak değiştirilmiştir. Ardından 4. Umum Müfettişliği kurularak başına özel yetkili vali/general Abdullah Alpdoğan getirilmiştir. İsyancı aşiret mntıklarında karadan ve havadan operasyonlar sürdürülmüştür. Aşiret liderleri yargılanmalarının ardından 1937 yılında Elazığ'da idam edilmişlerdir. Dâhiliye vekili Faik Öztrak'ın imzasıyla 2 Kasım 1939 tarih 2470/11184 sayı ile hem Reiscumhur Katipliği'ne hem de Başvekalet Yüksek Katına ibraz edilen bir belgeye göre, olaylar boyunca 13.806 kişi öldürülmüş, 11.818 kişi Batı illerine sürgün edilmiştir².

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay araştırma deseni kullanılmıştır. Örnek olay araştırmaları belirli bir olay üzerinde derinlemesine bilgi alınmasını sağlarlar. Veriler o dönemi yaşamış yaşlı tanıklarla yapılan görüşmeler ile elde edilmiştir. Bu yönüyle de araştırma aynı zamanda bir sözlü tarih çalışmasıdır. Sözlü tarih, bilimsel metotlara uygun biçimde insanların tanıklıklarını dinleyerek, onların hatıralarını, deneyimlerini, duyularını kayıt ederek, bunu toplam tarihsel bilgiye eklemektir. Başka bir deyişle sözlü tarih, bireylerin geçmiş yaşantılarında gördükleri, duyduklarını bilimsel metoda uygun biçimde derleyip bu yolla var olan tarih bilgisinin eksik parçalarını tamamlamaktır. Sözlü tarih, resmî

² 23 Kasım 2011 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, mağdurlardan devlet adına özür dilediği konuşmasında bu belgeyi kullanmıştır. Söz konusu resmi belge erişime açık olup, EK 1'de sunulmuştur.

tarihin dışına itilmiş “sessiz kalabalıkların sesi” olan alternatif bir tarih biçimidir. Sözlü tarih “Resmî tarihin ve kayıtların bize anlatamadığı ve kapsamadığı insani bakışı yakalamamızı sağlar. Tarihin odaklarını değiştiren bir bakış açısı getirir. Otoritenin bakış açısı dışında, bireylerin ve kitlelerin yaşadığı somut gerçekleri sergiler. Tarihi demokratlaştırır, resmî kayıtlarda sözü geçmeyen azınlıkların, yoksulların, işçilerin, kadınların ve göçmenlerin, tarih sahnesinde söz söylemelerine olanak yaratır” (Erdilek, 2006: 79). Sözlü bilgiler her zaman tarihsel olayları açıklamada yeterli olmayabilir, kimi zaman resmi kayıtlarla desteklenmesi gerekir. Görüşme verilerindeki bilgileri desteklemek için o döneme ait Cumhuriyet arşivindeki resmi belgeler birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Değerlendirmeler, 'askeri şiddetin mağduru olan kadınlar' konusu ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla başka kadınlar için genellenebilir nitelikte değildir.

Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma grubunu Tunceli’de 1938 olaylarına tanık olmuş 6 kadın 9 erkek toplam 15 kişi oluşturmaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu Tunceli’de ikamet etmektedir. İçlerinden bir görüşmeci İstanbul’da ikamet etmektedir. Görüşmecilerin bir kısmı şimdi hayatta değildir.

Araştırma Süreci - Veri Analizi

Görüşmecilerle önceden randevu alınarak belirlenen gün ve saatte görüşülmüştür. Görüşmeler yaklaşık 25-60 dakika arası sürmüştür. Görüşmecilere araştırmanın amacından söz edilmiş, kimliklerinin gizli kalacağı, verdikleri bilgilerin bilimsel araştırma dışında kullanılmayacağı ifade edilmiştir. Bazı görüşmeciler üzerlerindeki korkuyu atamadıklarından görüşme yapmayı reddetmişlerdir. Kabul edenlerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde kamera kaydı kullanılmış, kamera kaydını reddedenler ile ses kayıt cihazı kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Bazı bilgi ve belgeler, isminin makalede açıklanmasını istemeyen Dersim sözlü tarihi uzmanı doktoralı bir akademisyenden temin edilmiştir. Görüşmelerin tamamı Zazaca yapılmıştır. Elde edilen ham veriler dinlenerek yazıya dökümü yapılmıştır. Dönemin resmi belge ve fotoğrafları da yaşanan militarist şiddeti etraflıca anlayabilmek adına başvuru ve analiz edilen kanıtlar olmuştur. Tanıkların kimlik bilgilerinin gizli kalması için metin içinde tanıklar V1, V2... şeklinde gösterilmiştir. Buna göre metin içinde geçen V1 görüşülen 1 No' lu vatandaşı; V2, görüşülen 2 No' lu vatandaş anlamına gelmektedir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Fiziksel Şiddet

Askeri rapor ve telgraflara bakıldığında³ isyan bölgelerinde öldürülen erkeklere “haydut”, “asi”, “isyancı” denilirken çocuk ve kadınlara “serik”, “şerik” sıfatlarının verildiği görülür. Köken olarak Arapça bir kelime olan “serik” kavramı kötü işler yapanlara yardım ve yataklık eden kişiler için kullanılmaktadır. Döneme ait telgraflarda “haydut” ifadesi ile isyancı erkeklerin, “serik” ifadesi ile de isyan bölgesinde ele geçen kadın ve çocukların kastedildiği anlaşılmaktadır. Gerçekte “serikler” birer isyancı değil, isyancıların çocuk, kadın ve aile yakınlarıdır. İsyancının çocuğu olarak doğmak, isyancı ile evlenmiş olmak, isyancının anne ve babası olmak asla kişiyi suçlu yapmaz. İşlenen suç, yakınlarını bağlamaz, suçluyu bağlar. Suçu işleyenden başkasını suçlayamaz ve cezalandıramazsınız. Hukukta buna “suçun ve cezanın şahsiliği ilkesi” denilmektedir. Buna göre suçlu birinin ailesi, akrabaları, ait olduğu toplumsal kimlikleri birinin işlediği suçtan dolayı topluca suçlanamaz ve cezalandırılmaz. O günkü devlet aklına göre “serikler” de birer isyancı gibi düşünülerek askeri şiddetin hışmına uğramışlardır. Örneğin 15.08.1938 tarih 14440 sayılı bir telgrafta “3 haydut ile 8 şerik” imha edilmiştir denilirken, 13.08.1938 tarih 13037 sayılı telgrafta “300 haydut ve şerik”, 15.08.1938 tarih 14440 sayılı diğer bir telgrafa göre “281 Demanan ve Haydaranlı haydut ve şeriki”, 19.08.1938 tarih 19567 sayılı belgenin 1. sayfasında “haydut ve seriklerden 290 kişi”, 2. sayfasında “haydut ve seriklerinden 170 kişinin” imha edildiğinin başvekâlete bildirildiği belgelerde suç ve cezanın şahsiliğinin uygulanmadığı görülebilmektedir. Operasyonlar sırasında “seriklere” yönelik askeri şiddetin yaşandığı bölgelere ilişkin detaylı tablo EK2’de gösterilmektedir

Başbakanlık Cumhuriyet arşivinde Dersim Harekatı’nda kadına yönelik silah, süngü, bomba, gaz ile gerçekleşen fiziksel şiddet örneklerine dair belgelere de rastlanabilmektedir. Fiziksel şiddet bazı yerlerde kadınlar erkeklerden ayrılarak bazı yerlerde ise birlikte vuku bulmuştur. Örneğin Marçık, Kalmem, Zımek köyünde kadın-erkek birlikte, Qıl köyünde ayrı ayrı fiziksel şiddet görmüşlerdir. Tanıkların anlatımlarına göre, ele geçen seriklere yönelik fiziksel şiddet gerçekleşirken çocuk, hamile ya da yaşlı gibi ayrımların yapılmadığı çok sayıda örnek olay mevcuttur. Askeri raporlara göre 14. Tümen, 15. Tümen, 16. Alayın 11. Taburu “suçun ve cezanın şahsiliğine” göre operasyon gerçekleştirirken; 11. Seyyar Jandarma Taburu, 12. Tümen, 41. Tümen, 93. Alay bu ayrımı yapmayan askeri gruplardır. Örneğin 11. Seyyar Jandarma Taburu tarafından gerçekleştirilen bir hadise V8 No’lu tanık vatandaş tarafından şöyle anlatılmıştır: “Nazımiye İlçesi Qıl Köy’ünde Haydaran aşiretine mensup kadın ve çocukları getirdiler. 40-50 civarında kadın ve çocuğu köylülere teslim ettiler. Başlarındaki komutan “bunları size teslim ediyoruz. Birkaç gün sonra geleceğiz. Eğer içlerinden biri eksik olursa sizden birini alıp onun yerine koyarız” diyerek korkutup gitti. Birkaç gün gelip hepsini sayarak teslim aldılar. Peş peşe dizerek yarım saat uzaklıktaki Gündüz

³ Söze konu arşiv belgelerine Yeşiltuna’nın (2012) derlediği “Devletin Dersim Arşivi” adlı kitabından ulaşılabilmektedir.

deresi denen yere götürdüler. Silah sesleri birden gürlendi. Hepimiz korkudan evin içine girdik. Silah sesleri kesilinceye kadar dışarıya çıkmadık. Asker gittikten sonraki gün köylülerimiz Gündüz deresinde hepsinin öldürüldüğünü gördüler” diye tanıklığını anlatmıştır. V8'in anlattığı bu olay 16.08.1938 tarih 411 sayı ile Hozat'tan ordu müfettişi orgeneral K. Orbay imzası ile başvekâlete telgraf olarak yollanmış olup Cumhuriyet arşiv belgelerinde mevcuttur. Belgeye göre bu hadisenin 11. Seyyar Jandarma Taburu tarafından gerçekleştirildiği kesindir.

V3 No'lu vatandaş “*Zımek, xeç, kırnıge ve diğer köylerden topladıkları kadın, çocuk, yaşlı, ihtiyar, genç yani kim yakalanmışsa, yaklaşık 300-400 kişiyi öldürdüler”* diye anlattığı hadise 15.08.1938 tarih 14968 sayılı telgraf ile başvekalete rapor edilmiştir. Belgeden bunu 41. Tümen' in yaptığı anlaşılmaktadır.

Nazımiye/Qalmem köyünde yaşanan askeri şiddetin tanığı V5 adlı kadın şiddet hikâyesini şöyle anlatmıştır:

“Askerler ağır makineleri [omzunu göstererek] böyle omuzlarına koymuşlardı. Biz böyle bakıyoruz askere. İleriden yürüyorlardı. Biz banyo yapmıştık, kardeşlerimizle. Saçlarımız ıslaktı daha, ayaklarımız çıplaktı, otlarla besleniyoruz, ekme yoktu, perişanız. Üstümüzü giydirdiler. Ben üç, üç buçuk yaşlarındaydım. Kardeşim Kemal büyüktü. Kemal, Nazımiye’de okuyordu. Ablalarımın biri Yemoş, diğeri Hacer idi, ufak kardeşim olan annemin kucağındakinin adı da Hüseyin Ali’idi...Kardeşim Kemal, Nazımiye’ye okumaya gidip gelirdi. Ablam Yemoş ise nişanlıydı. Kısa süre sonra evlenecekti. ... Babam geldi anneme bir şeyler söyledi. Dönüp bize “haydi gidiyoruz” dedi. Ben sandım ki düğüne gidiyoruz. Nasıl ki biz askerin yakınına gittik baktık ki atları bağlamışlar, insanlar ağlıyor. Babam ağlayarak “ah Kemal'im ah Kemal'im” dedi ağbime sarıldı. Biz babamın ağlamasıyla hepimiz babama sarıldık. Ve bizi derdest ederek kafilenin içine katıp, yürütmeye başlattılar. Hatırlıyorum kafilenin içinden bir Dersimli babama “it oğlu it sen niye geldin, bu çocukları niye getirdin” dedi. Gençler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar çoktu. O anda bir fırsattan iki genç kaçtı, askerler arkasından ateş ettiler ama çocuklar kendilerini kurtarmayı başardılar. Bizim hepimizi o anda taradılar. Hükümet boşu boşuna bizi öldürdü...Bizden kimse kalmadı, bir tek ben kaldım. Beni de o ormana gitmiş olan halam ölülerin altından yaralı kurtardı.” diyerek fiziksel şiddetin genele uygulandığını ifade etmiştir.

15.08.1938 tarih 14968 sayılı telgrafta bu hadise başvekâlete rapor edilmiştir. Bunda da 11. Seyyar Jandarma Taburu faildir.

V2 No' lu vatandaşın Hozat yöresindeki isyan bölgelerinde “*ele geçen herkes Lolantaner köyünde toplu şekilde öldürüldüler”* diye anlattığı vaka da 12. Tümene bağlı birliklerin yol açtığı bir vakadır. 19.08.1938 tarih 19567 sayılı

belgeye göre bu olay 17 Ağustos günü meydana gelmiş olup “*Lolantaner köyünde 170 serikin öldürüldüğü, köy ve tarlalarının yakıldığı*” yazılıdır. Aliboğazi’ndeki bir mağarada kısırılan sayıları 100-300 arası olan siviller yine aynı Tümen tarafından imha edilmiştir. 15.09.1938 tarih 14348-14723 sayılı resmi belgede bu elim hadise Ankara’ya bildirilmiştir.

O dönemde askerlerin hatıra olarak çektiği aşağıda bir örneği bulunan fotoğraflarda da askeri şiddetin sivil kurbanları görülebilmektedir.

Resim 1: Dersim Olayları Sırasında Çekilmiş Döneme Ait Bir Fotoğraf

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHXN4AdgQ_AUIBigB#tbn=isch&q=dersim+s%C3%BCrg%C3%BCn&imgcr=TcqALgv1gHxHbM:

1) Sırtında çocuğu olan bir kadın, 2) En arkada yaşlı kadınlar, 3) 9-15 yaşlarındaki kızlar, 4) Bir kızın sırtındaki 2-4 yaşları arasında bir kız çocuğu.

Bu fotoğrafın üzerinde fotoğrafın öyküsü olarak şöyle yazılmaktadır: “*14 Ağustos 1938’de Dersim’in Halbori köyünde 217 kişi ölüme götürülürken*”. Bu hadise 15.08.1938 Tarih 357 Sayı ile Hozat’tan Saat 3.35’te "Ömer" imzası ile başvekâlete yollanan telgrafta sabittir. Belge Ankara’da 15.08.1938 tarih 14440 sayı ile kayıt altına alınmıştır. Fotoğraftan da görüldüğü gibi isyancıların aileleri olan savunmasız kadın ve çocuk yani “serikler”, doğrudan askeri şiddetin hedefi olmuştur. İsyan bölgelerindeki kadın ve çocukların öldürülmesindeki amacın isyancı aşiret üyelerinin “*soy sopunun kurutulması*” olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin Dahiliye Vekili İhsan Sabri Çağlayangil (2007) anılarında Dersim’de

1938 sürecinde tedip ve tenkil politikalarının nasıl uygulandığını anlatırken, suçluları derdest eden kimi askeri birliklerin isyan bölgelerinde ele geçirdikleri savunmasız çocuk ve kadınları öldürerek “*soy sopu kuruttuğunu*” bu nedenle operasyonunun trajik durumlara yol açtığını bir biçimde ifşa etmektedir. Beşikçi (1990) bu trajediyi jenosid olarak tanımlamakta ve yaşanan trajediyi bütünen orduya değil ordu içindeki bazı subay ve askerlerin sorumsuz davranışlarına bağlamaktadır. Bu doğru bir görüştür. 11. Seyyar Jandarma Taburu, 12. Tümen, 15. Tümen, 41. Tümen, 93. Alay...vb. birliklerin operasyon yaptığı bölgelerde aşırıya kaçarak uyguladığı şiddet sivil ölümlerinin sayısını arttırmış ve Türkiye tarihi içinde bu hadiseyi faciaya dönüştürmüştür.

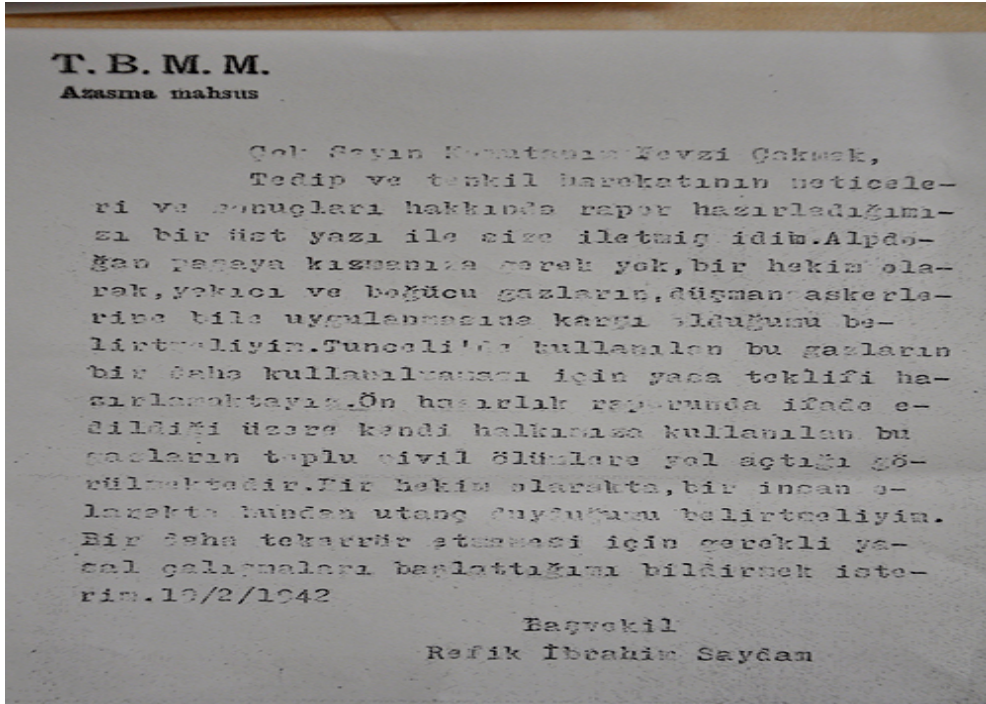
Orgeneral Muhsin Batur (1985: 25) “*Anılar ve Görüşler*” adlı kitabında “*Okuyucularımdan özür diliyor ve yaşantımın bu bölümünü anlatmaktan kaçınıyorum*” diyerek bir biçimde isyancı aşiret mensubu savunmasız kadın ve çocukların öldürüldüğünü ve bu durumdan bir asker olarak rahatsızlık duyduğunu ifşa etmiştir. Necip Fazıl Kısakürek’te (2007) “*Son Devrin Din Mazlumları*” adlı eserinde Dersim olaylarında kadına yönelik şiddeti şu örneklerle ifşa etmektedir. Olayları “*Müslümanların öldüğü facia*” diye değerlendirdiği kitabının bir yerinde ölenlerin “*çocuk, genç, ihtiyar, kız, kadın, hasta, alil Müslümanlar*” (s.167) oldukları yorumunu yapar. Başka bir yerde “*Mazgirt taraflarında 20 kadar çocuğun saklandıkları derenin kıyısında kurşunlandıklarını*” (s.170) açıklarken “*Hozatlı Yusuf Cemil adlı bir adamın köyünden bahsederek bu köyden yaklaşık 200 kadın ve çocuk öldürtülmüş ve bunların cesetleri buğday sapları üzerinde yakılmıştır*” (s.168) açıklamasını yapmaktadır ve devamında “*Hozatlı Kasım adlı bir mütahidin evinin basıldığını, eşi Şirin Hatun ile dört çocuğunun öldürülerek, epey miktarda para, ziynet ve eşyanın yağma edildiğini*” (s.169) ifade etmektedir. Kısakürek kitabın ilerleyen bölümlerinde “*Yaklaşık 100 kadın ve çocuğun süngülendiğini, öldürülen kadınlardan birinin gebe olduğunu*” (s.270) ifade ettikten sonra bir başka yerde “*yaz tatilini memleketi Dersim’de geçiren Trakya’da görevli bir öğretmenin eşi ve çocuklarıyla birlikte öldürülmesinden*” bahseder (s.170). Kısakürek yaptığı açıklamalarla o dönemlerde bırakın yazmayı, konuşulması dahi yasak ve suç olan Dersim olaylarında kadına yönelik şiddeti apaçık ifşa etmiştir. Kısakürek’in, “resmi ideolojiyi açık ya da gizli bir biçimde meşrulaştırmaya çalışan görüş ve ürünleri aşan bir aydın tavrı” gösterdiği görülmektedir (Demir, 2015: 62).

İhsan Sabri Çağlayangil çeşitli vesilelerle paylaştığı anılarında Dersim 1938 olaylarında mağaralara gizlenmiş sivillere karşı tahrip gücü yüksek bomba ve zehirli gaz kullanıldığını açıklamıştır. 21. 07. 1938 ve 283 sayılı telgrafta Tunceli vali ve komutanı A. Alpdoğan’ın başvekalete yolladığı sekiz sayfalık raporun dördüncü sayfasında “*küçük bir mağarada 70, diğer bir mağarada da 146 kişinin öldürüldüğü*” ifade edilmiş, 22.07.1938 tarih 1341/3100 sayılı iki telgrafta da “*89 ölünün sayıldığı bir mağarada yeni yaptıkları sayımla bu miktarın 220 olduğu*” rapor edilmiştir. İsyancı erkekler küçük gruplara ayrılarak o dağdan öbür dağa çatışırken çocuk, kadın ve yaşlılarını mağaralara gizledikleri düşünüldüğünde

mağara içindeki ölümlerin tamamına yakının siviller olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır. Mağaraların içine top atılması, dinamitlenmesi, boğucu ve yakıcı gaz atılması, gazlardan bunalarak dışarı kaçan sivillerin mağara önünde kurşunlanması (Genelkurmay, 1972) Dersim olaylarındaki sivil ölümleri arttırmış, hadiseyi elim ve trajik kılmıştır. Oruçoğlu (1997) mağara içine atılan dinamit, bomba ve gazlar karşısında içerideki sivillerin trajedisini “*Dersim*” romanında canlı bir üslupla işlemiştir.

Zehirli gazın kullanıldığı bir mağaradan sağ kurtulan ve 2014’te hayatını kaybeden V15 No’ lu kadın, 13 Kasım 2008’de kendisiyle yapılan mülakatta “*Mağaranın içinde yüzlerce kişiydik. Zağge denilen bir köyde bir mağaranın etrafını askerler sardılar. Mağara içine zehirli gaz attılar*” diye tanıklığını anlatmıştır. Bu hadise 14.08.1938 tarih 14335 sayı ile K. Orbay tarafından başvekalete telgraf ile aynen bildirilmiştir. Başvekil Refik İbrahim Saydam’ın 19.02.1942 tarihinde Fevzi Çakmak’a yazdığı aşağıdaki belgede tanık ifadelerini doğrulamaktadır.

Şekil 1: Döneme Ait Resmi Bir Yazışma

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHXN4AdgQ_AUIBigB#tbm=isch&q=dersim+katliam%C4%B1+atat%C3%BCrk+imzas%C4%B1&imgre=blrm7NETqs7yaM

Belgede, Refik İbrahim Saydam Tunceli'deki tedip ve tenkil harekâtında kullanılan yakıcı ve boğucu gazların toplu sivil ölümlerine yol açtığı gerekçesi ile bir insan olarak utanç duyduğunu ifade edip yasaklanmasını önermiştir.

30.03.1937 tarih 263 sayı ve 845/791 şifre numarası ile Elazığ'dan TC. Dahiliye Vekaleti'ne yollanan aşağıdaki belgede de Ankara'daki Teyyare Alay Komutanlığı'ndan Dersim'de kullanılmak üzere yakıcı ve boğucu gaz istenildiği görülmektedir.

Şekil 2: Teyyare Alay Komutanlığından Gaz İstendiğine Dair Belge.

Arçelik Hıfzı 31.3.1937

T. C. Dahiliye Vekâleti Sesnet Kalemi Müdürlüğü		Geldiği yer	Tlg. No	Tarihi	Şifre Numarası	Gurubu	Açanın adı
		Elâziz	1337	30/3/1937	845/791	I200	S. Erman
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	30/3/1937	19	35		30/3/1937	24	
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kaleme açıldığı	Tarih	Sa.	Da.
	31/3/1937	7	10		31/3/1937	10	

Dahiliye Vekâletine

Yüksek Bakanlıkta

T. C.
BAŞBAKANLIK
DİPLOMATİK BÜRO

C:27/3/1937 gün ve 263 sayılı yüksek buyruklarına.
I- Teyyare Bölüğü bu gün Elâzize geldi. Çanak kale-
den tertibine emir buyurulmuş olan Jandarmaların Balıkesir'den
bindikleri trenin dün hareket ettiği haberi de alındı. Her sa-
kintilli zamanlarda vazifelerimizi kolaylaştırıcı ve bizleri --
kuvvetlendirici yüksek eli, yardımı yetiştirmekle minnetimizi --
artıran Hükümetimizin kudretli başı siz büyüğümüzün arzı şük-
rana müsarafat ederim.

2- Teyyare Alay Kumandanından yağın ve Millî Mü-
dafaa'dan yakıcı ve boğucu gaz bombaları istedim.

3- Kahmut mıntakasında:
A- Kuvvet ve kıtaatımızın durumunda bir değişik-
lik yoktur. Yakılan köprü yanında yeni bir köprü kuruluyor.
Bir tombazda gönderilerek geçit yerinde çalıştırılıyor.
B- Demenanın büyüklerinden bazıları Kahmut kapa-
koluna gelerek kendilerinin köprüyü yıkma işiyle alâkaları --
olmadıklarını, nefislerini Hükümetin emrine teslim etmek sure-
tiyle imbata çalışıyorlar. ve bazı fail isimlerini bildiriyor-
lar. Vakaların bilfiil faillerinin isimlerini tamamen tesbit
edinceye kadar bu gelenler içinde şüphe ettiklerimiz bulunsa
dahi kendi aralarında ve civar aşiretlerle olan tesanüdü bez-
mak maksadiyle köylerine muvakkaten gönderiyoruz. Demenanın
silâhiyle birlikte gelip eski suğlarından dolayı dehâlet eden-
lerde oldu.

4- Bir seyyar Jandarma Bölüğü ile takviye edilen
Sin karakolunun mevcudu bu gün üç Subay yüz on Erdir. Bu tak-
viye Sin'e vardığı akşam uzaktan, ertesi akşam da orta mesafe-
ateş edildi. Mukabelemiz üzerine mütecasirler çekildiler.

/.

030	10			111	745	19
-----	----	--	--	-----	-----	----

16

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHxN4AdgQ_AUIBigB#tbm=isch&q=dersim+katliam%C4%B1+atat%C3%BCrk+imzas%C4%B1&imgcr=Ufn8_nYXb9q1yM:

Bu belgenin 2. maddesinde gazın nereden istendiği, türü ve cinsi belirtilmektedir. Askerlere “Gaz kullanım eğitimi verilmiş, tıpkı mağara aramaları gibi gaz kullanım talimatnameleri dahi vardır. Bunlar broşür şeklinde hazırlanmış, gazların satın alındığına dair evraklar, nakliye evrakları söz konusudur” (Akyürekli, 2014). Bu belgeler ile isyan bölgelerindeki mağara içlerine gizlenmiş çoğunluğu sivillerden oluşan aşiret mensuplarına karşı zehirli gaz kullanıldığı kesinleşmiştir.

Sürgün

Dersim olaylarının önemli aşamalarından biride sürgün öncesi ve sürgün sonrasında yaşanan olaylardır. Görüşme yapılan erkek ve kadın tanıklar sürgüne ayrı ayrı yollandıkları için tutarlı bir sayı verememişlerdir. TBMM'de kurulan Dersim Alt Komisyonu, 14.411 Dersimli'nin sürgün edildiğini tespit etmiştir (Milliyet Gazetesi, 30.04.2012). Aşağıdaki eski tarihli belgeye göre ise 11.683 kişi sürgün edilmiş, ardından bu sayıya 2.000 kişilik yeni bir sürgün listesinin eklenerek Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylandığı kesinleşmiştir.

Şekil 3: Sürgünlere İlişkin Belge

KARARNAME					
TUNCELİ'NDEN 11 BİN 683 KİŞİNİN SÜRÜLDÜĞÜNÜ BELİRTEN, 2 BİNKİŞİNİN DAHA SÜRÜLMESİNİ KARARA BAĞLAYAN BAKANLAR KURULU KARARI					
İMZA					
REİSİCUMHUR					
İSMET İNÖNÜ					
BAŞVEKİL					
NAFİA VEKİLİ					
CELAL BAYAR					
ALİ ÇETİNKAYA					

İlçe	Köy	Tevliğe giren kişi miktarı	Ölüm	Sürgün	Sürgünlere eklenen kişi miktarı
Dersim	Marka	55	55	100	
	Çiğdem	30	30	140	
	Belinca	17	17	40	
	Çar	22	22	80	
	Çivril	14	14	94	
Totam		138	138	454	
Ayda	Marka	35	35	140	
	Çiğdem	10	10	80	
	Çar	45	45	100	
Totam		90	260		
Diyadin	Çiğdem	35	35	200	
	Çar	25	25	170	
Totam		60	370		
Dersim	M. Kemal paşa	45	45	140	
	Ortaçlı	10	10	70	
	Yedigöller	10	10	140	
	İzmit	10	10	80	
Totam		75	330		
Malazgirt	İzzetbeyli	10	10	70	
	Çar	10	10	100	
	Çiğdem	10	10	100	
Totam		30	270		
Turgut	Marka	5	5	80	
	İzmit	4	4	70	
	Çar	5	5	80	
	Talavera	4	4	70	
Totam		18	200		
Malazgirt	Marka	4	4	70	
	İzmit	4	4	70	
	Çar	4	4	70	
	Çiğdem	4	4	70	
	Çar	4	4	70	
	Çar	4	4	70	
Totam		24	420		
Dersim	Marka	4	4	70	
Totam		4	70		

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKewiO57SK6abSAhUjOkHXN4AdgQ_AUIBigB#tbm=isch&q=dersim+katliam%C4%B1+belegeleri&imgre=c-j8p5tiEN0F8M

Belgelerden dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakanın ise Celal Bayar olduğu anlaşılmaktadır. Kimlerin hangi kasabaya kaç kişi olarak yollanacağı belgelerde önceden tüm ayrıntıları düşünülerek belirlenmiştir (Silan, 2010).

Sürgüne yollanmadan önce kadınların maruz kaldıklarının yukarıda ifade edildiği üzere Birleşmiş Milletler'in kadına yönelik şiddet olarak tarif ettiği tüm kriterleri karşıladığı ifade edilebilir. Kadınların saçlarından sürüklenerek evlerinden dışarı çıkarılmaları, karşı gelenlerin dipçik ya da sopalarla dövülmeleri, çırılçıplak soyulmaları, saçların kazıtılması vb. şiddet beyanlarında (V2, V3, V5, V8, V13, V14'ün anlatımlarından) bu durum sabittir. 'Dersim'in Kayıp Kızları' adlı belgeselde de tanık ifadeleri bunu ifşa etmektedir. Kadınların tabiri ile askerler iyice kendilerini "keloğlan" yapıyorlardı. Görüşmecilerden 88 yaşında olan V2 No'lu vatandaş "Saçları kesmeden önce çırılçıplak soyuyorlar, kadınların oralarına buralarına dokunuyorlardı" diyerek taciz olduğunu da ifade etmiştir. İnsanlık tarihinde kadının saçı estetik, prestij, rütbe gibi değerler kazanarak özsaygının en temel simgelerinden olmuştur. Kadınların 'keloğlan' yapılması psikolojik şiddetin açık bir örneğidir. Saçları kazınan kadınların incindikleri ve aşağılandıklarına hiç kuşku yoktur.

O dönemde, kadınların yaşadığı mağduriyeti anlamak açısından dönemin gün ışığına çıkmış nadide fotoğraflarından yararlanmak da mümkündür. Aşağıdaki fotoğrafta bu konuda ikna edici ipuçları vardır.

Resim 2: Sürgün Toplama Merkezinde Bir Kadın

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=Inms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHxN4AdgQ_AUIBigB#tbm=isch&q=dersim+s%C3%BCrg%C3%BCn+listesi&imgc=QQZTrZOrmX9hfM

Fotoğrafta çocuğunu emziren bir kadının emzirme esnasında çekilen fotoğrafı görülmektedir. Çocuk emzirmek tüm kadınlar için mahrem pratiklerin başta gelenlerinden biridir. Dersimli pek çok kadının eşinin yanında dahi çocuğunu emzirmeye utandığı vakia iken askerler tarafından çocuğunu emzirirken

fotoğraflanan bu kadının yüzünden yaşadığı şaşkınlık, korku ve çaresizlik anlaşılabilir. Yine bu fotoğrafta kadının başında yazma olmadığı görülmektedir. Dersim geleneğinde yazma bir örtünme biçimidir ve kadınların başında mutlaka yazma olurdu. Kadınlar eşlerinin kardeş ve babasının yanına dahi yazma takarak çıkarlardı. Yazma, Dersimli kadınların milli ve en geleneksel kıyafet parçalarından biriydi. Sürgün toplama merkezinde bekletilen bu kadının yazmasının çıkartıldığı görülmekte ve anlaşılmaktadır. İleride, yazmanın yerini şapka alacaktır. Zaten “Cumhuriyet’in Dersim ıslahat raporlarında “yöre insanının cahilliğe battığı, onları medenileştirmek/modernleştirmek için operasyonların yapıldığı” savunuluyordu. 86 yaşındaki V5, “*Dersimli kadınların geleneksel kıyafetlerini çıkartıp, zorla mini etekler giydiliyor, kafalarına şapka takıyorlardı*” diyerek yüzeyde batılılaşma gerçekte zoraki batılılaştırma ve kültürel bir soykırım yapıldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki fotoğrafta esir alınan kadın ve çocukların akıbetleri de aynı olacaktır. Fotoğrafta kuru toprak üzerine yayılan “seriklerin”, çıplak ayaklı, üst başları dağılmış, perişan haldeki görünüşleri ile iyi muamale görmedikleri anlaşılmaktadır.

Resim 3: Olaylarda Ele Geçen Kadın ve Çocuklar

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHXN4AdgQ_AUIBigB#tbn=isch&q=dersim+s%C3%BCrg%C3%BCn+listesi&imgre=9uWBXIEsM0vCXM

Tamamı kadın ve çocuklardan oluşan bu fotoğrafta askerlerin silahlarını havaya kaldırarak hatıra fotoğrafı çektikleri, kadın ve çocukların zafer nesnesi olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu fotoğrafları çeken askerlerin fotoğrafların arkasına “*aşiret mensuplarının tamamı imha edildi*”, *mağaralardan çıkartılan Dersimliler*” şeklinde notlar yazıp Genelkurmay ve Meclise yolladıkları kesinlik kazanmıştır. Fotoğrafta isyan bölgelerinde yakalanan bu kadın ve çocukların imha mı edildiği yoksa sürgüne mi yollandığı kesin şekilde bilinmemektedir.

Zorla Evlatlık Alınma/Zorla Eğitime Tabi Tutulma

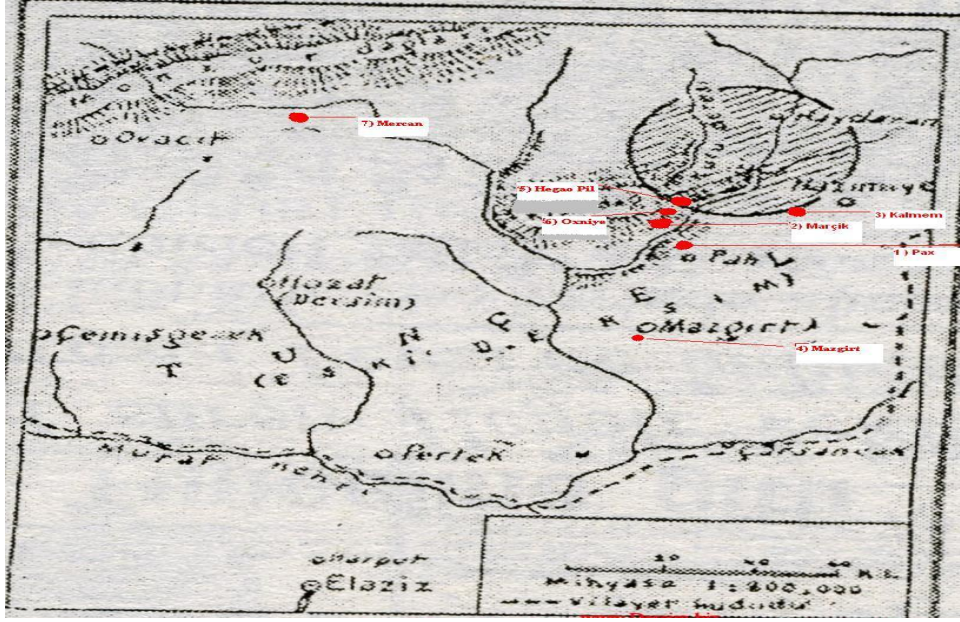
JUK (Jandarma Umum Komutanlığı) raporlarında küçük kızların ailelerinden alınıp subaylar tarafından Türk ve Sünni kültürüne göre yetiştirilmesinin askeri harekâtın stratejik hamlelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. V4, V8, V10, V15 “kız çocuklarını evlatlık olarak yanlarına aldılar” derken tanıklarla yapılan “Dersimin Kayıp Kızları” adlı belgeselde “Ben 13 yaşlarındaydım. Her şeyi bugün gibi hatırlıyorum. Subaylar güzel kız çocukları almak istiyorlardı. Kız kardeşim çok güzeldi. Bir subay kız kardeşimi annemden zorla almak istedi. Annem vermedi. Pertek köprüsüne geldiğimizde orada mola verildi. Aynı subay tekrar geldi ve annemden zorla aldı” diyerek güzel kız çocuklarının evlatlık alındığını ifade etmiştir. Evlatlık alma yetkisi erlere değil subaylara verilmiştir. Dersim harekâtında 310 subay görev almıştır (JUK Raporu). Bu da onlarca kızın rütbeliler tarafından evlatlık olarak alındığını göstermeye güçlü bir delildir. Evlatlık alınan çocukların ise, gittikleri evlerde fiziksel, duygusal, sözel şiddete maruz kaldıkları tanık ifadelerinden kesinlik kazanmıştır (Dersimin Kayıp Kızları belgeseli). Yine aynı belgeselde bu kızların hizmetçi olarak kullanıldıkları, aile kütüğüne ve mirasa dahil edilmedikleri, onlara kendi soyadlarının verilmediği, yemek kaplarının ayrı tutulduğu, yer yer cinsel tacize maruz kaldıkları, ev sahiplerinin kendi kızlarını normal okula, Dersimli kızları Kur’an kurslarına yolladıkları, zorla namaz kılmayı öğrettikleri, inanç ve kimliklerine hakaret ettikleri anlaşılmaktadır. Bütün subayları aynı kefeye koymak doğru değildir. Onlara öz kızı gibi davranan, tüm isteklerini karşılamak için cansiperane gayret gösteren merhametli subayların olduğu da bir gerçektir (Dersimin Kayıp Kızları belgeseli). Sıdika Avar’ın (2001), “Dağ Çiçeklerim” adlı eserinde Dersim’den zorla getirilen kızların evlere hizmetçilik için yollandığını, hademelerin işlerine yardım etmeye zorlandıkları, hatta Sıdika Avar’ın kendi müdürünün dahi bir kız hizmetçi olarak yanına almak istediği anlatılmaktadır. Avar’ın (2011) söz konusu eserinde Dersimli kız çocuklarının köylerden toplanırken yaşanan askeri şiddet örnekleri de görülebilmektedir: “Alaca karanlıkta çantamız elimizde jandarma ile gittik, kapı kapı dolaştık. Kimse bizi misafir etmek istemedi. Hiçbirinin ağası evde yoktu.(...) Erkeği olmayan evlere zorla girilmemesi için jandarmaya emir verilmişti. Jandarma küfür ediyor, bazı kapıları tekrar çalıyordu”. Avar, kız çocuklarının asker toplanır gibi toplanmasına karşı çıkarak bu görevi kendisi yumuşak bir dil ile yapma görevini üzerine almıştır. İsyarla ilgili olayların yaşandığı köylerden kız çocukları bazen ikna ile, bazen korku ile bazen de zorla ailelerinden alınarak yatılı bölge okullarına kaydedilmişlerdir. Ailelerinden alınan kızların yatılı okullardaki ilk günleri insanı hayrette bırakan travmalarla doludur. Avar’ın tüm iyi niyetlerine, bütün fedakârlıklarına, bütün cansiperane çalışmalarına karşılık yaptıkları kadına yönelik şiddetin bir biçimidir (Hür, 2009).

Cinsel Şiddet

Dersim’de 1938 yılında askeri şiddetin kadınlara yönelik bir diğer uygulaması da cinsel şiddet olmuştur. Olaylar sırasında vuku bulan cinsel şiddet vakalarının sistematik olmayıp münferit vakalar biçiminde gerçekleştiğine kuşku

yoktur. Bu araştırmada 6 farklı noktada cinsel şiddet vakasına rastlanmıştır. Harita üzerinde bu noktalar şöyle gösterilmiştir.

Harita 1: Tunceli Bölgesini Gösteren Döneme Ait Bir Harita

Kaynak: https://yandex.com.tr/gorsel/search?p=2&text=eski%20Dersim%20tunceli%20haritas%C4%B1&img_url=http%3A%2F%2Fwww.erikli.net%2Fkemaliye%2Fimages%2F01_Resimler%2F05_Kemaliye_Haritalar%2Fhar1.jpg&pos=108&rt=simage

Haritada sağdan sola: 1) Pax 2) Marçık 3) Kalmem 4) Mazgirt 5) Hegao Pil 6) Oxniye 7) Mercan.

Görüşmecilerden V7 “biz suyun [Marçık çayı’ndan söz ediyor] bu tarafındaydık asker karşıımızdaydı. Kadınları ormana götürüp tecavüz ettiler” diye kendi tanıklığını anlatmış, bir başka tanık olan V6 “Hegao Pil köyünde bir kadını eve kapatılıp tecavüz edildiğinden” bahsetmiş, başka bir tanık olan V8 “Kutudere’deki katliamdan kurtulan bir kadın Sogayık köyündeki pirinin evine gidiyor. Pir korkudan kadını Pax karakolundaki askeri birliğe teslim ediyor. O gece tecavüz ettikleri kadını çocuğu ile beraber Sinan kaleden aşağı atıyorlar” diyor. Bu olay 29.11.2011 tarihli Yenişafak gazetesinde de tanık beyanları ile doğrulanmıştır. V12 ise, Oxniye köyünde cinsel şiddete yeltenen Necip adındaki bir askerin, mağdur kadının yakınlarıncı öldürüldüğü, bunun üzerine ailenin tüm fertleri ile beraber esir alınan 40-50 civarında sivil köylünün kurşuna dizildiğini anlatmıştır⁴. Bu vaka ordu müfettişi Kazım Orbay tarafından Başvekil Celal Bayar’a 15.08.1938 tarihinde telgraf olarak yollanmış olup Başbakanlık

⁴ Bu vaka hem B. Menteş adlı tanığın ses kaydı hem de arşiv belgeleriyle de kanıtlanmıştır. Bakınız: (Gomemis.com, 07.07.2015).

Cumhuriyet Arşivi'nde aynen mevcuttur. Telgraf'ın yollandığı ilk merkez Hozat olup, 15.08.1938 tarih 378 sayı ile kayıt edilmiştir. V11, Tunceli Nazımiye ilçesi Qalmem deresinde toplu imha edilen yere uzak olmayan bir ormanlık alanda bir kadının çıplak şekilde ağaca bağlanmış halde bulunduğunu ve kadının cinsel şiddete uğradığını ifade etmiştir. Köksal (2001: 125) "*Dırban Tarihi*" adlı eserinde Tunceli'nin bir ilçesi olan Mazgirt mal müdürlüğünde çalışan Yusuf Efendi adlı dindar bir memurun Mazgirt'in "Göl bağı" mntikasında Alan aşireti ağalarının kadın ve kızlarına kocalarının gözleri önünde tecavüz ettiklerine dair tanıklığını aktarmıştır. V9'un anlatımlarında ise Ovacık Mercan bölgesinde de benzer bir vaka yaşandığı ifade edilmiştir. TRT Yakın Takip programında belgesel yapımcısı Özgür Fındık benzer bir vakanın Hozat Alayı'nda yaşandığını aktarmıştır.

Kadınların cinsel şiddetten korunmak için başvurdukları yöntemler var mıydı? Bu sorunun cevabı tanık anlatımlarına göre evettir. Bu önlemlerin a) vücutlarına çamur, gübre sürme b) cinsel şiddete uğrama ihtimaline karşı yanlarında bıçak taşıma c) ip ile intihar etme d) uçurumdan atlayarak intihar etme şeklinde olduğu anlaşılmıştır (V2, V5, V7, V12, V13, V15'in anlatımlarından). Sonuç olarak tüm bu belge ve bilgiler Dersim 1938 Olayları'nda değişik mekân ve zamanlarda bazı askerler tarafından cinsel şiddete uğramış kadınların olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İsyan, iç savaş, savaş dönemlerinde askerler tarafından kadınlara yönelik şiddet tarih boyunca var olmuş bir olgudur. Antik Yunanlılardan Romalılar'a Avrupa'dan Asya'ya kadar pek çok yerde yaş farkı gözetmeksizin kadınlar esir alınmış, köleleştirilmiş, istemedikleri şeyleri yapmaya zorlanmış, fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetin her türlü yıkıcılığını ayrı ayrı yaşamışlardır. Militarist şiddet karşısında kadınlar, toplumdaki statüleri ve cinsiyetleri yüzünden travmatik etki ve sonuçlarla karşı karşıya kalmış, büyük bedeller ödemişlerdir (Buz, 2007; Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2011: 2).

Feminist bakış açısına göre, militarizm kışkırtılmış eril bir akıl ve ideolojinin ürünüdür. Militarizm, erkek merkezli, eşitsizlikçi, güce dayalı ve hiyerarşik bir yapı olduğu kadar cinsiyetçidir de. "Militarizm, cinsiyet ayrımını derinleştirmektedir, çünkü savaş, erkeğin otoritesini artırarak kadınlık ve erkeklik arasındaki mesafeyi abartmaktadır. Bir eril uğraş alanı olan savaş, kadını mağdur haline getirmesinin yanında; savaşı meşrulaştırmak için geliştirilen maskülen bir dil ile, varolan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da derinleştirir" (Arman ve Şerbetçi, 2012: 67). Enloe'nin (2006) ifade ettiği gibi militerleşme, kadınlığın ve erkekliğin anlamlarını manipüle eden manevralar ile erkekliğe ayrıcalıklar tanır, avantajlarla konumunu güçlendirir. "Militarizm, 'erkekliği' öğreten bir eğitmendir. Militarizm, zamanı hızlandıran, çocukça oyunların yerine şehitlik, vatanperverlik ve kahramanlık oyununu getirerek bu sayede erkekliği güçlendirir, çocukları 'erkek' yapar" (Benjamin, 1995: 109). "*Militarist erkeklik, askeriyeden topluma tüm,*

yaşam alanında cinsiyet ayrımcılığı temelinde kendisini var eder. Erkekliğin inşası bu anlamda kadın düşmanlığı üzerine kuruludur. Gündelik yaşamdaki söylem ve pratiklerden başlayarak erkek, kadın üzerindeki iktidarını her seferinde yeniden üretmeye çalışarak kendisini var etmeye çalışır. Tüm küfürler kadın bedeni üzerinden dolayımlanır ve bunlar erkeğin gerçek yaşamdaki iktidarsızlığının üzerini örtmesine yardımcı olur. Erkek, küfürü kadın bedeni üzerinden dolayımlayarak aslında kendi ezilmişliğinin, iğdiş edilmişliğinin acısını güçlü iktidardan değil, güçsüz kadından çıkarmayı amaçlar" (Çoban, tarihsiz: 9). Tam da bu nedenle savaşlarda yaş farkı gözetilmeksizin kadınlar, fiziksel-duygusal, cinsel işkenceler, taciz, tecavüz, fahişeliğe zorlanma biçiminde militarist erkeklik suçları ile sistemli saldırıların hedefi haline getirilmişlerdir. Pek çok savaşta "kadınlar, aile üyeleri ile cinsel ilişkiye veya diğer cinsel eylemlere zorlanma, cinsel açıdan kötürüm bırakma, cinsel açıdan aşağılama, kadının üreme organları veya cinsel organlarında tıbbi deneyler yapma, çocuk düşürmeye zorlama, rahmin sterilizasyonuna zorlama, kısırlaştırma ve fahişeliğe zorlanmak, göç, sağlıksız yaşam koşulları, sıhhi olmayan şartlarda doğum yapmak, kötü beslenme gibi çeşitli ve çok farklı boyutlarda işkencelere maruz kalmışlar, hatta hamile olanların pek çoğu, doğurup sonra da kendi çocuklarını öldürmeye dahi zorlanmışlardır" (Clark'tan akt. Akgül; 2013: 108). Ataerkil toplum düzeni kurulduğundan beri yaşanan savaşlarda galip taraf, yenilen tarafın kadınlarını "düşmandan ele geçirilen bir ganimet" olarak şeyeştirmiş, tecavüz, taciz, evlatlık alma, kuma edinme, fuhuşa zorlama gibi insanlık dışı suçları "kazanmanın getirdiği meşru bir erkeklik hakkı" olarak askerlere öğretmiştir.

Türkiye'de erken Cumhuriyet Dönemindeki isyanları bastırmakla görevli bazı askerlerin militer erkeklik suçlarını işledikleri reddedilemez bir gerçektir. Bu suçlar resmi tarih yazıcılığında her ne kadar gizlenmiş, inkâr edilmişse de gerçek öyle değildir. Resmi tarih yazıcılığının eksik bıraktığı ya da ihmal ettiği bu insani boyutu, derinlemesine görüşmelerin yapıldığı sözlü tarih çalışmaları ile dönemin tanıklarından dinlemek mümkündür. Bu makalede, erken Cumhuriyet Dönemi'nde vuku bulan Dersim Olayları'nda militer erkeklik suçunu işleyen askerler olduğuna dair bilgi ve belgeler ortaya konulmuştur. Meydana gelen bu olayları operasyonda görevli askerlerin hepsine mal etmek doğru değildir ve haksızlık olacaktır. "Erzurum Kolordu Kumandanı Tefrik Paşa adında bir subay sivillere yapılan askeri şiddeti adil ve insani bulmayarak eleştirmiş bunun sonucunda hemen Ankara'ya çağrılarak, ifadesi alınmıştır. Yine Binbaşı rütbesinde görevli başka bir subay çoğunluğu çocuk ve kadınlardan oluşan esir sivillere karşı yapılan askeri şiddeti dürbünden izlerken dayanamayarak bayılmış, yaşadığı travmaya bağlı olarak cephe gerisine çekilmiştir" (Dersimi, 2014). Bu örneklerle karşın emirlerin dışına çıkmış askerlerin varlığı da bir gerçektir. "Tarihi öğrenemeyenler, onu tekrar yaşamak zorunda kalırlar" sözünde anlatıldığı gibi tarih içinde yaşananlardan dersler çıkararak militarizmin erkek doğası ile kadın kurbanlar arasındaki yıkıcı bağlantıyı kurarak, önleyici ve koruyucu araçlar geliştirmek önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Ç. (2013). Milliyetçi söylemin her dem ‘poinesi’: Savaş tecavüzleri. *Alternatif Politika*. 5 (1): 91-113.
- Akyürekli, M. (2011). *Dersim Kürt tedibi 1937-38*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Akyürekli, M. (2014). <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1013740-zehirli-gaz-almanyadan-once-dersimde-kullanildi> (Erişim 10.11.2015).
- Arslan, Y. (2012). Yerel ve sözlü tarih algısının ortaöğretim öğrencileri üzerindeki yansımaları (Tunceli merkez örneği). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arman, M. N. ve Şerbetçi, D. (2012). Postkolonyal feminist teoride milliyetçilik, militarizm ve savaş karşıtlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3): 65-83.
- Atman, Ü. C. (2003). Kadına yönelik şiddet: Cinsel taciz/ Irza geçme. *Sted Dergisi*, 12 (9): 333-335.
- Avar, S. (2011). *Dağ çiçeklerim*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Batur, M. (1985). *Anılar ve görüşler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Beşikçi, İ. (1990). *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim jenosidi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Benjamin, W. (1995). “*Alman faşizminin kuramları*” içerisinde estetize edilmiş yaşam. Çev., Ü. Oskay, İstanbul: Der Yayınları.
- Bulut, F. (1991). *Belgelerle Dersim raporları*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Buz, S. (2007). Kadın ve göç ilişkisi: Sığınan ve sığınmacı kadınlar örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bruinessen, M. V. (2002). *Kürdistan üzerine yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birleşmiş Milletler (1993). *The convention on the elimination of all forms of discrimination against women*, A/RES/48/104. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>, (02.06.2016).
- Can, F. (2011): *Savaşın mağduru kadınlar*. <http://www.insanhaber.com/insan-ozel/savas-in-magduru-kadinlar-h9881.html> (Erişim 12.01.2015).
- Çağlayangil, İ. S. (2007) *Kader bizi una değil üne itti. Çağlayangil’in anıları*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Çoban, B. (tarihsiz). Gösteri iktidarı ve militarist erkeklik. http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/34945548/gosteri_iktidari_ve_militarist_erkeklik.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1465221962&Signature=9i3Igv53mLpHq%2Frcr0v0pXdVIIk%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DGosteri_Iktidari_ve_Militarist_Erkeklik.pdf, (01.06.2016).

Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve sosyal dışlanma. Türkiye'de yabancı göçmen kadınlar*. Ankara: Efil Yayınları.

Demir, F. (2015). Necip Fazıl'ın perspektifinden Dersim 1938 olayları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (14): 52-63.

Dersimi, N. (2014). *Kürdistan tarihinde Dersim*. İstanbul: Dam Yayınları.

Enloe, C. (2006). Manevralar - Kadın yaşamının militarize edilmesine yönelik uluslararası politikalar. Çev.: S. Çağlayan. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdilek, N. (2006). Türkiye'de göç araştırmalarında sözlü tarih metodu. İlyasoğlu, A. ve Kayacan, G. (Ed.), *Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar. Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı (26-27 Eylül 2003): İçinde 79-85*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fırat, M. Ş. (1983). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. (İlk baskı: 1948).

Gezik, E. (2000). *Alevi Kürtler*. Ankara: Kalan Yayınları.

Gomemis.com (07.07.2015). "Yusufan Oxni Katliamı". <http://www.gomemis.com/portal/haberdetay.asp?ID=347>, (23.01.2015).

Gögen, S. (2011). Bir savaş silahı olarak kadına yönelik cinsel şiddetin sağlık üzerine etkileri: Bosna Savaşı örneği. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10 (1): 119-126.

Hür, A. (2014). *Erkek, savaş ve tecavüz: Ayrılmaz üçlü*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/erkek_savas_ve_tecavuz_ayrilmaz_uc_lu-1213861, (21.11.2015).

Hür, A. (2009). *Avar, ne olur kızımı götürme*. <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/avar-ne-olur-kizimi-goturme/7767/>, (21.11.2015).

Kalman, M. (1995). *Belge ve tanıklarıyla Dersim direnişleri*. İstanbul: Nüjen Yayınları.

Köksal, Y. (2001). *Dırban tarihi*. (Yayınevi yok).

Kısakürek, N. F. (2007). *Son devrin din mazlumları*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

JUK Raporu: T.C. Dâhiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı III. şube I. kısım 55058 sayılı *Dersim raporu*.

Milliyet Gazetesi (30.04.2012). “İşte Dersim Sürgün Listesi”. <http://www.milliyet.com.tr/iste-dersim-surgun-listesi/gundem/gundemdetay/30.04.2012/1534295/default.htm>, (23.01.2015).

Niarchos, C. N. (2006). Women, war and rape: challenge facing the tribunal for the former Yugoslavia. B. B. Lockwood, (Ed.), *Women's Rights: A Human Rights Quarterly Reader*: İçinde 649-690. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Oruçoğlu, M. (1997). *Dersim*. İstanbul: Babek Yayınları.

Rehn, E. ve, Sirleaf J. E. (2002) *Women, war, peace: the independent experts' assessment on the impact of armed conflict on women and women's role in peace-building*. <http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2002/1/women-war-peace-the-independent-experts-assessment-on-the-impact-of-armed-conflict-on-women-and-women-s-role-in-peace-building-progress-of-the-world-s-women-2002-vol-1>, (16.01.2015).

Scanlon, W. (2012). “*Murder and rape rampant in Afghanistan*”. <http://www.rawa.org/temp/runews/2012/08/28/murder-and-rape-rampant-in-afghanistan.html>, (18.01.2015).

Sılan, N. S. (2010). *Doğu Anadolu'da toplumsal mühendislik, Dersim-Sason*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şeref Han (1990). *Şerefname Kürt tarihi*. Çev.: M. E. Bozarslan. İstanbul: Hasat Yayınları.

Genelkurmay Harp Daire Başkanlığı (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ayaklanmalar (1924-1938)*. Ankara: Genelkurmay Yayınları.

Uluğ, N. H. (2007). *Tunceli medeniyete açılıyor*. Ankara: Kaynak Yayınları. (İlk basım 1939).

Yenişafak Gazetesi (29.11.2011). “Dersim Katliamının Tanıkları Anlatıyor”. <http://www.haber7.com/guncel/haber/809620-dersim-katliaminin-taniklari-anlatiyor>.

Yeşiltuna, S. (2012). *Devletin Dersim arşivi*. İstanbul: İleri Yayınları.

Yıldırım, M. (2012). Desimlu Aşireti'nden Dersim sancağına. *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1): 23-37.

Yılmaz, N. (2003). Toplumsal değişme ve kentleşme sürecinde Alevilik. Reşadiye- İkitelli örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Belgeseller

Özgür Fındık (Yönetmen). *Kara vagon* (Belgesel).
<http://www.youtube.com/watch?v=H41v2XC1rU0>, (28.12.2014).

Nezahat Gündoğan (Yönetmen). *İki tutam saç: Dersimin kayıp kızları* (Belgesel).
<http://www.youtube.com/watch?v=75Wn2yudc-E>, (28.12.2014).

Sözlü Tanıklar

- V1: 86 yaşında, Erkek, Tunceli
V2: 83 yaşında, Kadın, Hozat
V3: 95 yaşında, Erkek, Hozat.
V4: 89 yaşında, Kadın, Tunceli.
V5: 86 yaşında, Kadın, Nazımiye.
V6: 88 yaşında, Erkek, Tunceli.
V7: 85 yaşında, Erkek, Tunceli.
V8: 87 yaşında, Erkek, Tunceli.
V9: 90 yaşında, Kadın, Tunceli.
V10: 84 yaşında, Kadın, Ovacık.
V11: 87 yaşında, Erkek, Tunceli (Yaşamıyor).
V12: 84 yaşında, Erkek, Tunceli.
V13: 82 yaşında, Erkek, Tunceli (Yaşamıyor)
V14: 81 yaşında, Erkek, Tunceli. (Yaşamıyor)
V15: 86 yaşında, Kadın, Tunceli. (Yaşamıyor)

EK 1: Dersim Harekâtı Sırasında Hayatını Kaybedenler ve Sürgüne Yollananların Sayılarına İlişkin Belge

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Tunceli Kanununun tatabikinden bu güne kadar dersim mntakasında yapılan hareketlerde öldürülen insan ve silah miktarı ile sayılarına gösterilmiştir

Y I L	Etkiyeden elde edilen				Silah miktarı	Verilen sayılar	
	Öldürülen	Yakılan	Yakılan silah	Yakılan		Sabit	Sürgün
936 Yılında yapılan harekâttâ					788		
937 " " " "	262	36	928	1226	4263	30	51
938 " " " "	13160	2167	821	16088	844	122	281
939 " " " "	384	824	2867	4075	222	47	662
Y E K Ū N .	13806	2967	4616	21389	6117	199	354

1- II. Tes. 939

937 yılında Tunceli ile ilgili olan vilayetlerden elde edilen silah miktarı toplandı.

	Adet
Erzincan	2845
Elâzığ	703
Erzurum	935
Sivas	4122
Malatya	21
Yekûn	8626

030 10 11 751 30

Kaynak: Yeşiltuna, S. (2012). *Devletin Dersim arşivi*. İstanbul: İleri Yayınları, s. 924.

KARARNAME

TUNCELİ'NDEN 11 BİN 683 KİŞİNİN SÜRÜLDÜĞÜNÜ BELİRTEN, 2 BİN KİŞİNİN DAHA SÜRÜLMESİNİ KARARA BAĞLAYAN BAKANLAR KURULU KARARI

İMZA
REİSİCUMHUR
İSMET İNÖNÜ

BASVEKİL
CELAL BAYAR

NAFİA VEKİLİ
ALİ ÇETİNKAYA

Kaynak: https://www.google.com.tr/search?q=dersim+katliam%C4%B1&biw=1536&bih=768&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiO57SK6abSAhUjOJoKHXN4AdgQ_AUIBigB#tbm=isch&q=dersim+katliam%C4%B1+belegeleri&imgc=c-j8p5tiEN0F8M

EK 2: Dersim Harekâtı Sırasında Fiziksel Şiddetin Gerçekleştiği Merkezleri Gösteren Tablo

1. Sorpiyan (Çemişgezek)	2. Katır Çukuru (Çemişgezek)	3. Peymunut Deresi (Çemişgezek)
4. Deré İn (Hozat)	5. Koe Sınceqe (Hozat)	6. Lolan Taner (Hozat Çaytaşı)
7. Deré Qeremuğe (Hozat)	8. Axpar (Hozat Türktaner)	9. Sırtıké (Hozat)
10. Karaca Köyü (Hozat)	11. Dere İne (Hozat)	12. Bozan Köyü (Hozat)
13. Ergani (Hozat)	14. Kırnige (Hozat)	15. Tanere Lola (Hozat)
16. Çete-Çırrıke Kilise (Hozat)	17. Mezra Doyrecama (Hozat)	18. Yarme Kayışoğlu (Hozat)
19. Ali Boğaz Kurt tepe Mağarası (Hozat)	20. Azunik (Hozat)	21. Egenik (Hozat)
22. Seğedik (Hozat)	23. Kemere Phani (Kilise Hozat)	24. Deré Meyitan (Kilise Hozat)
25. Bargini (Hozat)	26. Masumu Pak Dewa Quresu (Nazımiye)	27. Dere Khal Mem (Nazımiye)
28. Cırnune Besk (Nazımiye Dereova)	29. Deré Harşı (Nazımiye)	30. Dere Ramazani (Nazımiye)
31. Pulle Seter (Nazımiye)	32. Pulle Fato (Nazımiye)	33. Koe Gerise (Nazımiye)
34. Dere Qıl (Nazımiye)	35. Mazgirt Merkez	36. Kerte Mazgert (Mazgirt)
37. Gavur Bağı (Mazgirt)	38. Şorda Aktoprak Deresi (Mazgirt)	39. Mergé Keşisu (Mazgirt)
40. Çala Nızamo (Mercan)	41. Mercan göller deresi vadisi	42. Deré Laç (Merkez)
43. Xotare Çe Abaş (Merkez)	44. Venk-Halvori (Merkez)	45. Çemçeli Köyü (Dersim Merkez)
46. Zımex (Çıgırlı) Köyü Hopike bölgesi (Dersim Merkez)	47. Rabat mezarası (Dersim Merkez)	48. Dere Zağgey (Dersim Merkez)
49. Deré Gablosa (Merkez)	50. Deré Keher Halvori (Merkez)	51. Hopıqe (Dersim Merkez)
52. Koo Sur (Dersim Merkez)	53. Kemara Çile (Dersim Merkez)	54. Şıxomera (Dersim Merkez)
55. İneye Dızdo (Dersim Merkez)	56. Sin (Merkez)	57. Hopıqe-Zimek (Merkez)
58. Gola Ceto (Dersim Merkez)	59. Kemere Çile (Pax Köprüsü)	60. Hineye Dızdu (Merkez Pınar)
61. Hopik (Merkez Batman)	62. Kemere Arey (Halvori)	63. Kemere Klancoku (Elmalı Merkez)
64. Qurcu (Merkez Harçık)	65. Kür Tepesi (Haydaran)	66. Tevnasi (Alacık)
67. Saar Düzü (Marçık)	68. Sakak (Merkez Altınyüzük)	69. Eğrikavak köyü (Qalko)
70. Deré Xami bölgesi	71. Kemera Avduké (Karaoğlan)	72. Çala Murdiké (Ovacık)
73. Tümé Qol-Ayyıldız (Ovacık)	74. Dere Harami (Ovacık)	75. Gola Lerji (Ovacık Buzlutepe)
76. Pullé Çeqero (Ovacık)	77. Lona Palağine-Sultan Baba Dağı (Ovacık)	78. Cala Qıckehko-Dere-Semiko (Ovacık)
79. Mığara Alté-İksor (Ovacık)	80. Dere laçino-Bırdo- (Ovacık)	81. Gema Hono (Ovacık)
82. Gola Hüseneağay (Ovacık)	83. Merga Çeqere (Ovacık)	84. Avşeker (Pertek)
85. Baleşer (Pertek)	86. Salördeğ (Pülümür)	87. Dere Pulemuriye (Pülümür)
88. Pardi (Pülümür)	89. Soxariye (Pülümür)	90. Thojiqe (Pülümür)
91. Tasniye (Pülümür)	92. Xotaré (Pülümür)	93. Saldag (Pülümür)
94. Tojinge Dere Xor (Pülümür)	95. Deré Areye Ziya Çe Derguli (Pülümür)	96. Akdik Köyü ve Mezrası (Pülümür)
97. Zini Gedıği (Erzincan)	98. Sorpyan (Yolkonak)	99. Areye Ali Begu (Dinar)
100. Tağar Çayı (Aliboğazi)	101. Deşt (Geviksuyu)	102. Pulle Fate (Sinan Marçık)
103. Koe Sur (Kırmızı Dağ Demanan)	104. Cala Hero (Uzun Tarla)	105. Deré Zuğuri (Merkez Teşnik)
106. Xec (Demirkapı)	107. Cıxek (Çiçekli)	108. Dere Gundiş (Merkez Kıl köyü)

Kaynak: Dersim 37-38 Ortak Bellek Platformu. “1937-38 Dersim Katliam Yerleri”, <http://www.dersim37-38.org/1937-38-dersim-katliam-yerleri/>, (13.01.2015).

Yayın Geliş Tarihi: 08.10.2015
Yayına Kabul Tarihi: 17.08.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
<http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.58546>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18, Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 743-768
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İZMİR MEDİKAL TURİZM KÜMELENME POTANSİYELİ¹

Nesibe MİRZA*

Öz

Küreselleşme ile birlikte mesafelerin kısılması, teknolojinin gelişmesi ve kaliteli yaşam bilincinin artması sürekli değişen ve farklı deneyimler edinmek isteyen bir turizm talebini oluşturmuştur. Bu doğrultuda değişen talebe uyum gösteren turistik ürünler sektörden pay almak isteyen destinasyonlar için giderek önem kazanmaktadır. Destinasyonların rekabet gücü; sahip oldukları turistik ürün, var olan işletmelerin performansı ve yenilik yapma kapasiteleri, paydaşlar arası işbirliğinin sağlanması gibi unsurlara dayanmaktadır. Bu doğrultuda, destinasyonların, kendilerini ve rakiplerini iyi analiz ederek rekabet stratejileri belirlemeleri gerekmektedir. Literatürde birçok destinasyon rekabet gücü stratejisi mevcuttur. Kullanılan rekabet gücü stratejilerinden biri de kümelenme yaklaşımıdır. Bu çalışma; son yıllarda uluslararası boyutta önem kazanan bir turistik ürün olan medikal turizmde kümelenme yönlü bir planlamaya ilgili tüm aktörlerin yaklaşımını incelemektedir. Böylelikle İzmir’de medikal turizm kümelenmesinin uygulanabilirliği araştırılmıştır. Bu amaçla İzmir’de olası bir medikal turizm kümelenmesinde yer alacak ve şu anda sektörde faaliyet gösteren paydaş temsilcileriyle odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Rekabet Gücü Stratejileri, Kümelenme, Sağlık Turizmi, Medikal Turizm.

İZMİR MEDICAL TOURISM CLUSTER POSSIBILITY²

Abstract

Demands on tourism, which are constantly changing and seeking new experiences, have emanated as an outcome of globalization, which brings along the ease of transportation, the development of technology and an increase in the awareness of a high quality life with it. Accordingly, the touristic products adjusting these alterations are gradually gaining importance for the destinations which want to get a share from this

¹ Bu makale, Nesibe Mirza’nın “Turistik ürüne dayalı destinasyon planlaması: İzmir ili sağlık turizmi kümelenmesi” başlıklı doktora tezinden (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015) türetilmiştir.

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, nesibecagdas@yahoo.com

² This article is derived from Nesibe Mirza’s doctoral dissertation titled “Destination planning within touristic product: Health tourism cluster of İzmir region” (Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, 2015).

sector. The competitive capacity of destinations is based on some factors such as the products they have, the performance of the existing businesses and their capacity to make innovations and the ensuring of collaboration among stakeholders. Accordingly, the destinations are required to determine some competitive strategies by analyzing their competitors and themselves. In the field, there exist a lot of competitive strategies and one of strategies is called the clustering approach. This paper investigates the applicability of medical tourism cluster theory. Thus, it evaluates the receptiveness of local industry to medical tourism cluster development. In the study, focus group discussions have been performed with the stakeholder representatives working in the sector presently and the representatives who might take place in a probable medical tourism clustering. Based on the findings, conclusion and suggestions have been presented.

Keywords: Destination, Competitive Capacity Strategies, Clustering, Health Tourism, Medical Tourism.

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin getirdiği sosyal ve ekonomik yönlü çeşitli değişimler, teknolojik gelişmeler ve turizm sektörünün dinamik özelliği destinasyonların uluslararası ölçekte rekabet eden birimler olarak gelişmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda bölgesel gelişme politikaları kapsamında destinasyonun kendine özgü yönleri ön plana çıkarılarak sürdürülebilir rekabet avantajı sağlanmalıdır. Rekabet avantajının artması ve turizm aktivitelerinin yoğunluk kazanması amacıyla oluşturulacak ve uygulanacak turizm politikasında; sektörde kalite ve etkinliği artırma, kaynakları koruma, izleme ve kontrol etme amaçlı planlamalar oluşturulmalı ve rekabet gücünü geliştirmeye odaklanılmalıdır. Turistik destinasyonlar içinde buldukları rekabet ortamında sürekli yenilenmeye ve doğru rekabet gücü stratejileri uygulamaya zorlanmaktadır. Uygulanan stratejilerden biri de kümelenme stratejisidir.

Kümelenme özellikle yerel düzeyde kalkınma stratejilerinden biri olması ve bölgedeki ilgili tüm araçları bir araya getirmesi sebebiyle son dönemde ön plana çıkmaktadır. Fakat kümelenme temelli yaklaşım ilk olarak sanayi sektörü için oluşturulmuş bir strateji olup ilgili literatürde çoğunlukla bu yönde araştırmalar bulunmaktadır. Son yıllarda hizmet yönlü sektörlerde kümelenme örnekleri çoğalmakta fakat diyagonal kümelenme yönlü araştırmalar çok kısıtlı olarak görülmektedir. Ayrıca kümelenme üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla aktörlerin coğrafi yoğunlaştıkları lokasyon üzerine olup iki kategoriye ayrılmıştır (Thisse, 2007: 19). Birinci olarak sektörel yoğunlaşmanın olduğu lokasyonun seçilme nedeni üzerine yapılan araştırmalardır. İkinci olarak ise var olan ve işleyen kümelenmenin verimliliği üzerine yapılan araştırmalardır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin üçüncü metropolü olan İzmir'in sağlık turizmi çeşitlerinden biri olan medikal turizmde marka kent olabilmesi için kümelenme yönlü planlamaya odaklanılmıştır. Araştırmada; sektördeki ilgili uzmanlarla odak grup görüşmeleri yapılarak ortaya çıkan bulgular doğrultusunda İzmir medikal turizm kümelenmesine dair sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Çalışma, İzmir'in medikal turizm sektöründe marka şehir olarak adını duyurması adına sektörel arz açısından potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu sayede ileriki dönemlerde İzmir için oluşturulabilecek doğru bir kümelenme modeli için arz yönlü fikir vermesi adına önem teşkil etmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Destinasyonlar Açısından Rekabet Avantajı ve Porter'ın Rekabet Gücü Stratejileri

Destinasyonlar karmaşık ortak üretim ağları olup gelişimlerinde çok sayıda şirket ile yerel ve bölgesel otoriteler gibi bağlayıcılar bulunmaktadır. Turistik destinasyonlar açısından ele aldığımızda ise hem turistlerin konaklamayı tercih ettiği hem de turistlerin ihtiyaçlarına cevap veren arz sistemi olarak tanımlanmaktadır(Marsat vd., 2010:7). Bu sebeple destinasyonlar için oluşturulacak rekabet gücü stratejilerinde tüm bu öğeler dikkate alınmalıdır (Haugland vd., 2011: 269). Önceki yıllarda destinasyonlar açısından rekabet gücü stratejilerinde fiyat faktörü belirleyici bir rol oynarken 1990ların başından itibaren göreceli avantajlar ve fiyatın yanında birçok farklı etkenin turistik destinasyonun ve girişimin rekabet gücünü belirlediğini fark edilmiştir(Vanhove, 2011:147). Günümüzde, farklı araştırmacıların ortaya çıkardığı farklı destinasyon rekabet model ve stratejileri bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan biri olan ekonomist Porter'ın oluşturduğu dört farklı rekabet gücü stratejisi bulunmaktadır. Bunlardan "Beş Rekabetçi Güç Modeli" ve "Jenerik Stratejileri" uluslararası arenada başarı isteyen firmaların bireysel aktiviteleri ile bağlantılı iken "Elmas Modeli" ve "Kümelenme" destinasyon rekabet gücü belirleyicileri olarak değerlendirilmektedir.

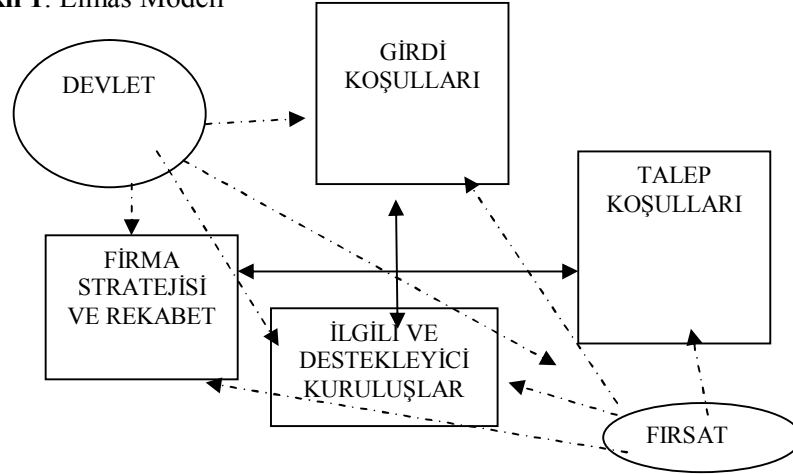
Elmas modeli

Porter, bir destinasyondaki uluslararası çapta rekabet avantajına sahip sektörleri ve bu sektörlerin belirlenmesi için gereken dinamikleri tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmış ve söz konusu çalışmayı 1990 yılında "Ulusların Rekabet Üstünlüğü isimli kitabıyla yayınlamıştır.(Eroğlu ve Yalçın, 2013:87) Çalışma kapsamında birçok ulusta 100'den fazla sektör incelenmiş ve ülkelerin ihracat rakamları esas alınarak ülkelerin rekabet avantajına sahip oldukları sektörler belirlenmiştir.(Alsaç, 2010:28) Belirlenen sektörler detaylı olarak incelenmiş ve bu inceleme sonucunda Porter, rekabet gücünün belirleyicileri olarak aşağıdaki unsurları belirlemiştir (Eroğlu ve Yalçın, 2013; Porter, 1998):

- Girdi (faktör) koşulları
- Talep koşulları
- İlgili ve destekleyici sanayilerin durumu
- Firma yapısı, stratejisi ve rekabet durumu
- Fırsatlar ve Devletin Rolü

Sürekli ve daha genel bir başarı için dört faktörün bir sistem bütünlüğü içinde birlikte var olması gerekmektedir. Çünkü belirleyenlerin karşılıklı etkileşimleri, birbirinin gelişmesini etkileyerek, bir faktörde bulunan eksiklik ya da zayıflığı giderilmesine ve daha üstün bir rekabet gücünün oluşmasına imkan sağlamaktadır (Porter, 1998: 904).

Şekil 1: Elmas Modeli

Kaynak: Porter (1990). The Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York.

Şekil 1 incelendiğinde, devletin içsel öğelere etkisi olan dışarıdan bir faktör olarak bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Porter, modeli dört ana öge ile açıklarken, bu öğelerden herhangi birini etkileyebilecek olan iki dışsal öğeyi de modeline eklemiştir. Bunlar, değişen fırsatlar ve devletin rolüdür (Jackson, Murphy, 2006: 1021). Bu etkileşim bağlantılarının birbirlerine ve modelin bütününe etki derecesi destinasyonlar ve girişimler açısından değişiklik göstermektedir (Erkut, 2011: 21). Porter'ın modeli, teorik açıdan ekonomideki tüm endüstri ve sektörler için geçerli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle model, turizm sektöründeki firma ve işletmelere uygulanabilmekte ve ulusal turizm sektörleri arasındaki rekabet gücünün hangi faktörlerin etkisi altında olduğunu açıklayabilmektedir (Erkut, 2011: 97).

Kümelene

Kümelene 2000li yıllar ile birlikte giderek önem verilen bir rekabet gücü stratejisidir. Belirli bir ekonomik faaliyetle ve destinasyonun kurumsal yapısı ile bağdaştırılan özel durumlar için kümelenemenin değişik tanımları bulunmaktadır (Erkut, 2011: 22). Tanımların birçoğu Porter'ın tanımıyla uygunluk taşımaktadır. Araştırmacıların çoğu kümelenemeyi temelde coğrafi yakınlık sayesinde oluşturulan sinerji ve bunun sonucundaki sektörel rekabet avantajı sağlama olarak ele almışlardır (Ingwiller, 2012:2) Porter'a göre bir kümelene, spesifik bir sektör için birbirleriyle bağlantılı şirketler ve bunlara bağlı kuruluşların belli bir coğrafi alanda yoğunlaşmasıdır (Porter, 1998:78). Detaylı olarak ele aldığımızda ise kümelene;

farklı ölçekteki firmalar ve bölgeler düzeyinde *rekabetçi* yapılar oluşturulmasına imkan veren ilgili tüm kamu ve özel kurumları işbirliğine yönlendirerek rekabet avantajını hedefleyen bir stratejidir.

Kümelenme Tarihçesi

1990 yılı ile birlikte kümelenme kavramı M. Porter tarafından ilk kez dile getirilmiştir. 1990 yılı öncesi ise kümelenmeyle ilgili kavramsal yaklaşımlar farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır (Cortright, 2006: 8). Kümelenmenin iki ana özelliği olan coğrafi yakınlık ve ilişki ağları konuları ilk olarak Alfred Marshall'ın 1920'lerde yaptığı yerleşme ekonomileriyle ilgili araştırmalarında bulunmaktadır. Marshall tanımlamasına göre bir sektörde faaliyet gösteren işletmelerin birbirlerine yakın yerleşerek daha verimli olduklarına ilişkin üç sebep bulunmaktadır. Bunlar, işgücü havuzu, ihtisaslaşmış tedarikçiler ve bilginin yayılmasıdır. Bu üç faktör *Marshall Dışsallıkları* olarak da bilinmektedir. Marshall bu şekilde endüstriyel bölgelerdeki ekonomik aktivitelerin yoğunluk kazanmasıyla elde edilen faydaları açıklamıştır(Cortright, 2006:9). Marshall'a göre: “ Birkaç büyük fabrika oluşturmak gibi fazla sayıdaki küçük atölyelerin bir araya gelmesi büyük ölçekli üretim avantajlarına erişmeye izin vermektedir. Endüstriyel bölge içerisindeki benzer alanda uzmanlaşmış küçük atölyelerde maksimum verimlilik ile gerçekleştirilebilen bir üretim süreci muhtemeldir(Ingwiller, 2012:2).”

Marshall'ın yaptığı çalışmalardan sonra ise işletmelerin yer aldıkları lokasyonlar üzerine araştırmalar bulunmakta olup işletmeler arası sinerji veya işbirliği dolayısıyla ortaya çıkacak pozitif dışsallıklar üzerine 1970 lere kadar bir çalışma bulunmamaktadır(Fabry, 2009: 115). 70lerin sonunda, ekonomist Giacomo Becattini İtalya'nın kuzeyindeki endüstriyel organizasyonlarda uygulamak için endüstriyel bölge kavramını yeniden ele almıştır(Colomb, 2008: 5). Becattini'nin çalışması Marshall'ın çalışmasıyla benzerlikler göstermekle birlikte daha esnek bir uygulamaya dayalıdır. 1990 yılıyla birlikte Porter önceki çalışmalar ile bağlantılı bir şekilde daha detaylı olarak bir çalışma yapmıştır. Coğrafi yakınlık veya sektörel iş birliklerini bir bütün olarak ele alarak bu iki kavram temelinde rekabet avantajını araştırmıştır. Porter'ın yaptığı kapsamlı araştırmaya bağlı olarak farklı araştırmacılar farklı çalışmalar yapmıştır. Yapılan çalışmalar temelde aynı sektör içindeki girişimleri kapsamaktadır. Yatay veya dikey şekildeki kümelenmelerin sinerjisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmalardan biri de Rosenfeld tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada küme içerisindeki işletmelerin çalışma ve işbirliği şekilleri incelenmiştir. Bu doğrultuda işlem maliyetlerinin azaltılması, yenilikçilik, bilgi erişimi, ekonomik kalkınma gibi kümelenme sonucunda ortaya çıkan getiriler araştırılmıştır(Fabry, 2012:6).

Kümelenme Tipolojisi

İlgili literatür incelendiğinde farklı kümelenme tiplerinin bulunduğu açıkça görülmektedir. Fakat geleneksel yaklaşımlar iki kümelenme şekline odaklanmaktadır. Bunlar;

- **Yatay Kümelenme:** Aynı veya benzer müşteri yapısına sahip ve birbirlerine rakip firmaların, benzer teknoloji kullanımı, birbirlerine yakın dağıtım kanalları, ortak işgücü niteliği, bilgi paylaşımı, benzer kaynak gereksinimi, ortak altyapı ihtiyacı gibi maliyet düşürücü avantajlar elde etmek amacıyla oluşturulan kümelenme şeklidir.
- **Dikey Kümelenme:** Tedarik zincirlerinde bulunan firmaların oluşturduğu ve doğrudan alıcı-satıcı ilişkisinin yansıtıldığı tipik dikey ilişkidir. Bir sektörün arz zincirindeki farklı aşamalarda faaliyet gösteren firmaların kümelenme şeklidir.

Son zamanlarda yapılan kümelenme tipolojisi açıklamaları üçüncü bir kümelenme yapısını ortaya koymaktadır. Buna göre birbirine benzemeyen fakat tamamlayıcı ürün veya hizmetler sağlayarak kümelenme çıktılarının kapsamını genişleten firmaların oluşturduğu bir yapılanmadır. Firmalar arasında oluşturulan ilişki dinamikler onların daha fazla ticari başarı elde etmelerini ve kazançlarının artmasını sağlamaktadır. Bu kümelenme tipi diyagonal (çapraz) kümelenmedir(Ewen, 2007:24).

Diyagonal kümelenmede her ne kadar firmalar farklı endüstri sınıflandırmalarına ait olup farklı ürün ve hizmet üretiyor olsalar da her bir firma diğerlerinin aktivitelere değer katmaktadır. Ayrıca firmaların beraber çalışmaları farklı ürün ve hizmetler paketi oluşturarak müşterinin tek bir öğeyi satın almasını sağlamakta ve bu kümelenme tipi hizmet ve ürün paketinin oluşturulduğu yerde meydana gelmektedir. Diyagonal kümelenme (tamamlayıcı firmaların kümelenmesi) ve diyagonal entegrasyon (bir firma içerisindeki tamamlayıcı aktivitelerin faaliyeti) hem turizm işletmeleri hem de bölgesel kalkınma uzmanları için yeni bir yaklaşımdır. Poon'un turizm ve hizmet sektörleri analizi ile firmaların etkileşim kapasitesini arttıran, kapsam ekonomileri, iletişim sinerjisi ve sistem kazançlarından yararlanmalarına izin veren bilgi teknolojisinin genişlemesiyle güçlü bir diyagonal değer zinciri ilişki varlığı saptanmıştır. Bu koşullarda, firmalar satışa uygun bütüncül tek bir ürün için tamamlayıcı hizmetleri bütünleştirip paket haline getirerek diğer firmalara değer katmaktadırlar. Bu değer aslında hedef pazarın ihtiyacını karşılayan firmaların pazarlanabilir ürünlerini çeşitlendirmelerine diğer firmaların imkan vermeleri ile gerçekleşmektedir(Poon, 1994:224).

Sağlık Turizmi ve Medikal Turizm Kümelenmesi

Sağlık turizmi sadece tedavi görme amaçlı yapılan seyahatler olarak görülmemelidir. Kişiye bedenen ve ruhen tedavi olma veya dinlenme, sağlığını koruma amacıyla sunulan hizmetler bütünü olarak değerlendirilebilmektedir. Sağlık turizmi üç ana başlıkta değerlendirilmektedir(Smith vd., 2009: 85):

- Medikal Turizm
- Termal Turizm
- Spa&Wellness

Sağlık turizminin bir alt kolu olan medikal turizm için oluşturulacak kümelenme içinde bulunduğu destinasyon açısından, medikal turist sayısındaki artışı sağlamada en önemli adımdır. Hastaneler, doktorlar, sağlık bakanlığı, tur operatörleri, oteller ve diğer tüm medikal turizm paydaşları destinasyonun dünya çapında markalaşması ve yüksek kalitede sağlık hizmetleri imajını oluşturmak için tanıtım çalışmalarında birlikte hareket etmek zorundadırlar.

Medikal turizm kümelenmesi özel bir destinasyonda hastanelerin, kliniklerin, otellerin ve diğer tüm ilgili ekonomik ve destekleyici kurumların oluşturduğu bağımsız bir organizasyondur. Medikal turizm kümelenmesi küme içerisindeki tüm paydaşlar tarafından finanse edilmektedir. Ayrıca ülkemizde kümelenme oluşturulurken kamu kurumlarının çeşitli destek ve teşvikleri bulunmaktadır. Medikal turizm kümelenmesinin amacı küme içerisindeki üyelerin tanıtımını yapmak ve son derece kaliteli sağlık hizmetlerine sahip bir imaj oluşturmaktır. Kümelenme üyeleri tarafından dikkatle hedeflenen ve üyelerin bireysel olarak başaramayacakları işbirlikçi eylemler genellikle olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca, oluşturulan kümelenme yoluyla yapılacak ortak çalışmalar sayesinde potansiyel turist açısından son derece önemli bir unsur olan seyahat etmeden önce destinasyonun tamamında yüksek kalite sağlık hizmetlerine, altyapı desteğine ve hükümet sponsorluğuna sahip olduğuna dair algı yaratılmış olacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, İzmir'in son yıllarda giderek önem kazanan bir turizm çeşidi olan medikal turizmde kümelenme temelli planlama ile rekabetçi bir destinasyon olma potansiyelini incelemektir. Bu amaçla olası bir medikal turizm kümelenmesinde yer alacak paydaş temsilcilerinin mevcut durumu, aralarındaki işbirliği, İzmir ile ilgili izlenimleri, kümelenme fikrine bakış açıları gibi bütüncül bir yaklaşımla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Elde edilen veriler nitel içerik analizi yoluyla incelenmiştir.

YÖNTEM, ÖRNEKLEM, ANALİZ

İzmir'deki olası bir medikal turizm kümelenmesinde yer alacak paydaşların kümelenme fikrine bakış açılarını belirlemek için odak grup görüşme yöntemi kullanılmıştır. Odak grup görüşmelerinde araştırmacı araştırma konusu doğrultusunda hazırlanan soruları iletmekte ve her bir sorunun cevabı tüm katılımcılardan alınmaktadır. Odak grup görüşmesinde nitel verilerin elde edilmesinde açık uçlu sorulardan oluşan odak grup görüşme formları kullanılmıştır. Oluşturulacak kümelenmenin üç ayaklı yapısından dolayı paydaşlar temelde üç gruba ayrılmış (medikal paydaşlar, turizm paydaşları, destekleyici kurumlar) ve özelliklerine göre üç görüşme formu hazırlanmıştır. Çalışmada odak grup görüşmeleri dört ayrı oturumda yapılmış olup, birinci görüşmeye 9, ikinci ve

üçüncü görüşmeye toplam 17 ve dördüncü görüşmeye 10 olmak üzere toplam 36 kişi katılmıştır. Görüşmeler esnasında ses kaydı alınmış ve not tutulmuştur. Tüm ses kayıtları bilgisayara aktararak yazılı hale getirilmiş ve içerik analizi uygulanmıştır. Böylelikle medikal turizm paydaşlarının kümelenme fikrine yaklaşımları ile ilgili önemli çıktılar elde edilmiştir. Ortaya çıkan bulgular İzmir’de oluşturulabilecek bir medikal turizm kümelenme modeli için fikir vermektedir.

Bu araştırmada, ana kitleyi temsil edeceği varsayılan deneyimli ve konusunda uzman paydaş temsilciler seçilmiş, yani *amaca bağlı örnekleme (kasti, yargısal örnekleme)* yapılmıştır. “Bu örnekleme tekniğinde örneği oluşturan elemanlar araştırmacının araştırma problemlerine cevap bulacağına inandığı kişilerden oluşturulmaktadır. Diğer bir ifade ile deneklerin belirlenmesindeki ölçüt araştırmacının yargısı olup denekler rastgele seçilmemektedir”(Altunışık, 2002:63). Bu nedenle genelleme yapmak doğru olmayabilir.

İzmir medikal turizm kümelenmesinde yer alacak ekonomik paydaşlar ve destekleyici kuruluşlardan kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yöneticileri ve temsilcilerinden oluşan 45 kişiye görüşme talebinde bulunulmuştur. Görüşme isteğine 36 kişi yanıt vererek odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler medikal turizm kümelenmesinde yer alacak paydaşlara göre üç gruba ayrılarak yapılmıştır.

Bunlar;

- Medikal paydaşlar (İlgili sağlık kurumları)
- Turizm paydaşları (Turizm sektörüne hizmet veren paydaşlar)
- Destekleyici paydaşlar (STKlar, Üniversite, İZKA gibi destekleyici kurumlar)

Görüşmeler sonunda elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi; çok çeşitli söylemlere uygulanan bir takım metodolojik araç ve tekniklerin bir bütünü olarak tanımlanabilmektedir(Bilgin, 2000:1).

İçerik analizinde temel gruplandırma temaları veya kategorileri, ilgili kavramları alacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmektedir(Şencan, 2005:535). Bu çerçevede ilk olarak, paydaşların özelliklerine göre üç aşamalı yapılan görüşmeler sebebiyle içerik analizi de üç aşamalı yapılmıştır. Her bir analiz için katılımcıların kullandıkları ifadeler ilgili literatüre uygun olarak kodlanmıştır. Son aşamada ise, elde edilen bulgular rapor haline getirilmiştir. Oluşturulan temalar ve kodlar elde edilen bulgular bölümünde sunulmuştur.

Araştırma, İzmir ilinde medikal turizm ile doğrudan ilgili kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinden temsilciler ile sınırlı olup talep kısmı araştırmaya dahil edilmemiştir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Medikal Paydaş Bulguları

➤ İzmir'in medikal turizm potansiyeli

Görüşmelerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır;

Katılımcıların İzmir'in medikal turizm alanındaki mevcut durumunu belirlemeye yönelik verdikleri cevaplardan yola çıkarak ulaşılan kavramlar ve düşünceler bir araya getirildiğinde iki tema ortaya çıkmaktadır. Bunlar; avantajlar ve dezavantajlardır. Katılımcıların tamamı İzmir ilinin turistik arz potansiyelinin oldukça yüksek ve sağlık sektörü altyapısının gerek yetişmiş insan gücü, gerek fiziki donanım, gerekse teknoloji açısından yeterli düzeyde olduğunu belirterek asıl sorunun destinasyon bilinirliğinde olduğunu vurgulamışlardır.

Katılımcıların %70'i özellikle termal ve inanç turizminin medikal turizm sektörü açısından avantaj olarak kullanılabilecek turistik ürünler olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların %90'ı İzmir'de direkt uçuşların olmamasını bir dezavantaj unsuru olarak belirtmişlerdir. Bu nedenle katılımcıların %20'sine göre İzmir'in medikal turizm sektöründe rekabet ettiği güçlü şehirlere değinerek pazardan pay alabilmek ve rekabet edebilmek için fiyat, maliyet unsurunun değerlendirilmesi gerektiğinden söz etmişlerdir. Katılımcıların %40'ı İzmir'in medikal turizm sektörü paydaşlarının ortak hareket etmemesini bir dezavantaj olarak görüp tüm paydaşların (sağlık sektörü, oteller, acentalar, v.b.) aktif rol alması gerektiğini vurgulamışlardır.

Tablo 1: İzmir'in Mevcut Durumu ile İlgili Medikal Paydaşların Yorumlarının Kodlanması

TEMA	AVANTAJLAR	DEZAVANTAJLAR
Kod	Termal Turizm İnanç Turizmi Coğrafi Konum Doğal Kaynaklar Tarihi ve Kültürel Kaynaklar Kalifiye insan gücü Hastaneler Teknoloji	Bilinirlik yok Aktarmalı uçuşlar Konaklama yetersizliği Rakip destinasyonlar Mevzuattaki yetersizlikler Maliyet İşbirliğinin olmaması

➤ İzmir'de oluşabilecek medikal turizm kümelenmesi fikri

Katılımcılardan İzmir'de oluşabilecek bir medikal turizm kümelenmesi yaklaşımını değerlendirmeleri istendiğinde % 80'i zaten ticari işbirliği içinde olduklarını belirtip İzmir'in ve medikal turizmin tanıtımı konusunda ortak hareket etmenin öneminden bahsetmişlerdir. Katılımcıların tümü kümelenmenin gerektiğini belirterek acenta ve oteller ile işbirliği içinde olduklarını yani dikey bir kümelenmenin var olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 2: Medikal Turizm Kümelenmesi Fikrine Paydaş Yaklaşımlarının Kodlanması

TEMA	KÜMELENME TİPOLOJİSİ	KÜMELENME MODELİ
Kod	Dikey kümelenme	Kongre Turizmi (CVB)
	Yatay kümelenme	Tek çatı

➤ **Medikal turizm paydaşları arasındaki işbirliği**

Katılımcıların verdikleri cevaplardan yola çıkarak, ulaşılan alt kavramlar bir araya getirildiğinde işbirliği teması ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan bazıları Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile bazıları ise acentalar ve oteller ile işbirliği halinde olduklarını belirtmişlerdir. Acentalar ile işbirliği içerisinde olanların %80'i İstanbul'da ya da yurt dışında faaliyet gösteren acentalar ile çalıştıklarını vurgulamışlardır(www.egeturizmderneği.org). Bu konuyla ilgili bir katılımcı şu şekilde işbirliği temasına dikkat çekmiştir:

“Eğer destinasyona sağlık turizmi hastası getiriyorsanız hem dikey hem yatay olarak mutlaka bir işbirliği içerisinde bulunuyorsunuz demektir.”
Katılımcı 4

Yapılan görüşmede katılımcıların uluslararası fuarlara iştirak ettikleri ancak %60'ının bu konuda verilen teşvik ve desteklerden haberdar olmadığı saptanmıştır. Ayrıca İzmir ve Ege bölgesinde sağlık turizmiyle ilgili olarak faaliyet gösteren birçok derneğin olduğu, bu durumun getirdiği birtakım sıkıntıların yaşandığı ifade edilmiştir.

Tablo 3: Medikal Turizm Paydaşları İşbirliği Yaklaşımlarının Kodlanması

TEMA	İŞBİRLİĞİ
Kod	Acentalar
	Oteller
	İl Turizm Müdürlüğü
	Fuarlara katılım
	Dernekler

➤ **Medikal turist ile irtibatın sağlanması**

Katılımcılardan özel hastaneleri temsil edenlerin %70'i medikal turizm ile ilgili olarak girişimlerinin yeni olduğunu belirtirken, %30'u ise yurt dışı acentalar, yurtdışı partnerler veya kurdukları ofisler vasıtasıyla medikal turiste ulaştıklarını kamu hastanelerini temsil eden katılımcılar ise turistin sağlığı hususunda hizmet verildiğini belirtmişlerdir. Yapılan konuşmaların genelinde medikal turisti getirtme hususunda acentaların devreye girmesi gerektiğine değinilmiştir. Bununla ilgili olarak şu şekilde kurumsal bir değerlendirme yapılmıştır:

“Sağlık turizmiyle ilgili çalışmalarımız çok yeni, acentalar kanalıyla çalışmanın daha profesyonel ve yararlı olacağını düşünüyorum.” Katılımcı 1

Tablo 4: Medikal Turizm Pazarına Erişim ile İlgili Yorumların Kodlanması

TEMA	İLETİŞİM	TANITIM
Kod	Acenta Hasta yönlendiricileri Yerel partner Ofis	Kongre ve fuarlara katılım

➤ **Medikal turizmdeki kurumsal rekabet gücü avantajları**

Katılımcılardan özel hastaneleri temsil edenler; hekim kadroları, yazılı ve sözlü iletişimde yabancı dil yeterliliği, verilen hizmet kalitesi ile hastanın ve gelen refakatçının konforu gibi konularda rekabet güçlerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Konuyla ilgili olarak özel bir hastaneyi temsil eden katılımcı İzmir’e medikal turizm için gelen bir turist tıbbi olarak kırk alanda hizmetten istediğini en az bekleme süresiyle (en fazla yarım veya bir gün) alabileceğini vurgulamıştır. Ayrıca katılımcılardan %40’ı fiyat açısından İstanbul’daki rakip hastanelerden daha rekabetçi olduklarını bildirmişlerdir.

Hastane temsilcilerinden biri havayolu firmalarıyla anlaşmalar yaparak medikal turisti charter uçuşlar ile getirtildiğini vurgulamıştır. Bu özel hastane temsilcilerinden biri kurumsal olarak rekabet güçlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“ İzmir’de 11 bölgede hizmet veren ve akredite olmuş bir üniversite hastanesiyiz. Maliyet İstanbul hastanelerine göre düşük ve bekleme süresi çok kısadır.” Katılımcı 3

Tablo 5: Rekabet Gücü Avantajına Yönelik Değerlendirmelerin Kodlanması

TEMA	REKABET GÜCÜ
Kod	Kalifiye işgücü Düşük maliyet Tüm branşlarda hizmet Ürün çeşitlendirmesi Bekleme süresinin kısalığı Akreditasyon (JCI)

➤ **Medikal turistin yaşam kalitesini artırma amaçlı işbirlikleri**

Medikal turistin gideceği destinasyonda verilecek olan ve o destinasyona gelmeden önce başlayıp kendi ülkesine dönüşü ile devam eden hizmetlerin kalitesi o hizmeti veren paydaşların sunumunun ve bu doğrultuda birbirleriyle olan bilgi paylaşımının bütünüyle ilgilidir.

Katılımcıların verdikleri cevaplarda özel hastaneleri temsil edenlerin %40'ı bilgi birikimlerini paylaştıklarını belirtirken, diğer katılımcılar herhangi bir paylaşım veya işbirliğinin söz konusu olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca hizmet kalitesini arttırmak amaçlı katılımcıların %20'si işbirliği içerisinde oldukları kurumlarla etkileşim halinde olduklarını belirtmiştir. Konuyla ilgili bir katılımcı şu ifadelerde bulunmuştur:

“Ticari anlamda işbirliği içerisinde olduğumuz paydaşlarımızdan bazı standartlar istemeye başladık, transferlerle ilgili bazı standartların oluşmasını istedik. Bu şekilde genel olarak kent de standartları yükselmektedir.” Katılımcı 4

Sorulara verilen cevaplarda daha çok kurum olarak kendi bünyelerinde hastanın yaşam kalitesine dair sundukları hizmetler anlatılmıştır. Konuyla ilgili olarak ön plana çıkan hizmetler arasında sahip olunan toplam kalite standartlarına uygun hareket etmek, gelen medikal turistin milliyetine göre dil bilen elemanın bulunması, hasta sağlayıcılarla temas halinde bulunmak yer almıştır.

Kamu hastanelerinde medikal turizm yapılmadığı ve gelen turistlerin yaşam kalitesini sağlama konusunda oldukça yetersiz kaldığı belirtilmiştir.

Tablo 6: Medikal Turistin Yaşam Kalitesini Arttırmak Amaçlı Paylaşımların Kodlanması

TEMA	PAYDAŞLAR ARASI PAYLAŞIM
Kod	İşbirliği yok Toplam Kalite Standartları Proje Hasta Sağlayıcılarıyla İşbirliği Acentalar

➤ **Medikal turizm ile ilgili özel organizasyonlara katılım**

Özel hastanelerin %60'ının medikal turizm ile ilgili İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün de desteği ile gerek uluslararası fuar ve kongrelere katıldığı gerekse konsolosluklar ve büyükelçilikler ile iletişim halinde olduğu ortaya çıkarken %40'ının ise medikal turizmle ilgili herhangi bir özel organizasyonda bulunmadığı ifade edilmiştir. Medikal turizmdeki ekonomik paydaşların her türlü ilgili ve destekleyici kurumlarla temasta olmaları gerekmektedir. Bununla ilgili olarak bir katılımcı kurumsal bağlantılarıyla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Medikal turizme yönelik her türlü iletişim içerisinde olmamız gerekmektedir. Biz kurum olarak gerek uluslararası fuarlara ve kongrelere katılım gerekse tanıtım için konsolosluklar ve elçiliklerle de iletişim halindeyiz.” Katılımcı 8.

Tablo 7: Özel Organizasyonlara Katılıma Yönelik Verilen Cevapların Kodlanması

TEMA	DESTEKLEYİCİ KURUMLARLA BAĞLANTILAR
Kod	Özel bir organizasyonumuz yok Fuarlar Kongreler Dernek üyeliği İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Konsolosluklar Elçilikler

➤ **Medikal turizmde İzmir'in marka kent olabilmesine yönelik öneriler**

Katılımcıların İzmir'in marka kent olabilmesi için atılması gereken adımlara ilişkin verdikleri cevaplarda ortaya çıkan tema yatırım olmuştur. Ayrıca özel sektör ve kamunun ortak hareket ederek gerçekleştireceği yatırımlarda bir güç birliğinin oluşturulması gerekmektedir. Özellikle İzmir ile ilgili web sitelerinin medikal turiste yönelik olmadığı ve ihtiyaca yönelik kapsamlı bir interaktif yatırımın gerektiğine değinilmiştir.

Tanıtım ile ilgili olarak İzmir'de sağlık turizmiyle birlikte kongre ve inanç turizminin de vurgulanması gerektiği ve bu turizm çeşitlerine yönelik yatırımlar için Başbakanlık bünyesinde büyük fonların verildiğinden bahsedilmiştir.

Medikal turizmin özellikle medikal alanına yönelik yüksek katma değeri olan ve fark yaratacak teknolojik yatırımların yapılması gerektiği vurgulanarak nanoteknoloji, genetik mühendisliği, kök hücre laboratuvarları gibi alanların sürekli değişen ve değişecek olan sağlık anlayışı oluşturduğu belirtilmiştir.

"İzmir her yerde yapılanı değil katma değeri yüksek alanlarda farklılık yaratmalıdır. Örneğin kök hücre, nanoteknoloji gibi alanlarda fark yaratan çalışmalarla adımızı duyurmalıyız." Katılımcı 9

Tablo 8: İzmir'in Medikal Turizmde Marka Kent Olabilmesi İçin Sunulan Önerilerin Kodlanması

TEMA	YATIRIM
Kod	Ortak hareket Eğitim İnteraktif yatırım Çekicilikler Devlet politikası Katma değeri yüksek niş ürünler

Turizm Paydaşları Bulguları

➤ **İzmir'in medikal turizm potansiyeli**

İzmir iklimi, coğrafi konumu, denizi, termal kaynakları, kültürel ve tarihi zenginliği, insanların hoşgörülü ve misafirperver oluşu gibi özellikleri ile turizm açısından bir değerdir. Gerek genel turizm gerekse medikal turizm açısından var

olan potansiyeli atılacak doğru adımlar ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple medikal turizm değer zincirinde bulunan tüm paydaşların tek çatı altında toplanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan odak görüşmesindeki katılımcıların hepsi bu konuda hem fikirdir.

Katılımcıların verdiği cevaplarda İzmir'in uluslararası bir havalimanına sahip olmasına rağmen direkt uçuşların az olması, İstanbul'dan aktarmalı uçuşların bir dezavantaj unsuru olması ön plana çıkmaktadır. Dezavantaj olarak vurgulanan ve %80 oranında tekrar edilen bir diğer konu da konaklama tesislerinin genel olarak yetersizliği ve bunun yanında tesislerin medikal turizm için gelen turisti kabul etmek istememesidir. Bununla ilgili olarak bir katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Medikal turizmdeki en büyük dezavantajımız bu alanda ayrı bir konaklama tesisimizin olmayışıdır. İşletmelerimizin çoğu medikal turisti kabul etmek istememektedir.” Katılımcı 1

Tablo 9: İzmir'in Mevcut Durumu ile İlgili Turizm Paydaşları Yorumlarının Kodlanması

TEMA	AVANTAJLAR	DEZAVANTAJLAR
Kod	Coğrafi Konum Doğal Kaynaklar Tarihi ve Kültürel Kaynaklar Uluslararası havalimanı Kalifiye insan gücü Hastaneler	Medikal turizme ulaşılabilirlik Aktarmalı uçuşlar Konaklama yetersizliği Mevzuattaki yetersizlikler Maliyet İşbirliğinin olmaması

➤ **İzmir'de oluşabilecek medikal turizm kümelenmesi fikri**

Görüşmede katılımcıların %80'i İzmir'deki paydaşların genellikle tek başına hareket ettiğini belirterek kişisel çıkarlar gözetilmeden ortak hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İzmir'de sağlık turizmiyle ilgili derneklerin olduğu fakat yapılan çalışmalarda paydaşların tümünü katan veya bilgilendiren, haber veren bir sistemin olmamasına dikkat çekilmiştir. Bilgi akışını, ortak hareketi ve diğer tüm yararları elde etmek adına kümelenmenin şart olduğu konusunda katılımcılar aynı görüştedir.

Kümelenmenin gerektiği konusunda vurgulanan bir başka husus da uluslararası fuarlara İzmir'i temsilen çok az kurumun katıldığı, kümelenmeye gidildiği takdirde gerek fuarlarda gerekse kongrelerde İzmir'in medikal turizmde ön plana çıkacağı ve ortaklaşa pazarlama ile hareket edilerek uzmanlaşmak gerektiği olmuştur. Bir katılımcı konuyla ilgili şunları dile getirmiştir:

“Biz kümelenme fikrine olumlu yaklaşıyoruz, fakat biz burada toplanmışken belki başka bir dernekte yine bu konu konuşuluyordur. İhtiyacımız olan sevilen, sayılan bir başkan etrafında toplanmaktadır.” Katılımcı 4

Tablo 10: Medikal Turizm Kümelenmesi Fikrine Turizm Paydaşları Yaklaşımının Kodlanması

TEMA	BİRLİK
Kod	Ortak hareket Tek çatı Öncelik: Kurumsal kazanç Tanıtım Dernekler

➤ **Medikal turizm paydaşları arasındaki işbirlikleri**

Katılımcıların yaptıkları açıklamalardan tedarik zincirinde gözlenen, doğrudan alıcı satıcı ilişkisinin yansıtıldığı dikey yönlü işbirliği içerisinde oldukları ortaya çıkmaktadır.

Medikal turizm ile ilgili yönetmelik, teşvik konularında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Ekonomi Bakanlığı devletin ilgili mercileridir. Üç bakanlığın da medikal turizm ve kümelenme açısından çalışmaları bulunmakta fakat bu çalışmalar birbirleriyle tezat hükümler içermekte ve uyumsuzluklar göstermektedir. Görüşmeye katılanlar otel, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, acentalar ve TURSAB temsilcileri medikal turizmle ilgili yapılan işlerde yönetmeliklerdeki eksiklik ve tezatlıklardan dolayı sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 11: Medikal Turizm Paydaşları İşbirliği Yaklaşımlarının Kodlanması

TEMA	İŞBİRLİĞİ
Kod	Bakanlıklar Mevzuat Acenta Üniversite Charter firmaları

➤ **Medikal turist ile irtibatın sağlanması**

Medikal turiste nasıl ulaşıldığına dair katılımcılar beş kategoride aynı görüştedir:

- Bakanlıklar düzeyinde (Sağlık bakanlığı ile diğer ülkedeki sağlık bakanlığı arasındaki anlaşmalar)
- Sivil toplum kuruluşları çerçevesinde (Yurt dışındaki medikal dernekler, v.b.)
- Sigorta şirketleri
- Tur operatörleri, yurt dışı acentalar ile direkt bağlantı
- Sosyal medya

Katılımcılardan acenta temsilcileri büyük hastanelerin genellikle sigorta şirketleri ile anlaşmalar yaparak hasta getirttiklerini belirterek tespitlerinin gelen hastalara yönelik tedaviden sonra bir program, gezi yapılmadığı yani turizm yönüyle ilgilenilmediği yönünde olduğunu dile getirmişlerdir. Gelen hasta tedaviden sonra tam anlamıyla kendi haline bırakılmaktadır. Otelleri temsil eden katılımcıların %20'si ise konseptlerinin termal odaklı sağlık turizmi olduğunu fakat termal tedavi dışında dış kliniklerinin de olduğunu belirterek otellerden Balçova Termal Otel gelen turistin devletle anlaşmalı olarak geldiğini ve yüzdelik olarak yoğunluğun Norveçliler olduğunu belirtmiş Kaya Termal Otel temsilcisi ise sağlık turizmi için acenta ile çalıştıklarını fakat yine de doluluk olarak yoğunluğun sağlık turizmi için gelen turiste ait olmadığını vurgulamıştır.

Tablo 12: Medikal Turizm Pazarına Erişim ile İlgili Yorumların Kodlanması

TEMA	PAZARA ERİŞİM
Kod	Yurtdışı Acentalar Sigorta şirketleri Sivil toplum kuruluşları Sağlık Bakanlığı Uzmanlaşma

➤ **Medikal turiste yönelik verilen hizmetler**

Yapılan görüşmede turizm paydaşlarını oluşturan katılımcıların verdikleri cevaplardan medikal turizm alanındaki çalışmalarda yeni oldukları ve daha çok bu alanla ilgili olarak her paydaşın kendi alanında uzmanlaşması ve bir çatı altında bilgi paylaşımı ile ortak hareket edilmesinden yana oldukları ortaya çıkmıştır.

“Hedef pazar belirlenerek ihtiyaca yönelik hizmetler oluşturulmalıdır. Ayrıca her paydaş kendi uzmanlık alanına göre hareket etmelidir.”Katılımcı 7

Tablo 13: Medikal Turiste Sunulan Hizmetlere Yönelik Cevapların Kodlanması

TEMA	MÜŞTERİ ODAKLILIK
Kod	Hedef pazar Ortak hareket

➤ **Medikal turizmdeki kurumsal rekabet gücü avantajları**

Katılımcıların verdikleri cevaplardan medikal turizme yönelik hizmet ve ürün sundukları fakat kurum olarak herhangi bir rekabet gücü stratejilerinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Katılımcılardan otel temsilcilerinden %80'i hedeflerinin özel olarak medikal turist olmadığı fakat hastaneler vasıtasıyla gelen medikal turistin rahat ve memnun olmaları için oteli şekillendirerek ürün farklılaştırmasına gittiklerini belirtmiştir.

“Genel olarak sağlık turizmi için çalışan bir otel değiliz. Bu anlamda özel bir planlamamız yok.” Katılımcı 8

Tablo 14: Rekabet Gücü Avantajına Yönelik Değerlendirmelerin Kodlanması

TEMA	REKABET GÜCÜ
Kod	Şehir oteli Tanıtım çalışmaları

➤ **Turizm paydaşlarının ürün farklılaştırmasına yönelimleri ile ilgili bulgular**

Genel olarak verilen cevaplarda otellerin gelen müşterinin milliyetine, kültürüne ve alışkanlıklarına göre odalarda, menülerde ve ihtiyaca göre oluşturulabilecek tüm alanlarda dolayısıyla gerek sunulan hizmetlerde gerekse fiziksel özellik olarak farklılaştırmaya gittikleri ortaya çıkarken acentaların medikal turizme yönelik uyguladıkları hizmet ve oluşturdukları ürünlerde özel bir çalışmadan veya hizmetten bahsedilmemiştir.

“Otel olarak kişiye özel hizmet anlayışıyla çalışıyoruz. Otelimizi her alanda şekillendirebilmekteyiz.” Katılımcı 6

Katılımcılardan otel temsilcisi, şu andaki doluluk oranlarının %50sinin medikal turiste ait olduğunu belirten gelenlerin milliyet yapılarına göre organize olmaya çalıştıklarını örneğin belirli katları medikal turiste ayırarak hem onları hem de diğer müşterileri memnun etmeye çalıştıkları bildirmiştir. Ayrıca gelen medikal turistin profiline göre odalarda Kuran-ı Kerim, İncil, Tevrat koymaya başladıklarını belirtmiştir.

Tablo 15: Ürün Farklılaştırmasına Yönelik Verilen Cevapların Kodlanması

TEMA	FARKLILAŞTIRMA
Kod	Müşteri tipi Fiziksel özellikler Sunulan hizmetler Çeşitlilik

➤ **Medikal turizmde İzmir’in marka kent olabilmesine yönelik öneriler**

Marka kent konusunda verilen cevaplarda İzmir’in kendi markalarını (Artemis, Efes, Alaçatı, Çeşme gibi) ön plana çıkararak medikal turizme yönelik tanıtım çalışmaları yapılmasının şart olduğu belirtilip öncelikle atılması gereken adımın hedef pazarı belirlemek ve buna yönelik çalışmalarda birlikte hareket etmek olduğu vurgulanmıştır.

TURSAB’ın oluşturduğu sağlık turizmi birliğinin katılımcılarına bakıldığında TUROFED (Türkiye Otelciler Federasyonu), AHD (Akredite Hastaneler Derneği) gibi alt birliklerin olduğu İzmir’in medikal turizm

kümelenmesi ve dolayısıyla bu alanda marka kent olarak anılması için öncelikle bu şekilde alt kuruluşların oluşturulması ve var olanlarında daha etkin hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tablo 16: İzmir'in Medikal Turizmde Marka Kent Olabilmesi İçin Sunulan Önerilerin Kodlanması

TEMA	MARKA KENT
Kod	Hedef pazar Tanıtım Yol haritası Alt kuruluşları harekete geçirmek Kümelenme Devlet desteği

Destekleyici Paydaşlar Bulguları

➤ İzmir'in medikal turizm potansiyeli

İzmir'in medikal turizm alanındaki mevcut durumuna yönelik verilen cevaplarda şehrin sahip olduğu termal, deniz gibi doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel varlıklar, iklimi, coğrafi konumu, insanların stresten uzak Akdenizli yaşam stili ve hoşgörüsü ve bu doğrultuda güçlü bir turizm potansiyeli gibi destinasyonun sahip olduğu avantajların medikal turizm için de sayılabileceği belirtilmiştir. Medikal turizme özel olarak en çok ifade edilen avantajlar ise mesleki açıdan nitelikli insan kaynakları, var olan ve yakın zamanda da yapılması planlanan özel sağlık kuruluşları, üniversite hastaneleri ve fiyat avantajı olmuştur.

“İzmir Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olup diğer iki destinasyona göre fiyat avantajına sahiptir.” Katılımcı 1

İzmir'in destinasyon olarak avantajlarından bahsedilirken çok büyük bir turizm potansiyeli olduğuna değinilmiş fakat bir dezavantaj olarak da bu potansiyelin uygulamaya konulamadığı, yeterli yatırım yapılmadığı ifade edilmiştir. Örneğin termal kaynakların nitelik bakımından uluslararası açıdan ilk sıralarda olmasına rağmen termal tesis olarak tam anlamıyla medikal termal boyutuyla hizmet veren tek bir tesisin varlığından söz edilebilmektedir. Bu doğrultuda hem genel anlamda hem de çeşitlilik açısından turistik tesislerin yetersizliği bir dezavantaj unsurudur. Destinasyon açısından sıkça belirtilen bir diğer dezavantaj ise uluslararası bir havalimanına sahip olmasına rağmen direkt uçuşların olmaması, THY'nın medikal turizm amacıyla uçuş yapanlara %25 oranında indirim sağlarken İzmir'e direkt uçuş açısından bir çalışmasının olmamasıdır. Bu konuyla ilgili diğer havayolu firmaları ile anlaşmaların yapılabilirliğine dikkat çekilmiştir.

Tablo 17: İzmir'in Mevcut Durumu ile İlgili Destekleyici Paydaşların Yorumlarının Kodlanması

TEMA	AVANTAJLAR	DEZAVANTAJLAR
Kod	Coğrafi Konum Doğal Kaynaklar Tarihi ve Kültürel Kaynaklar Fiyat Uluslararası havalimanı Kalifiye insan gücü Hastaneler	Sunulan hizmetlerin bilinirliğinin olmaması Aktarmalı uçuşlar Konaklama yetersizliği Teknoloji

➤ **İzmir'de oluşabilecek medikal turizm kümelenmesi fikri**

İzmir'de oluşabilecek medikal turizm kümelenmesi fikrine katılımcıların %80'i açık olup Sağlık Bakanlığı'nın desteği ile özel sektörün liderliğinde olması gerektiğini ifade etmiştir.

İzmir'de medikal turizm kümelenmesinin hayata geçirilmesi halinde uluslararası fuarlarda bir hastane veya bir otel değil İzmir'in medikal turizm alanındaki tüm paydaşlar temsil edilecektir. Bu sebeple kümelenme fikrini benimsemeyen paydaşları paylaşımın önemine ikna etmek gerektiği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak bir katılımcı şu şekilde bir değerlendirmede bulunmuştur:

“Medikal turizm alanında hizmet veren her paydaş birlik olmanın sağlayacağı faydaları bilmediği için tek başına hareket etmektedir.” Katılımcı 10

İzmir'deki medikal turizm kümelenmesine yönelik olarak İZKA temsilcisi her türlü desteğe açık olduklarını belirterek ulusal ölçekteki kümelenme çalışmalarından önce ajans olarak kümelenme çalışmalarına başlamış olduklarını ifade etmiştir.

Tablo 18: Medikal Turizm Kümelenmesi Fikrine Turizm Paydaşları Yaklaşımının Kodlanması

TEMA	KÜMELENMENİN FAYDALARI
Kod	Ortak hareket Üniversite-Sanayi işbirliği Uzmanlaşma

➤ **Kümelenme konusunda farkındalığı arttırmaya yönelik faaliyetler**

Katılımcıların %60'ı kümelenme konusunda farkındalığı arttırmaya yönelik faaliyetlerinin bulunduğunu belirtirken %40'ı ise bu konuya yönelik çalışmalar yapıldığı takdirde her türlü desteğe açık olduklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan İZKA temsilcisi İzmir Kümelenme ve Yenilik Portalı adıyla bir web sitesi çalışmalarının bulunduğuna değinerek bu portalda sektörlerin kümelenme çalışmalarını paylaşarak bu anlamda sektörler arası etkileşim alanı sağlandığını ifade etmiştir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Teknoparkı temsilcisi teknoparkın içerisindeki teknoloji transfer ofisinin iş tanımının zaten sanayi- üniversite işbirliğini sağlamak odaklı olduğu için farkındalık faaliyetlerinin de bu kapsamda yapılacağını ifade etmiştir.

Tablo 19: Farkındalık Arttırıcı Faaliyetlere Yönelik Verilen Cevapların Kodlanması

TEMA	FARKINDALIĞI ARTTIRICI FAALİYETLER
Kod	Karşılıklı etkileşime yönelik kümelenme portalı Bilgilendirici faaliyetler Ekonomi bakanlığı

➤ Medikal turizmde kalite standartları

Kalite, sunulan ürün ve hizmetin niteliğinde müşteri tarafından aranılan temel unsurdur. Bu sebeple üretimden müşteriye sunuma kadar her aşamada kaliteyi yakalamak için standardizasyona gitmek gerekmektedir.

Türkiye’de sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesi Sağlık Bakanlığı tarafından değerlendirilip denetlenmektedir. Bazı özel sağlık kurumları Sağlık Bakanlığı’nın yapmış olduğu denetlemelerin yanı sıra uluslararası akreditasyon kuruluşlarına da başvurarak hizmet kalitelerini uluslararası düzeyde belgelemiştir. Bu uluslararası kuruluşlardan biri olan Joint Commission International’ın (JCI) İzmir’de akredite ettiği üç özel hastane bulunmaktadır.

Katılımcılar ürün, hizmet kalitesinin ve standardizasyonun önemi konusunda aynı görüştedir. Fakat akreditasyonla ilgili farklı görüşler de bulunmaktadır. Bu konuda katılımcıların %70’i sertifikasyon veya kalite konusunda bir belgenin varlığı gelecek olan medikal turist tarafından bir şey ifade etmediği görüşünde olup önemli olan konunun medikal turizme yönelik yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalar, veriler olduğu ve bu verilerin bir kalite unsuru olduğunu düşünmektedir.

Kalite standartlarıyla ilgili yapılan konuşmalarda ortaya çıkan fikir medikal turizmdeki tüm paydaşlar için bir standardizasyona gidilmesi ve bu konuda bir çalışmanın yapılması gerektiğidir.

Tablo 20: Medikal Turizm Kalite Standartları Konusundaki Görüşlerin Kodlanması

TEMA	KALİTE
Kod	Akreditasyon Hizmet kalitesi Eğitim Güven Müşteri memnuniyeti Standardizasyon

➤ **Medikal turizmde uygulanan yasal düzenlemeler**

Bu konuya ilişkin verilen cevaplardan ortaya çıkan genel bulgu ilgili bakanlıklar tarafından oluşturulan mevzuatların sayıca fazla olduğu fakat yaptırımının olmadığı yönündedir. Bu sebeple medikal turizme yönelik Sağlık Bakanlığı'nın onayladığı bağımsız bir kuruluşun varlığı gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle kuruluş çatısı altında tüm paydaşlarla çıkarılacak bir yol haritası doğrultusunda yapılacak çalışmalarla hedef pazarın etkilenebileceği ve pazardan pay alınabileceği vurgulanmıştır.

“Sağlık Bakanlığı'nın sağlık turizmi bünyesinde medikal turizme yönelik belirli mevzuatları vardır. Ekonomi Bakanlığı'nın ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşvik veren mevzuatları bulunmaktadır. Fakat sektörün bunlar dışında bir itici güce ihtiyacı var.” Katılımcı 9

Tablo 21: Yapılması Gereken Yasal Düzenlemelere Yönelik Sunulan Görüşlerin Kodlanması

TEMA	DEVLET POLİTİKASI
Kod	Sağlık Bakanlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı Ekonomi Bakanlığı Bağımsız bir kuruluş

➤ **Medikal turizmde yapılması gereken tanıtım ve pazarlama çalışmaları**

Medikal turizme yönelik yapılacak tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde öncelikle belirlenmesi gereken bir hedef pazar ve bu pazarın ihtiyaçlarına yönelik hizmet ve ürünler olup bu hizmet ve ürünleri farklılaştırarak sunmak rekabet avantajı oluşturacaktır.

Katılımcıların verdiği cevaplara göre klasik tanıtım ve pazarlama araçları güncelliğini kaybetmiş olup kullanılacak araçların insanların hayatlarına temas edecek özellikte olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Örneğin sosyal medya yoluyla belirli çalışmalar yapılabilmektedir.

“ Tanıtıma yönelik broşür, afiş gibi araçlar çok etkili değildir. Otobüsle yolculuk yapan insanlar dışarıya bakmıyorlar. Herkes elinde cep telefonu ile sosyal medyada olup biteni takip etmektedir.” Katılımcı 3

Katılımcıların %80'i özellikle Avrupa'da örgütlenmeye büyük önem verildiği, örneğin medikal alanda farklı uzmanlıklara yönelik çeşitli derneklerin bulunduğu ifade edilerek bu kapsamda uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla irtibata geçmek gerektiğine değinmişlerdir.

Tablo 22: Pazarlama ve Tanıtım Çalışmalarına Yönelik Verilen Cevapların Kodlanması

TEMA	TANITIM&PAZARLAMA FAALİYETLERİ
Kod	Hedef kitle Müşteri odaklı pazarlama Destinasyondaki cazibe unsurları Sosyal medya Web sitesi İlgili ülkelerin STK ile iletişim

➤ **Medikal turizmde yenilikçilik**

Katılımcılar yenilikçilik kavramının her sektörde olduğu gibi medikal turizm için de önemini belirterek her paydaşın kendi içerisinde yenilikçi çalışmalar yapması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte katılımcıların %80'i kümelenme yoluyla yenilikçi projelerin daha sistemli ve işbirliği içerisinde gideceği görüşündedir. Bu görüşe uygun olarak bir katılımcı şunları belirtmiştir:

“Yenilikçi fikirler ve projeler hem sektör hem destinasyon için gerekmektedir. Sektördeki paydaşların firma bazında tekil çalışmaları yerine işbirliği içerisinde oluşturularak hayata geçirilen inovatif faaliyetlerin daha yararlı olacağını düşünüyorum.”Katılımcı 6

Tablo 23: Medikal Turizm Sektöründe Yenilikçiliğin Geliştirilmesine Yönelik Sunulan Önerilerin Kodlanması

TEMA	YENİLİKÇİLİK
Kod	Projeler İşbirliği

➤ **Medikal turizmde İzmir’in marka kent olabilmesine yönelik öneriler**

İzmir, çağdaş değerlere sahip, sıcakkanlı, konuksever halkıyla, canlı ve kozmopolit bir destinasyon olup EXPO 2020 adaylığında “Daha İyi Bir Dünya İçin Yeni Yollar/Herkes İçin Sağlık” teması ile sağlık turizmi alanında uluslararası anlamda bir tanıtıma giderek önemli diyaloglarda bulunulmuştur. Katılımcılar, EXPO 2020 çalışmaları sayesinde oluşan databankın bir fırsat olarak değerlendirilip o dönemde kurulan uluslararası diyalogların devamlılığının sağlanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İzmir’in medikal turizmde marka kent olabilmesi için değinilen bir başka konu da rekabet avantajı oluşturacak özel bir alanın olması gerektiğidir. Rekabet gücü açısından belirtilen konular içinde genel olarak bekleme süresinin kısalığı, hekimlerin profesyonelliği ön plana çıkarırken hastane ve kliniklerin sundukları hizmetlerin yanı sıra özeldir bir alana vurgu yapılarak uzmanlaşılması gerektiği ifade edilmiş ve kümelenmede de bu şekilde bir çalışma ile hareket edilmesinin yararlı olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca medikal turizm kümelenmesinde doğru hareket etmek için kümelenmeye özgü genel eğitimin dışında medikal turizme

yönelik çalışan önemli isimleri getirerek paydaşlara yönelik bilgilendirici çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 24: İzmir'in Medikal Turizmde Marka Kent Olabilmesi İçin Sunulan Önerilerin Kodlanması

TEMA	MARKA KENT	
Kod	Kümelene	Teşvikler
	Eğitim	Hedef Pazar
	Tanıtım	Standardizasyon
	Yatırım	Rekabet gücü
	EXPO adaylığındaki sürecin fırsata dönüştürülmesi	

ARAŞTIRMANIN SONUCU VE ÖNERİLERİ

Araştırmanın sonucunda, İzmir'in gerek doğal gerekse sektörel arz açısından medikal turizm pazarına hitap edebilecek hatta bir marka destinasyon olabilecek potansiyele sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu potansiyelin kümelene temelli işbirliğine dayalı bir organizasyon yoluyla daha planlı ve sürdürülebilir olacağı tespit edilmiştir. Bu sebeple, İzmir'in turizmine ivme kazandırmak amacıyla medikal turizmin öncü bir turizm çeşidi olarak belirlenip uygulama odaklı bir planlama stratejisi ve yönetim modelinin oluşturulması gerekmektedir. Genel olarak İzmir'e yönelik yapılan çalışmalar destinasyona ait turizm çeşitlerinin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi sonucu oluşturulan planlama, kalkınma modellerini ve bu doğrultudaki organizasyon model önerilerini kapsamaktadır. Fakat oluşturulan modellerde paydaşların kendi içlerinde örgütlenmemesi ve bu sebeple bilgi paylaşımı ve farkındalıktan uzak kalmaları gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sebeple önerilen modellerin paydaşların tümünü içine alamayan, iş birliği ve koordinasyondan uzak, devamlılığı ve bütünlüğü olmayan bir yönetim yapısına sahip olmaları uygulamaya yönelik olmadıklarını göstermektedir.

Bu doğrultuda, tüm turizm çeşitlerini içine alan bir politika yaklaşımı yerine var olan eksikliklerin giderilebileceği ve İzmir için öncü olacak bir turizm çeşidi ile uygulama odaklı bir planlama stratejisi ve yönetim modelinin oluşturulması gerekmektedir.

Yapılan odak görüşmelerinde ortaya çıkan bulgular doğrultusunda İzmir'de oluşturulacak kümelene fikri desteklenmektedir. Fakat en çok vurgulanan nokta oluşturulacak organizasyondan çok yönetim şekli olmuştur. Ayrıca, görüşmelerde verilen cevaplardan da yola çıkarak elde edilen genel tespit şudur;

İzmir'e yönelik farklı kurumların farklı planlama çalışmaları yaptığı ve düzgün bir koordinasyon yaratılmadığı ve bu sebeple İzmir'deki gerek ekonomik aktörlerin gerekse sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve diğer kamu kurumlarının bu gibi çalışmalardan haberdar olmadığı veya katılmak istemediği

ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yapılan planlama yönlü çalışmaların devamlılığı sağlanamamaktadır.

Tek bir çatı altında toplanmanın faydası ancak doğru bir yönetim modeli oluşturularak ve uygulanarak görülebilir. Oluşturulacak kümelenme yönetim modelinin gerek küme içerisindeki paydaşlar ile gerekse yerel yönetim ve destekleyici kurumlarla sürekli irtibat halinde ve sürekliliğe dayanan yapıda olmasını gerektirir. Böylelikle oluşturulan medikal turizm kümelenmesi ve yönetimi İzmir için dile getirilen birtakım eksikliklerin giderilmesi için bir itici güç olarak ilgili tüm kurum ve kuruluşları da harekete geçirecektir. Medikal turizm kümelenmesi yoluyla İzmir adına yapılması gereken çalışmalar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Özel havayolu şirketleriyle anlaşmalar yapılarak İzmir'e direkt uçuşların sağlanması,
- Ortak hareket edilerek belirlenecek pazara yönelik yapılacak tanıtım çalışmalarında dünyada sağlığın doğduğu yer olarak bilinen ve UNESCO tarafından dünya kültür mirası olarak kabul edilmiş olan İzmir'in ilçesi Bergama'yı vurgulayarak İzmir'in diğer kültürel, doğal, tarihi değerlerini ön plana çıkarmak,
- İzmir'in sağlıklı yaşama yönelik alt yapı çalışmalarına ivme kazandırmak,
- Devlet desteğini almak için doğru projeler ile ilgili kamu kurumlarıyla sürekli irtibata geçerek uluslararası fuar, kongreleri İzmir'e çekmek,
- Mevzuattan kaynaklanan sıkıntılara yönelik ilgili devlet mekanizmalarıyla temasa geçmek,

İzmir için dezavantaj unsuru olarak belirlenen temel sorunların çözümünü beklemek yerine bu şekilde birleşerek oluşturulacak ortak projeler ve devamlılık esasıyla uygulanacak çalışmalar destinasyon kalkınmasını sağlayacaktır. Böylelikle medikal turistlerin ihtiyacına uygun yeni otel ve hastane yatırımları, kongre merkezleri, Ege bölgesine özgü el sanatları ve kültürel değerleri yansıtan hediyelik eşya mağazaları gibi farklı ölçekte yatırımlar için İzmir bir cazibe merkezi haline gelebilir.

Çalışma İzmir içindeki olası bir medikal turizm kümelenmesinde yer alacak tüm paydaşları kapsadığı için sektörel arz açısından kümelenmeye olan bakış açısını yansıtmaktadır. Ayrıca gelecekte İzmir için oluşturulacak kümelenme modeli için hem destinasyon hem de paydaşlar açısından ihtiyaçların yansıtılması nedeniyle yol gösterici niteliktedir. Çalışmanın kısıtlı oluşturulan talebin ilerideki bir çalışmada ele alınıp ihtiyaçları ve beklentileri analiz edilerek bütüncül nitelikte bir karşılaştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alsaç, F., (2010) Bölgesel gelişme aracı olarak kümelenme yaklaşımı ve Türkiye için kümelenme destek modeli önerisi. Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara.

Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E., Bayraktaroğlu, S., (2002). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-SPSS uygulamalı*. Sakarya Kitapevi Yayınları.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi: teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Colomb, G., (2008). *Villes et clusters en europe: Les actions des villes dans le soutien des clusters*. http://www.opale-lyon.com/PDF/Villes_et_clusters_en_Europe-3261, (10.04.2014)

Cortright, J., (2006). *Making sense of clusters: Regional competitiveness and economic development*. <http://www.brookings.edu/research/reports/2006/03/cities-cortright>, (10.04.2014).

Eroğlu, O., Yalçın, A., (2013). “Kümelenmeye ilişkin literatür taraması”, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (e-dergi), 2013 (3): <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/article/view/5000039305>, (02.03.2014)

EGE Turizm Derneği, www.egeturizmdernegi.org (02.09.2014)

Erkut, F., (2011). Kümelenme ve Aydın ilindeki kümelenme potansiyeli olan alanlar, İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Ewen, J., (2007). *Micro-clusters and networks: the growth of tourism*. Elsevier Ltd.

Fabry, N., (2009). La cluster touristique: Pertinence du concept et enjeu pour les destinations. *Universidad Complutense Madrid*, 20: 108-131.

Haugland, S., Ness, H., Aarstad, J., (2011). Development of tourism destinations: an integrated multilevel perspective. *Annals of Tourism Research*, 38: 268-290.

Ingwiler, D., (2012). *La notion de cluster*. <http://www.fichier-pdf.fr/2012/02/14/fastlain-cluster/>, (04.05.2014).

Jackson, J., Murphy, P., (2006). Clusters in regional tourism: An australian case”, *Annals of Tourism Research*, 33- 4, 1018–1035.

Marsat, J. B., Guerra, F., Lépinay, T., (2010). "Management strategique de destination touristique et management territorial. Le cas du massif du Sancy", *Association de Science Régionale de langue Française*, 2010 (9) http://cemadoc.irstea.fr/exl-php/docs/PUB_DOC/28637/2010/cf2010-pub00034597__PDF.txt, (02.11.2013).

Poon, A., (1994). *Tourism, technology and competitive strategies*. Wallingford, UK: CAB International.

Porter, M., (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: The Free Press.

Porter, M., (1998). *On competition*. Boston: Harvard Business School.

Smith, M., Puczko, L., Travis, E. (2009). Health and wellness tourism. İçinde L. Puczko (Der.) *Typologies of health and wellness tourism*: 83-104. Butterworth-Heinemann.

Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Thisse, J. F. (2007). Nouvelle économie géographique et géographie: quel dialogue? *Revue Espace Géographique*, 2007/3, tome 36: 193-214

Vanhove, N., (2010). *Competition and the tourism destination*. The Economics of Tourism Destination, Burlington: Elsevier.

Yayın Geliş Tarihi: 16.09.2014
Yayına Kabul Tarihi: 13.10.2016
Online Yayın Tarihi: 20.03.2017
http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.12940

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 18 Sayı: 4, Yıl: 2016, Sayfa: 769-785
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

KALİTE YÖNETİM SİSTEMİNE SAHİP ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ İŞLETMELERİNDE ÇALIŞAN PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Aytaç AYDIN*
Kemal ÜÇÜNCÜ**

Öz

Endüstriyel üretim sistemlerinde birçok açıdan değerlendirilmesi gereken özelliklere sahip olan çalışanın başarısı, onun çalışmasını etkileyecek olan unsurların analizi ve uygun koşullara getirilmesi ile sağlanabilir. Bu amaçla çalışan performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve geliştirici tedbirlerin alınması işletmeler için vazgeçilemeyecek unsurlar arasındadır. Bu çalışma kapsamında orman ürünleri sanayinde çalışan performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin bazı demografik özellikler bakımından farklılaşma durumları araştırılmıştır. Anket verileri SPSS 16.0 ve AMOS 16.0 istatistik paket programlarında yer alan doğrulayıcı faktör analizi ve varyans analizi ile değerlendirilerek sonuçlar ortaya koyulmuştur. Sonuç olarak, orman ürünleri sanayinde çalışan performansını etkileyen faktörlerin stres, motivasyon, çalışma ortamı, iş koşulları ve iş doyumu olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber belirlenen performans faktörlerinin cinsiyet, yaş, pozisyon ve toplam çalışma süresine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orman Ürünleri Sanayi, Performans, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Demografik Özellikler.

INVESTIGATION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE FACTORS AFFECTING EMPLOYEE PERFORMANCE IN FOREST PRODUCTS INDUSTRY ENTERPRISES WITH QUALITY MANAGEMENT SYSTEM

Abstract

The success of employees, which has the features needed to evaluate in many respects in industrial production systems, can be achieved by analysis of the elements affecting its study and bringing appropriate conditions. For this purpose, the determination of factors affecting employee performance and taking the improving precautions is among

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği, aytac@ktu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Endüstri Mühendisliği, kucuncu@ktu.edu.tr

the indispensable elements for businesses. In this study, determination of factors affecting employee performance in the forest products industry and differentiation status in terms of some demographic characteristics of these factors was investigated. The survey data were evaluated by using the confirmatory factor analysis and analysis of variance located in SPSS 16.0 and AMOS 16.0 statistical software package, and the results were revealed. As a result, it was determined that stress, motivation, work environment, work conditions and job satisfaction are the factors affecting employee performance in the forest products industry. In addition, it was appeared that determined performance factors vary according to gender, age, position and total running time.

Keywords: Forest Products Industry, Performance, Confirmatory Factor Analysis, Demographic Properties.

GİRİŞ

Çağdaş yönetim uygulamaları ile insan maliyet kaynağı olarak görülmekten çıkıp değer yaratan birer sermaye unsuru olarak değerlendirmeye başlanmıştır. Temel üretim faktörleri içerisinde değişken özelliklere sahip olan insanın başarısını artırmanın yolu, çalışma ortamının incelenmesi ve en uygun seviyeye getirilmesi ile mümkün olacaktır. Yapılan çalışmalar, çalışanların iş performanslarının çeşitli faktörler etkisiyle zaman içerisinde değiştiğini ortaya koymaktadır. İş performansını tam anlamıyla açıklayan ve dünyada genel kabul görmüş bir model ve tanımlamaya henüz ulaşamamıştır. Böyle bir modelin yokluğu iş performansını birçok faktörün veya değişkenin etkilemekte olduğunu göstermektedir (Delvecchio, 1999). Ancak Vischer (2006) çalışan performansı üzerinde çalışan ihtiyaçları, organizasyonel beklentiler ve çalışma ortamının konforunun, Özkalp (1990) yetenek ve motivasyonun bileşiminin, Dağdeviren (2005) ise yetenek ve motivasyon yanında çalışana yeterli teknik, kişisel ve politik gibi yeterli kaynağın sağlanmasının etkili olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber literatürde çalışan performansının kişisel, kurumsal ve çevresel faktörlerden etkilendiği de ortaya konulmaktadır (Yener, 2007; Üçüncü vd.,2008).

Bir işletmenin başarısı varlığını koruma ve büyüme yönünde yapabileceği çalışmaları yönetme becerisine bağlıdır. Başarı birçok faktörün uyumu sonucu olarak elde edilir. Bu faktörlerinden bazıları iş ortamına bağlıdır ve çalışanlar üzerinde farklı etkiler oluşturabilir. Bunların yanında çevresel faktörler de performansı olumlu ya da olumsuz yönde etkiler (Dişkaya, 2006).

Çalışma ortamında işgörenler ile iş koşulları arasında sürekli bir etkileşim bulunmaktadır. Proses içinde hem işgörenlerin hem de iş durumlarının değişmesi ve farklılaşması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle örgüt yöneticilerinin, istihdam etmiş olduğu işgörenlerin örgüte ve örgütün kurallarına ve kendilerine karşı olan tutumlarını bilmeleri gerekir. İşletmelerde çalışanların tutumlarının iş davranışlarını etkilediği, bu nedenle çalışanın işe ve iş ortamının değişkenlerine karşı tutumunun değiştiği görülmektedir. Çalışma ortamında farklı iş tutumları bulunmaktadır. Bu iş tutumlarından biri iş tatminidir (Baysal,1993).

İş tatmini; bir çalışanın genel olarak işine bakışı, işiyle ilgili rasyonel ve duygusal reaksiyonları veya işiyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmelerin bir sonucu şeklinde tanımlanabilir (Çarıkçı, 2001). Çalışanların iş tatmininin yüksek olması ile verimliliğin ve işe bağlılığın artması, iş gücü devir oranı ve devamsızlıkların düşmesi gibi olumlu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İş tatmini ile yaşam doyumu arasında önemli bir ilişki de görülmektedir. İşten tatminsizliğin çalışmanı ruhsal açıdan kaygılandırması ve bu kaygının yoğun ve sürekli olması onun ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmekte, bununla beraber yanında çalışmada bıkkınlık, işi bırakma, devamsızlık, kavgacılık gibi olumsuz davranışlar ortaya çıkmaktadır (Acuner vd., 2002).

Çalışan performansı ve kalitesini etkileyen en önemli şartlardan birisi işyeri fiziksel koşullarıdır. Çalışan, her gün bu işyeri koşulları ile yüz yüze gelmektedir. Fiziki şartlar içerisinde aydınlatma, ısıtma ve gürültü önemli yer tutmaktadır ve bu koşulların kontrol altında tutulması çalışanın güvenli, sağlıklı, etkili ve verimli bir çalışma ortamına kavuşmasını sağlayacaktır (Johnson vd., 2013). Ayrıca örgütün yapısı, uygulamış olduğu politika, örgüt içindeki yetki ve görev paylaşımı ve çalışanların iş koşulları işgören performansını etkileyen önemli organizasyonel faktörlerdir.

Örgütlerin amaçlarına ulaşmasındaki en önemli unsurun işgörenler olduğu göz önüne alınırsa, başarı için işgörenlerin güdülenmesinin ne ölçüde önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. İşgörenin motivasyonu kendi amaçlarına ulaşmasına bağlanabilir. Güdülenemeyen bir işgörenin de performansının iyi olması beklenemez (Aykanat, 2003).

İşgören motivasyonu ile performansı arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Motivasyonu düşük işgörenden yüksek performans beklenmemelidir. Yöneticiler işletme içi ve dışı faktörleri analiz ederek işgörenden daha yüksek performans almanın yollarını aramak zorundadırlar. Bu başarabilen yöneticiler işgörenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak onu işletme amaçları doğrultusunda yönelebilecektir. Bunu başarabilmek ise ancak motivasyon ile mümkündür. İşletme yöneticilerinin en zor görevlerinden biri çalışanları örgütsel hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için isteklendirmesidir. Yüksek motivasyonlu işgörenlerin örgütsel hedeflere ulaşma şansı yüksektir (Öğüt vd., 2004).

Çalışan performansı üzerinde etkili olan bir diğer faktör de strestir. İş stresinin bireysel ve örgütsel sonuçları olduğundan dolayı iş stresi hem çalışanlar açısından, hem de yöneticiler açısından önemli bir konudur. İş stresi işgöreni fiziksel ve psikolojik olarak etkileyerek onun işletmeye olan katkısını azaltmaktadır. Yapılan çalışmalarda stresin, işe devamsızlığa ve işten ayrılmalarına neden olduğu ve verimi azalttığı ortaya koyulmaktadır. Bu nedenle iş stresinin azaltılması çalışanın işletmeye katkısını artırırken, aynı zamanda iş doyumunu da artırmaktadır (Balcı, 2000).

Bu çalışma ile Türkiye genelinde orman ürünleri sanayi sektöründe (mobilya, levha ürünleri, kağıt ve entegre tesisler) yer alan ISO 9000 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi sahibi işletmelerde, çalışan performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOD

Çalışmanın ana kütesini Türkiye genelinde orman ürünleri sanayinde faaliyet gösteren ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi (KYS) belgesi sahibi işletmeler oluşturmaktadır. Odun hammaddesinin kullanım değerini artırmak amacıyla faaliyet gösteren sektör konumunda olan orman ürünleri sanayi ekonomimiz içerisinde ağırlığını zamanla artırabilen bir yapıya sahip olmuştur. Gerek istihdam ettiği çalışanlar ve gerekse üretim sürecine aktardığı ürünler ile kalkınma sürecinde etkili olmuş ve ekonomik faaliyetlerin gelişimini sağlamıştır.

Yapılan çalışmalarda, 100 kişi ve daha çok çalışana sahip işletmelerin kurumsal yapıya ihtiyaç duymalarından dolayı toplam kalite yönetimi (TKY) uygulamalarına daha çok önem verdikleri görülmüştür (Serin, 2004). Buradan yola çıkarak belirlenen işletmeler elemeye tabi tutulmuş ve sonuçta 40 işletmenin araştırmanın yapılması için uygun ortama sahip oldukları belirlenmiştir. Fabrikaların tamamına ulaşılarak çalışmanın tanıtımı yapılmış ve işleyiş hakkında bilgi verilmiştir. Bu işletmelerden 14 tanesi bu çalışmanın uygulanmasını kabul etmiştir. Literatürdeki çalışmalar dikkate alındığında, ana kütle üzerinden gerçekleşen geri dönüş oranlarının genellikle %20 ile %45 arasında değiştiği görülmektedir (Bal ve Gundry, 1999; Hum ve Leow, 1996). Bu çalışmada geri dönüş oranı %35'dir. Bu nedenle ulaşılan veri sayısının istatistiksel olarak yeterli olduğu kabul edilmiştir. Anket çalışması altı aylık bir süre içerisinde tamamlanmıştır.

Çalışmanın uygulandığı 14 işletmenin 6 tanesi yongalevha, 2 tanesi kontrplak, 4 tanesi kağıt, 1 tanesi mobilya ve 1 tanesi de liflevha üretimi yapmaktadır. Anket çalışması işletmelerde orta kademe çalışan durumunda bulunan mühendis ve ustabaşlarına uygulanmıştır. Bu seçimi yaparken, anket sorularına cevap verme zorluğu çekecekleri düşünülen işçiler ile yanlı cevap verebilecekleri düşüncesiyle üst yöneticiler kapsam dışında tutulmuştur.

Bu çalışmalar neticesinde 14 işletmedeki toplam 390 kişilik mühendis ve ustabaşına anket uygulanmıştır. Yapılan incelemeden sonra 13 adet anketin değerlendirilemeyecek durumda olduğu belirlenmiş ve neticede 377 anket ile çalışma yürütülmüştür.

Çalışmada, literatürde uygulanmış anket çalışmalarından derlenerek hazırlanmış anket formu kullanılmıştır (Serin, 2004; Eroğlu, 2003; Yağar, 2007; İnce, 2007; Aydın, 2007). Serin (2004), hazırladığı anket formu ile mobilya işletmelerindeki TKY uygulamalarını incelemeyi amaçlamıştır. Eroğlu (2003), işletmelerde uygulanan TKY faaliyetlerini tespit etmek amacıyla hazırladığı anket

formunu YEM ile açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizine tabi tutarak ölçek geliştirmiştir. Yağar (2007), TKY'nin işletme performansı üzerine etkilerini belirlemek için anket formu kullanmıştır. İnce (2007), TKY'nin çalışanlarda iş tatmini üzerine etkilerini araştırmaya yönelik bir anket formu hazırlamıştır. Aydın (2007), TKY'de insan kaynakları yönetiminin önemini tespit etmeye yönelik anket formu kullanmıştır. Bu çalışmalardan da görüleceği gibi Türkiye koşullarında TKY'nin çalışan performansına etkilerini belirlemeye yönelik bir ölçek bulunmaması nedeniyle bu çalışmada hazır bir ölçek kullanılmamıştır. Anket; kişisel bilgiler (6 soru) ve Likert tipi (5 ölçekli) hazırlanmış, performans faktörlerini belirlemeye yönelik soruları (40 soru) içeren 2 bölümden oluşmaktadır.

Tamamlanan anket formları SPSS (Statistical Software of Social Sciences) 16.0 istatistik paket programına girilmiş, güvenilirlik ve geçerlilik analizleri AMOS (Analysis of Moment Structures) 16.0 paket programı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Ankete katılan çalışanlara ait bazı demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde anket uygulanan çalışanların %22,5'i 30-34 yaşları arasında, %20,4'ü 25-29 yaşları arasında ve %0,8'i 50 yaş üstünde olduğu, katılımcıların önemli bir kısmını (%79,8) erkeklerin oluşturduğu ve %53,1'inin evli olduğunu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların %48,5'inin mühendis, %40,3'ünün ustabaşı olduğu, %45,9'unun 5 yıldan az, %4'ünün 21 yıldan fazla süredir çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Yaş	n	%	Medeni durum	n	%
15-19	6	1,6	Evli	200	53,1
20-24	19	5,0	Bekâr	98	26,0
25-29	77	20,4	Diğer	4	1,1
30-34	85	22,5	Cevapsız	75	19,9
35-39	50	13,3	Toplam	377	100
40-44	22	5,8	İşletmedeki pozisyon	n	%
45-49	18	4,8	Mühendis	183	48,5
> =50	3	0,8	Ustabaşı	152	40,3
Cevapsız	103	27,3	Cevapsız	42	11,1
Toplam	377	100	Toplam	377	100
Cinsiyet	n	%	Toplam çalışma süresi (yıl)	n	%
Erkek	301	79,8	0-5	173	45,9
Bayan	42	11,1	6-10	101	26,8
Cevapsız	34	9,0	11-20	56	14,9
Toplam	377	100	>21	15	4,0
			Cevapsız	32	8,5
			Toplam	377	100

Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Güvenilirlik analizinde kullanılan birçok model olmakla beraber bu çalışmada Cronbach alpha katsayısı kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin genel Cronbach alpha katsayısının 0,844 olduğu belirlenmiştir. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değişen değerler almakta ve 0,80'in üzerindeki değerler iyi uyum olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2009).

Bu çalışmada yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla faktör analizleri yapılmıştır. Ancak, faktör analizine geçmeden önce veri setinin uygunluğunun Kaiser–Mayer–Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü ile test edilmesi gerekmektedir. KMO gözlenen korelasyon katsayıları büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştıran bir indekstir ve geçerlilik için bu oranın 0,5'in üzerinde olması gerekmektedir (Sharma, 1996). Çalışmada KMO değeri 0,884 (Bartlett's Test of Sphericity Sig.:0,001) olarak bulunmuş ve çalışmanın faktör analizine uygun olduğuna karar verilmiştir. Faktör analizi uygulamasında temel bileşenler analizi ve varimax dikey döndürme tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle birden fazla faktöre yük veren değişkenler ile üçten az değişken içeren faktörlere ait değişkenler analiz dışı bırakılmıştır. Faktör sayısının belirlenmesinde özdeğer istatistiği kullanılmıştır. Dunteman'a (1989) göre özdeğer istatistiği 1'den büyük olan faktörler anlamlı olarak kabul edilir. Tablo 2'de ölçeğe ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2: Ölçeğe Ait Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişken	Fak. yükü	Öz değer	Açıklanan varyans (%)
Stres		7,15	16,05
İşimi severek yapmıyorum	S1	0,73	
Görevimle ilgili sorumluluklarım açık değildir	S2	0,70	
İhtiyaç duyduğumda arkadaşlarımdan yardım alamıyorum	S3	0,70	
Çalışma arkadaşlarımla aramda devamlı problemler oluşmaktadır	S4	0,70	
Üzerimde işlerin çok kısa sürede bitirilmesi baskısı vardır	S5	0,69	
İş kazalarından dolayı kendimi güvende hissetmiyorum	S6	0,67	
İşyerimin fiziksel çevresi çalışmak için uygun değildir	S7	0,63	
Çalışanlar arasında dedikodu yaygındır	S8	0,62	
Motivasyon		4,23	13,16
Kendi yeteneklerimi kullanabilme şansım vardır	M1	0,82	
Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapabilme şansım vardır	M2	0,77	
Başkaları için bir şeyler yapabilme olanağına sahibim	M3	0,72	
Kendi kararlarımı bana uygulama şansı verir	M4	0,70	
Toplumda "saygılı bir kişi" olma şansı verir	M5	0,62	
Bu fabrikada çalışmaktan gurur duyuyorum	M6	0,61	
Çalışma ortamı		2,22	11,52
Çalışma ortamının yetersiz aydınlatılması sebebiyle performansım düşer	Ço1	0,83	
Çalışma ortamı kışın yeterince ısıtılmadığından performansım düşer	Ço2	0,81	
Çalışma ortamdaki gürültü şiddetinin fazlalığı performansımı düşürür	Ço3	0,81	
Çalışma ortamı yazın çok sıcak olduğundan performansım düşer	Ço4	0,74	
İş koşulları		1,65	11,23
Çalıştığım işle ilgili olarak iş kazalarına karşı gerekli tedbirler alınmaz	İK1	0,76	
Çalışma ortamımı sağlıklı ve güvenli bulmamaktayım	İK2	0,74	
Fabrikada iyi bir çalışma ortamı yoktur (oda, klima, teknik donanım vb)	İK3	0,71	
Çalışma koşulları işimde verimsiz olmama sebep olur	İK4	0,64	
İş doyumu		1,10	10,96
Çalıştığım işletmede, tüm personele yönelik özel eğlenceler düzenlenir	İd1	0,76	
Çalıştığım işletmede, gösterdiğim başarılar diğer ilgililerin gözleri önünde takdir edilmektedir	İd2	0,76	
Çalıştığım işletmede, çalışanlar arasında adil görev dağılımı yapılmaktadır	İd3	0,75	
Çalıştığım işletmede, yükselme olanağım bulunmaktadır	İd4	0,71	
Açıklanan Toplam Varyans (%)	-	-	62,95
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri	-	-	0,88
Bartlett's Test of Sphericity (Sig.)	-	-	0,001

Uygulanan faktör analizi sonucunda, 40 maddeden oluşan ölçekten, ölçeğin yapısına uymayan ya da birden fazla faktöre yük veren 14 madde çıkarılmıştır. Geriye kalan 26 madde özdeğeri 1'in üzerinde olan 5 alt faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Beş faktörlü bu yapının toplam açıklayıcılığı %62,947 olarak ortaya çıkmıştır.

Yapı içerisinde, %16,05 açıklayıcılığa sahip ilk faktör stres, %13,17 açıklayıcılığa sahip ikinci faktör motivasyon, %11,53 açıklayıcılığa sahip üçüncü faktör çalışma ortamı, %11,23 açıklayıcılığa sahip dördüncü faktör iş koşulları, %10,96 açıklayıcılığa sahip beşinci faktör iş doyumu olarak adlandırılmıştır.

Faktör analizi sonucu ortaya çıkan beş faktörlü yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilerek, yapı geçerliliği araştırılmıştır. Model uygunluğunun test edilmesi amacıyla AMOS programı ile doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Verilerde çok değişkenli normal dağılım varsayımı sağlandığından dolayı tahmin edici olarak Maximum Likelihood kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ilk modelin uyum iyiliği indeksleri yeterli görülmemiş buna bağlı olarak düzeltme indeksleri ve artık değerler incelenerek modifikasyon yapılmıştır. Bu amaçla yapıyı bozan ve modeli bütün olarak olumsuz etkileyen değişkenler (İk4, M5, S1, S3, S8) analizden çıkartılmış ayrıca bazı standart hatalar arasında kovaryanslar oluşturulmuştur. Ayrıca ölçek içerisindeki yargılarda olumlu ve olumsuz yargıların bir arada bulunduğu görülmektedir. Anket formları programa aktarılırken bu yargılar kodlanarak tüm yargılar aynı yönde değerlendirilmiştir. Tablo 3’de modele ait uyum iyiliği indeksleri görülmektedir.

Tablo 3: Modele Ait Uyum İyiliği İndeksleri

Model uyum indeksleri	Model	İyileştirilmiş Model	Uyum indeksleri	
			İyi uyum	Kabul edilebilir uyum
χ^2	805,52	366,78	-	-
df	289	174	-	-
χ^2/df	2,78	2,11	$0 \leq \chi^2/df \leq 2df$	$2df \leq \chi^2/df \leq 3df$
RMSEA	0,07	0,05	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$
RMR	0,09	0,07	$0 \leq RMR \leq 0,05$	$0,05 \leq RMR \leq 0,08$
GFI	0,86	0,92	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$
AGFI	0,83	0,89	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$
NFI	0,84	0,91	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$
IFI	0,89	0,95	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$
CFI	0,89	0,95	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$

Tablo incelendiğinde doğrulayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan iyileştirilmiş modelin kabul edilebilir düzeyde uyum iyiliğine sahip olduğu görülmektedir. Modeldeki değişkenlerin standart tahmin değerleri, standart hataları, t değerleri ve güvenilirlik düzeylerini Tablo 4’te verilmiştir.

Değişkenlerin standart tahmin değerleri incelendiğinde 0,60 ile 0,85 değerleri arasında değiştiği ve tüm standart tahmin değerlerinin 0,60’ın üzerinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca bu tahminlerin t değerleri de 0,05 önemlilik düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla ölçüm modelinin geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 4: Modele Ait Açıklanan Ortalama Varyans ve Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler		MLE*	Std. H.	t**	AOV***	Güvenilirlik
Stres	S2	0,76	-	-	0,56	0,86
	S4	0,64	0,06	12,37		
	S5	0,73	0,07	14,00		
	S6	0,80	0,07	15,60		
	S7	0,81	0,07	15,80		
Motivasyon	M1	0,65	0,09	10,30	0,50	0,82
	M2	0,65	0,09	10,42		
	M3	0,74	0,09	11,45		
	M4	0,78	0,10	11,89		
	M6	0,65	-	-		
Çalışma ortamı	Ço1	0,84	-	-	0,61	0,86
	Ço2	0,82	0,06	17,15		
	Ço3	0,72	0,06	14,70		
	Ço4	0,74	0,06	15,36		
İş koşulları	Ik1	0,85	-	-	0,60	0,82
	Ik2	0,69	0,06	14,15		
	Ik3	0,78	0,06	16,03		
İş doyumu	Id1	0,60	0,08	11,38	0,56	0,83
	Id2	0,82	0,07	15,38		
	Id3	0,77	0,06	14,61		
	Id4	0,78	-	-		

* Maximum likelihood estimation

**Bütün t değerlerine ait p değerleri 0,000 olarak belirlenmiştir

*** Açıklanan ortalama varyans

Ölçüm modelinde faktörlerin açıklanan varyansı ve faktörlerin güvenilirlik katsayıları olmak üzere iki tip güvenilirlik ölçüsü kullanılmıştır. Faktörlerin açıklanan varyans tahminleri her bir faktörün ilgili gözlenen değişkenlerinde açıkladığı toplam varyans değerini, faktörlerin güvenilirlik katsayıları ise faktörlerin içsel güvenilirliğini göstermektedir. Tablo da görüldüğü gibi faktörlerin açıklanan varyans değerleri gerekli olan alt limitin (%0,50) üzerinde, faktörlerin güvenilirlik katsayıları da yine alt limitinin (0,70) üzerinde değerler almışlardır. Dolayısıyla ölçüm modelinin güvenilir olduğu söylenebilir.

Anket formunun güvenilirliği ve geçerliği sağlandıktan sonra bazı demografik özellikler ile performans faktörleri arasında farklılığın tespitine yönelik varyans analizi yapılmıştır.

Bazı Demografik Özelliklere Ait Varyans Analizi Sonuçları

Cinsiyet bakımından performans faktörleri

Cinsiyet (erkek, bayan) ile performans faktörleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyet Bakımından t Testi Sonuçları

Faktörler	F	p	t	P(2 yönlü)
Stres	0,93	0,34	-0,63	0,53
Motivasyon	0,26	0,61	-0,34	0,73
Çalışma ortamı	0,04	0,84	-2,18	0,03*
İş koşulları	1,47	0,23	-1,32	0,19
İş doyumunu	0,43	0,51	-0,38	0,71

Tablo incelendiğinde cinsiyet bakımından performans faktörleri içerisinde sadece çalışma ortamı algısında farklılık ortaya çıkmıştır. Grup ortalamaları incelendiğinde erkeklerin çalışma ortamı ile ilgili yargılara daha düşük oranda katıldıkları görülmüştür.

Medeni durum bakımından performans faktörleri

Medeni durum (evli, bekar) ile performans faktörleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Medeni Durum Bakımından t Testi Sonuçları

Faktörler	F	p	t	P(2 yönlü)
Stres	0,27	0,60	-1,40	0,16
Motivasyon	0,11	0,74	1,88	0,06
Çalışma ortamı	4,16	0,04	-1,63	1,10
İş koşulları	0,27	0,60	-1,72	0,09
İş doyumunu	0,06	0,81	0,92	0,36

Tablo 6 incelendiğinde medeni durum bakımından performans faktörleri içerisinde farklılık olmadığı görülmektedir.

Yaş grupları bakımından performans faktörleri

Yaş grupları ile performans faktörleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizinin ön şartlarından biri olan grup varyanslarının eşitliği varsayımının geçerliliği Levene testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Yaş Grupları İçin Levene Testi Sonuçları

Değişkenler	Levene istatistiği	p
Stres	2,51	0,02
Motivasyon	0,76	0,62
Çalışma ortamı	2,27	0,03
İş koşulları	2,95	0,01
İş doyumunu	1,86	0,08

Yapılan analiz sonuçlarına göre stres, çalışma ortamı ve iş koşulları değişkenlerinin varyansların eşitliği varsayımını karşılamadığı görülmektedir. Bu nedenle bu değişkenlerin yaş grupları ile karşılaştırılmasında ortalamaların eşitliği varsayımı (Welch) test edilmiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Yaş Grupları Bakımından Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	F	p
Stres	2,33	0,02*
Motivasyon	1,39	0,21
Çalışma ortamı	1,29	0,45
İş koşulları	3,06	0,02*
İş doyumu	0,48	0,85

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde yaş grupları ile stres ve iş koşulları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıkların kaynağının tespitine yönelik en küçük farklılığı önemseyen bir test olması nedeniyle Duncan testi kullanılmış sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Yaş Grupları Bakımından Duncan Testi Sonuçları

Değişkenler	Stres	İş koşulları
15-19	2,56 ^a	2,70 ^b
20-24	2,49 ^a	3,13 ^c
25-29	2,45 ^a	2,65
30-34	2,37 ^a	2,59
35-39	2,01	2,16
40-44	1,96	2,20
45-49	1,93	2,02
≥50	1,40 ^b	1,66 ^a

Yaş gruplarına göre stres faktörlerinin farklılığına bakıldığında 50 yaş üstü çalışanların işleri ile ilgili durumlarda stres yaşamadıkları, çalışan yaşının düşmesiyle beraber stres etkisinin arttığı görülmüştür. 15-34 yaş grubunun stres yargılarına daha yüksek düzeyde katılım sağladıkları ve iki gruba ayrıldıkları görülmüştür.

Yaş gruplarına göre iş koşullarının algılamasındaki farklılık incelendiğinde, 50 yaş üstü çalışanlar iş koşulları ile ilgili olumsuzluklara daha düşük düzeyde katılım gösterirken, 20-24 yaş grubu en yüksek katılımı, ikinci sırada ise 15-19 yaş grubunun geldiği ve üç gruba ayrıldıkları belirlenmiştir.

İşletmedeki pozisyonları bakımından performans faktörleri

İşletmedeki pozisyon (Mühendis, ustabaşı) ile performans faktörleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla t testi yapılmıştır. Yapılan t testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: İşletmedeki Pozisyonları Bakımından t Testi Sonuçları

Değişkenler	F	p	t	P(2 yönlü)
Stres	1,44	0,23	-3,27	0,01*
Motivasyon	1,84	0,18	2,82	0,01*
Çalışma ortamı	1,93	0,16	0,56	0,57
İş koşulları	0,05	0,83	-1,43	0,15
İş doyumu	2,07	0,15	-0,32	0,75

Tablo 10 incelendiğinde çalışanların işletmedeki pozisyonları ile stres ve motivasyon faktörleri bakımından farklılık ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemelerde

mühendislerin işletmedeki stres kaynaklarına daha düşük katılım gösterdikleri, ustabaşlarının ise daha yüksek katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Çalışanlarda motivasyonu artırıcı faktörlerin varlığına ise mühendisler daha yüksek oranda katılım göstermişlerdir.

Toplam çalışma süreleri bakımından performans faktörleri

Toplam çalışma süreleri ile performans faktörleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Tek yönlü varyans analizinin ön şartlarından biri olan grup varyanslarının eşitliği varsayımının geçerliliği Levene testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Toplam Çalışma Süreleri için Levene Testi Sonuçları

Değişkenler	Levene istatistiği	p
Stres	1,56	0,20
Motivasyon	0,74	0,53
Çalışma ortamı	0,97	0,41
İş koşulları	1,69	0,16
İş doyumunu	1,01	0,38

Yapılan analiz sonuçlarına göre varyansların eşitliği varsayımının geçerliliğinin sağlandığı görülmüştür. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Toplam Çalışma Süreleri Bakımından Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	F	p
Stres	6,37	0,01*
Motivasyon	2,14	0,09
Çalışma ortamı	2,99	0,03*
İş koşulları	7,55	0,01*
İş doyumunu	3,03	0,03*

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, %5 anlamlılık düzeyinde toplam çalışma süresi ile stres, çalışma ortamı, iş koşulları ve iş doyumunu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıkların kaynağının tespitine yönelik yapılan Duncan testi sonuçları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13: Toplam Çalışma Süreleri Bakımından Duncan Testi Sonuçları

Değişken	Stres	Çalışma ortamı	İş koşulları	İş doyumunu
0-5	2,49 ^a	3,11 ^a	2,77 ^a	3,19 ^a
6-10	2,19	2,97	2,40	3,44
11-20	2,03 ^b	2,68	2,16 ^b	3,08 ^a
>21	1,82 ^b	2,56 ^b	2,06 ^b	3,65 ^b

Duncan testi sonuçlarına göre toplam çalışma sürelerinin stres, çalışma ortamı, iş koşulları ve iş doyumunu faktörleri bakımından iki gruba ayrıldıkları görülmüştür. Gruplar incelendiğinde artan çalışma süresine bağlı olarak stres,

çalışma ortamı ve iş koşulları yargılarına katılımın düştüğü bununla beraber iş doyumunu yargılarına katılımın genelde yükseldiği belirlenmiştir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Orman ürünleri sanayinde çalışan performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, hazırlanan anket formu Türkiye genelinde orman ürünleri sanayinde faaliyet gösteren ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi (KYS) belgesi sahibi işletmelerde uygulanmıştır.

Anket formu güvenilirlik ve geçerlilik analizine tabi tutulmuştur. Güvenilirlik, Cronbach alpha katsayısı ile hesaplanmış ve 0,84 olarak belirlenmiştir. Bu değer anket formunun güvenilir olduğunu göstermiş ve geçerlilik analizi için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerine tabi tutulmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucu yapı geçerliliğini bozan bazı sorular çıkarılmış ve toplam açıklayıcılığı %62,95 olan beş faktörlü bir yapının varlığı ortaya koyulmuştur. Bu faktörler stres, motivasyon, çalışma ortamı, iş koşulları ve iş doyumunu olarak adlandırılmıştır. Bu beş faktörlü yapının geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve yapı geçerliliğinin sağlandığı belirlenmiştir.

Yapı geçerliliği ve güvenilirliği sağlanan performans faktörlerinin bazı demografik özellikler bakımından farklılık gösterip göstermediğinin analiz edilmesi amacıyla varyans analizleri yapılmıştır.

Varyans analizi sonuçlarına göre stres algısının yaş grupları, işletmedeki pozisyon ve toplam çalışma süresine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Grup ortalamaları incelendiğinde çalışan yaşı ve toplam çalışma süresi arttıkça stres algısında bir azalma olduğu, mühendislerinde ustabaşlarına göre stres faktörlerine daha düşük oranda katıldıkları belirlenmiştir. Russel vd. (1987), Spielberger ve Reheiser (1994) ile Winefield ve Anstey (1991) yaptıkları çalışmalarda iş stresi algısının yaş gruplarına göre farklılık gösterdiğini ifade etmişlerdir. Klassen ve Chiu (2010) çalışmalarında deneyim ile iş stresi arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığından söz etmektedir.

Yapılan analizler sonucunda çalışan motivasyonunun işletmedeki pozisyona göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Grup ortalamaları incelendiğinde işletme içerisindeki motivasyon sağlayan faktörlere mühendislerin daha fazla katıldıkları belirlenmiştir. Mc Clelland, başarı gereksinimi yüksek olan bireylerin motivasyon faktörlerinden daha fazla etkilendiğini belirtmiştir (Tınaz, 2000). Bu anlamda ustabaşılara göre başarı gereksinimi yüksek olan mühendislerin yargılara katılım oranının yüksek olması açıklanabilir bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışma ortamı ile ilgili alınan cevaplar katılımcıların cinsiyet ve toplam çalışma sürelerine göre farklılık göstermiştir. Cinsiyet açısından grup ortalamaları incelendiğinde bayan katılımcıların çalışma ortamı ile ilgili yargılara daha yüksek katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Endüstriyel sistemlerde çalışan bayanların

sıcak, soğuk, gürültü ve aydınlatmadan daha fazla etkilenmeleri olağan karşılanmıştır. Grup ortalamaları toplam çalışma süreleri bakımından incelendiğinde artan çalışma süresine bağlı olarak çalışma ortamı ile ilgili yargılara katılım oranı düşmüştür. Bu sonuca neden olarak, iş hayatının başlarında olan çalışanların çalışma ortamı ile ilgili beklentilerinin yıllar içerisinde azalması ve mevcut sisteme adapte olma zorunlulukları görülmüştür.

Çalışan performansını etkileyen faktörler içerisinde yer alan iş koşullarının katılımcı yaşı ve toplam çalışma süresine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Grup ortalamaları incelendiğinde katılımcı yaşı ve toplam çalışma süresi arttıkça iş koşulları ile ilgili yargılara katılım oranı düşmüştür. İş koşulları ile ilgili yargılara katılımın, artan çalışan yaşına dolayısı ile toplam çalışma süresine bağlı olarak düşmesi çalışma ortamı ile benzerlik göstermekte ve aynı şekilde yorumlanabilmektedir.

Orman ürünleri sanayinde çalışanlarda iş doyumunun toplam çalışma süresine bağlı olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Grup ortalamalarına göre en yüksek iş doyumunu 21 ve üstü, en düşük ise 11-20 yıl toplam çalışma süresine sahip çalışanlarda görülmüştür. Kişilerin, iş ve sosyal yaşamlarındaki otuzlu yaşların; gelecek için arayışların olduğu, kariyer seçimlerinin gerçekleştirildiği, bulunulan durumların değerlendirilerek olumlu ya da olumsuz durum nitelendirmelerinin yapıldığı ve deneyimlerin kazanıldığı bir dönemi kapsadığı ifade edilmektedir (Longenecker ve Pringle, 1981; Stoner, 1982). Bu kapsamda iş deneyimi açısından 11-20 yıl aralığındaki katılımcıların genel olarak otuzlu yaşlarda olması iş doyumundaki düşüklüğü açıklayabilmektedir.

Bu sonuçlarla beraber aşağıdaki önerilerin uygulanması işletmelerdeki çalışanları dolayısı ile işletmenin bütününe olumlu yönde etkileyecektir.

- İşletmelerde stres kaynaklarının ortadan kaldırılmasına veya en az düzeye indirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla ücret eşitsizliği, fazla iş yükü, gelecek korkusu, çalışanlar arası iletişim sorunları, yönetim baskısı, rol belirsizliği, fiziksel çevre yetersizliği, kararlara katılım eksikliği gibi stres kaynaklarının ortadan kaldırılması gereklidir.

- İşletmelerdeki çalışma ortamı ve iş koşullarının çalışan performansı üzerindeki etkileri göz önüne alındığında bu alanda yapılan düzenlemelerin işletmelere katkısı olacağı görülmektedir. İşletmelerde insan-makina sistemlerinin eşgüdümünü sağlayan ergonomik tasarım ilkelerinin uygulanması gerekmektedir.

- Çalışanlarda iş doyumunu artırmak için yeterli maddi kazanç sağlanması, sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, ödüllendirme ve takdir uygulamaları, adil yönetim, açık görev tanımları, gelişme ve yükselme olanağı sağlanması gerekmektedir.

- Çalışan motivasyonunu artırmak amacıyla; çalışanların yönetsel anlamda fikirleri alınmalı, çalışanlara yetki ve sorumluluk devri yapılmalı, rekabet ortamı

yaratılmalı, yönetici ve astlarla etkin bir iletişim ortamı sağlanmalı, işyerinde çalışma koşulları sağlıklı ve emniyetli olmalı, sosyal imkânlar yeterli olmalı, takdir ve ödüllendirme sistemi kurulmalı, yükselme olanağı yanında çalışanlara bilgi-beceri düzeyini artırıcı eğitimler verilmelidir.

KAYNAKÇA

Aydın, S. (2007). Toplam kalite yönetiminde insan kaynaklarının rolü. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksu, G., Acuner, A. ve Tabak, R. (2002). Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı yöneticilerinin iş doyumuna yönelik bir araştırma (Ankara örneği). *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 55 (4): 271-282.

Aykanat, S. (2003). Sağlık işletmelerinde personelin motivasyonunu etkileyen faktörler-Ankara Numune Hastanesi'nde bir uygulama çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bal, J. ve Gundry, J. (1999). Virtual teaming in the automotive supply chain. *Team Performance Management, An International Journal*, 5 (6): 174-193.

Balcı, A. (2000). *Öğretim elemanlarının iş stresi, kuram ve uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Baysal, A. C. (1993). *Çalışma yaşamında insan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No: 225.

Çarıkçı, İ. H. (2001). Çalışanlarda iş tatminini etkileyen kişisel özellikler ve örgütsel sonuçları; süpermarket çalışanları üzerinde bir araştırma. *MPM Verimlilik Dergisi*, (4): 161-178.

Dağdeviren, M. (2005). Performans değerlendirme sürecinin çok ölçütlü karar verme teknikleri ile bütünleşik modellenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Delvecchio, W. (1999). The dynamic relationship job satisfaction and job performance. *Unpublished Doctorate Dissertation*. The University of Tulsa, USA.

Dişkaya, A. M. (2006). Performans yönetimi sistemi ve bir finans şirketinin performans değerlendirme sisteminin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dunteman, G. H. (1989). *Principal component analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications (Quantitative Applications in the Social Sciences Series: 69).

Eroğlu, E. (2003). Toplam kalite yönetimi uygulamalarının yapısal eşitlik modeli ile analizi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hum, S. H. ve Leow, L. H. (1996). Strategic manufacturing effectiveness; an empirical study based on the Hayes-Wheelwright framework. *International Journal of Operations and Production Managements*, 16 (4): 4-8.

İnce, C. (2007). Toplam kalite yönetiminin işgören tatminine etkileri üzerine Nevşehir yöresindeki otel işletmelerinde bir araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Klassen, R. M. ve Chiu, M. M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. *Journal of Educational Psychology*, 102 (3): 741-756.

Longenecker, J. G. ve Pringle, C. D. (1981). *Management*. Columbus: C.E. Merrill Publishing Co.

Johnson, W. B., Mason, F., Hall, S. M. ve Watson, J. (2012). *Evaluation of aviation maintenance working environments, fatigue, and human performance*. Washington, DC: Federal Aviation Administration Office of Aviation Medicine, <http://hfskyway.faa.gov/document.htm>, (18.12.2013).

Öğüt, A., Akgemci, T. ve Demirsel, M. T. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında örgütlerde işgören motivasyonu süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12): 245-258.

Özkalp, E. (1990). *Örgütsel davranış*. Eskişehir: Etam.

Russell, D. W., Altmaier, E. ve Velzen, V. D. (1987). Job-related stress, social support, and burnout among classroom teachers. *Journal of Applied Psychology*, 72 (2): 269-274.

Serin, H. (2004). Organize sanayi bölgelerindeki mobilya sanayi işletmelerinde toplam kalite yönetimi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Sharma, S. (1996). *Applied multivariate techniques*. New York: John Wiley&Sons Inc.

Spielberger, C. D. ve Reheiser, E. C. (1994). The job stress survey: measuring gender differences in occupation stress. *Journal of Social Behavior & Personality*, 9 (2): 199-218.

Stoner, J. A. F. (1982). *Management*. Second Edition. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.

Tınaz, P. (2000). Çalışma yaşamında motivasyon kuramları. *Mercek Dergisi*, 19: 32.

Üçüncü, K., Akyüz, İ., Aydın, A. ve Taşdemir, T. (2008). *Stres kaynaklarının ve diğer bazı faktörlerin akademik performans üzerine etkilerinin incelenmesi ve performansın geliştirilmesi*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Sonuç Raporu, Proje Kod No: 2005.113.002.4, Trabzon.

Vischer, J. C. (2006). The concept of wokplace performance and its value to managers. *California Management Review*, 49 (2): 1-18.

Winefield, H. R. ve Anstey, T. J. (1991). Job stress in general practice: Practitioner age, sex and attitudes as predictors. *Family Practice*, 8 (2): 140-144.

Yener, H. (2007). Personel performansına etki eden faktörlerin yapısal eşitlik modeli (YEM) ile incelenmesi ve bir uygulama. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yağar, H. (2007). Toplam kalite yönetimi ile organizasyonel performans ilişkisi ve finans sektörü uygulaması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
MAKALE YAYIM İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

1. Genel İlkeler

DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanabilir. Dergi, sosyal bilimler alanına özgün katkılar yapan teorik ve/veya uygulamalı makaleleri yayımlamayı amaçlar. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması ve herhangi bir yerde yayımlanması için değerlendirme sürecine girmemiş olması gerekir. Başka bir yerde yayımlanması amacıyla başvuru yapıldığı, aynıının ya da benzerinin başka bir dergide yayımlanmış olduğunun tespiti halinde makale değerlendirme sürecinden çıkarılır. Dergimizde, başvuru, değerlendirme, yayın süreci ve bilgilendirmeler TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark sistemindeki <http://dergipark.ulakbim.gov.tr> adresi üzerinden yapılır. Ayrıca yazar ve hakemlerle iletişim dergiye ait sbedergi@deu.edu.tr adresi üzerinden de gerçekleştirilir. Yazarlar iletişim adresi olarak belirttikleri e-posta adresini kontrol etmelidir. Ayrıca telefon ile bilgilendirme yapılmaz. Makaleler, Derginin Makale Yayım İlkeleri ve Yazım Kuralları'nda (Yazar Rehberi) belirtilen ilkelere, şekil şartlarına, atıf usüllerine ve yazıldığı dilin yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş olmalıdır. Dergiye gönderilen makaleler, editörler ve yayın kurulu tarafından alana özgün katkısı, bilimsel anlatımı, yazım kuralları, dergi politikası ve kapsamı yönünden incelenir. Çalışmalar, ön değerlendirme ölçütlerini karşılamaları halinde üç hakeme gönderilir. Hakemlerin ve yazarın kimlikleri bu süreçte çift taraflı kör hakemlik politikası gereği gizli tutulur. Hakemler için verilen değerlendirme süresi, hakemin değerlendirmeyi kabul ettiği tarihten itibaren 30 gündür. Hakem değerlendirmesi tamamlanan makalelerin yazarlarına hakem raporları sistem üzerinden e-posta ile gönderilir. Düzeltme istenmesi halinde hakem raporlarının yazara gönderildiği tarihten itibaren 30 gün içinde düzeltilmiş makale ve düzeltme raporunun sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Hakem raporları doğrultusunda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına, editörler ve yayın kurulu karar verir. Basılabilecek makaleler son olarak intihal incelemesine tabi tutulur. İntihal raporu doğrultusunda basımı uygun görülen makaleler dizgi aşamasına alınır, basımı uygun görülmeyen makaleler ise reddedilir. Yayımlanmayan makaleler, yazara geri verilmez. Dergideki makalelerin bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Yayınlanmış eserlerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir. Dergide yayınlanmasından sonra makalenin tüm telif hakları DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne aittir. Yayınlanmış çalışmaların yazarlarına telif ücreti ödenmez. Dergide yayınlanmış makaleler DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi onayı olmadan başka bir yerde yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

Dergiye değerlendirilmek üzere makale gönderen yazarlar Dergi'nin Makale Yayım İlkeleri ve Yazım Kuralları'nı ve belirtilen telif koşullarını kabul

etmiş sayılırlar. Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir. Dergi Yayın Komisyonu'nun ilgili kural ve ilkelere uymayan makaleleri “değerlendirme sürecinde veya sonrasında” “reddetme” hakkı bulunmaktadır.

2. Makalelerin Gönderilmesi

Makaleler, “MS Word” formatında kayıtlı olmalı ve TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark sistemindeki DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayfasına <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/deusosbil> adresinden üye girişi yapılarak yüklenmelidir. Ayrıca makalenin bir basılı kopyası ile makalenin içine kopyalandığı bir CD ve ıslak imzalı taahhütname “Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Tınaztepe Yerleşkesi, 35390 Buca-İzmir” adresine gönderilmelidir.

DergiPark'a değerlendirilmek üzere yüklenen makale dosyası hakemlerle paylaşılan değerlendirme sürümü olduğundan kör hakemlik politikası gereğince bu dosyada kapak sayfası bulunmamalı, yazar isimlerine yer verilmemeli, ayrıca dosya özelliklerine girilerek yazar bilgileri silinmelidir. Yazar bilgileri sisteme eksiksiz olarak girilmeli, birden fazla yazar olması durumunda “yazar ekle” seçeneğinden yazar sıralamasına dikkat edilerek tüm yazarlar eklenmeli ve iletişim yazarı belirtilmelidir. Postayla gönderilen basılı kopyada ise “Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler” bölümünde belirtilen şekilde kapak sayfası bulunmalıdır.

3. Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

Makaleler, MS Word programında “Times New Roman 11 Punto” karakteriyle tek satır aralıklı ve iki yana yaslanmış olarak yazılır. Sayfa yapısı A4 olmalı; sağ “4 cm”, sol “4 cm”, üst “5,25 cm” ve alt kenarlardan “4,75 cm” boşluk bırakılmalıdır. (Bu ayarlar “sayfa düzeni” - “kenar boşlukları” bölümünden yapılmaktadır). Paragraf başlarındaki girinti “1,25 cm” ve paragraf aralarındaki boşluk önce “0 nk” sonra “6 nk” olmalıdır. (Bu ayarlar MS Word programında “paragraf ayarları” - “girintiler ve aralıklar” bölümünden yapılmaktadır).

Makalenin genel kurgusu sırasıyla şöyledir: Makale adı, Türkçe öz, Türkçe anahtar kelimeler, makalenin İngilizce adı, İngilizce öz (abstract), İngilizce anahtar kelimeler (keywords), tam metin, dipnotlar, kaynakça (references) ve -varsa- ekler. Öz ve anahtar kelimeler “Times New Roman 10 Punto” karakteriyle ve italik yazılmalıdır.

Posta ile gönderilecek makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada, çalışmanın Türkçe ve İngilizce başlığı (büyük harflerle, 11 Punto ve koyu ve ortalanarak), yazar adı ve soyadı (soyadı büyük harflerle), ünvanı, adresi (üniversite, fakülte, bölüm adı bulunmalıdır) ve varsa teşekkür notu bulunur. Makaleler bildiri, tez vb. olarak herhangi bir yerde sunulmuşsa, proje/araştırma desteğinden yararlanılarak hazırlanmışsa bu durum mutlaka Türkçe makale başlığına Türkçe, İngilizce başlığa İngilizce olmak üzere dipnot verilerek

gösterilmelidir. Derginin 18. cilt 1. sayısından itibaren basılan makalelerde kullanılmak ve Mayıs 2016 tarihinden itibaren yeni başvurularda geçerli olmak üzere ikinci sayfada (sisteme yüklenecek dosyanın ilk sayfası), makalenin konu alanı, “UAK Doçentlik Sınavına Başvuru Şartları”nda yer alan “temel alan” tablolarından yararlanılarak “bilim alanı” ve “kodu” makale başlığından önce sola dayalı olarak yazılmalı, altındaki satırda yine sola dayalı ve italik olarak makale türü (araştırma makalesi, derleme, olgu sunumu vb.) belirtilmelidir. Makalenin Türkçe başlığı altında Türkçe Öz, anahtar kelimeler, İngilizce başlığı altında İngilizce öz ve anahtar kelimeler de bu ikinci sayfada olmalıdır. Özler ortalama 150 kelimedenden oluşmalıdır. Özde, çalışmanın amacı ve kapsamı, özgün yönü ve incelediği alana getirdiği katkı, yöntemi ve başlıca vurguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir. Anahtar kelimeler en az iki en çok altı tane olmalıdır. Anahtar kelimelerin arasında virgül kullanılmalı, her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı, anahtar kelimelere numara verilmemelidir. Makalenin ana metni üçüncü sayfadan başlamalıdır. Metindeki ana başlıklar, sola dayalı, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar sola dayalı, koyu ve kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıkları da sola dayalı ve koyu ancak sadece ilk kelimelerinin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklarda harflendirme ve numaralandırma yapılmamalıdır.

Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak paragraf girintisiyle “Times New Roman 11 Punto” yazılmalıdır. Tablo, Şekil, Grafik kelimeleri ve numaraları koyu yazılmalıdır. Tablo ve şekil adlarında her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı, koyu yazılmamalıdır. Örneğin; **Tablo 1:** Tablo Başlığı. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman 8 Punto” olmalıdır. Kaynak, şekil ve tablonun altında paragraf girintisiyle başlanarak “Times New Roman 10 Punto” ile kaynakçada olduğu gibi yazılmalı ve sayfa numarası belirtilmelidir.

Dergide metin içinde kaynak gösterme, parantez içinde yazar soy ismi ve yayın yılı şeklindedir. Örneğin; (Ahmet, 2005: 46). Kaynak gösterilen çalışma iki yazarlıysa iki yazarın soy isimleri gösterilir. Örneğin; (Ahmet ve Ozan, 2003: 69). Kaynak gösterilen çalışma üç ve daha fazla yazarlıysa ilk yazarın “soy ismi vd.” ifadesi kullanılmalıdır. Örneğin; (Ahmet vd., 2006: 79). Metin içinde aynı konuya birden fazla kaynak gösterilmişse ya da yer verilmişse, yazarların soy isimleri alfabetik sıralamayla aralarına noktalı virgül işareti konularak gösterilmelidir. Örneğin; (Ahmet, 2009; Can, 2001; Uysal, 2006). Aynı yazarın aynı yıla ait farklı çalışmaları, yayın yılı sonuna konulacak “a, b, c, ...” harfleriyle gösterilmelidir. Örneğin; (Yılmaz, 2008a; 2008b).

Metinde dipnot uygulaması ilgili sayfanın altında, metnin bütünlüğünü bozmayacak şekilde yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır ve “Times New Roman 10 Punto” karakteriyle verilmelidir.

Metin içi atıflarda ve kaynakçada kullanılan kısaltmalar, referans verilen kaynağın dili gözetilmeksizin, makalenin yazım diline uygun yazılmalıdır.

Örneğin; Türkçe makalede “ve”, “vd.”, “Der./Ed.”, İngilizce makalede “and”, “et al.”, “Ed./Eds.” gibi.

Makalede ek verilmesi halinde her bir ek ayrı sayfada olacak şekilde kaynakçadan sonra verilmeli, “EK” başlığı büyük harflerle, koyu ve sola dayalı olarak yazılmalı, ayrıca numaralandırılmalıdır. Ek başlığındaki her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Örneğin; **EK 1:** Ek Başlığı.

Yararlanılan kaynaklar, makalenin sonunda ayrı bir sayfada “kaynakça” (references) başlığı altında alfabetik olarak soy isim sırasıyla gösterilmelidir. Her kaynak paragraf girintisiyle başlanarak yazılmalıdır. Kaynakçada aynı yazarın aynı yıla ait çalışmaları varsa, çalışmanın yapıldığı yılın sonuna “a, b, c, ...” harfleri koyularak sıralanmalıdır.

Derginin 19. cilt 1. sayısında yayımlanacak makalelerde ve Mayıs 2016 tarihinden itibaren değerlendirilmek üzere gönderilen yeni makalelerde geçerli olmak üzere atıf ve kaynakça yazımında APA (6. versiyon) stilinde kaynak gösterimi yapılmalıdır. 18. cilt için geçerli olan kaynakça yazımında uyulması gereken genel kurallar aşağıda gösterilmiştir.

Kitap:

Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve toplum bilimleri*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Kitap bölümü:

Muecke, M. A. (1994). On the evaluation of ethnographies. J. M. Morse (Der.) *Critical issues in qualitative research*: İçinde 187-209. London: Sage.

Dergi:

Kılıç, G. ve Öztürk, Y. (2009). Kariyer yönetimi: Beş yıldızlı otellerde bir uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (1): 45-60.

E-dergi:

Drichoutis, A. C., Lazaridis, P. ve Nayga, R. M. Jr. (2006). Consumers’ use of nutritional labels: A review of research studies and issues. *Academy of Marketing Science Review* (e-journal), 2006 (9): <http://www.amsreview.org/articles/drichoutis09-2006.pdf>, (02.09.2011).

Tez:

Çolakoğlu, Ü. (1997). Konaklama işletmelerinde yönetici-yönetilen ilişkilerinde iletişim stratejileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sempozyum ve kongre bildirileri:

Temiz, D. ve Gökmen, A. (2009). Foreign direct investment and export in Turkey: The period of 1991-2008. *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye.

İnternet adresi:

University of Georgia (varsa yayın yılı). "Points of pride", <http://www.uga.edu/profile/pride.html>, (erişim tarihi).

Raporlar:

TCMB (1995). Yıllık Rapor. www.tcmb.gov.tr, (01.05.2011). **veya** Bikmen, F. ve Meydanoğlu, Z. (2006). *Türkiye'de sivil toplum: bir değişim süreci*. Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu. İstanbul: TÜSEV Yayınları No: 39.

İnternet makale:

Suronovic, M. S. (2005). *International finance theory and policy*. <http://internationalecon.com/Finance/Fch70/Fch70.php>, (erişim tarihi).

İnternet bildirisi:

Temiz, D. ve Gökmen, A. (2009). Foreign direct investment and export in Turkey: The period of 1991-2008. *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye. http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Temiz_Gokmen_econanadolu2009.pdf, (erişim tarihi).

Makalenin yazımıyla ve atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır. Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Bireylerin Yüksek Lisans Yapma Nedenleri Üzerine Bir Araştırma <i>A Study on the Reasons for Doing Master's Degree of the Individuals</i> Selçuk NAS, Duygu PEYMAN, Ö. Gülçin ARAT	571
Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu'nun Oluşumu ve Yüksek Öğrenim İçin Kullanımı <i>Şükrü Tül Collection of Antiquities: Its Formation and Use for Higher Education</i> Elif KESER KAYAALP, Betül TEOMAN	601
İdari Kararla Greve Müdahale <i>Intervention on Strike Action by an Administrative Decision</i> İlke GÜRSEL	617
Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma Düzeyi İle Firma Performansı Arasındaki İlişki: İmalat Sektöründe Bir Uygulama <i>The Relationship between Firms' Usage Level of ICT and Firm Performance: An Application on the Manufacturing Sector</i> Selahattin KAYNAK, Mustafa Kemal YILMAZ	655
İnternet Ortamındaki Alışveriş Deneyiminin İnternette Satın Alma Niyetine Etkisi ve Bir Uygulama <i>The Effect of Internet Shopping Experiences on Purchase Intention on Internet and an Application</i> Burcu MUCAN, Mustafa TANYERİ	677
Alışveriş Merkezinde Gerçekleştirilen Etkinliklerin Tüketici Tutumları Üzerine Etkisi: Alışveriş Merkezi Ziyaretçileri Üzerine Bir Araştırma <i>The Impact of the Shopping Mall Events on Consumer Attitudes: A Study on the Shopping Mall Consumers</i> Selin ÖGEL, Halil Semih KİMZAN	693
Militarist Şiddetin Mağduru Olan Kadınlar: 1938 Dersim Olayları <i>Women under the Pressure of Military Violence: The Events of Dersim in 1938</i> Yusuf ARSLAN	719
İzmir Medikal Turizm Kümelenme Potansiyeli <i>Izmir Medical Tourism Cluster Possibility</i> Nesibe MİRZA	743
Kalite Yönetim Sistemine Sahip Orman Ürünleri Sanayi İşletmelerinde Çalışan Performansını Etkileyen Faktörlerin Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi <i>Investigation in Terms of Demographic Characteristics of the Factors Affecting Employee Performance in Forest Products Industry Enterprises with Quality Management System</i> Aytaç AYDIN, Kemal ÜÇÜNCÜ	769